

1193725

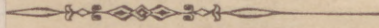
ספר

תולדות יצחק

הוא תולדות רבנו הגאון הגדול האמתי רשכבה"ג החסיד והענו
כקש"ת מרן יצחק אלחנן זצלה"ה.
האבד"ק קאוונא יצ"ו.

מאת

יעקב הלוי ליפשיץ

ווארשא

בדפוס ר' מאיר וחיאל האלמער ור' מאיר אייועני
שנת תרנ"ז לפ"

ТОЛДОТЪ ИЦХОКЪ

Жизнеописание Ковенскаго раввина Ицхокъ-Эльханана Спектора
Состав. Я. Лифшицъ.

ВАРШАВА

въ тип. М. И. Гальтера и М. Айзенштадта, Налевки 7.

1896.

Дозволено Цензурою
Кіевъ, 23 Іюл. 1896 г.

הקדמה

כאשר זכני ה' לעמוד ולשרת לפני רבנו הגדול בתור סופר ומוכיר עשרים ושש שנים רצופות העירוני כבר איזה נכבדים אנשי לבב לכתוב תולדותיו ולהוציאו לאור באחד המאספים או מכה"ע. אבל הצעתם זאת לא נתקבלה על לבי, בידעי כי נקי הדעת אשר מעולם, נהדו מלספר בספר גלוי בשבח הצדיקים בחייהם, עפ"י הדרך והמעם שאמרו ז"ל בתנחומא שלא מצינו שייחד הקב"ה שמו על הצדיקים בחייהם, ואולם עצם הרעיון היה שמור בלבבי למאז זכיתי לעמוד לפניו ולהתכונן בדרכיו. ועל כן שמתי עיני ולבי על הנהגותיו, מדותיו ותהלוכותיו בכל דרכיו בקדש, ובחולין שלו שעשה על טהרת הקדש, ורשמתי לי ספוריו וזכרונותיו על ספר למשמרת, וזה כשנתים אשר קרבתני אל המלאכה לסדר את כל הכתוב בספר לזכרון בסדר נכון, ולברר וללבן את כל הספורים הזכרונות וההשקפות בברור נכון ואמתי.

והנני מתכבד להודיע מראש בשער, כי בכל הדברים הכתובים בספרי זה נוהרתי בתכלית הזהירות, לבלתי הכניס דעתי ומחשבותי לפי דרכי, בארחות רבנו והלך רוחו, ורק כציר אמן ציירתי את תכונת נפשו המהורה, מדותיו ומעלותיו כפי אשר ראו עיני ותתבוננתי ברוח מבינתי. והספורים רובם שמעתי מפי רבנו בעצמו כמה פעמים ושאריתם מפי כבוד בנו מרן הגאון האב"ד שליט"א, ומעטים מאד אשר שמעתי מאנשי אמנה נכבדים גדולים שעדותם נאמנה מאד.

והנה לספר מכל מפעלות צדיק יסוד עולם הזה ומכל עלילותיו ופרשת גדולתו בתורה, אין די בספר אחד כזה. הן למן היותו בן עשר שנים, עד יומו האחרון, משך כשבעים שנה רצופות, התגלגלו ובאו לרגלו ספורים ומעשים כפי שמחויב לבוא מגאון אדיר בכל דרכיו וחסיד בכל מעשיו אשר כמוהו, אשר הרבה עשה והצליח בחידושי תורה לאמתתה בהלכה למעשה, והרבה כחול צדקה ומעשים טובים ליחידים ולכלל במשך חמשים שנה אשר היה דבר לדור, ומי יודע ויכול לספר מכל הגדולות אשר עשה? ועל כן בחרתי לתאר כחות נפשו ומדותיו עם ספורים ממעשים בפועל המעידים על אמתת משפטי בתארי כחותיו ומדותיו. והספורים ספורים רק לדוגמאות על דרך הסוחר המוציא במספר איזה דוגמאות מאוצר סחורתו לעיני הקונים למען יכירו וידעו מהדוגמאות מה טובו ומה יפיו של האוצר כלו, כי כן מהדוגמאות הספורות בספרי, יראה הרואה המבין מעין דמות דיוקנא של אוצר יראת שמים, ומקור תורת החיים, צדק ומישרים, וכל חמדת ישראל וסגולות תלמידיו של אברהם אבינו, אשר היו אצורים בלבב רבנו.

ולמען שכלל את ספרי זה לכבוד תולדות רבנו ולהדרו בהדור הפנימי והחיצוני יחד, הדרו הפנימי בתת מושג ומובן בדרך החדוש אשר הלך בה רבנו בתשובותיו עד להפליא לבב רבנן ותלמידיהוהו, והדרו החיצוני היא השפה והמעם, קראתי לעזרה את כבוד אחי הרב הגאון המפורסם חכם וירא מו"ה יהודה הלוי ליפשיץ בעהמ"ח ספר ״דרך

הקרמה

אמונה" האבד"ק מערעמש, וזאת כבוד אחי המופלג החכם מו"ה צבי הירש הלוי אשר עמו עט ספר מהיר, והמה עזרונו לפאר את המלאכה ולכלול יפיה, והיה הספר נאה ומתוקן בתכלית היופי והמועיל, אף לא צמצמתי בהוצאות ההדפסה משום הדור מצוה, ואקוה כי ירצה פעלי להקוראים, אשר ימצאו יראו בספר תולדות הצדיק, לא רק ספר ספורי כי גם ספר המדות מוחשי, כי מעלותיו ומדותיו של צדיק כביר רב העליליה הוה מתנוססות בצבעים חיים מפיקים הזיו והזהר המכס והטהר אשר בנפש רבנו, אשר רב כח בהם לפעול פעולה כבירה על רוח הקוראים המתבוננים, וזכות רבנו תעמוד לכל החפצים להרבק במדותיו וללמוד ארחותיו, ולי אני מוקירם ומברכם

המחבר

יעקב הלוי ליפשיץ בן א"א הרב הגדול הצדיק המפורסם מוהר"ר אליעזר ליפמאן וצלל"ה מק"ק ווילקאמיר
קאוונא יום ג' י"ד סיון תרנ"ו לפ"ק.

הודעה

הנני מגלה דעתי שחלילה לכל איש להדפיס את ספרי זה שעמלתי בו לא בצורתו כפי שהוא, ולא גם הקצור ממנו, אף לא להעתיק אותו או קצורו לכל לשון מבלעדי רשותי. והנני מקוה כי שארית ישראל לא יעשו עולה, ולא יעברו על אסור כזה שאסור על פי תורה"ק ועל פי חקי והממשלה יר"ה.

המחבר.

תולדות יצחק

א.

צבי לצדיק

גדולי חכמי התורה, יחידו סגולה, הצדיקים שעמד הקב"ה ושתלם בכל דור להחיות רוח העם בתורת חיים אשר יבקשו מפיחם, ולהצדיק רבים בצדקת ה' שהם עושים ומעשים בישראל, הם „דרים בשני עולמים כאחד“ לעולמי עד, כי מלבד חלקם בחיי העוה"ב, חיי הנצח, עוד נוחלים בעוה"ז חיי עולם בתוך עמם עם עולם, כי תורתם אשר בה כל חיי רוחם, חיה וקיימת לדור דורים להלכה ולמעשה אשר יעשה ישראל וחי, ודבכת שפתיהם תמיד בפי הוגיה למודי ה', וצדקתם עומדת לעד כנפש חיה ורוח ממללא המגדת מדור לדור חסדם ואמונתם לבית ישראל, אשר על כן אמר רשב"ג (ירושלמי שקלים), „אין עושין נפשות לצדיקים שדבריהם הן זכרונן“ שהם נזכרים ונעשים בכל דור בפי העוסקים במשא ומתן של תורה לעשותה, ועל כן, כאשר המה מורים מאירים באור תורה ונר מצוה לדורם, כן ישארו אורים גדולים לדורות עולם, אשר תמיד מדי יתבוננו בספריהם אשר השאירו אנשי המופת האלה ברכה בקרב עמם, והביטו נפלאות בתורת ה' אשר גלו והמציאו אדירי התורה האלה בחרושיהם, והיו גם בני הדור האחרון כמו עיניהם רואות את מוריהם לפניהם, ומפיחם יקחו תורה ולקח טוב במוסר ויראת ה'.

והנה הרמב"ם ה' דעות פ"ו יאמר „צריך האדם להתחבר לצדיקים ולישב אצל החכמים תמיד כדי שילמוד ממעשיהם, וחז"ל (ברכות ז ע"ב) הפליאו לאמר „גדולה שמושה של תורה יותר מלמודה“, כי אף אמנם למורה יתן אור וחיים לההגיון בדבור ובמחשבה שמהם תצא תורה למעשה, וכמו שנמנו ואמרו „גדול תלמוד שמביא לידי מעשה“, אבל יתרה עליו שמושה של תורה אשר תפליא להראות בנסיון מוחשי איך ההגיון יוצא לפעולות אדם, והתלמוד והמעשה משולבים ומקווימים באדירי התורה והיראה האלה, אשר כל גופם ונפשם לכל ארחות חייהם והליכותיהם הם פרושים ובאורים חיים להתורה והמצוה המאירות ומשמחות בהם עינים ולב, עד כי כמה דברים יקרו אשר לא ילמדו התלמידים מתורת פיהם, ימצאו יראו במעשיהם והליכות דרכם בקדש (וכמו שפירש המהרש"א שם בח"א) אשר דרכיהם אמונה, ארחותיהם קשט ודת, מנהגיהם תורה, וגם שיחת חולין שלהם צריכה למוד.

מעין התועלת אשר תצא משמושה של תורה, נוכל להוציא מתולדות חייהם של הצדיקים שרי התורה, אשר נביא כספר בדמות צורה מצוירת מהלך נפשם ותכונת רוחם, ממעשיהם הגדולים ומדותיהם התרומיות, אשר היו מכוננים ומכוונים רק לאהבת ה' ותורתו ועמו, שהם אדירי כל חפצם בחיים, ועד כמה הפליאו לעשות

לה' ולעמם בהיותם טובים לשמים וטובים לבריות, עד כי מתוך דרכיהם והליכותיהם יראה פעלם והדרם לעינינו, ונראו בכבודם, וכמו בצדקתם עוד יחיו לפנינו, והננו עומדים ומשמשים לפניהם שמושה של תורה, ללמוד אל דרכיהם, איך לשמור ארחות צדיקים.

מלבד התועלת הזאת למבקשים דרך צדיקים ללכת בעקבותיהם, מה נכבד ויקר לנו בני ישראל לכתב בספר תולדות גדולינו, ומה רב הטוב הצפון בידיעת קורותיהם ועלילותיהם לבנינו, זה קרוב לאלפים שנה, הננו עומדים על נפשנו, לבלי יכחד קיומנו, מפני עקת אויב מחויץ, ומרקבון מבעי מבת, והננו נלחמים מלחמת הקיום לא בחיל ולא בכח כי אם ברוח התורה המשתמרת בתוכנו בנפלאות שומר ישראל השומר אמת לעולם, על ידי גדולי חכמיה הצדיקים אנשי הרוח, אשר אותם הקים בכל דור לשומרי כרמו מפריצת גדריו, ומיראת שמיר ושית מקרבו, וגפן ישראל סוגה בשושנים של סייגים ומנהגים שיסודתם בהררי קדש, הם עשו אונים לתורה, וחוקי ידי תופשיה, ויסלסלה וירוממוה ויתכבדה על העם, ועל פי התורה והמצוה למדו ארחות חיים להאומה הנהלאה, לעבור גם במים, וללכת כמו אש, ולחיות באמונתה מבלי אבוד גם מנהג קל כל שהוא ממורשת אבות, ומבלי המיר סגולותיה אשר בנפשה, בשקר החץ והבל היופי, הם גודרי פרצותיה, מתקני תקנותיה אשר מפיחם חי העם כלו.

יתר הרבה מאד מאשר עשו חכמי גוים וגבורי קדם אשר מעולם אנשי השם בחכמתם ובגבורות ישע ימינם לארצותם לגוייהם, פעלו ועשו חכמי תורתנו, בתורתם בצדקתם וביושר לבכם לעמנו, אשר גם בהיותנו אובדים ונרחים גולים ונודדים, וחיינו תלואים לנו באויר, היינו מעולם עם מתוקן במוסר ובמדות, משוכלל בחכרות שונות לכל מעשה הצדקה והחסד, עוזרים ועוזרים זה מזה, ומי פעל ועשה זאת בתוכנו אם לא רבנינו גאוני ישראל? בחכמת תורתם בצדקתם ובהדרת קדש החופפת עליהם, ובחוליהם הנעשים על מהרת הקדש, המשיכו עליהם הוד נורא, עד כי בוש מפניהם כל ערום המסכה מומותיו, ומפני האמת אשר נפיהם ובלבבם, והרעת הישרה השמורה בשפתיהם, היו גם רוכסי לב עקש למישור.

מתוך ספר תולדותיהם ישלחו אורם ואמתם והמה ינחנו גם אחרי אשר אין פניהם הולכים עמו, והיו למאורות עד דור אחרון כמו שנאמר (דניאל י"ב י"ג) ומצדיקי הרבים ככוכבים לעולם ועד, כי ככוכבים במסלותם נלחמו מלחמת ה' לקיומנו וקיום תורתנו בירינו, ככוכבים אשר אין בהם אור עצמי ומאירים את הלילה באור השמש הזורח עליהם, כן המה חשוכים בעיניהם, ונפשם כעפר לכל תהיה, ושמש ומנן ה' יניח עליהם להאיר לעמו את הלילה, בתולדותיהם יביטו אף יתכוננו בנינו אחרינו, והקדישו אותם, ונצדקו קדשי ישראל וכל קדושי עמם.

על פי הדברים האלה, הננו באים לספר ולהביא בספר תולדות האדם הגדול בגדולי מאורי אור תורה בדרונו, נשיא נשיאי אלהים, רבן של ישראל, מאור הנולה רבנו יצחק אל-תנן, האוהב והאהוב לכל מפלגות עמנו, ולשמו ולזכרו תאות נפש כל איש ישראל מקצות תבל, האישי הגדול מרכבות אלפי ישראל, אשר הקדיש כל ימיו ולילותיו יחד עם כל כחותיו וכל חפציו על תלמוד תורה להלכה ולמעשה, בשקודה רבה וביגיעה עצומה עד להפליא עין ולב כל המתבוננים באהבת התורה אשר משלה בלבבו ונפשו, עד היותה לו למקור חייו, אשר כל מעיניו בה, ותשיתו מעין ישועות חכמות ורעת, ויהי כמעין המתגבר, ואון וחקר ותקן וחדש חדושי תורה לרבים בהלכה, ובסגנונו הוליה תקופה חדשה בפלפולא דאורייתא להלכה ולמעשה (כפי

שיבאר להלן), משך ששים שנה השיב תשובות בהלכה לכל השואלים מכל תפוצות ישראל הקרובים והרחוקים, בערך חמשים שנה היה הראש והראשון במשיבי תשובות, ובערך ארבעים שנה היה רבא דעמיה ומדברנא דאומתיה, ויהי לעמוד התוך אשר בית ישראל נשען עליו בחפצי שמים ובחפצי חול הרוחנים והחמרים, וזכה וזיכה את הרבים, בתלמוד תורה דרבים באכסניא של תורה אשר עשה את עירו הכבודה אשר לכבוד היה בתוכה משך שלשים ושתיים שנה ביסוד אשר יסד להחזיק אברכים שקדנים נבונים וידועים בתורה אשר נהרו אליה מכל הארץ ולתמוך בידיהם עד אשר יגדלו ויעשו שם בתורה והיו לרבנים בישראל, וכרב פעלים מקבצאל רבה וקבץ פעלים לתורה בהחזיקו בידי הרבה מאות למודי ה' בעירנו ובערים הסמוכות, וזוה עשה כפלים לתושיה, מלבד עצם מצות תלמוד תורה בטרהרה, אשר למוד בחבורות תלמודי חכמים שעסקו במלחמתה של תורה ועשו צצים ופרחים בתורה ובל בתי המדרש הומים מהקול קול יעקב בתורה ובשמושה ובפפולא.

שמו הטוב אשר יצא למרחוק, ותורתו אשר הכריזה עליו מסוף העולם עד סופו, פתחו לפניו שערי צדק ורחמים בלבב נדיבי עמנו הרחוקים בהשמיעו גרבות בעד נשרפים, וכל הנגשים והנענים השונים, ויעש חיל עד כי על פי קריאתו לרבות והשתדלותו הנפלאה נאסף ונתחלק לעניי ישראל ולחפציהם עד קרוב—למיליאן ר"ב, דבר אשר לא נראה ולא נשמע משלו בקורות רבני ישראל זה שנות מאות רבות ויקומם הריסות ערים שרופות רבות, ונבנו כמו רמים מקדשי מעט בתי כנסיות ובתי מדרש בעורתו, הוא היה הרות החיה באופנים השונים אשר סבבו הלכו לתמוך בידי אלפי רבבות גולים אוכדים ההולכים לבקש חיים באשר ימצאו, והיו המאור והמעיר לאיש מעירו לעזור, עד כי יש אשר לעתות בצרה, גם נדיבי עמים נאספו חברו יחדו עם נדיבי עם אלהי אברהם להחיות נפשות אביוני עמנו אשר עולם חשך בעדם.

הוא היה הנשמה בלבב יחידי סגולי עמנו המחוברים למהור כמוהו, ורוחו הוא קבצים, לכל הגדולות, ומפעלות הצדקה אשר פעל ועשה על ידיהם אשר היו אמונה, ובאמנה אתו לעשות את דבר עמנו על מחרת הקדש, עד בי עיניו ראו ושמחו על משפט המלמדים וזכותם אשר נמשך והתקשה יותר משלשים שנה יצא אור על פי רוחו המתהלכת בהשתדלותם ועורתו, וגם את רשיון למוד התלמוד בחדרים, נשמת חיי תורתנו הכתובה, וגם למוד הדקדוק בחדרים התיר מכבלי האסור על ידי אנשי הסגולה היחידים השרידים, ה' עליהם יחי.

כל הגדולות האלה, הן אבני הפנה לספור תולדותיו, והן הן גם המטרה התכליתית אשר אליהן ירוצו ויכננו כל ישענו וחפצנו בספר הזה, ועל כן נבנו לקטנות, ולא נרבה שיח בספורי מעשים דלי הענין וזכי הרעיון, אשר אמנם יש ויש מעשים הרבה לספר, כי כמה נחשבים הם לעמת מעשיו הגדולים אשר מהם תוצאות לתכלית אשר הצבנו לנו בספר תולדותיו הזה, אשר יהיה לספר החיים והטוב ללמוד אל דרכיו ופעולותיו פעולות צדיק לחיים.

תולדות יצחק

ב.

באר יצחק

בטרם נשא עינינו להביט אל גובה הארז הגדול בארזי אל הוה, נשימה מכמנו אל מוצאו וגועו, ולדברי ימי הראשונים, בעוד היה ראשיתו מצער, ונתכונן לגלגולי סבותיו ומאורעותיו, עד אשר היה צמח צדיק זה לגאון ולתפארת בישראל.

בשנת תקע"ו כתשע עשרה שנה אחרי העלות הגאון החסיד רבנו אליהו זצוק"ל מוילנא אל על, נולד רבנו (* לאביו הרב הגדול הצדיק ר' ישראל איסר ז"ל ב"ר אלחנן ז"ל שהיה רב ומו"ץ בעיר „ראש" אשר במחוז גראדנא, ולאשתו הצדקנית מרת רחל ז"ל בת ר' יצחק ז"ל והיה האיש הוה, אשר היו נהיווין לו ארבעה חלקי השו"ע בבקיאות נפלאה, נודע בכל הערים מסביב לחכם וירא אלהים מרבים, אשר על כן נהרו אליו רבים מסביב והגישו לפניו סכסוכיהם וריבותיהם, לישר ולפשר ביניהם אם בר"ת או בפשרות, הוא היה מחסירי הרב הצדיק ר' חייקיל ובנו הצדיק ר' שמואל ז"ל מאמדור, אף אמנם בעירו „ראש" היה תלמיד הרב הצדיק ר' חייקיל ז"ל שהיה נודע גם כן בשם ר' שמואל ולכבוד היה בתוכה, ובכל זאת היה גדול שם הרב ר' ישראל איסר זצ"ל בעיר ומסביב יותר ממנו, מפי אביו הרב המצוין הוה למד רבנו ראשית למודים בתורה ויראת שמים.

שלשה אחים היו לרבנו אשר נולדו לאביהם הרב ר' ישראל איסר ז"ל, הבכור היה ר' משה יוסף ז"ל, השני ר' אברהם אהרן זצ"ל, גאון אדיר וצדיק כביר, אשר אחיו רבנו התאבל עליו כל ימיו, ותמיד הפליא לפאר ולרומם את כשרונותיו, ומעלות רוחו, אשר לראבון לב נקרא אל השמים עוד בימי עלומיו, וילך בלי חמדה מכלי בנים, ואחיו הבכור ר' משה יוסף ז"ל חלץ את אשתו, והצעיר בהם הוא הר"ר יעקב דוד הוישב בארץ הקדושה.

בענות רוח אביו הרב התמים ז"ל, ובהצנע לכתו עם אלהים ואדם בעיר שבתו הקמנה, לא עשה כנפים לשמע שם בנו העלוי עוד בעודנו נער קטן, עד אשר הקרה ה' את כבוד הרב הגאון החכם הכולל הגביר ר' משה ב"ר אורי' זצ"ל מקיראן, מחבר הס' „אמרי משה" על סגלת אסתר, ו„תולדות משה" על הגדה של פסח, להכיר את העלם הנפלא הוה, האיש הגדול הוה היה מדרכו לנסוע לפרקים לרגל מסחרו ולסבב דרך וואלקעוויסק והערים הסמוכות לה מסביב, ויקר מקרהו לבוא בדברי תורה עם העלם, וירא כי ברכה בו במדה גדושה, ויהללוהו אל הנכבד ר' אליעזר יעזרסקי ואשתו היקרה בלומא בואלקעוויסק, והוא או נער בן שלש עשרה שנה ויקחהו לחתן להם, ויתנו לו את בתם שרה ריוויל היא אשתו הראשונה ז"ל, שהייתה יראת ה' צדקנית, אשר היתה כאמנה אתו גם בכל העת אשר קים את התורה מעוני, ובצדקתה ואמונתה ותומת נפשה המהורה ואהבתה את התורה יותר מגופה, חסרה נפשה מטובה, ומלבד אשר הסתפקה במועט, ולא העציבה אותו מימיה ולא התאוננה רע באזניו על גורלה המר, כי עוד הרחיבה אותו ותעודדהו להחזיק כמעון התורה ושקידתו עליה, עד שזכתה להיות כן כאמנה אתו, גם אחרי אשר תורתו רוממתו ותושיבתו

(* יוס סלדת אותו כדיוק לא נודע גם לרבנו.

ותושיבהו על כסא רבנות גדולה ויקר שמו בכל הארץ, והיא אם בניו הנודעים לשם איש כפי מהללו.

אמנם עוד כשרם בא במסורת ברית התנאים עם האשה הווא, כמעט היה חתן לאיש אחר, גם כן מוואלקעוויסק, כפי אשר נדברו הוריו עם האיש ההוא, והוא או כבן שתיים עשרה שנה ויהי כי הובא ביתה המחוזת, ושמה ישבו קרואים נכבדים אשר הואילו לבחננו ולנסות כחו בתורה, ועל השלחן שמו כל זני מרקחת שונים, וכמעט מעם מאוס, השקיע עצמו במלחמת הפלפול עם בוחניו מבלי שום לב להמארה והמגוערת אשר הביא בידיו לכל המרקחת ששם בפיו אשר לא כדרך כל הארץ, והכלה אשר מרחוק הביטה עליו ועל מעשהו מאסה בו, וגם אמה המחותרת ענתה אחריה אמריה, כי איש כזה אשר לא ידע להתהלך בדרך ארץ איננו שוה להיות לחתן לה, והשדוך ההוא התבטל.

והמאורע הזה בא גם לאוני האשה היקרה בלומא, שהיתה נות בית אישה הנכבד ר' אליעזר ז"ל הורי אשתו הרבנית ז"ל, בעת אשר בהרה בו, ותען ותאמר: „תורת ה' אשר בפיו מתוקה ויקרה מכל מיני המרקחת“, אשר אכל רק בתיותו שונה באהבת התורה מבלי דעת מה שהוא משים לתוך פיו, וכן מלא אישה אחריה ויהי להם לחתן, כבוד אביו הרב ז"ל חי אחר חתונתו שש שנים, אך אמו ז"ל מתה שלש שנים לפני חתונתו, כחצי שנה אחר חתונתו שת חותנו למורה לו את הרב הגאון הצדיק ר' אלי' שיק שהיה האבד"ק לירא כו' ורק חצי שנה לקח תורה מפיו.

אחרי שנים רבות להיותו בקאוונא, בנסעו להשתטח על קבר אביו הרב הצדיק בעיר „ראש" עבר דרך וואלקאוויסק, והעיר האירה מכבודו ורבים באו אליו בחרדת קדש לקחת ברכה מפיו, והנה בתוך הבאים באה אשה מרת נפש להתחנן אליו כי יברך אותה, והיא זאת המיוערת הראשונה אשר נפשה בחלה בו בנעוריה, ממעם המרקחת ותמאן להיות ברוכה לו כחברתו ואשת בריתו!

האב"ד בוואלקאוויסק היה או כבוד הרב הגאון הג' המפורסם, זך הרעיון ונקי הדעת ר' בנימין דיסקין זצ"ל, אשר היה אח"כ הראב"ד בק"ק היראדנא, הוא אבי הרבנים הגאונים המפורסמים הגאון הגדול האמתי צדיק ונשגב מוהר"ר יהושע ליב שליט"א שהיה אבד"ק בריסק ושוכן כבוד בציון, והגאון המפורסם ר' שמואל אברהם האבד"ק וואלקאוויסק זצ"ל, ועוד אחיהם הרבנים הגאונים המפורסמים שליט"א, הגאון ר' בנימין הברוך מבנים גאונים הזה, מלבד מעלות רוחו במדות תרומיות היה מצוין באהבת הסדרים והנקיון, ויהי גם במנהגיו החיצונים כמו בכחות נפשו הפנימים תלמיד חכם כמלא רוחב המוכן בתאר הזה, עד כי בכל ארחות חייו והליכות דרכו בקדש, התנוססו כאבני נזר כל הלכות דעות להרמב"ם ז"ל, דרכיו ראה רבנו בעוד היותו צעיר לימים סמוך על שלחן חותנו בוואלקעוויסק, ויאחו בהן מבלי נשות מהן עד כי מצא חן בעיני הרב האב"ד הזה להכירו, ויקבע ללמד עמו יחד עם בנו הגאון ר' יהושע ליב דיסקין שליט"א שעור פוסקים, ומשך חצי שנה למדו שתי שעות ביום שעור שו"ע חשן משפט.

כששת שנים אשר היה על שלחן חותנו, התהלך לפני הראב"ד הגאון ר' בנימין ז"ל עם בניו ועם תלמידיו הלא הם הרב הגאון הגדול ר' ברוך מרדכי לפישין ז"ל האבד"ק נאוהרדראק ושעדליץ, והרב הגאון ר' שבתי מפיצק ז"ל, שהיו נושאים ונותנים יחד בתורה ומפלפלים בהלכה.

בעודנו על שלחן חותנו בוואלקאוויסק בלע אחד העשירים שמה את שלש מאות

תולדות יצחק

הרו"כ נרץ (סך גדול בימים ההם) אשר הונח בידו, ויהי כי הציקה אשת רבנו הרבנית הראשונה ז"ל לבלוע כספה ותבך עליו ותאלצהו במענותיה והוא רחה אותה בגערתו, לאמר: „אין לי דברים עמך, יבא בעלך והשיבותי אותו דבר" ותבוא אל אישה רבנו העומד ושונה בנגינה ממשנתו ותפציר בו ללכת אל האיש אולי יציל מה מדיו, אך רבנו היה כלא שומע קול תחנונה, ובעודה מתעברת בו ודמעתה על לחיה, בא אביה חותנו ז"ל וישאל מה זאת? ותשפוך לפניו נפשה בתרעומתה על אישה זה, אשר לא יחוס על כספו ולא זע ממנה ומתחנותיה, וכמו דברה אל הקיר. ואביה ירק ירק, ויהם אותה בשתי מכות לחי אשר נתן לה ביד נדיבה, ויאמר: „רגע אחד מלמדו יקר בעיני מכל הנדוניא! זאת ספרה הרבנית ז"ל משוב לבב ורוב נחת בחיותה כבר בקאוונא.

כאשר קשתה עליו לצפות עוד על שלחן חותנו, קבל הרבנות הראשונה בעיר הקמנה הסמוכה ואבעלין בשנת תקצ"ז*, אשר נקבה לו שכרו חמשה זהובים פוליש (75 קאפ) לשבוע, וכמשך הימים הפיק ממנה רצון ותוסף לו זהב ששי לשבוע! ויהי בה חיי לחץ נורא מאד, וכאשר נתן נפשו ומאדו על דקדוקי תורה ודקדוקי סופרים בדעת יתרה, כן נשא וסבל מדקדוקי עניות יתרה, מבית חותנו מוואלקעוויסק שלחו לו חלות ובשר שבוע שבוע לימי השבת, וכמעט ככה האכילה ההיא של יום השבת עצר כח להתענות תחת יד המחסור כל ששת הימים, ולעשות חיל ולהוסיף אמן בתורתו, אך בשתי השנים האחרונות גברה עליו יד המחסור ותדפאהו כמעט, בעת ההיא ירד גם חותנו ממצבו, ותקצר ידו לשלוח עוד מביתו לחתנו האהוב הזה, לרוחתו את אשר שמר לשלוח לו שבועות חקות, אך התורה אשר בה כל חיי רוחו וכל מעיניו בה, היתה למגדול עז בו וירץ צדיק ונשגב מעל כל עמל חלד ומצוקות תבל, והיא אשר נתנה אומץ בלבו הרך והמוב להתגבר על מרת החמלה והרחמים היצוקות בנפשו לכל אדם וחי, ומה גם לבני ביתו, לבל יתמוגג בדמעותיהם אשר שפכו לפניו מפני עקת חסר וכפן, וכה ספר לי בפיו המהור כדברים האלה לאמר: „בצוק העת בזאבעלין בעת אשר הרעב הציקני, ואשתי וב"ב התאונו על גורלם באוני בכואן לבקש מחסורן, ובידי אין כל ובכליותי אין עצה, אז היה דרכי להסב פני אל הקיר עם הגמרא, ובכל כחתי ומחשבותי צללתי במצולות הים הגדול והקדוש הזה, ולמדתי הרבה שעות רצופות בלי חשך בנעימה ובומרה, וכה שקדתי למדתי כעשרים שעות במעת לעת, מבלי שמוע והקשב את הנעשה והנשמע עמי בבית ובחוץ, וכה השכחתי רישי ומחסורי, והשיכותי מעלי תלונות בני ביתי הצודקות, אמנם לחץ הימים ההם ותלאותיהם היו חקוקים וחרותים בלבבו, עד כי מדי זכרו אותם בימי הטובה היה סתאנח מקירות לבו אנהות קרעות לב השומע, ואולם בנפשו ידע כי לא יוכל עמוד הרבה בלחץ נורא כזה, וכי לא יכון הוא ותורתו באין מעמד, כי אם אין קמח אין תורה, על כן שת עצות בנפשו וימצא לו חוב קדוש, להתודע אל הגדולים אנשי השם בתורה, למען יכירו וידעו חכמת תורתו אשר בפיו ובלבבו, ולזאת גמר אומר לעשות דרכו קארלינה, להראות אל כבוד גדולי הדור בעת ההיא, הרב הגאון האמת המפורסם ר' יעקב ז"ל בעל שו"ת משכנות יעקב האבד"ק קארלין, אף אמנם לא הנקל היה או לעני ואביון כמוהו לעשות נסיעה כזאת, כי מלבד הוצאות הדרך אשר חסרו

לו

* סרנכס אשר סמכוהו להורלס סמה הגדולים ר' בנימין מנרדנא, וי' אייזיק פיקטינער בעל שו"ת בנין עולם.

לו, עוד היה צריך לשאול בגדי כבוד, מאת בעלי בתים חשובים ומאני מכבודתא, וביחוד המגבעה העגולה המהודרה בור ונבות סויביל (שמריימיל) אשר בלעדה אין לבוא ולעמוד לפני גדולים בעת ההיא, ואך בהשתדלותו היה לחן ולחסד בעיני בני עירו וישאלו לו בגדי כבוד, ובעל בית משרפות י"ש השאיל לו מגבעה נהדרה, ובאלה הבגדים השאולים נסע ובא קארלינה, ויסר אל אחד בתי מלון אורחים, וכיסו ריק באין פרוטה אחת לשלם גם בעד ארוחת ירק, והיום יום הששי, וימחר לבוא אל בית הרב הגאב"ד, כבואו מצא את הרב הגאון הגאב"ד יושב על כסאו, ועל ידו שני גדולי תורה, האחד הרב הגאון מאנמיפאליע מוהר"ר משה הירש זצ"ל הוא (אבי הד"ר ראבינאוויץ מפאריז), והשני הרב הג' ר' מורדוס מו"ץ בקארלין, למדן חרוץ מעמיק מאד נעלה בגפ"ת, והרב הגאב"ד מראה להם מתוך ספרו „משכנות יעקב" אשר יצא אז לאור, את התשובה שהשיב להגרד"ל ז"ל בענין פצוע דכה, ובהיות הרבנים האלה גם יחד שקועים בפלפולם, לא שמו עיניהם ולבם לאורח העומד מרחוק, שהיה אז עדן בלא חתימת זקן לשאול לשלום לו, והוא לא הרחיב בנפשו לקחת לו כסא לשבת ויעמוד בקצה השלחן, אך אחרי אשר הקשיב רב קשב מפלפולם, ערב את לבו לגשת ולהמציא ללא נדרש, ועל הציר אשר עליו יסוב הפלפול כלו ביניהם ענה ואמר: „הלא מפורש הוא בהחלקת מחוקק א"ע סי' ס"ה! השומעים הגדולים השתאו השתוממו למשמע אונם וישאלו לו לשלום, וידרשו לשכנו ולשמו ויתודע אליהם בתור רב בעיר זאבעלין, והגאון בעל „משכנות יעקב" נזכר כי הגיעה לו שו"ת לפני איוה שבועות מהרב הזאבעליני בענין בכור (הנרפס בספר רבנו בשו"ת „באר יצחק" סי' כ"ה) תקף פתחו את שו"ע אהע"ז ויבקשו וימצאו בהחלקת מחוקק כדבריו, אז הושיבוהו ביניהם בכבוד גדול, וירבו להתפלפל עמו בענין ההוא, ומענין לענין התגלגלו וכאו לשאת ולתת בדברי תוס', והוא הפליא לעשות הרכסים למישור, אז ראו כי בא גאון אדיר והוא צעיר לימים לפניהם מבלי משים, ויבקשהו הגאון האב"ד להתארח על שלחנו ביום השבת, ושני הגדולים הרב הג' מאנמיפאליע והרה"ג המו"ץ ר' מורדוס, שלחוהו בכבודם כעצמם עד בית מלונו, לעיני כל יושבי העיר אשר ראו כן תמהו, כי אורח אברך אשר לא שם לו על פני חוץ, מובל לבית מלונו מבית הגאון הרב האב"ד, בלוית שני רבנים מובהקים נודעים לשם מימינו ומשמאלו, ותהום כל העיר לאמר: „בא אברך מעיר קמנה אשר בלישא, והוא גאון גדול אשר בעל „משכנות יעקב" התפעל מתורתו, ועד מוהרה נקבצו באו כל גדולי העיר ונכבדיה להפציר בו לכבדם בכבודו על שלחנם ביום השבת, ויחלקו ביניהם את שלש הסעודות לשתי בתים, בליל ש"ק סעד אצל הגביר ר' חיים עכשעס ז"ל, בבקר וסעודה שלישית היה אצל הרב האב"ד, ושמה נקבצו באו גדולי חכמי הלומדים בגפ"ת לפלפל עמו ולהתענג על נועם חרושי התורה אשר בפיו.

כשלושה שבועות ישב אצל הגאון בעל משכנות יעקב הנ"ל, אשר סגנון למודו פעל הרבה אז על לב רבנו, ועשירי העיר היו לו לישועה וישב שבע רצון, מכתר בכתר שם טוב, וארכעים ר"כ מזומן בערו, אשר עלה כסך השכירות לשנה שלמה בזאבעלין, והגאון האב"ד דקארלין הנ"ל ז"ל זכר ולא שכח אותו, וכאשר נשאל מאת העיר בארעזא באיוה רב תבחר ותקרב, ותחי עצתו ומצותו לקחת את הרב הזאבעליני, ובכן התקבל בבארעזא בשנת תקצ"ט בערך, שמה נתמלא רצונו לעלות ולהגיע למדרגה כזו לקחת א ר"כ לשבוע, כאשר ספר פעם אחת בימי המוכה, בשמחה לכרח דעת מקורביו המשתעשים לפעמים על שיחותיו של חולין ויספר בכדיחותא לאמר: „בהיותי בזאבעלין נקראתי על ד"ת לפאריזאווע, והשבתי רצון נכבדיה ויאמרו לקבלני

תולדות יצחק

לקבלנו לרב וישאלוני בכמה אות להם ואען בעשרה זחובים לשבוע, אך הם ענו ואמרו כי לא יוכלו תת יותר משמונה, אף כי לאחרונה אמרתי לוותר זהב מהעשרה שבקשתי, ואשאר בואבעליון, ואחרי שנים הרבה בהיותי כבר בנישוי ושכרי ד' ר"כ לשבוע, ואני נקראתי לד"ת לעבור דרך עיר פאריזאוו, והנה בא אחד מנהלי העיר ויאמר אלי: רבי, לו אביתם להשאר אצלנו פה פאריזאוו בשמונה זחובים כי עתה הלא ישבתם, וישבתם עוד אצלנו לארך ימים!

אחד מראשי נכבדי העיר בארעזא, למדן מופלג גדול פועל צדקות ר' יאסעלע לייפציגער, הסכים בלי חמדה להתקבלות רבנו לרב בעדתו, מפני היותו או צעיר לימים, ורק לא ערער עליו מפני כבודו של הגאון הגדול ר"י מקארלין זצ"ל שיעץ וצוה לבחר בו, אך אחרי ימים אחדים להתקבלו, עבר הזקן ר' יאסעלע על מדותיו ויבא לשחר את רבנו בביתו, וישאלו קושיא עצומה, ותוך כדי דבור ענהו רבנו: הקושיא היא בקרבן חעדה על הירושלמי, והגיד לו תירוץ נפלא מעצמו, ר' יאסעלע התפעל מאד ויאמר: הרבה רבנים שאלתי את הקושיא הזאת, ולא מצאתי תירוץ מספיק גם כפי אחד מהם עד עתה שנתישבה דעתי מהתירוץ הזה, שבע רצון ושמת שב לביתו, וישלח לו מלא תנור לחם ותרנגולת ועוד מברכות בית כאלה, ולא חדל מלחבבו ומלכברו כבוד עולם מאו והלאה.

בבארעזא עלה לו השחר, וארח הצדיק הוה כאור הנגה הלך הלך ואור, עד אשר האיר בתורתו כשמש בנבורתו כי ה' אוהב צדיק הפליא עצות מרחוק, להודיע טבעו בעולם, ולפרסם תורתו בישראל, דרך בארעזא סללו או מסלת אבן (שאסיא) והמלאכה היתה רבה כבדה וממושכה, כי שמה האדמה אדמת בצח ויון מצולה, והקבלנים (פאדראציקעס) קבעו ויכוננו את הקאנטאר הראשי בעיר הזאת, והמה וסוכניהם וכל עושי דברם היו אנשים של צורה, עשירים בכסף ועשירים בדעה, רובם היו לומדים מופלגים בתורה, ובעת ההיא מרם גלה כבוד התורה מישראל, ולפי הידיעה בתורה יהלל איש, גם סוחרים גם קבלנים, לא בקשו ומצאו כבוד כי אם בעמם, ולא התהלל המתהלל כי אם בהשכל וידוע בתורה, והוא היתה שעשועם בכל עת, ועל כן בכל עת אשר היו פנוים מעבודתם לנצח על עושי המלאכה, ולכלכל את הדברים הדרושים אל העבודה הזאת, יבאו אל הקדש ביתה הרב לחרות את פנו בפלפולא דאורייתא ולהתענג על חדושו בש"ס ופוסקים, בתוכם היה הרב הגביר הנכבד ר' טוביה בראמזאן, והרב החכם כ"ר ר' אירל שערעשעווסקי אשר היה מנהל בית מערכת המלאכה והמסחר, והראש והראשון בהם היה קבלן נכבד ר' נחום מקאלמענאן אשר בפלך זאמוס, איש גדול בתורה ומעמיק בשכל חרוץ וישר, ונפשו נקשרה בתורת רבנו וירוממוהו ויתנהו עליון על כל גדולי הדור, הוא היה אומר תמיד, כי אין בעולם מבינים רבים להבין ערך תורת הרב הצעיר לימים הזה, והאיש הנכבד ומאד נעלה הזה, היה בא תמיד ועמו חבל קבלנים אל בית רבנו ועסקו והתפלפלו עמו על חדושו, אחרי כן היטיבו להם כעל סעודת מצוה, ופורו נתנו לו ולביתו מתנות, כיד הפורנות הטובה על הקבלנים בימים ההם, תמיד ככדוהו במטבע כסף הנקראה או בשם פלאטינעס, אשר מחירה או שלשה ר"כ, עד כי קבץ על יד איזה מאות מטבעות האלה, וכן נשאו עיניהם אליו מהערים מסביב כמו מצליץ ואנטיפאליע וכו' ויקראו לו על עסקי ד"ת, פשרות וברירות.

בבארעזא כתב את התשובה כענין שם דוואסע הנדפסה בספרו „באר יצחק" תשובה ח' והרב הגאון ר' זלמן מראוינאיע ואביו הגאון ר' אלחנן נסעו אליו להורות לו על אורו ואמתו בהלכה.

אך יתר הרבה מאד נודע לשם מדבר ההרשאה והגמ' לרגל הסמכוך אשר עבר בינו ובין הרב הגאון הגדול המפורסם בדורו ר' אייווק משאווייל ז"ל, וזה הדבר: הרב הגביר הנכבד ר' נחום מקאלמינאן הנ"ל, הפיק רצון מאת רבנו, שהודקק לסדר נט פטורין בעד גיסו לשלחו לשאווייל, ורבנו בהיותו אז שקוע בלמוד המור א"ע בעיון, לא שם לבו לרברי האחרונים המשיגים על דעת המור בנוסח ההרשאה אף כי ידע היטב נכון השגותיהם, ויהי כראות הרב הגאון משאווייל את נוסח ההרשאה ויקצוף מאד לאמר: „רב צעיר לימים כזה, יערב את לבו לסדר הרשאה עפ"י נוסח הראשונים, מבלי דעת כי הפוסקים האחרונים משיגים על הנוסח הזה! כפיו דבר רתת ובירו שלח את הגמ' וההרשאה בתורה, באמרו שנכתבו שלא כדון לפי דעת האחרונים, ולר' נחום כתב כי הרב הבערעוויני איננו יודע במיב גיטין וקדושין, כשמוע הרבנית ז"ל את הדבר הרע הזה, התחכמה להסתיר הדבר ימים אחדים לכל יודע לבעלה ויצטער ורפו ידיו, וימנע משמחת יום טוב של חג השבועות, אף פחדה לכל יודע בעיר כי הגאון ר' אייווק פסל את הגמ' מטעם שאמר כי מסדרו איננו יודע במיב גיטין וקדושין, והורידו אותו מכסא הרבנות, ואולם רבנו הרגיש כי בני ביתו מתלחשים, ודבר לאם עמם, ויחקרו וידרוש ויודע לו הדבר, ויצחק ויאמר גם ממני לא נעלמה היריעה מהשגת האחרונים כמו בעל „נט מקושר“ וה„בית מאיר“ וכו', אך כבר הסירותי כל קושיותיהם מדברי המור המצודקים, וימהר ויכתב להרב הגאון משאווייל את כל הדרושי בסתירת דברי משיגי המור, קרוב לימי חג השבועות, ויאמר הנני מחיש את משלוח תשובתי למען ישיגנה לפני החג והיתה לו לשמחת יום טוב, בהוכחו, כי הג"פ לא נסדר מאת רב שאינו יודע במיב גיטין וקדושין, כאשר כן היה באמת, כי עד מהרה השיב הגאון ר' אייווק לרבנו רבות, ויתארהו בתאר הרב הגדול, וברך ארץ פלפל עמו בהלכה, אך רבנו השיב לו שנית כיר חכמת התורה הטובה עליו, והגאון ר' אייווק השיב לו שנית בהדרת כבוד גדול, ויכנהו הרב הגאון (אשר חזון התאר הזה לא היה נפרץ בימים ההם כמו בימינו, ורבנו אז צעיר לימים) ואל הלומדים מקורביו בשאווייל אמר כי יש לו עתה עסק עם גאון אדיר, ארי שבחבורה, וגם מכתב שלח לרבנו לפיים אותו על כי הקל בכבודו מראש, וכפי שנדפס קצור השקליא וטריא הוה בספרו „באר יצחק“ ואו פרסם הגאון ר' אייווק את גדולת רבנו, ויצא שמעו למרחוק.

והרב הגביר ר' נחום הקאלטענאני, אשר זה היה משיב דרכו, לפרסם את גדול רבנו ורוחב לבנו בתורה, למען תכירוהו עיר נכבדה ואחר כבוד תקחהו, הרב הגביר הוה מצא ידים והודמנות טובה וקרובה לחפצו זה, כי הוא עשה דרכו פעמים אחדות נישוועה, לדרוש בהרופא המהלל החכם ד"ר קיסעלעווסקי, אשר שלחו הנסוך ראדעווייל ללמוד חכמת הרפואה, ויהי לו לרופא חצרו, ומלבד חכמתו ברפואה היה גם דעתן ומלא דבר בתורה, נדיב ואהוב לכל, ועל כן היה מראשי נכבדי ערת נישוועו, ולפניו כמו לפני כל נכבדי קרת הפליא ר' נחום לספר פרשת גדולת הרב דבאראוע, וחין ערכו, עד כי שלחו לרבנו כתב רבנות נישוועו, ואולם בבאראוע אמרו כי לא תקום ולא תהיה תקות נישוועו, כי לא יתנו לרבע עזוב אותם, ועל כן נלחץ ר' נחום לחבל מזמה, לגנוב את רבנו בלילה על ידי מלמד נערו, אשר היה אח"כ הרב בעיר אופינע, ויוציאוהו מחוץ לעיר, ושמה הושיבוהו בעגלה רתומה לסוסים קלי המרוץ, ויסב אותו דרך שדות ויערים לכל ישיגוהו הרודפים אחרי כבוד תורתו בדרך הישר, והימים ימי קור, בסדר משפטים, עד כי התמלט כל עוד נפשו בו, רעב וסמור מקור, אל בית יער קבץ, מעון הסוכן על היער, אשר הקשה לשאלו בתמהון

תולדות יצחק

בתמהון לבב, מה לך אברך ביער באשון לילה בעת הקרח הנורא? וכאשר הציק לרבנו להגיד לו אי מזה בא, ויצל מפיו המענה כי נוסע הוא לרבנות נישוועו, מלא הסוכן את פיו תוכחות, על כי יהיו עול ימים כמוהו לעלות על כסא רבנות נכבדה כזאת, עד אשר התחנן אליו רבנו לאמר: הנני גוע מרעב וקור, מה יש תחת ירך ואכלתי, ויהי בי כח להמות און למוסר תוכחתך, האיש הזה היה למדן, וישב אח"כ בנישוועו, בכל עת אשר התכבד לראות פני רבנו, שמח להתודות לפניו בשחוק הכנעה, על אשר העיו להעיר למוסר אונן מבלי דעת אותו והבין למעלת כבוד תורתו), רבנו נתקבל בנישוועו, אפס כי עוד נמצאו מעשירי העיר ונכבדיה, אשר לא נמו אחריו, וירגנו לאמר: "הצעיר לימים כזה אשר עודנו כמעט בלי זקן, ישב לכסא רבנות נישוועו הנכבדה והעתיקה? בראש המערערים היה אחר מחשובי העיר הנודע בשם ר' שמעיה, הוא לא אבה לכתוב ידו ולחתום על כתב הרבנות, באמרו: הישיש כמוני יקום מפני אברך עול ימים כמוהו? כזאת היה לא תהיה בנישוועו! ואולם הלוטמים אשר לשמע שם תורתו דבקה נפשם בו, התחכמו להפסיד דעת העשירים ונכבדי העדה באמרם לנסות כח רבנו בתורה ולבחנו, גם כי כבר לקח עמדתו בעיר בתור רב אב"ד בנישוועו, ורבנו אשר העסק בדברי תורה והמשא ומתן בה כל שעשועיו, והוא עשוי לבלי חת מכל מי שהקשה אליו והתוכח נגדו, לא הרגיש בנפשו כל פחיתות הכבוד בהבחנו, ובעת ההיא היו שמה אברכים חריפים ובקיאים, אשר שכלם מורג חרוץ חדש בעל פיפיות, אשר אחרי כן במשך הימים היו לרבנים גדולים מפורסמים, התנצחו נגדו במלחמת הסברא והפלפול משך שני שבועות, אך הוא שר אליהם ויוכל להם, עד אשר הכירו וידעו כי לא הוגד להם החצי מגודל תורתו, ואז ראו ונוכחו גם העשירים והנכבדים, כי אכן זה הצעיר שאין לו עוד זקן, הוא כאמת זקן שקנה הכמה, והריצו ידיהם לכתוב ולחתום על כתב רבנותו, וגם הנכבד הישיש ר' שמעיה בא לפייסו ולכתוב ידו לו, ועל כן היה למכתם שנון בנישוועו לאמר "משמיא (שמעי") אוקמיה ליה לרבנו", ותחי עליתו על כסא הרבנות בנישוועו בשנת תר"ו ומשכורתו היתה שלמה לפי ערך הימים ההם, ארבעה רז"כ לשבוע, רבנו היה שבע רצון בעירו והמה שמחו בו מאד ובו התהללו, וישב שוקט ושאנן, שוקד על התורה משך ארבע שנים, עד אשר קם שמן לשמנו, הוא האיש י"פ אשר הלשין אותו בדבר השלשה שמסר להמניע עפ"י המונח, והמלשין התאונן עליו, כי הוציא מתחת ידו שלא כדת, והיה מוכרח לנסוע אחת בחדש לעיר קאברין לעמוד על חקירת המשפט, ועדת העיר נאווארעדאק יצאה לעזרתו, ותבטיחהו להשתדל בעדו ולפוטרו מעסק ביש הזה, אף עשתה והצליחה, ועל כן הואיל לעשות חפצה בו, ויאות לקבל את רבנות ק"ק נאווארעדאק, אבל עדת נישוועו הרגישה וידעה כי נכבדי נאווארעדאק באים בדברים עמו, ומתאמצים לקחת את אדוניהם ורבים מעל ראשם, וישמרו צעדיו מכל משמר, וימאנו תת רגלים לכל החשוד בעיניהם כי בא להרים את העמרה מעל ראשם, עד כי בעמל רב מצא דרך ועצה להתנגב מהעיר נישוועו, ויעל על כסא רבנות נאווארעדאק בשנת תר"א שנתקבל שמה ביום כ"ח לירח אייר, ובאותו יום כ"ח אייר נתקבל גם לקאוונא, אח"כ בשנת תרכ"ד.

שני מקרים מתאימים קרה לרבנו בהתקבלו לרבנות, בנישוועו, ונאווארעדאק, בנסעו מבארעוא לנישוועו, סר העגלון לבית מלון להנפש, ורבנו אשר גם בלכתו בדרך שגה באהבת המורה, אף כי היה עיף ויגע מאד מהדרך שנסע כמו בורח בהחבא ובהסתר לבלי יולקו אחריו בני עדת בארעוא, כפי שספרנו, דרש דרש מבעל

מבעל המלון אולי יש לו איזה ספר להגות בו, אבל בעל המלון ענהו כי אין לו כל ספר בבית מבלעדי סדור התפלה עם פי' דרך החיים, ויען תנה לי את הסדור ובפתחו אותו נגללו לעיניו במבטו הראשון דיני קריאת התורה וישם עיונו בהם, ויהי ממחרת כבואו לנישועו נודמנה בבית המדרש שאלה בקריאת התורה ממש כאותה השאלה שפנע בדרך החיים שהגה בה בהמלון, והורה כמו שנפסק בהדרה"ח, פה מצאו הלומדים החריפים שמה כר נרחב להתפלפל עמו בהדין הזה לפרק הרים וסברות מפוסקים ראשונים ואחרונים, ורבנו נלחם כנכור משכיל כמובן, אבל באחרונה נמצא אחד מהמפללים ויען נתיי סדור דרך החיים ונחזה, ויבקש וימצא הדין כדבריו, ותמו הפלפולים.

ובמקרה הזה קרהו גם בנסעו לקבל הרבנות נאווארעדאק אשר גם אז נסע ג"כ כבורה בהחבא ודרבו היה לפני שבתו בעגלה לעיין באיזה ספר למען יהיה הענין הזה להגות בו בדרך ובמקרה שם עינו בדבריו תוספות אחד, מובן כי בכל הדרך הגה בהסוגיא הזאת ובהקיפה, והגה למחרת יום בואו לנאווארעדאק, באו אליו כל הלומדים ומה נפלא היה המקרה כי הלומדים החלו לפלפל אתו באותה הסוגיא בדברי התוס' הזה, נקל להבין כי רבנו בשכלו החד לוא באו אליו לנסותו גם בענין שלא הגה בו מחדש גם אז הראה נפלאות, ואף כי אחרי אשר אנה ה' לידו את התוס' שהגה בו בכל משך מסעו, ע"כ הראה נפלאות עצומות להשתוממות כל הלומדים, ותהום העיר כי לא ראו גאון אדיר כמותו כו'.

ג.

מעלת כבוד תורתו ומדותיו.

אחרי אשר הלכנו בעקבות רבנו להתבונן בדרך עליותו בקדש, הלך ועלה ממדרגה למדרגה במעלות הרבנות בשלש ערים נכבדות זו מזו, והננו עומדים עליו בעלותו לכסא הרבנות בנאווארעדאק עלינו להפסיק מספור עליותיו, ופרסומו המוחשי, ולהסתכל לפי מושגנו הדל, במעלות רוחו כחות נפשו ומדותיו התרומיות, ואחרי כן נשוב לסדר עליותיו ומפעלותיו.

מהשקפתנו, לפי מושגנו הדל, בדעתו הרחבה וחכמתו העמוקה בתורה, נוספה להתבונן עד כמה הפליא הגדיל לעשות, בכמות ובאיכות תרדושו היקרים והמאירים עיני כל ישראל, בכל ארצות פזוריהם, אשר השיב והורה ודן, לכל דורשי דבר ה' זו הלכה מפיו, משך ששים שנה ויותר, אשר מלבד תשובותיו אשר נאספו בידיו ותהיינה לחבורים גדולים ונכבדים מאד, אשר ראו אור ויתקבלו בחבה יתרה מאת כל גדולי התורה ומורי הוראה בישראל, עוד רבות מתשובותיו, טרם נמצאו להן ידים ולב לסדרן ולהוציאן לאור, וכל אלה פעל ועשה רבה דעמ' הזה, גם בהיותו מדברנא דאומתיה, אשר ככחו וחילו לאורייתא, וכהקדישו כל כחו ומוחו יחד עם עתותיו ופיו ועמו, להשיב לקרובים ורחוקים בתורה ופצוי שמים, כן כחו וחילו לחפציהם של ישראל, לעשות חוליהן על סהרת הקדש, וכן הפקיר עצמו ואת כל חפצו בעדם, ונמצא להם בכל קראם אליו מרחוק ומקרוב תמיד, מבלי עשות מדחה כלך ושוב לקמן וגדול, אם דל ואם עשיר, אף כי היה ימי שנות חייו האחרונים חלש מאד,

ואור עיניו אין אתו בשלמות, נשימתו כבדה עליו, ונלחץ בעתים רבות מימיו ולילותיו להתהלך בחוץ על משענתו, מפני כובד הנשימה בבית, וביתו היה פתוח לרוחה יומם ולילה לאנשים רבים ושונים, אלה מרחוק באו ואלה מקרוב קרבו ויאתו, ושואלים ודורשים בהלכה, בצרכי צבור, בעניני דמתי, ובצרכי רבים, אלה דורשים עצתו, ואלה מבקשים ברכתו, אלו ואלו תפלתו ותמיכתו, הבית כלו הומה מאדם, תאיו וואלמיו שוקקים כמשק נבים, אלה יוצאים ואלה באים, ואין אחד בכל ההמון הרב אשר ימלא שפקו ויצא, במרם דבר בו פה אל פה כנפשו שבעו, עד כי תלא בינת אנוש למצוא דרך טבעי בגוף חלש ורפה כח, לרוח כביר כזה המחולל וכולל יחד מפעלים נשגבים רבים ועצומים, בקדש ובחול על מותרת הקדש, ובחרדת קדש נביטה לראות בו מה שאמרו ז"ל (מ"ק יז) אם דומה הרב למלאך. ה' צבאות יבקשו תורה מפיהו, אם אך נשימה לב לכחות נפשו, למעלות רוחו, ולמדותיו התרומיות, אשר בהן עשה והצליח וכה ויזכה את הרבים, בתורתו ובמפעליו הכבירים.

ד.

מדת ענותנותו.

ואחרי השקפתנו הכללית הואת המקפת אותו עד יומו האחרון נשימה לב לפנת יקרת המדות הטובות והמשוכחות אשר בנפש, והיא מדת הענוה, ונביטה לראותה בעין בחנת, עד כמה היתה בנפש רבנו, הסבלנות היא אחת ממראות הענוה, אך בכל זאת איננה סימן מובהק לה, כי יוכל להיות אשר איננה פרי הענוה שיסודתה ברוממות הנפש, כפי שיבואר, כי אם פרי נפש שפלה חסרת ההרגשה והכרת עצמותה, על הסבלנות היתרה על המדה הראויה לאלוף וגאון החדר ובעל בעמו, שהיתה בו, השתאו רבים וכן שלמים, הוא נשא וסבל ברומיה כמתנינת, ובקפירות הרוח, טרחם ומשאם וריבם של בני אדם ממפלגות שונות, אשר המרידותו ומנוחה הדריכותו כמעט בכל יום ובכל עת ובכל שעה, גם בענינים אשר לא היה לבעליהם כל זכות להזניע ולהלאות בהם גם את אחד הצעירים אשר בידיו עתותיו, כמה מרו ועצבו את רוחו אנשים שונים בחפציהם אשר דרשו ממנו לעזור אחריהם, כדרכים אשר לא לבו הלך בהם, ולעתים קרובות מאד נמצאו אנשים מרי נפש אשר הקשו להמיל עצמם עליו כחוקה ומהם שהשתמשו באופנים מגונים, ויש אשר גם היו מיראים אותו ומאיימים עליו, והוא לא התפעל, ולא התרגש, ובדברים רכים חנן קולו, והתחנן אליהם בדברי חן רצוי ופיוס, לשכך כעשם, ולהשקיף רוחם הסוער, וכמה מאנשי לבב ראו כן תמותו על שאיננו חס על כבוד התורה המחולל בהנהגתו זאת, עד כי יש אשר למראה עיניהם שפמו כי הסבלנות היתרה הואת, היא פרי שפלות הנפש, וכי הוא חסר רגש הכבוד מטבעו, ואיננו מכיר במעלות רוחו וכבוד נפשו, אבל כל אשר הכיריו וידעו, הכרה פנימית וידיעה עצמית, הכיר וידע כי הסבלנות הואת, היא תוצאת הענוה האמתית שהיתה בנפשו, כפי שיתארנה החסיד בס' "חובת הלבבות" בשער הכניעה (פ' ב') לאמר: "אבל הכניעה היא אשר יהיה אחר רוממות הנפש, וההתנשאה מהשתתף עם הבחמות במדותם המגונות, וגבהות מהרמות במדות פחותי בני אדם ביתרון חכמה, ויקרת נפשו וידיעה ברורה במדות הטובות והמגונות, וכאשר יהיה סמוך

„סמוך לזה כניעת הנפש ושפלותה או תהיה מדה משובחת" בו עכ"ל, כי הנה הוא הכיר וידע בנפשו את מעלות רוחו וכחותיו וכשרונותיו הפנימים, את כבודו וגדלו וידו החזקה בתורה ובכל מקצעות ההוראה, ואשר על כן היתה דעתו מיושבת עליו, ואם רק העלה על פי עיונו הרחב והעמוק, החד והחלק, כי כן היא ההלכה, ויגור אומר ויקם ולא נחת מפני כל, ובהכרת עצמו וכבוד נפשו, ידע והרגיש כבעל נפש רכה ועדינה, את כל הכעסים והקנאות אשר הכעיסוהו והקניאוהו אנשים רבים ושונים לרגל ענינים משונים, וכל שריטותיהם אשר שרמו בנפשו, אך הוא לפי מדת הענות האמתית והכניעה המתוארת מאת החסיד בכוה"ל, נשא וסבל והעביר על מדותיו, ויסלח וימחול למכעיסיו ומקניאיו, פעם אחת בא אליו ארח אחר, ויקבלהו בפנים מאירות ויקרבהו בשתי ידים, והשעה שחקה לי לחקור ולהודע מפי רבנו מי הוא, ויספר לי סבת ההודמנות להכרתו את הארח הזה, ואת כל הקורות אותו לרגל האיש הזה, וכמה יסורים ופגעים שסבל מאת האיש הזה שנהפך לו לאוהב רק מפני שהתנהג הוא עם האיש ההוא בסבלנות יתרה ובהלך נפשו בספרו הגיד בשחוק נעים ושפתי חן, מבלי כל רגש נטירה, לאמר: „ממי לא סבלתי במשך ימי שני חיי? מי לא מרה ועצב את רוחי? ומדי דברו, הרצה לפני ויפרט בקצרה את כל המכאובים אשר נשא משבט אנשים ונגעי בני אדם שונים בכל הערים אשר שמש בתוכן ברכנות, ונתפעלתי לדעת כי כל הפגעים והעקיצות הקטנים עם הגדולים, אשר הפגיעו בו אנשים במשך שבעים שנה משנות חייו, נצבים חיים כמו תמול היו, ולא נשכחה מלבו גם שרמט קלה ששרט אחר בכבוד נפשו, אפס כי הזכירם בחן וחסד, וכעבירות שנהפכו לזכיות מכח התשובה מאהבה, מבלי אשר השאירו בלבבו כל רושם של נטירה ומה גם של נקמה, כאשר כן באמת, נתקיים בו מאמרם ז"ל (ברכות דף י"ט) שאני ת"ח דקוב"ה תבע ביקריה, ומבלי רצונו, ובעל כרחו, הפליאה ההשגחה להראותו בשונאיו באופן נפלא מאד, כפי שראה ונוכח כל המסתכל במאורעות שעברו על מכעיסיו, הנה הוא, מלבד מה שהצטער מאד בראותו גמול מנאציו, עוד השתדל בכל אשר היה לאל ידו להיטיב להם ברחמים רבים, וידבר בם כמו באוהביו הנאמנים באמת ובתמים ודרך לעשות חסד ואמת עם צאצאיהם ומשפחתם, מהסבלנות בת העונה אשר בנפשו שפרה לי לספר חזון אחר מאלפי חזיונות כאלה. בחצות לילה אחד מלילי מבת, והוא עיף מתלמודו ומרוב עבודת הקדש אשר עבד כל היום ולא בכחו, בכתיבה ועיון, יושב על כסאו ומתנמנם, ובני ביתו העירוהו ויאיצו בו לברות פת ערבית, למען ילך לו לנוח על משכבו, כמעט נטל ידיו ויברך ברכת המוציא, והנה עדה נרגנים נצים ונרונים, מפרור העיר אשר מעבר לנהר וויליע, אשר אין מחובתו להודקק אליהם, עדה של כמה עשירות אנשים פרצו אל תוך הבית, ומשאונם והמונם נעו אמות הספים, ולא נתנוהו לבלוע את בלעו, המה התקוטטו ויריבו בחזקה, ויקראו למהלומות, וכל אהד התאמץ להשתרע בראשו ורובו עם ארבות ידיו במלא רוחב השלחן ולהגיע ולבוא אל טרום קץ מבוקשו, עד תוך פיו ולבו של רבנו, לבוננהו עד כמה דבריו מצודקים ביותר, למען יסכים לזון לבו, שהוא לפי דעתו יושר וצדק, ורבנו לא רגז ולא התאנף, אף כי הבריתו האנשים הקשים שאינם מן הישוב האלה מן השלחן את בני ביתו אשר ארחו אתו על השלחן, ובדבריו חן התאמץ לישר רוכסי לבבם, ורק בהתפאר זה או זה לאמר: „רבי, אם לא יעשה כצדקי וכתומי, והכיתי בלשון, וידעו אנשי מצותי את תנאותי, השיב אמריו, כבוד קול נגינתו: „אסור להלשין!" וכה הניח ידו גם על כתף השני המתפאר גם הוא כרעהו, ומחח בכתפיו כבידירות, וינעים זמרתו: „זאת אסור, אסור להכות בלשון

בלשון" כה עברו שעות, בני ביתו רגזו תחתם כי הדריכום מנוחה מעל משכבותם, ואנחנו נלאינו נשוא מנוחת לבו בהתרגום אליו, והיטב חרה לנו על כחותיו וכבודו הנחמסים מאת עזי נפש, וכמעט הואלנו להתנפל עליהם בשצף קצפנו, והנה הוא עוצר בעדנו ולא יתננו התערב, ובמענות רכות ובמתנות הרך את לב האבן אשר בקרבם, וישר הדורים עד אשר טרוב התפעלות נפשי על הסכלנות שלו צחקתי בקרבי ואמר בלבי, רבנו הרחמן העניו והסבלן, עד כמה הוא אכזר על היצר הרע שלו, אשר יכתתהו כחות ולא יחמול מבלי תת לו שמיני שבשמינות מחפצו בו! ואז זכרתי מה שכתב הרמב"ם ו"ל בפירושו על המשנה דאבות פ"ה "קשה לכעוס ונח לרצות חסיד" ו"ל "הסתכל איך קרא הסבלן שסבלנותו יתירה עד שיקרב להעדר הרגשה בדבר הכעס חסיד" עכ"ל, חזון כזה נפרץ היה בביתו לעתים קרובות מאד, כה הפריחוהו, הלאוהו, הונועוהו תמיד סרבנים נרגנים, המונים המונים, באופנים שונים ומשונים, אשר גם צעירים לימים, לא יכלו שאתם, והוא גם לא השתמש במעלת תורתו וחביבותו על הבריות, לבקש מאיש כי יסיר מעליו פנעים כאלה, או יעזור לו ונשא אתו כמשאם ומרחם להקל מעליו, כי הוא כיד הסכלנות הנפלאה הטובה עליו, התהלך בתמים לכל הרוחות השונות, ונצח אותן, וכמאמרם ו"ל (מדרש חיות) נבקע הסרן ונחלק הפמיש והספיר במקומו עמד.

מה גדול כבוד הבריות בעיניו ועד כמה כבד את כל אדם, כקמן בגדול, לא יוכל האיש אשר לא שמש אותו לשער בנפשו, במקום גדלו וכבודו, היה משים עצמו כשירים, וימאן נתן לכל אדם לשמש אותו שמוש של חול, וגם במשרתי ביתו היה נזהר לבלתי השתמש בם בכל דבר אשר היה לאל ידו לעשות בעצמו, גם בעת אשר היה חלש מאד, ובלילות הארוכים, שישב והגה בתורה, ומשרתי ביתו נרדמים, לא העירם משנתם ללכת לסגור דלת ושער, והלך בעצמו לעשות את מלאכתם, גם בהיות הקרח בלילה נורא ושלג וסער מתחולל, כן לא ישב אל הלחם בלתי אם ראה המשרתים אוכלים, ומה גם מאלה אשר אכלו עמו על שלחנו, לא יכול למעוס מאומה כל עוד לא נגשו אל השלחן ואכלו עמו, וגם בהיותם מרודים, ישב וחכה להם עד גשתם אל השלחן.

בליל יוה"כ אחד אחר תפלת כל נדרי ושיר היחוד, ראה איש כי רבנו כופף ראשו ורובו אל תחת הספסל בביהמ"ד לבקש את נעלי הגמי ללכת בהם לביתו כי מטר סוחף נתך ארצה, וימהר האיש לגשת ולהשווח, ויאמר: "אל לרבי, הכפף כה, כי אנכי אבקשם ואמצאם, אך רבנו מאן נתן את האיש להשפל ולהכפף בערו, עד אשר התפרץ מפי האיש קול תחנונים של תרעומות מתוך תמימות, לאמר: למה זה רבי, ימנע את הזכות ממני בלילה הקדוש והנורא הזה?!" הדבר יצא מפי האיש, ורבנו קם נצב מחכה לאיש המשתרע מתחת להספסל לבקש את נעליו, אך אחרי כן נחם האיש על אשר הקשה לשאול מאתו לשמשו למרות טבעו, בראותו כי רבנו עומד בעל גחלים להטות ומצטמק ורע עליו המעשה להשתמש באיש!

באהבתו להיטיב תמיד עם כל אדם, גם לאלה אשר סבבוהו בכחש ובמרמה, התמם לפעמים גם עם נובלים ורמאים הבאים לפניו לדרוש טובה מידיו ועצה מפיו, ויעטוף שית חסרון ידיעה והכרה בנבליהם אשר נכלו לו, לבל יהיה להם הגמול הטוב שגמל עליהם למוסר כליות, מספורים רבים מדרכו זה, די יהיה זה האחד, בהיותו בכארעוא בא אליו נובל במרמה, להרצות לפניו את רבנות העיר קידאן הנכבדה, אשר לפי דבריו, כבר פעל ועשה אונים בקידאן לשמע שם תורתו, וכי הוא מחליף מכתבים עם נכבדיה אודותו, ובהיות אחד ראשי אלופי העיר קידאן הרב הנביר ר'

משה ב"ר אורי' וצ"ל, שזכרנוהו לעיל, אשר כבר הודענו כי הכיר את רבנו ויחזו בו גדולות עוד מנעוריו, על כן כרה רבנו אזנים ויפ לבו להאמין בדברי הנוכל, והרבנית עשתה לו לחם רב ותשביעהו מדשן שלחנה, אך במשך הימים הכיר בו רבנו כי נוכל ושקרן הוא, ושם כזב מחסו, ובכל זאת לא אבה לחמוס התקוה הנעימה מהרבנית, ולהכלים פני האיש, ויסבול אותו, ולא מנע טוב ביתו ממנו, עד אשר ארכו הימים להאיש המתהפך בחררה של לחם כזבים, ולא יכול עוד הצפין תרמיתו, ויחרול לסור אל בית רבנו, והנה אחרי שנים רבות, בהיות רבנו כבר בקאונא, ושמו הלך עד אפסי ארץ, ולו יקחת רבים קרובים ורחוקים, ויבא אליו האיש, לבקש ממנו איזה טובה, ורבנו הסה אליו חסד, ויעש לו טובה גדולה, מבלי תת להאיש העלות על לבו כי נכתם עונו לפניו בשנים עברו.

ומה רבו רחמיו על הבריות, ועד כמה שמח להטיב, אין בכח עם סופר לבאר בכתב, ואין מספר לספורים, אשר רחמיו מאירים כספורים מהם, ולכינינים יהי די הספור הקמן הזה, בהקראו לס' פטרבורג בפעם האחרונה, והוא אז זקן וחלש מאד, בני הבית נבהלו נחפזו בהכנותיו, והוא עומד על יד שלחן כתיבתו ורושם לו מאמרי רז"ל אשר ירה כאבני הפנה לדרשתו, הרכב בא ויאץ בו לנסוע ומיראהו כי בהתמהמהו יאחר את המסע האחרון, ובכבודות פתוהו ויוכלו לו בני ביתו לשתות למצער ספל קאפע, אם אין עת עוד לברות פת שחרית, לבל יסע בכקר אליבא ריקנא, והוא מחזיק את ספל הקאפע בידיו הרועדות, ולבו נוקפו פן יאחר העת, והנה איש פותח הדלת ונסוג אחרו ושב בחררה וחזור חלילה, בראותו כי רבנו עומד הכן לנסוע וכל בני הבית אצים בו, המשרתים שאלו את האיש כמו בנערה: "למה זה אתה עומד בפתח לא יוצא ולא נכנס, בעת אשר אתה רואה, כי הרב מרוד והבית כלו הומה?" "הנני נוסע בחסר כל קאנינסבערגה לדרוש ברופאים, ונפשי בשאלתי כי יואל רבנו לאשר ולקים את כתבי תעודות רבני עירו ומסביבה, כי ידועים הם לו, ויאמנו דבריהם מרחוק כי מצוה לרחם אותי, ובראותי כי הוא נחפו לדרכו, ובלעדי עדותו, הנני אובר עצות, על כן זחלתי ואירא, גם לצאת את הבית גם לבוא" כה ענה האומלל, ואנחנו כלנו ענינו ואמרו לו: "אחרת לבוא, כי הנהו נוסע, ולך איפוא מה יעשה? ורבנו בחוש השמיעה הנפלא אשר לו שמע את דברי הארח ואת תשובתנו ויקרא: "אוי רחמנות! רחמנות!" וירמוז לאיש לבוא הביתה, ויניח מידו את הקאפע, ויכתוב על תעודות הרבנים אשר ביד האיש פסוקי דרחמי הנכרים כי מקורות לבו כתנם, ויברכהו, ותיכף רץ ירד בהחפזו אל המרכבה, מבלי אכול ושתה, ויסע! על רחמן כרבנו אמר הרמב"ם בפרושו למשנה דאבות יתן ויתנו אחרים וז"ל "הסתכל איך קרא רבי הרחמנות אשר לא יספיק לו מה שירחם הוא לבדו עד שירחמו ג"כ אחרים חסיד עכ"ל הרמב"ם וז"ל, מעשים כאלה וכאלה ראינו סמנו למאות ולאפים ורק מפני אהבת הקצור הגנו מציגים מכל ספורי מדותיו וגדולתו הרבים והעצומים רק דוגמאות אחרות.

ה.

אהבתו את השלום .

ומי יתנה תוקף אהבתו את השלום, ומי יבין דרכיו הנפלאים אשר בהם בקשהו וירדפוהו, רבים וכן שלמים יבקשו לפעמים דרך שלום בנמות מעט מדרך אמת, למען השלום, הכלי המחויק ברכה ליחיד ולרבים, יאחזו באמצעים שאינם מתוקנים ורצונים בעצמם, וכל טובם הוא היותם מוליכים ומביאים אליו, אל השלום, אך לא כן רבנו, כי הוא היה אוהב שלום ורודף שלום וישיגהו תמיד באמצעות דעות התורה ומדותיה, המשולבות זו בזו ואחוזות בעקב ענוה, וסכלנות, העברה על מדותיו, ואהבתו את הבריות בתמימות שלמה המכילה בתוכה פקחות יתרה אשר לא תשורנה עין רואי במבט בלתי חודר, בהיותו צדיק מתהלך בתמו בתורת ה', ידיו אמונה, מגמת פניו נכח האמת והשלום, דרכיו דעת תורה, והליכותיה משפמי פיו, על כן לא רבים חכמו השכילו למצוא לראות ולמשש בתמימותו היתרה, חריצות עמוקה ורחבה, ויריעה מקפת את הענינים הבאים לפניו והסובבים אותו, ורק הקרובים העומדים ומשמשים לפניו תמיד, בעניניו שהם אדירי כל חפצו כם, הם מצאו בצדיק תמים הוזה, עין חדרת חפשת חדריו כליות ולב איש, ולב חכם מאין כמוהו יודע להלך לרוח בני האדם, מבלי נמות מדרכו הסלולה לפניו, יש אשר ראה און וכמו לא התבונן, או היה בלא יודע מאומה מאשר אתו בבית ובעיר, בעת ובענין אשר על פי התורה השתיקה יפה מהדבור, כמו ברבר שלא נשמע או שנשקף קלקול מהתיקון, אלו חפץ לתקן, ויש אשר התמם עם ערומים ולפני תמימותו נלכדו בערמתם, ועל כרחם ענו אמן אחר רצונו, ויתקנו אשר עתו.

דרכו היה לשום אשם נפשו ולהתרפס לפני מי שאשם נגדו ומתעבר בו, רק מפני שלא ירד לסוף דעתו ולא הבין עצתו, ועל כן, אחרי אשר התרפס והצטדק ופרש כשמלה את דעתו ועצתו לפני מי שבירד לעשות והוא מתעבר, הרך את לבבו ויעמידהו על האמת והשלום ויפק ממנו רצון, ולמשל: לרגל מפעליו הגדולים אשר פעל ועשה בכל עת לעשות לה' ולעמו, היה בא בחליפות מכתבים עם גדולי אדירי עמנו, בכל מקומות מושבותיהם ודבריו היו נשמעים, ולפי הצעותיו ועצותיו אשר הציע והרצה לפניהם היו עושים ומעשים לטובת עמנו ותורתנו, כידוע, והוא לא התעצל, למען התועלת, לבאר דבריו באר היטב כשפה ברורה ובכתב כרור אשר ירוץ כל קורא בו, ובכל זאת קרה לפעמים אשר אחד הגדולים אנשי השם, השיב בטרונאי ובתלונה דברים כמתלהמים, מפני שקרא כד ניים ושכיב, או מפני סבה אחרת, עד כי עמדנו מרעידים למקרא דבריו, ותהי עצתנו להשכילהו בינה ולפקוח עיניו על משוגתו אשר אתו, אך רבנו כהה בנו ויאמר: "חלילה!" וכאיש אשר אין בפיו תוכחות, ועוד יותר, כמכיר ויודע אשמתו התרפס והצטדק ויוסף פרוש ובאור לדבריו הראשונים כמו הוא מתקן אשר עות, ובזאת השכיל לשובב אליו נפש האדיר ההוא, לעשות את דבר עמו כבקשתו, וכה התנהג תמיד גם בעירו ובמקומו, בכל עת אשר התמרמר איש נגדו בענין אשר היה בפי רבנו להוכיח כי הוא הצדיק נגדו, וכי בהיפך לו המשפט והצדקה לשאת עליו חטא, ותהי עצתנו כי יענהו רבנו כדי אשמתו, ויעננו רבנו: "הרפו, והשמרו מתת אותו להתבונן בי כי מרגיש אני בצדקתי נגדו!"

בעת אשר ישבו אתו אנשי צורה ממקורביו ומיודעיו רואי פניו, וישיחו וידברו עמו ולפניו, והבין כי בשיחתם הם מתגלגלים ובאים מענין לענין לספר בנגות איות מפלגה

מפלגה, או בראשי מנהיגיה, ורבנו בכל ימיו, עמד מעל כל מחלוקת אנשים בישראל לא הביט און ביחוד ולא ראה עמל בצבור, כאיש פרטי, נזי ואדם יחד כלם אהובים ומכבדים היו בעיניו ולא הטא און לנותן דופי באיש, בלתי אם נלחץ להקים דבר על פי שנים עדים כתורה, אבל מטוב לבו, גם לא יכול לגעור במדברים אחרים שלא כרצונו, או כי ידע אשר אם יזיכרם, ונסו כחם להתוכח עמו ולהתבצר במענות ממאמרי חז"ל ולהוכיח כי מצוה לספר בגנותן של אלו, מצוה לפרסם את החנפים, ועוד מאמרים כאלה, אשר כל אחד ישען בהם כדי לתקן את יצרו ולתמוך במ הות נפשו, ואשר על כן נשמר רבנו תמיד מוכוחים כאלה, אשר גם לא אבה כי יסופר אשר היו אנשים נדונים לפניו בכאלה, ועל כן מדי שמע כי השיחה מתרחבת ומתארכת, היה עוצם עיניו כמתנמנם וכלא שומע, והמסוכים המשוחחים הביטו אליו והנה הוא ישן, וכמעט חדלו לדבר בענין הזה ויקץ כישן, ושב אל הזמירות אשר היו לו חקי ה' ותורתו, אפס כי מקורבו באמת, ידעו את דעתו הפנימית המבדלת בין טוב למוטב, את קהל חאנשים אשר תבחר ותקרב, ואת העדה הרעה בעיניו אשר לא אבה בהתחברותה, ומהם לא הסתיר שמחצו אם נגלה קלוגה, או החל הפזור לשלוח רקב בה.

פעמים אחדות ספר לי בהוד שחקו את אשר קרה לו בשנה הראשונה לרבנותו בכארעזא, בעיר הזאת, נוהגים להוסיף על הקאפיטל מ"ז הנהוג בקהלות ישראל להאמר ברה"ש לפני תקיעת שופר, גם את הק"פ פ"מ טעם שבאים בו הפסוקים אשרי העם יודעי תרועה וגו' בשמך יגילון וגו' כי תפארת וגו', וחזן וקהל אמרוהו פסוק בפסוק, בקול חוצב להבות והתלהבות, עד כי ארכה שעה יתרה על משך זמן התפלה, ועל כן לא נתנם לאמר המזמור הזה, ולמחרת היום ההוא, שמע את זקני העיר ובני משפחת הרב שלפניו מלינים עליו ומתרעמים לאמר: "רב צעיר לימים כזה ערב את לבבו לבטל מנהג מקובל בידם! ותהום העיר, ועד מהרה כסל רצונו מפני רצונם, ויפייסם, ויתנצל כי לא ידע אשר הוא מנהג עתיק בעיר, וביום השני הרשה להם לשפוך את נפשם כמנהגם במזמור פ"מ, והמנהג נשאר ונשמר שמך מאז והלאה ולא הוסיף להרגינם, וסאו והלאה כל ימיו, בהיותו בא, לרגל אמירתו את התהלים יום יום שעורו, אל המזמור פ"מ, וזכר את אשר קרהו, והספור הזה היה רגיל על לשונו, להורות עד כמה צריך האדם להיות מעביר על מדותיו, ומוחל על עלבונו מפני השלום, ובאמת יש בספור הזה תוכחת חיים לצעירים, רבנו היה אז כבר גאון אדיר, ומה גם אחרי היותו תושב בעיר ומישרים אהבוהו, ושמו גדול מסביב, והנקל היה לו אח"כ לעמוד על דעתו ולבטל את המנהג שאין לו יסוד בדעת ראשונים ולא מהלכים בקהלות ישראל, ובכל זאת נוהר מלבטלו, מחל על עלבונו, ויהי סן הנעלבים בעת אשר היה לאל ידו להיות מן העולבים, ורק מפני אהבת השלום.

בעינו החדה החופשת חרדי כליות ולב, ובכח זמרונו הנפלא, ובשכלו הישר, חזה נכוחות ככל ענין ויוציא לאמת משפט שלום, לעינו בא אחד בחירו מכרו, אשר בידו הפקיד רבנו טוב ענין הנוגע לחיי נפש, אף הצליח האיש לעשות לרבנו את חפצו ממנו, הנחשב בצדק לחסד עולם, מוכן כי נכבד האיש בעיניו ויקר לו מאד, והאיש בא ויגל את און רבנו, כי פלוני אשר הפקד לפקח במצות צדקה גדולה ידועה איננו נקי כפים, וחבילות הוכחות הביא כקסמים בידו, להסיר את לב רבנו מאחרי המפקח, להדריחו משאתו ולכרות עץ לחמו, ואולם רבנו פטר את האיש מכרו בדבריו הרכים והנעימים, ואחרי צאתו ספר לי רבנו את הסוד אשר לאט האיש באוניו, ויאמר אלי:

זוכר אני כיום אתמול, כי לפני שנים עשרה שנה נדון זה האיש בדניי ממונות עם המפקח על הצדקה הזה, לפני בית דין ויצא חייב, ומאז והלאה עוין הוא את בעל דינו המפקח הזה ומבקש למצוא עון לו להשניאו, היו לא תהיה כחפצו ממני! הדיונים אשר לפניו נדון האיש ויצא חייב לפני שנים עשרה שנה, לא זכרו מאומה מהמעשה שהיה, ורבנו אשר לא ישב בדין זה, ורק אוננו לקחה שמץ מנהו אז, וזכר דיושב נכון, אף אמנם בקרת היתה בחשאי, מבלי אשר ידע המפקח מאומה, ויצף ויעל משפט האמת כשמן על פני המים, כאשר שפט רבנו מראש, כי אך משנאה דבר האיש בהמפקח הזה.

ויהי היום, ויום הששי, ואנכי עומד על יד רבנו ומסדר מהתבים כפעם בפעם, ואשה באה ותגש לפניו שאלה בשאלת נשים, הוא שם עיניו ויסתכל, ויען ויאמר: "ד"ב הוא זה" האשה סבה הצדה ותעמוד מעט ללא שבעת רצון, ותפן ותלך לה, אחרי צאתה, ענה ואמר לי: "ר", הנני מכיר בד"ג לא יותר מכבודך, אבל האשה חפצה להוציא לעו על בת ישראל, וזאת לא תזכה עשות!" ומאין נודע לרבי, דבר בליעל זה אשר היה עם לבבה? שאלתי, "זאת כל ישאל ממני" ענני, אחרי חשבי מחשבות בדבר הפלא הזה, בקרתי, שערתי, התבוננתי, עד אשר כפי הנראה מצאתי פתרון החירה הזאת, האשה לא היתה מהנשים הקבועות מנשי העיר להביא שאלותיהן, בין דם לדם, אל הרב, אף בואה ביתה רבנו והכרת פניה ענו בה, כי לא כשואלת כי אם כמקריבה משפט היא, וכי בידה סריגה של כלתה אשר נפשה בחלה בה, ואשר על כן מהרה בעצמה להביא שאלת בתולים על כלתה כבעלת דינה למען הוציא שם רע עליה, אשר על כן בשמעה מפיו המענה הזאת נפלו פניה, ותעמוד כמתעצבת אל לבה, מחכה לשמוע אחרת מאשר שמעה מפיו, ורבנו במבטו החד והחודר הבין לרעה ולודון לבה, בהגע בואה הביתה וגשתה אליו, כי בחפצה להוציא לעו על בת ישראל!

באהבתו הנפלאה את השלום, הביא עליו לפעמים תרעומות רבים ונכבדים החרדים על תבדור התורה, אשר לא ירדו לסוף דעתו והלך רוחו בכל דרכיו ועלילותיו, מה רב הטוב אשר הביא בדרך הזה אשר בקש את השלום המחזיק ברכה לישראל, הוכיחו מעשים רבים אשר לא יתכנו לבוא בכתב, ורק אחד מני אלף אביא לדוגמא בזה, אחד מנכבדי ק"ק קאוונא וראשי מנהיגיה, נשא על רבנו תרעומה רבה בדבר ענין עירוני, אשר כמוכן, לא היתה כרבנו כל אשמה נגדו, והנכבד הזה אשר לפי דעתו היה טוב יותר לעסק הצבור אם לא נטה אחרי דעת הרבים שכנגדו, התרחק מעליו משך שנים אחדות ולא דבר עמו דבר, ובמשך השנים האחרונות, משך הנכבד את ידיו מכל צרכי הקהלה ויחי חיי איש פרטי בימי וקנתו, ולא בא עוד לכל אספה בההאקף קרואי מועד, ולא היה עוד כל נסכה להטות לב רבנו לבקש שלום מאתו, אחרי אשר גם מראש לא חטא לו ולכבודו מאומה, ויהי היום ויורטנו גם שנהם להתארח על שלחן אחד בשמחה של מצוה, הזקן הנכבד לא שעה אליו, והנה רבנו פתח בשלום ויתקע לו כפו, והזקן נחת ונרעד מפני עונותיו הגדולה במקום הכבדו, כמוכן, על פני כל הקרואים הנכבדים, וישפט מאד על השלום אשר בא בדרך הכבוד מאת רבנו האהוב לו מימי קדם, לא עברו ימים רבים והנה שלוחי עיר ידועה באו אל רבנו לבקש עצה ופדות מנורת גרוש אשר נגזרה עליה לרגל עלולה, רבנו פנה על ימין ועל שמאל ואין עצה ואין תבונה לעצור בעד הגרוש המר והנמהר, והשלוחים כמעט יצאו וידיהם על ראשם, באין עוד להם אל מי לפנות ומה לעשות, להעביר אז לעכב למצער את רוע הנורה, והנה איש בא ויאמר כי הזקן הנכבד ההוא הוא מקורב

מקורב אל השר אשר בידו עתותי העיר הזיא, עד מהרה כתב רבנו תחנונים אל הוקן, ויתן את המכתב בידי ללכת עם המשולחים, אל הוקן, והוקן הריח מנחה במכתב הזה, ויען ויאמר: „אמרו לכבוד הרב כי ירגיע נפשו, כי עוד היום אפיק רצון ממיוועי השר“, ולא אחר הוקן לעשות כאשר הכמיה, והרבה משפחות אשר היו צפיות אלי גרוש נשארן שלות ושוקמות, ולא הוסיפו להרגיזן ממנוחתן! ובבואי אל רבנו ובשורה טובה בפי, ענה ואמר אלי מרוב שמחת גילו: „הוכחו איפוא למי הצדק, אם לאלה אשר התרעמו עלי על אשר פייסתי את הוקן, אשר לא אבו למחול על כבודי, או לי? מה הלך מני, ומה נגרע ממני, בותרי על מדותי ואפייס אותו? אלו לא בקשתי את השלום, מה היה גורל המשפחות הרבות האלה היום? „אך ליועצי שלום שמחה כזאת, רק השלום הוא הכלי המהויק ברכה לישראל. מעשים ממין הזה יש בידנו הרבה מאד, אשר מהעברתו על מדותיו ובקשתו את השלום, הציל כמה מאות נפשות ישראל, וממונם, אך אנחנו כבר הודענו את החוק ששמנו לנו בספר תולדות הצדיק הזה, להביא מכל מין רק דוגמאות.

ואמנם כל הנכנסים לפני ולפנים, המעמיקים חקר גנוי מדותיו אשר במעמקי לבבו ובמסתרי נפשו הכבודה פנימה, מצאו ראו, כי בכל הסבלנות היתרה שבו, בכל העבירו על מדותיו, ובכמלו רצונו מפני רצון אחרים, מפני אהבתו את השלום, מבין כל המדות היקרות והנעלות האלה, מצאו ראו בו, חפץ אדיר צרור ברוח כביר עז ותקף אשר כל הנהגותיו וארחת חיו תכו לרגלי האדיר בכל חפצו הזה, אשר אם פגש עלי דרכו שטן ומפריע לחפצו האדיר, לא נח ולא שקט, עד עשותו ועד הקימו אותו. כי על כן לעתים רחוקות, התפלאו כל מכיריו, לראות כי זה האיש מנוחות הרוף שלום, הסבלן והמותר הנפלא הזה, מדבר רתת, וכאחד גבורי הרוח יצא ונלחם בעד חפצו הפנימי בשוטני רצונו; כאשר כן ימצא יראה ויוכח הקורא ממאמרו „עלבונה של תורה“ להלן, שבא או במכה“ע המליץ והצפירה, נגד שוטני „הכנוס של פרושים“ אשר עמד תחת הגלו, והנוגע בהם כנוגע בכבת עינו, כי חיי רוחו היו צרורים בכנוסם של ת"ח אלו אשר מפיו היו חיים חיי הקבוץ פה. מכתבים לעשרות חתם יום יום או גם כתב בעצם ידו בגלל החוקתם, גם בעת אשר מצות רופאי עיניו חזקה עליו, לבלתי טבול עם ושים עיניו בספר. כמועט אדמו עיניו כדם מרב כתוב וקרוא, מהרו בני ביתו להגיד רסיסי תעלה אל תוך עיניו, ולא חכה עד הפג הריפותם ועד הנזל דמעתן ושב אל כתיבתו בעינים ממולאות ונגרות. כה היה אחד מאדירי כל חפציו, הקדוש לו כקדשי קדשים, העסק לחכנת מאכל כשר לאחינו העובדים בצבא, אשר בחרף נפש נלחם בכל שטן ומפריע, בכל המיקל דעתו ומפקפק בחובה הקדושה הזאת, המומלת על כל איש לשחד מכחו ומכספו, להספיק מאכל כשר לכל אח מאחינו העובדים אשר יודעים אנחנו כי לא שביק היתירא ואכל איסורא. הוא און וחקר ותקן, לא נתן מנוחה לנפשו ויוסם, ושנתו נדיתה עליו לילה, ולא חש על בטול תורתו היקרה לו מכל חפציו בחיים, לא שמר אכלו בעתו, בימי זקנה ושיבה, אשר חלישותו גברה עליו, עד אם נתקבלו תקנותיו, ונעשו סדרים ישרים בדבר הגדול והקדוש הזה, אשר נשען רק עליו ואשר לא היה לו כל מקור ויסוד מבלעדו. רבה היתה המלאכה לפניו בדבר הזה, כי רבים היו פה אחינו העובדים מכלל הערים הפרוות, ובני העיר נתנו וחזרו ונתנו תמיד לפי בקשותיו והפצרותיו. באהבת המצוה הזאת שגה תמיד ושם כל מעינו בה. כל הבא לקחת ברכה מפיו, ונשאו לבו להרים תרומת נרבה לצדקה וחסד בגלל ברכתו אשר ברך אותו, יעץ נדיבות להקדיש לקופת מאכלי כשר הנחתכת על פיו. וכה היו תמיד נדבות פיו גשמי נדבות על לבב סוחרים

הבאים לשאול בעצתו, ולבקש קרבנו, והצמיח צמח צדקה, למעשה הנדקה הוה, ויעזרו אחרי מועצותיו ותחבולותיו, והחרו החויקו בתקנותיו לקיום חסד אלהים הוה, וכה שנה באהבת הצדקה הזאת, עד כי בכל ימי מחלתו עד רגעיו האחרונים, לא חשך פיו מלהוכיר ומהתחנן בעדה אל כל הקרוב למתו, להחויקה ולעודדה.

כן ראינו, כי בכל היותו רך כקנה, לרוח כל האנשים השונים וחפציהם, היה קשה כארו נגד החפצים להוציא ישן מפני חדש האסור מן התורה גם במנהגים מקובלים באומה ומוסרם בדת ישראל. מעולם לא נעתר גם לגדולי נכבדי קרת, אדירי העשר והכבוד, אשר זה דרכם שתפארת לו בעיניהם מן האדם, לעשות גם את קרשי ישראל כמעט העת החרשה, ואשר רק מפני אהבתו את הכריות, וכברו וקבלו את כל אדם בסבר פנים יפות, והסבלנות הנפלאה אשר בו, רק מפני המדות הטובות האלה, אשר משבו עליו חום של חסד נמו אחריו, וכרו אונים למוצא פיו, והריצו ידיהם לו לעדור אתו בצרכי צבור. ולמלא משאלותיו בעניני צדקה דרבים, ואשר על כן גם יקרו ונכבדו בעיניו, ובידם היה טובו וטוב צרכי הצבור הנעשים על ידו, ובכ"ז מעולם לא נעתר להם, לעשות חופת בניהם ובנותיהם, לא תחת כפת השמים, ולא התרצה ולא התפייס להם להופיע בכבודו ולסדר קידושיהם, בעת אשר עשו כרצונם ולא רוחו. כאלה וכאלה יש לנו רבות לספר ולהוכיח, עד כמה היה בנפשו חפץ אדיר רם ונשא אשר לא יחת מפני כל.

 9.

כח זכרונו ומביעת עין שלו.

כמרם נשימה השקפתנו על איכות דעתו הרחבה ובינתו העמוקה בחדושו אשר חדש בחריפות ובקיאות נפלאה להלכה ולמעשה, נשים לב לסגולות נפשו וכשרונותיה, וחושיו בו, אשר בהן הפליא להעזר בכל עמלו הגדול שעמל בתורה, מנעוריו עד זקנה ושיבה מופלגת.

כח זכרונו הפליא לבבות, ואם אמרתי אספרה מכחו זה, כפי שידעתי ירבו על המרה, על כן אציגה רק לדוגמא את הספורים האלה.

לפני איזה שנים בא הלום הרב הגאון וכו' ר' משה לעווניבערג זצ"ל אברק"ק וירדיק וישחר את רכנו. מדי דברם התאונן הרב האורח ז"ל לפני רכנו כי לא נתנהו זמנו לראות פניו כשמונה עשרה שנה, ויען רכנו: אבל עוד לפני ארבעים שנה בערך התראינו בהיותו בנישועו. כן, ענה הרה"ג האורח, נזכרתי כי בשחרי את פני כבוד תורתו בנישועו נדברנו בדבר איזה חרוש בתורה, אבל זה כבר נשכח הענין הזה ממני. אז העביר רכנו את ידו על מצחו, ויען ויאמר: אני אני אוכיר למעכ"ת את החרוש ההוא כפי שהגיד לי אז, וזה תוכן הדבר: כבודו ספר לי אז אשר בעברו לפני שבע שנים בעיר סלוצק וישחר את פני מחותני הרב הגאון האמתי כו' מו"ה יוסף מסלוצק זצ"ל מצא אותו עוסק בדבר הלכה זו שנשאל עליה, איש אחד שלח שלשה ר"ב מראמאנאווע לסלוצק ע"י אחד ממכוריו ונאכרו השלשה ר"ב מהשליח, ונשאל אם חל חובת האחריות על השליח לשלם את הסך הוה מכיסו דהא קי"ל דמעוות מותרים ישתמש בהם הנפקד, ומשום היתר תשמיש הלא מחויב הוא בכל מיני אחריות, כדאיתא

כראיתא במס' ב"מ (דף מ"ג ע"א), ובספר כבודו לי את תוכן השאלה, הראיתו מיר בהבית יוסף מיר יו"ד סי' קכ"ט, שכותב בפירוש בזה"ל דהרין הוא דמעות מותרין ישתמש בהן אינו רק אלא גבי נפקד אבל לא גבי שליח. הדבר הזה שקרה לפני ארבעים שנה נזכר במעוף עין כמו שהיה זה עתה לפני שעה להשתוממות הגאון האורח וצ"ל.

לפני ארבע שנים התארח אצל רבנו רב אחד ויספר לו הרב האורח כי לפני שמונה ועשרים שנה בהתקבל כבוד תורתו בקאוונא ודרש בכל בתי המדרש אשר במלא העיר, ואני נקריתי או בקאוונא יחד עם הרב הגאון המנוח ר' שמחה וצ"ל שהיה רב בלעכעווין ואחרי אשר לא זכינו לשמוע פלפולו ודרשותיו הנחמדים בבתי המדרש כבדנו רבנו בשבתנו אצלו והגיד לנו ביהודי חדיש נכבד בדבר הלכה, וזה שמונה ועשרים שנה עברו והחדוש הזה עוד חרות על זכרוני, ואוכל להגידו גם עתה לפני רבנו. מרם כלה הרב האורח לדבר ורבנו מהר ויחליש הממנו ויאמר, גם אני הנני זוכר את החדוש שהגדתי לפניכם אף הרפסתיו בספרי עין יצחק, כה דבר ויפתח את ספרו עין יצחק ויראהו ויאמר: הא לכם החדוש שהגדתי או לפני מעלתו, והרב האורח התפלא והשתומם מאד על זכרונו הנפלא. הן או הלא הרבה לדרוש ולהשמיע חרושים חרשים לבקרים למאות, בבתי מדרש שונים ולאנשים למאות, ועודנו זוכר עתה, אחרי שטף מקרי חרושים שונים שהגיד לאלפי אורחים בחליפות שמונה ועשרים שנה!

בשנים הראשונות לשבתו בקאוונא, קבע לו מועד יום יום מן הבקר עד השעה דשתים עשרה ללמוד שעוריו, ואז למד עם בנו הרב הנאב"ד עתה בקאוונא מו"ה צבי הירש שלימ"א שו"ע חו"מ, והיו סוגר חדרו מכית ולא נתן לאיש בוא אליו בעת ההיא. ויהי היום והם יושבים ולומדים, ורבנו שמע קול דופק בדלת, ויאמר אל בנו, אורח נכבד הנה זה בא אלינו, הוא הרה"ג ר' מודרוס לעווניק מקאָניסבערג, וישאלהו בנו, הראית אותו או שמעת מבואו הלום, ויען רבנו ויאמר לא ראיתו אף לא שמעתי מבואו, ורק מכיר אני את קול דפיקתו בדלת, כי כן הסכנתי לשמוע דפיקותיו על דלת מעוני לפני שמונה שנים בקאָניסבערג, אך רבנו לא פתח הדלת עד אשר בלה שעוריו, ואז בא המשרת להגיד לו כי אורח מקאָניסבערג מחכה לו באולם הכית, והנה הרב ר' מודרוס לעווניק בא החדרה!

אורח נכבד והוא חכם וירא ידוע אשר לא ראהו רבנו מעודו, אך שמע את שמעו, בא לשחר את רבנו ויפגשו בצאתו את הכית לתפלת המנחה, ואחרי ברכת השלום בקשרו רבנו להתהלך עמו לביהמ"ד ולשוב עמו. ויהי בהיותם בדרך בחוץ, והאורח לא יכול להתאפק משאול שאלה חמורה, ויענהו רבנו להבליג על חפצו עד אשר ישוב עמו הביתה, אך האורח התנצח לקרא: „חכמות בחוץ תרונה!“ ועד מהרה ענה ואמר רבנו: כבודו הלא הוא ר'... ומאין יכורני רבנו? שאלהו האורח, מסננן תשובתי המחודדת במליצת המקרא — ענה רבנו — והאורח שמח להתודע אליו ולהודות לו על האמת.

לפני עשרים שנה פערך הייתי עמו ביחד אצל אחד מבני משפחתי בעיר הקמנה בייסענאלע, על קישורי תנאים, ואיש נכבד מקידאן, אשר קרה מקרהו להיות שמה, הגיש לפניו את בנו הבחור, כי ישית רבנו את ידו עליו ויברכהו, ואבי העלם המתברך מסר ליד רבנו נדבתו שלשה רז"כ בעד אחד מכריו היושבים על התוה"ק באה"ק. אחרי חליפות חמש עשרה שנה, והבחור הזה היה כבר בעל אשה ובנים, סוחר נכבד ווקנו מגדל, תחת היותו או נער ורך, בא לקאוונא במלאכות עסק של צבור, ואני יושב אצל רבנו, והנה כמעט בא ועבר על המפתן אשר בחדר רבנו, עוד

עוד כמרים החל האיש לדבר דבריו, ורבנו פתח בשלום ויאמר: כמדומה לי אשר כבודו הוא בן.... מקיראן? ! ובהשיב האיש "כן" שאלהו רבנו: "היזכור מעלתו כי בכייסיגאלע ברכתיו, ואביו הרים תרומת נדבתו על ידי בעד וכו' וכו'", והאיש השתומם לשמוע כי פרט את כל הנדבר והגעשה או כמו קרו ויאתו ביום אתמול.

דין ומו"ץ מאחת הערים, אשר נלאה למצוא רפואה למחלתו הממושכה ברופאים, בא לפני רבנו לבקש ברכה מפיו ויברכה, והיה זה בחדש שבט.

והנה הבל יורעים, כי בכל יום ויום יבאו אנשים רבים ושונים, המונים המונים לפניו לקחת ברכה מפיו, כמעט אין יום מימי השנה, אשר לא עברו לפניו בסך אנשים, לעשרות, ולפעמים עד מאה ביום אחד, ואיש איש נקב את שמו ושם אמו לפניו, כאשר כה יברכו המברכים בישראל, למען יברכהו ויתפלל בעדו. מובן כי במשך ימים אחדים נקרו ויאתו לפניו גם רבנים ודינים ומו"ץ להתברך, ולהתילד בשמותם לאמותם, וכמה שמות נקבו לפניו במשך חדש ימים! אשר לפי דרך הזכרון המביעי אשר לרוב האדם, כמעט הועלו על שפה וידרו ונשכחו מלב, מבלי הרשם מאומה על לוח הזכרון. והנה אחרי מרוצת ארבעה חדשים, למן היום אשר הדין ומו"ץ לקח ברכה מפי רבנו, עבר הדין ומו"ץ ההוא וישרני וישמחני בכשרות פיו ובהכרת פניו, כי הוטב שלומו ובריאותו, ובערב היום ההוא כבואי אל רבנו מצאתו יושב סמוך לשלחן ומתעסק ברפואת עיניו, על כן לא הפצתי להפריעו ועמדתי מרחוק, על יד אחד רבני המו"ץ אשר על ידו בביתו, ולחשתי באוניו שמחתי כי היה אצלי הדין והמו"ץ פלוני אשר התברך מפי רבנו בחדש שבט, ובחמלת ה' עליו הוטב שלומו. אבל רבנו אשר כגדל כח זכרונו, כן היה כביר כח חוש השמע שלו, עד כי לא יכלו דבר דבר סתר מפה לאון בעת היותו בבית מבלי שמעו, וכמעט לחשתי הדבר באוני הרב המו"ץ, ורבנו נשא ראשו הכפוף אחרי ידיו העסוקות באספולנית שעל עיניו, ויקרא: "שלום מי הוטב? ב'... בן חיה שרה? ! ישמח לבי!". משתאים ומשתוממים עמדנו כלנו מבישים זה אל זה בתמהוננו הגדול, אשר מיום בא לפניו המו"ץ ר' ב'... אשר לא ראהו ולא ידעהו, עד הראותו והתודעו אליו בשמו ושם אמו ויברכהו, עברו לפניו אנשים לאלפים אשר נקבו בשמותם ושם אמם ויתברכו, ועודנו זכר כי שם הרב הדין והמו"ץ הזה אשר ברך לפני ארבעה חדשים, הוא ב'... בן חיה שרה!

וכמעשים לעתים קרובות מאד, ראינו כי באו לפניו רבנים, אשר לא ראה אותם כמה עשרות שנים, ומתם אשר ראם בעוד היותם בלא חתימת זקן, ובבואם אחרי חליפות שנים רבות מאד, שנו פניהם וקנסם מגדל, והוא הכירם תמיד כמבטו הראשון, ותמיד הזכיר להם את חדושי התורה אשר הגיד לפניהם, או בעת התראו בעיר פלונית ובמקום פלוני, לפני השנים הרבות שעברו מאז ועד עתה וחדושי התורה הם שגן לפניהם כמו נתחדשו לו היום, וכן הכיר אנשים רבים ושונים כמבטו הראשון, והזכיר להם את המאורעות וההרפתקאות אשר לרגלן הודמנו לפניו לפני שנים רבות, ושנשכחו כבר מלבים, והשתוממו לשמוע מפי את הזמן והמקום אשר בהם קרו ויאתו להם, בזכרם אחרי הזכירם, כי אמנם כן קרה אותם כזאת וכזאת, במקום ובזמן ההוא! וכן הפליא לבכות בחוש השמע, אשר היה פי שנים או שלשה בחוש כל אדם כאשר הזכרנו. בהתקבלו לשמש ברבנות הראשונה בזאבעלין, נשא מדברותיו בשבת חוהמ"פ בדין חמשה שנתחלפו, שהיה הציר אשר עליו הסתובב לפלוני אשר רחב ונסב למעלה, ובעמדו על הבימה, וכל כחות נפשו יחד עם פיו

נתונים נתונים להיטיב הגיון, ולהשמיע דבריו בטוב טעם ודעת, ואיש פשוט מאד מדבר מרחוק סמוך לפתח עם רעהו אשר כמוהו, לאמר: „כפי הנראה הנה הרב הזה הוא למדן גדול מאד, יען כי איננו מבינים דבר מדברי דרשתו, אבל מה יושענו זה, ולו אין עוד כל חתימת זקן” ומרן גם בהשמיע קולו מעל הבימה, שמע את השיחה הזאת ששח איש בלאט מרחוק, עד כי הוכרח להפסיק איוה רגעים מדרשתו מפני השחוק, אשר רק בחוקה התאפק לכל יתפרץ מפיו.

הגביר י' פ' מעיר גראדנא בא הלום עם מיועדו הגביר המנוח ה' לעויונאן מהעיר ההיא, ויאמר אליו הגביר פ': בואה נא אתי ונשחר את הרב האב"ד, וכאשר מאן לעויונאן ללכת באמרו כי אין לו עמו כל הכרה, העתיר עליו ה' פ' את דבריו ויעתר לו וה' פ' הציג לפני רבנו את האורח לאמר: „ה' לעויונאן בן... מגראדנא”. אם כן איפוא, צהל רבנו את קולו בידריות, הלא שמו מרדכי! „ומה יוכיח לרבי, כי זה הוא השם?” שאלו יחד בתמהון, ורבנו ענה בחן שפתיו, הלא זוכר אני כי לפני חמשים שנה הייתי בין קרואי אביו על שבוע הבן הזה (הנכר לבן חמשים) אשר היה ביום שושן פורים, אשר על כן, לכבוד יום הפורים, קראו שמו מרדכי! כמה שמעו כן תמהו על כח זכרונו הנפלא והנעלה, והאיש מרדכי לעויונאן הודת מקרב לבו לרעהו אשר הציגהו לפני רבנו איש המופת הזה, אשר יצא מלפניו שבע רצון ומלא נחת רוח.

ובמדה נפלאה כזאת היתה גם טביעת העין שלו, אשר מספורים רבים די לספר, כי בהיותי אתו פעם אחת בנאות יער אשר ישב בה בימי הקיץ, בא אליו איש זקן, והשתוממו כי הכיר במבטו הראשון את האיש הזקן ההוא, אשר לא ראהו יותר מחמשים שנה!

בימי נעוריו עד זקנה ושיבה, אשר היו כל לבבו רוחו ונפשו, כחותיו ועתותיו, נתונים ומוקדשים לעסק התורה בלמוד התלמוד הפוסקים ושו"ת ראשונים ואחרונים, לא ראהו אדם מעולם סבב ספר ומחפש אחריו, בין המון הספרים הרבים, שהיה הוגה ולומד ומעיין בהם, ולא היה צריך לבלות גם רגע אחד, יותר מתעופת עינו ומשמוש ידו על ספר, כי במבטו הראשון ובסקירה אחת היה מוצא את הספר הנצרך לו, אף אם חלו בו ידים ויטלטלוהו ממקום עמדו התמיד אל מקום אחר שלא מדעתו. כן היה בימיו הראשונים עוד היותו בערים קטנות, ומקומו הקבוע ללמוד היה בבית המדרש, וכן אחרי היותו שנים רבות ברבנות הערים הגדולות, אשר היה ביתו קבוע ללמודו, כי בטביעת עין הנפלאה אשר לו, הכיר את הספר אשר רק ראה פעם אחת, וימצאהו כאשר הוא, בין הרבה מאות ספרים. כן ספר לי איש נכבד נודע לשם, שהיה עמו יחד בעוד היותו בוואלקעוויסק אשר הביט והתבונן עליו ימים רבים בדבר הזה, ויהי בעיניו לפלא. וכן התבוננתי גם אני במשך שנים רבות ועמי עוד אנשים ממקורביו, והנה: אמת נכון הדבר, כי מעולם לא ראינוהו מבלה יותר ממעוף עיניו לבקשת ספר, וכמעט חפץ בספר מספריו, שלא מבטו ויושמי ידיו ויחקוהו, גם כי לא מצאהו במקום אשר העמידהו בעצמו. ויותר מואת, כי לא היה צריך לגלול הדפים כי תכף בפתחה אחת הראשונה נפתח לפניו הדרך הנדרש לו, וגם בדרך גדול מלא אותיות רש"י קטנים נפגשה לעינו השורה הדרושה לו, ולפעמים, בעת שחם על עיניו היוגעות טרוב למוד וכתיבה, ויבקש לאחד ממקורביו להקרות לפניו מתוך הספר, היו פותח הספר, והדרך נגלל לפניו תכף ומראה באצבעו על השורה המתבקשת להקרא מפי האישי. יותר מכל זאת הפליא את לבב מקורביו הפלא ופלא, בהכירו באורחים בטביעת עינו החודרת, טביעת עין גאון כביר, את הצפון לו כפיהם ובלבבם

ובלכבם, בדרישתם ובבקשתם, אם מנוחה ונחת רוח, או טרדה של עגמת נפש ורעות רוח, כי יקשו ממנו לשאול את אשר לא יוכל עשהו וילחץ להשיב פניהם ריקם, והלאוהו והמרירותו, אף כי לא ידע בפרט מאיכות ומהות הדבר אשר בפיהם אליו. וכן האמין בעצמו כי מכיר הוא היטב נכון בטביעת עינו בחזות פני האיש הבא לפניו, ככל אשר תארנו, ולא פעם אחת קרה בעמדי לפניו עמוק בכלכלת עניונו, והנה בא איש באולם הבית, והוא אך שם עיניו בו מרחוק, וילחש לי באוני: „האיש הזה בא להטיל עצמו עלי בבקשות קשות, אשר בהן ישיבעני כעס ודאבה“, וכאשר שמתי אני עיני באורח ההוא, לא מצאתי ראיתי בחזות פניו ועל פי ערך בגדיו, כל ציון וזאת, כי כזאת וכזאת חפצו ומחשבתו, ואשאלהו: „מי ומה יוכיח באיש הנכחי כי אל זאת ישא נפשו אל רבי? „אל נא תשאלו, יענני, כן הוא, אנכי יודע ומכיר, חכו לי, וראיתם ונוכחתם כי כהשערתי כן הוא“, והנה אחר שתיים ושלוש שעה, או אחר יום או יומים, בעינינו ראינו ובאונינו שמענו, כי לא החמיא רבנו בהשערתי אל השערה. וכן להפך, יש אשר בא איש שאיננו יודע לא לו ולא לנו, והכרת פניו לא ענתה בו מאומה, כי רצון ונחת יקראוהו להגלו, ורבנו בסמכו הראשון, שש לקראתו ועד מהרה שמענו וראינו, כי הביא בשורה טובה או דבר נכבד יודע יצוק בו. כי גם בטביעת עינו של רבנו, התנוסס הגאון הענקי, אשר בכח זכרונו, בחוש השמע שלו, זכביתו הכבירה והישרה, הקולעת אל השערה, להוציא לאמת משפט, ולאסוקי שמעתתא אליבא דהלכתא. ועל כן לא התפלאו עוד מקורביו ומכריו, היודעים כמה גדול כח הכרתו בטביעת עין, כי חוו בו לפעמים שנים, באיכות קבלתו את האורחים, אשר אף כי היה מקבל את כל האדם בסבר פנים יפות מאין כמוהו, בכל זאת התכוונו, כי עם זה מדבר רכות, אך לא ברצון, ואת זה משוחח בנעימות ובחפץ לבב, יען כי בזה הכיר והרגיש רוח מלא מאלה הדברים המעציבים והממרירים, אשר אין לאל ידו להושיע גם במעט, ובוה רוח מצויה ורצויה, על כן לפני זה הצמדק, עוד במרם גלה בקשתו, והתנצל בקצר רוחו ובמעט יכלתו, וירצהו ויפייסוהו, ואל זה דבר דברי חן ורצון.

מכח בינתו הישרה והעמוקה, יתבונן הקורא להלאה במקום שידובר מאיכות חרושיו בתורה, ופה עלינו להתבונן, כי בכל כחות נפשו הנפלאים אשר חונן בהם מאת חונן הרעת לא נשען אל בינתו ועל זכרונו, והסדר שהוא חצי המעשה, היה נר להגלו ואור לנתיבתו בכל מפעליו הקטנים עם הגדולים, בחפצי שמנים ובחפצי חוליו שהיו ערוכים ושמורים בידו על טהרת הקודש. אהבתו את הסדר הפליאה כל עין ולב, כן בתלמודו וכן בכל עניונו. כל באי ביתו היושבים לפניו והמשמשים בעניונו התפלאו מהנהגתו את הקראספאנדענציה הרחבה והמטרת שלו בענינים שונים, כסופר מלומד בקי ורגיל כאחד הקאנמארים הגדולים. מכתבים לעשרות באו יום יום, וכמעט פתח ומבטו עבר בין שורותיו, שמהו במעטו וירשום עליו יום כואו ותוכן ענינו, וכה עברו לפניו ויהיו נקראים, ונבררים אשר לתורה לתורה ואשר לצרכי צבור לצרכי צביר, וכן אשר לשאר ענינים, ואח"כ החל להשיב דבר דבר על אפניו לפי זמנו ולפי נחיצותו, וכמעט השיב דסיף לרשום על מעטו „השבת“ ואת תוכן התשובה בקצרה, ויושם במקום מיוחד, אם הוא מאלה שיש בהם חפץ גם אחרי השיבו עליהם, ואין מקומם בדיושא התחתונה בסל. וכאהבתו את הסדר כן אהב לשמור את הנמוס וחקות החיים בדרך ארץ, עד כי היה הסדר ודרך ארץ, כשני כרובים ופניהם איש אל אחיו הסוככים על התורה אשר בפיו ובלבבו, והמורה לצדקה בתורה ובתוראה הוה, ראוי להיות לעינים לכל ההולכים בתורת ה' לשמור את דרך הארץ והנמוס כמוהו, לחכב

את התורה ולומדיה על הבריות, עד כי הנאורים המלומדים, המהררים מן המהררים בהדרגה הנמוס לפי חקי המעם והיופי עד הקצה האחרון, היו מתפלאים מאד עליו, כי מבלי ידיעה ולמיד מבית מדרשו של הומן, נשמרו ממבועו ממעם התורה והדרך ארץ כל חקי הנמוס, המעם והיופי, ויהי לפלא.

למותר לנו להגיד, כי היה דרכו להקדים שלום לכל אדם, ולהתנהג כן בכל המנהגים המוסר והמדות, שלמדו אותנו חו"ל (בתלמוד ובמררשים) בהלכות ובאגרות בכלל ובמסכת דרך ארץ, הנוגעים להלכות ד"א בפרט, כי עוד הרבה להמשיך עינים ולבכות על מנהגיו ומדותיו שהיה מצוין בהם בדרך ארץ. דרכו היה לתת לאיש ואיש את הכבוד הראוי לו לפי מעלתו, אם מטעם יתרון כשרונו באיזה דבר, או מצד איזה התמנות קמנה או גדולה שהיא ממונה באחד המקומות, ובכבוד אשר כבוד, כוון תמיד לעשות לאיש המכובד ממנו גם חמיבה וטובה, ולחבבהו על הבריות. בעבור לפני התיבה חון יודע פרק בשיר או מתפלל פשוט, או תוקע, שמר להעובר ההוא עד כלותו את עבודת הקדש, וירחיב פיו בקול רם קבל עם לאמר לו: "ישר כח!" וישנן וישלש נגד כל העומדים את תהלת האיש ההוא אשר השביעהו רצון בתפלתו או בתקיעותיו, וכדומה. לבעל הבית אשר מעון רבנו שכור ממנו, והוא ישב עמו בחצר אחת, נתן כבוד בעל הבית, ובכל עת אשר נסע לדרך, שלח לקרא לו ולבני הבית, פתח את דלת ביתו, ויקרא לו ולבני ביתו לשלום, למען יכירו וידעו כי חשובים הם בעיניו כאדוני הבית אשר בצלו יתלונן, וכמוכן התכבדו מאד בכבוד אשר חלק להם בהכרתו זאת. בכל עת אשר היה קרוא אל אחד בתי המדרש, או אל אחת החברות, על שמחת סיום הש"ס, או לכל מקרא קדש הנעשה בהדרת קדש, ושרי קדש נקראים לקדשו ולכהנו, ואשר על כן התכבדה העדה ההיא לקרא לו, להעלותו כגור הקדש על ראש שמחתה, הראה הוא לדעת לכל הנועדים, כי מכיר הוא לראש וראשון בעדה או בחברה את הגבאי, ובחן שפתיו, ובפניו השוחקים הביע הכרתו אותו, כמו הוא בא עתה ברשותו ומקבל מרות ממנו. ולא רק את הגבאי לבד, כי גם את השמש כבוד כאיש אשר בידו עתותי השמחה, ובכל זאת נשמר מלהטיל קנאה, ויכבד את כל המתעסקים במצוה, ולא נכוה אחד מחופתו של חברו, ויהי כלו אומר כבוד ותהלה לכל, ובכל מקום אשר בא, בא שלום, חן וכבוד, נחת ורצון, ובתשואות חן ושלום רב שלחותו אל ביתו.

כי סר לפעמים אל אחת הערים, גדולה או קמנה, לרגל איזה ענין, היה משפטו לשחר את הרב מרא דאתרא בביתו. זאת יבין כל איש, כי בכל המקום אשר בא שם רבנו, שם היה השואות ושאו, מהמון הנאספים לאלפים, גם מהמקום ההוא גם מהערים והכפרים מסביב, אנשים ונשים, זקנים עם נערים אשר חדרו וששו לקראתו ויגילו ברעדה לקבל פניו, אלה לראותו ואלה לשאול בעצתו ולבקש ברכתו, עד כי נמשכו עיני רבים מעמי הארץ על הגדול ליהודים נאון ישראל, וגם המה הביטו אליו ונהרו, מהוד נורא ולוית חן וחסד, אהבה ושלום אשר בפניו ויכבדותו מאד, וכל יושבי המקום נחשבו בעיניהם למאושרים, כי זכו אשר רבן של ישראל יבא בנבולם וידרוך במשכנותיהם. בשנת... נקרא רבנו לק"ק ווילנא, לעשות חסד האחרון לכבוד הרב הג' המפורסם בתורתו וחכמתו, פאר החכמים וצבי תפארת שוחרי תורה וחכמה, איש השם הנודע, הגביר ר' מתת' שמראשון ז"ל. והנה אף כי הערים ווילנא וקאוונא סמוכות, כי רק דרך שתי שעות וחצי במסע מסלת הברזל בינתן, ובני ווילנא יבואו לקאוונא תמיד, ומה גם כי רבנו היה כמה פעמים בווילנא, ועיני יושביה שבעו לראותו,

תולדות יצחק

בכל זאת כמעט עלה רבנו על המרכבה להלוות המת, ונראה בכבודו על פני חוץ, והנה מלאו הרחובות וחצרות ביהכ"נ ומכואיו ומוציאו, אשר דרך שם עברה מרכבתו אחרי המטה, המונים המונים, לראות באור פניו, וכמעט שכחו את כבוד הלויות המת מפני קבלת פני רבנו החי. הרחובות צרו מהכיל את ההמון הרב והעצום, והגנות כמו בכני אדם כארבה לרוב, אשר העפילו לעלות ולראות מנבזה בהוד פניו, והאנשים אשר גברו חילים להתנגש ולכוא עד סביב למרכבתו, פתחו למוסרות הסוסים ומושכותיהם, ולא שמעו ולא האזינו לקול תחנוניו, לבל ידאיבו נפשו בכבוד שהוא למורת רוחו. וירתמו את מרכבתו לגבם וינהגוהו וישאוהו במרכבתו על כתפיהם, עד כי הוגיעו את שוטרי העיר ופקידי בית הפקודות המנצחים על שמירת הסדרים לבל יספו בני אדם מרוב לחץ ורב המהומה, אשר לא חרלו גם אחרי שובו אל מעונו, כי סבבוהו מבית ומחוץ, לראותו ולקחת ברכה מפיו, ומנוחה הדריכוהו, עד כי נלחץ למהר לעזוב את העיר רבתי עם ווילנא יצ"ו בט"ס שבת וינפש.

וכה שלחוהו עד בית הנתיבות בהמון רב ועצום מאד עד כי הביטו אליו גם בני עם הארץ בהדרת כבוד גדול, ויהי למופת.

בקצרה: יום בוא רבנו אל אחד המקומות, היה כיום מועד ומקרא קדש ליושבי המקום ההוא, ומה נכבד מרא דאתרא, ומה גם בהיות המקום עיר קמנה, אשר כל מוצא לחמו אשר המציאו לו בעירו, הוא חכירת המלח, או השמרים הנתנת לו, והוא חי חיי צער על פת במלח, ואיננו שוקט על שמריו, כי שתה ישתה את קבעת כוס התגרה מאת הנרגנים המלנינים עליו, שפל הוא בעיניו וכן הוא בעיניהם של בני עירו, והנה זרח כבוד נר ישראל עליו בביתו לעיני השמש ולעיני העוֹינים אותו בעירו, וחרדת קדש נפלה עליהם, לבם יהגה אימה, ממוסר כליות ולב, על תהלוכותיהם עם רבם, אשר עתה ראו בעיניהם מה גדול כבודו בעיני נשיאי ישראל, ועליהם החובה לבקש מרבם סליחה לעונם כי רב הוא גם בעיני רבנו, אף הוא היה מכוון לנמלו ולנשאו בעיניהם, ולתת בלבם מורא וכבוד, ליראה אותו ולכבדהו, וביחוד לעשות לו מוצא נאמן לפרנסתו, ובכן היה מושיע ורב לרב העיר, בדרך הלוכו בדרך ארץ שקדמה לתורה.

ז.

שקידתו בתורה.

מי ימלל ומי יוכל להביע את רוב שקידתו בתורה ועוצם התמדתו בה. רב מובהק ידוע לנאמן בעדותו, ושומר פיו ולשונו מהפלגה והפרוה, ספר לי מהתמדתו כשש שני היותו על שלחן חותנו, כי תמיד בכל עת אשר נצרך להפסיק ממשנתו לצאת חוץ, היה מניח את המסכת או את הפוסק כמו שהוא פתוח, בקצה השלחן הסמוך אל הפתח, למען אשר בשוֹבו, ומצא תכף בכניסתו את הספר פתוח, ודברי תורה יהיו נקראים בפיו, בעודנו בפתח בבאה, מבלי במל רגע בדרך הלוכו לשוב אל מקומו הקבוע בבית המדרש! כן היה דרכו בכואו מבית המדרש לבית חותנו, או אח"כ לביתו לאכול, לא חכה עד אשר ישימו לפניו את אכלו, את אשר יכינו ואשר יבשלו, כי חס על העת, ונמל דייו, וחמף פרוסת פת יבש, מבלי כל דבר המלפת, והשקיש רעבונו ונמלט אל בית המדרש ושב לתלמודו. פעם אחת בא כבוד אביו

הרב הצדיק מעיר ראש אליו וואלקעוויסקה לבקרהו, וכמעט התראה עמו ונדברו מעט, בקש מאביו סליחה, על כי לא יוכל להתמסרה בשיחתו ובשעשועיו עמו, ולכפל בזאת משעוריו בלמודים. ידע האב את נפש בנו הקשורה בתורה ובאהבתה ישנה תמיד, מאין לו מבלעדה חפץ תחת השמש, ויברכהו וישב לביתו ולעירו.

במוצאי יום הכפורים אחד, בעוד היותו בוואלקעוויסק, בשונו טובה"ד, ברה ויאכל בחפזון וישב אל ביהמ"ד, ומבלי תת שנת לעיניו ומנוחה לנפשו העיפה מצום היום הגדול והגורא, למד כל הלילה בקול נעים ובשקידה נמרצת, עד כי עיפה נפשו, כשעה או שתיים לפני אור הבקר, ויצמא מאד, ובבית המדרש לא מצא מים ולביתו לא אבה ללכת, לבל ירגזו את הישנים משנת מנוחתם אחרי הצום, ויתהלך מסביב לביהמ"ד, אולי יראה אור נר באחד הבתים מסביב ובא אל הבית לשתות, אך אין ער ואין אור נר, עד אשר כמעט הסתכן מרב צמאנו. וה' הקרה לפניו את אחד הקצבים אשר יצא לפעלו, ויספר לו מצמאינו, והוא הביא לו מים וישת, ותשב רוחו אליו. שנים רבות זכר את הקצב ההוא למונה ולברכה.

וכבר הגדתי מאשר ספר לי בפיו המהור, כי בעוד היותו בואבעלין, למד מתוך עוני וחסר כל כעשרים שעות במעת לעת מבלי שמוע והקשב את הנעשה והנשמע עמו בבית ובחז"ן, ומשקידתו הנפלאה על התורה והתמדתו בה, לא התרפה ולא נרע ממנה כל ימי חייו, גם אחרי היותו משך ששים שנה מרכבה בכורה להנהגת הרבנות בפרט, ולכלכלת צרכי עמנו ומשאלותם בכלל, ואותו יום יום ידרשון אנשים רבים משעות היום, ושאלותיהם ובקשותיהם רבות מרגעיו. וחליפת מכתבים הרבה והעצומה מכת איש אחד, יחד עם שימת עין ולב בצרכי העיר והצבור, לכלכלת העניים והאביונים וכו' וכו', בכל זאת היה כלו נתון ומקדש לעיון התורה ולמורה, כי כל חפצים לא שוו בעיניו נגד חפצו בתורת ה', ובה הגה יומם ולילה, באופן אשר לא יאמן אם יסופר לאשר לא היה עמו במחיצתו תמיד. כל הבא ועמד עליו בביתו משך שעה ושעותים, התפלא והתפעל לפי מכמו החיצון, על רוח החן והחסד השפוך על פניו, ועל מוב לבו ויקרת נפשו הנשקפים מחזותו, ומגדבת פיו ותורת החסד שעל לשונו, איך הוא מקבל את כל אדם בסבר פנים יפות, עד כי כל המדבר עמו, יצא ממנו שבע רצון, מכובד בעיני עצמו, ומרגיש סלסול בנפשו אשר יקרה בעיני נשיא אלהים אשר כזה. אבל עד כמה השתוממו מקורביו, היודעים אותו ידועה פנימית ומביטים אליו במבט חודר, אשר ידעו נאמנה, כי בכל העת אשר קבל את כל אדם, ודבר ויעץ, וברך, וכתב, והתעסק עמם, והכניס עצמו בחפציהם ובטובתם, היו עיני עיונו בתורה משוטטות, מסוגיא לסוגיא, מפוסק אל פוסק ומשאלה ותשובה לשו"ת, כפי אשר נזכרו וראו בעליל תמיד, אשר בתוך הרבור והכתיבה, לכל השיח והשיג אשר היו לו עם אנשים, גם בעיני הכלל גם בעיני הפרטים, (כן מתוך אכלו, ולעתים קרובות גם מתוך שנתו) היה קופץ ממקומו, ומדלג על הענינים שהוא עסוק בהם, וחוסף גמרא, פוסק או שו"ת, ולוקח עם, והוד קולו נשמע בגנינתו המודעת מתוך משנתו בנעימה קרושה, וכותב ורושם, וכל עין רואה תעידהו אז כי בכל עת אשר כל יצורי גוו וכל כחותיו וחושיו החמרים עובדים עבורת הטבע על מהרה הקדש, כמוב לשמים ולבריות, כי בכל העת ההיא כחות נפשו נתונים לתו"ת ולתורתו, ורוחו היא העולה למעלה להשכיל באמתתה, לברר וללבן ולהוציא דין אמת לאור ממחשכי הספקות, וכאשר נשאר לברו בחררו באחת העתים, והבית נח משאונם והמונם של בריות, היה מתאונן באוני מקורביו: אוי מה עיפה נפשי, הם לא יתנוני ללמוד.

תולדות יצחק

כמה פעמים קרה, אשר באתי לחדרו אחר חצות לילה, והוא עומד על יד עמוד שלהנו (שמענדרער) ומתנמנם, ואתחנן אליו: "רבי, ילך נא להחליף כח ולנוח על משכבו". כן, כן, יענני, הנני הולך, שמע ישראל וגו', כה יפתח פיו בקריאת שמע על מטתו, למען אדמה, כי באמת הולך הוא לישון, ואלך מעליו בכרכת ערב, ומרן יענע לי בראשו, ובשובי אחרי שעה ושתיים שנית אל ביתו, כי דבר לי אל אחד מבני ביתו, אשר באולם, או בתאוו, והנה לתמהוני, קול מצהלות מרן ממשנתו, בוקע ועולה מבעד הדלת הסגורה, והנני מציץ בחור המנעול, ורואה את רבנו הוגה, מעיין, וכותב! ומה אשוב אתפלא אחרי אשר לרגל ענין נחוץ, לא ישנתי כל הלילה ההוא, כי השכמתי קום הרבה לפני אור הבקר ואבוא אל בית מרן והנה מצאתיו עומד ולומד על מקומו אשר עמד שם אמש, מבלי אשר ידעתי, אם במספר שעות הלילה אשר לא הייתי עמו, שכב ויתן שנת לעיניו וקם, או עודנו עומד לפני ה' בתורתו, כמו שהשארתי אותו אמש!

כמה פעמים קרה, אשר הקיץ כאמצע הלילה לפתע פתאום, ויקפוץ מעל מטתו נבהל ונחפו, ומתנצה כמועל ידיו ובניד שפתיו כעומד על נפשו נגד הנלחם בו, לחדרת בני הבית ההווים ישנים אשר הקיצו לקול קפיצתו ומרוצתו מעל מטתו, וכמעט רחץ ידיו, בהחפזו, והנה ספרים ראשונים ואחרונים, חדשים גם ישנים נפתחים, והוא חוקר וסוקר, בוחן ובודק, כי מלחמה לו בסברה סותרת חות דעתו, אשר בהגות לבו בה, עלה על יצועו ולן בעוטמה של הלכה זו, אשר הדריכתו מנוחה, ומתרהורי לבו הפך והפך בה גם על משכבו, בהקיץ ובחלום, עד אשר הסברה או הסתירה היא, נפלה בעצומיו של שכלו ובינתו, וזאת היתה כל החרדה אשר חרר על נפשו מעיניו הרין וההלכה המוטלת בספק פקוח נפש עגונה אמללה, או הלכה אחרת הנוגעת עד נפש יחיד או צבור, והיא המלחמה אשר לו להאמת בסברה סותרת אשר הדריכתו מנוחה, ויצא כגבור נאור כגבורת ישע ראיותיו ומופתיו, מפי ספרים וסופרים והפליא להעזר בהם יחד עם הכרעת דעתו, ויכריעה תחתיו!

גם בהתהלכו בחוץ, לא מנע ארשת שפתיו מתורה. בה ראוה היושבים אתו בנאות יער בקיץ, בהשכימו בבקר בבקר והתהלך לבדו, או גם בעיר כאשר כבדה עליו נשימתו בבית ויתהלך בחוץ, לא השך פיו ולשונו מתורה, או מאמירת תהלים, אשר היתה לו לחק דבר יום ביומו. כה הגה בתורה יומם ולילה, ודבר כה בשבתו, בלכתו, כשכבו ובקומו, וגם על משכבו בלילות היתה היא שיחתו וכל מעיניו בה, והיא היתה משוש דרכו בכל ארחותיו וכל חפציו, עד כי מרוב ההרגל בלמוד ובעיין הגפ"ת, שנעשה בו טבע קים, היה מברך גם ברכת הנהנין וקרא מכתבים בניגון ובענימות זמרתו כלמדו בגפ"ת.

ח.

מדת הזחירות והזריזות.

עוד יותר מאשר הפליא בהתמדתו, הפליא הנדיל בזהירותו וזריזותו היתרה בכל המעשים של רשות שהוציא מתחת ידו, שיהיו מכונים ושקופים אל הקדש בנוגע להלכה, לבל תצא שגגה מלפני השליט כהוראה כמוהו בעת מן העתים, ולדוגמא:

גם במכתבים של רשות, היה מדקדק לשמור שיהיה נכתב שם האיש והזמן והמקום, כפי שצריכים להכתב כדון בגט ובכתובה וכדומה, לכל תצא תקלה מכתב של חל שיוציא מתחת ידו לענין גיטין וקרושין לפעמים. גביר נכבד ממיורעיו שנה את שמו ויתכבד בשנוי השם, אך רבנו התמס וכלא מתבונן היה כותב במכתביו אל הגביר ההוא את שמו העברי כמלפנים, והוסיף את שמו המוסב. ובכל אשר הפצירו בו מקורבו היושבים לפניו בעת כתבו, שיכתוב אליו כפי שהוא מתכנה ומוסב שם, אחרי אשר רצונו של אדם הוא כבודו, השתמט וכתב שמו העברי ברו פרצופין, עד אשר הבינו כי לא בשגגה כי אם בכונה, מפני הטעם שאמרנו, הוא נוהר לכתב כן, כאשר כן ראינו ונוכחנו, כי דקדק לכתוב גם שמות החרשים כפי כתבם לאותיותיהם בנוגע לדין, והיה הדקדוק הזה בולט. בכתוב איש למענו, למשל, את שם החדש כסליו, או יקרא מפיו בקול ובדבור מפרש אל הכותב כקורא האותיות שלא כנקודתן לחינה כסלו, כפי שהוא נוהג בעצמו לכתוב בלי יו"ד, לכל יכתוב כפי ההרגל ביו"ד, מפני שכן איננו נכתב ביו"ד בגט לפי הדין.

הנה כי כן היו כל מעשיו ומנהגיו בכל דרכיו ערוכים ושמורים על פי התורה והמצוה, ויהי בעצמו כלו קדש, שלחן ערוך חי, אשר בצדק יאמר עליו: "זה השלחן אשר לפני ה'!". וכאהבתו את התורה כן אהב מצותיה, בכל לבבו ובכל נפשו ובכל טארו, אבל אך למותר להגיד ולתאר והירותו וזריזותו בקיום המצות, ושמחתו הגדולה בעת שקים ועשה אותן בשלמות. ונקח לדוגמא מצות סוכה, אשר כמעט לא מש ממנה, ולא חדל לישון בה גם בלילות הקרים מאד, ובכבי ודמעות יצא ממנה מפני הגשם, ובכל עת צאתו מהסוכה היה מביט כה וכה אם אין רואה ונשק את דופניו, כפי שהתבוננו מקורביו שהיו רואים ואינם נראים במעשהו זה. ומי יוכל לספר צהלת רוחו ושמחת נפשו, בכל מוצאי יום הכפורים; פניו היו מאירות ומשמחות לב כל באי ביתו, ובחן וחסד על לשונו היה אומר ומשנה ומשלים: האח, מה יקרו הרגעים ביום הקדוש, מה טוב חלקנו ונעים גורלנו ביום המיוחד! ואף כי היה עיף ויגע מעבודת היום והיצום, בשגם היה הוא בכל שנה וגם בשנתו האחרונה היורד לפני התבה בתפלת נעילה, החליף כח, וחדות ה' היתה מעווו, ועליצותו כמו לצאת במחול משחקים לפני ה' מרוב שמחת גילו. ומי יתאר שמחת נפשו בעשותו מוכה לאיש! ובעל שמחה כזאת, הלא היה כמעט תמיד בכל יום, כי מי כמוהו הרבה להשכיל להטיב לצבור וליחיד? ...!

מ.

רוח הנייבה וצדקת פורונו.

יש חובות מוסריות הרבה, שאין כל אדם יכול ורשאי להתפטר מהן כלל, ולמותר לבאר כזה הנה, ויש חובות כאלה, אשר אמנם מטעם הדין יוכל האדם לפטור עצמו מהן, אבל לא מצד היושר, ואולם יש חובות כאלה, שהאדם חפשי מהן גם מצד הדין והיושר יחד, ובכל זאת רוח נדיבה, או בלשון אחרת, מדת חסידות, תעשה אותן לחיבה.

והנה כל ישראל יודעים כי עסק רבנו העקרי היתה התורה, אשר בה עסק יומם ולילה, ועליה הקישי כל כחותיו ומחשבותיו, עיניו וידיו, לכתוב ולחזרות כהלכה ובתורה

ובתורה לשמה, להשיב לשואליו מכל מושבות בני ישראל אשר בכל קצויו ארץ, ולחדש חדושי תורה, והיתה תורתו אומנתו, ומצד הדין והיושר יחד, היה חפשי מהתעסק בצרכי הצבור והיחיד, ובעניני צדקה וחסד ליחידים ולרבים, מפני תלמוד תורה, ומה גם חדושי תורה והוראה לרבים שכנגד כולם. אבל ברוחו הנדיבה, מדת החסידות שבניפשו, נשא לבו אותו למעלה ממדת הדין והיושר יחד, ובתורתו אשר בפיו ובלבבו, לכל המצות והמעשים המובנים אשר הורה לרבים, קים בנפשו, ויהי ידיו אמונה לעשותן ולקיימן, במסירת נפשו עליהן, מבלי שיוזע ויבטל מתורתו גם בשעה שעשה צדקת ה' בעמו ליחיד ולרבים.

כבר אמרנו כי בערך מיליאן ר"כ יותר נאסף על פי השתדלותו הכבירה והעצומה לצרכי הצדקה והחסד. כמעט בא לאונו שמע שרפה, שמש, או צרה ותלאה אשר עברה על עדת עיר קרובה או רחוקה, נגע האסון עד נפשו, כמו אוניו שמעו קול דמו אחיו בית ישראל צועקים ומתחננים אליו לצאת לרווחתם לישועתם, ועניו רואת את האמללים נמוגים לפניו ברמעותיהם ותחנונייהם לחלוץ מצרה נפשם. בכל מדת הסבלנות הנפלאה אשר היתה ברוחו הכביר, כפי שתארנו, היה רך המוג ומפנק בחמרו מטבעו, עד כי גם כאב פצע קל או חבורה קמנה כבר עליו לשאת, ומנפשו ציר לו צער יסורים של אחרים, עד כי בהעלותו על לבו הרך והמוב, כי פלוני מדוכא ביסורים, ומה גם אם הוא מעונה בידי אדם, מיוסר בשבט אנשים, רחפו כל עצמותיו כי הרגיש בנפשו ובבשרו ציור מוחשי מהיסורים והענוים אשר לפלוני הנראה לו בחזונו כורע תחת עקת יד מעניו, ואשר על כן תמיד בהשבר כלי תחת יד המשרתים בביתו, והמה נבהלים פן תחת גערה בהם על הנוק, אם אך אין רואה או, היה מקדים ברוחו הנדיבה להגיד מפני דרכי שלום כי ידיו שברו, או בשלו ובסבתו בא הנוק הזה, למען הציל את המשרתים מגערה ואונאת דברים קשים, ומזאת הלא הנקל להבין, עד כמה נשבר לבו וחדרו כל עצמותיו לשמועה נוראה כי באה, מאסון גדול אשר קרה. ולמשל, עיר פלונית עלתה על המוקד, והוא כמו עניו יחזו את בני העיר כולם שוכבים תחת כפת השמים, מרעידים מהנשמים, ובלבבו ציר לו את מצבם המוסרי, שרפת בית מקדש המעט בעדה היתה בעניו שרפת נשמה ונוף קיים, העיר באין מועדי אל, עיר ההרס היא גם כמצב החמרי גם במצב המוסרי. בית המדרש בעיר קמנה הוא המאסף לכל יושביה, והמאתד יחד עשיר ואביון בקרבו, הוא המרכז לחפצי שמים וחפצי החול אשר לכלם, הוא בית מועד לכל קריאי מועד, ובית תענוגים חמריים ומוסריים לכל בני העיר, בו יתכבד המתכבד ביראי ה' וחכמי תורתו, והעשיר בפורנו, בו ימצא האביון מחסה, והרש בו ישכח רישו, ובו יועדו ונדברו יחד הצבור והיחיד, וכל יחיד אמלל וקשי יום ימצא בו אונים קשובות ולבכות פתוחים, להגיד לפניהם צרת לבבו, ולקות לתשועה ברוב יועץ. ומה דמות נערוך לציור צרת נפשו של הרב בעיר ההרוסה, אשר הצמירה בנפש רבנו, העיר עז לו, שרופה ושוממה באין בית מדרש לתפלה, ובית מקוה למבילה, נחרב מקור פרנסתו, ובהעזבו תעוב העיר עוד יותר וירדה פלאים במצבה החמרי והמוסרי יחד, והציורים האלה אשר הכאיבוהו וימררוהו כמו נגעו אל עצמו ואל בשרו, במדה כזאת, אשר אנשים אחרים תחתם שחזו ורפו ידיהם ולבם לעשות מאומה, ויואשו אחרי אשר אולת יד ואברה עצה, הציורים הנוראים האלה אשר דכאו כחלל לבו המתור והמוב, עוד העירו ויעוררו בקרב לבו כחות חדשים, כדמות כחות נצחון פנימים הספונים והעצורים בדם הנפש המתגברים ועולים ממעמקים בידי הנלחם ועומד על נפשו וקיומו ועושה נפלאות גדולות ועצומות מכל חשבון והשערה, וכה התנשא כארי ויגבר חילים, עד

כי עשה והצליח, להמציא עזרה בצרות, לבנות ערים נחרבות, לכונן מקדשי מעט, ולכל לראש, חש לשלוח עזרה לרב העיר השרופה, בהרגישו בצערן של תלמידיו חכמים, הלוקחים פי שנים באסון בני העיר. מי ימנה מספר אלפי הנעורים על פיו ועל ידו, ומי ידע ספורות לרמעות התורה אשר נשפכו בתפלה לה' בעדו כי יגמול לצדיק ככיר הוזה כצדקתו וכגמולו שגמל להם. יחידים למאות, אשר אני ידעתי, ואולי עלו למספר אלפים, אשר קבלו מירו ממש, או על פיו, איש איש כמה מאות ר"כ. וכדרכנו להביא בכל מקצוע רק דוגמא אחת, או אחרות מהרבה, אזכור רק את אמרי פי אחד זקני הרבנים השרידים, גאון חכם, ישר וצדיק שלימ"א, אשר אחרי שרפת העיר הגדולה אשר הוא הרב האב"ד בתוכה, ואחרי הבנתה מחדש בהעזרה הרבה בעזרת רבנו, קם פעם אחת ממושבו ויאמר אלי: "מה נפלא הוא רבנו, ומה נפלאים מעשיו! מה עשיתי אני בימי זקנה ושיבה ככלות כחי, יחד עם כל אשר לי, לולי שהיה לי כמלאך מושיע? האח, בשש מאות הר"כ אשר שלח לי ביחוד, מלבד איזה אלפים ר"כ ששלח להעיר, הלא חלץ עצמותי היבשות והנפורות יחד עם פזור נפשי היבשה ורוחי הנהלאה. יש לי עתה מחדש מעון, כרים למראשותי, וספרים, וכל הרברים שאי אפשר להתקים בלעדם אפילו שעה אחת, ועיני נשא השמימה ויקרא: "ה' מה תתן לו? תן לו ארך ימים, ויוכה ויחיה עוד לעשות ולקיים נפשות ישראל ותורתו עד ביאת הגואל!". כמישפט הוזה עשה לכל נגועי האסונות, אשר בודי שמים ואשר בירי אדם, נרדפים וממולמלים מתגרת יד הזמן, מסערים בסערות תימן וסופות בנגב, אובדים ונרחים, אשר אין קצה לאנחותיו אשר נאנח אנחות המשברות גופו, ואין מספר לכל הגדולות אשר עשה בעדם, אשר רק צר המקום בזה להכיל גם דוגמאות מסעשיו הרבים והעצומים אשר הפליא לעשות בעד דאגללים ההם.

בשנת תרל"ב חלה בנו הרה"ג ר' חיים זצ"ל במחלת החולי רע ר"ל ויהי מסוכן עצום, וע"כ הלך רבנו עם מכיריו ואוהביו לבית התפלה וישפכו שם תפלה ותחנה בעד החולה. בשובו מתפלתו בשרו לו כי נראו אותות חיים על פני החולה וברק תקוה טובה, אז ספר למיודעיו לאמר: "כי בתפלתי הירומותי ידו לה' ואמרתו רבש"ע גלוי וידוע לפניך אשר זה כמה עשרות שנים אשר אני משמש ברבנות וש"ת רבות באו אלי ע"ד עגונות, ע"ד שוחטים וש"צ שיצאו עליהם ערעורים לאוסרם, והנני בכל פעם מיגע ועמל ומשתדל יותר מכפי כחי ושם כל עיוני לבקש צדדי היתר, בעד האנשים אשר מפלי תלוי בהם, וע"כ חוס ורחם גם עלי ועל בני אשר מפלי תלוי בו".

אחד המו"ץ בקרבת קאוונא הורה הוראה להתיר הכשר מעגל שנשחט קודם ח' ימים, והלומדים בשמעם עשו רעש והביאו השאלה לפני רבנו אחרי אשר לא נשאר מבשר העגל רק איזה למרות בשר, אבל רבנו השקיע את מוחו וכחו בהשאלה הזאת ברוב עיון ובמרהרר עזומה עד למאד, וישאלוהו בני ביתו: "רבי למה זה אתם עמלים ומיגעים כ"כ על השאלה הזאת בשביל איזה למרות בשר, האם זאת היא שאלת היתר עגונה?" ויען רבנו בתום וענות צדק: אתם לא תשכילו לדעת כי השאלה הזאת היא ג"כ שאלת עגונה, כי המורה שחורה הוא כעת ג"כ במצב המסוכן כהעגונה, ואם לא אמצא צד היתר הלא ישבר מטה לחמו והיה כבודו לכלמה, ומפלי תלוי בו, והלא מצינו כעין דוגמת השאלה הזאת גם בחז"ל באשה הוקקה לחליצה שיהיה לה נפל שמת קודם שלשים יום אם נשאת לכהן ואם תחלץ לא יוכל לקחתה עוד, וע"כ במקום דחק כזה תפשו גם חז"ל צדדי היתר ואמרו דקא סמכינן על הרוב שהמה בני קיימין

קיימין, לכן גם בנידון דידן שאחד המורים נכשל בשאלה חמורה כזו ועומד בסכנה, עלינו ג"כ לחפש צד היתר כעין הדוגמא הנ"ל כמו שסמכנו בנפל על חזקת בני קיימא לבלתי הוציא אשה מבעלה כו'.

פעמים רבות קרה, אשר שלח כסף עזרה לערים שרופות, או לנגועי אסנות שונים, האנוסים לנוע, ובכזו לידם תמיכתו, בשמחת תמונה הביטו ונהרו, כמו נפלה להם עזרה מן השמים.

כל המקורבים אל רבנו, אשר התבוננו אל רוחו ותכונת נפשו בשום לב ועיון, ראו מציאו בו מדת יעקב אבינו, אשר לא חס על עמלו לעבור מעבר יבק מפני שהם על פכים קטנים, כי כן חס על אבוד פחות משהו פרוטה. את הגליונות שנשארו חלק מהמכתבים הרבים שנדרנו ממנו בנגיזה, קרע והפריד מהם, לבעבור יסכנו לו לרשימת ענינים קצרים; וכן היו לו שני מיני ניר, ניר פשוט וניר יפה וטוב, אשר בו השתמש למכתבים אל אנשי הכבוד ולכל ענין אשר ראה צורך להדר מפני כבוד הבריות, אך לבניו ולמקורביו אשר מהם לא יהי כל קפידא, צמצם לכתוב על הניר הפשוט דוקא, ולא חס לפעמים על הטרח והעמל לכפוף ראשו ורובו אל השפלה שבארנו לבקש את הפשוט לענין שהיה די להסתפק בו גם בעת שהניר הטוב היה מונח על ידו ממש לנגד עיניו. ומי האמין לולא ראה בעיניו, כי זה המדקדק דקדוקי הסתפקות וצמצום, הנהו פורץ רב ועצום לצדקה וחסד, גומל טוב ומשלם על יתר לכל עושה מעשהו ביד נדיבה ובלב מתנה כאחד האצילים הנוהגים סלמול במתנותיהם, ואין כסף נחשב בעיניהם למאוס. ככל עניניו והליכותיו, לעגלונים, לרכבים, בפסעו, בבתי מלון, בעד מעון, ולמשרתים, בעד אפיית מצות שלו, בעד מרחת קמנה אשר המריח לאיש בשליחותו ובעשות חפציו, שלם תמיד ברוח נדיבה, וכפורן איש אוצרות, ועוד יתרה עשה, במדת החסידות, אשר גם כי שלם להם ביד רחבה ונדיבה, העמיד פניו המלאים יוי, ומלא פיו תודה וברכה להם, כאלו עשו עמו חסד חנם, ולמשל: בהיותו בדרך התאכסן באכסניא של פלוני, או נסע במרכבה אשר לרכב פלוני, וישלם לבעל האכסניא, ולהעגלון כמעט כפלים במחיר אשר ישלם איש פשוט, והוא, מלבד אשר לא חדל להודות להם כמו על חסד אשר הפליאו לעשות עמו, כי הביא אותו האיש בצל קורתו וכי העלתו הרכב על מרכבתו, כי עוד תמיד מדי נפגש בבעל האכסניא, או בהרכב, אף כי באו על שכרם במדה מרובה, זכר להם חסדם ואמונתם בזכרון טוב וברכות טוב, ובתום לב טוב ממולח מהור קדש בחסידות ונדיבות הרהיב אותם עד לדמות כמעט בלבכם כי אכן באמת עשו לו איות טובה, עד כי יש מהם, אשר נואלו לפי תודותיו וברכותיו אשר העתיר אליהם להאמין כי מגיע להם ממנו גמול, וע"כ לפעמים הגיסו לבם לבוא אליו בבקשות קשות, ולהמיל מרחם או מרח טוקרביהם עליו, והוא לא רגז ולא התאנף בם, וישא ויסבול. עד כמה פעמים לא יבלתי התאפק עוד ואשאלהו: רבי, הן בכסף מלא שלמתם להאיש בעד לינת לילה אחד, ומה יש לו עוד צדקה להמריח ולהמריד את רבי עוד? אך רבנו לא רגז ולא שחק ויענני בתמימות של חסידות ובחן שפתים: "הן בצל קורתו לנתי, והוא היה בעל הבית שלי"....

ומי יתנה צדקת פורנו אשר פור נתן מתן בסתר ובגלוי לעניים ואביונים, על בע"כ שירדו מנכסיהם וכו' וכו', נדבות כנות חמשה רז"כ, עשרה רז"כ, ויותר ויותר הרבה לתת, ומה אדבר, וסופו מובית, כי בכל הכנסותיו הרבות, משכירות העיר הנכבדה והנדיבה קאוונא אשר החזיקה אותו כיד העשר והכבוד, והרוח הנדיבה הטובה עליה, ופרי ספריו, וכדומה, לא השאיר אחריו כמעט מאומה כי בובו כספו על

צדקות שונות, ועניי בני משפחתו. אי, דמע תרמע עיננו מאין הפגות לזכר רב
 מזוב וצדקותיו הרבות, ולבנו יקרע לקרעים לקריאה ממעמקי לבנו: אי צדיק, אי
 חסיד, אי ענו! אי לנו כי נעלה מעלינו!

בינתו הישרה.

כח בינתו הישרה והעמוקה, הלא יראה פעלו והדרו על כל ספריו הנכבדים
 והיקרים אשר היו למאורות בכל השערים המצוינים בהלכה למעשה, וכפי שידובר עוד
 בפרטות מהם. ולמותר לסלסל ולרומם את המרומם לעין ולב כל מבין. ורק זאת
 אניד, כי עוד בימי נעוריו, נודע לשם בכח בינתו המיוחד והנפלא שלו, להביא
 ממרחק סברא עשירה לעצמה בענין שלפניה, ולהעשיר בה הלכה עניה במקום זה.
 ולדוגמא: כאשר נתקבל הגאון הגדול ר' בנימין דיסקין ז"ל לגראדנא, ורבנו היה אז רך
 בשנים, מרם קבל הרבנות הראשונה בזאבעלין, קרה מקרהו להיות בגראדנא, וישחר את
 גדולי הלומדים המפורסמים שם, וימצא אותם מדברים ומשוחחים מהגאון ר' בנימין,
 אשר אך זה מקרוב הופיע שמה, מרם הכירו אותו, ואחדים מהם הגיסו לבם לדבר
 בו בשחוק התולים לאמר: „הרב שלנו, כפי הנראה, בקי ורגיל בדני קדיש יתום, כי
 בימים ההם עמדו לפניו שנים בר"ת, ושניהם יצאו ממנו מחויבי שבועות, ונולד
 ספק מי מחויב להשבע בראשונה, ואז פסק הגאון ר"ב ז"ל, כי הגורל יכריע ביניהם
 מי בראשונה, והפסק הזה היה בעיניהם לשחוק, יען כי הגורל נוהג בדני קדיש יתום.
 כשמוע מרן את שחקם ההתולי, זו לעגם בהפסק, ויתן עליהם בקולו: למה זה
 התלוצצו, הלא זה דין מפורש במ"ו יו"ד סי' מ"ו בענין אותו ואת בנו! וכספרו נחל
 יצחק השני סי' פ"ז ס' י"א אות י' נדפסה תשובה שלמה מענין הזה, אמנם כי אחרי
 מספר שנים להמעשה הזה, בא הדין המחודש הזה מפורש בס' „שבות יעקב" בדני
 שבועות ב"ד, אבל אז מרם התברר הדין הזה, ורק גדולי דעה בהלכה כונו מסברת
 עצמם בהיקס סברת המ"ו, כאשר כן כוון הגאון ר"ב דיסקין ז"ל, אבל רבנו הלא
 היה אברך בן ח"י שנה אז, והדין הזה לא התגלגל לבא לפני עיונו למעשה, ורק
 בשמעו לתומו שיחת הלומדים המלגלים, יצא כבדק חץ בינתו ויפגוש בין רגע בדין
 אותו ואת בנו וכדברי המ"ו, על כן נבהלה או הכנופיה הנכבדה של הלומדים, מפני
 הדין בשנים הזה המלא רוח חכמה וכינה בטעם זקנים כאחד הגאונים ויצא שמו לגאון
 ולתפארת בכל העיר גראדנא.

כאשר נתן את ספרו „באר יצחק" לרפוס בקאניגסברג, בשנת תרי"ח, באו
 אל בית מלונו לשחררו, הרבנים הגדולים אנשי השם אשר היו שם בעת ההיא, הגאון
 הגדול, צדיק יסו"ע המפורסם ר' ישראל סלאנטער זצ"ל, והרב הגאון הגדול המפורסם
 ר' יעקב צבי סעקלענבורג זצ"ל אב"ד דשם, וישבו וישחו בדברי תורה, והנה בתוך
 הבאים לשחררו, בא גם הרב הגביר הנכבד המפורסם ר' העניך אייונישטארט זצ"ל
 ממינסק, ויקרא ויאמר: „רבתי! שאלה גדולה לי לשאול מכבוד תורתכם. באחת
 הערים אשר כסביבותנו יש אשה זקוקה ליכם אשר עזב את דת ישראל והוא כהן
 לומהעראני באחת ערי אשכנז, וימאן לחלוץ ליבמתו האשה הזאת, אך בואת יאות

לפוטרה בחליצה, אם יוכיחו ויראו לו רבני ישראל מקור מהתלמוד בעצמו ולא מהוראת כל פוסק מהראשונים ואחרונים, כי גם מומר חייב בחליצה, אך אז ישמע ויחלוץ. עוצו איפוא עצה, רבותינו, לחלץ את העונגה הוקקה ליבם אשר כזה, ותמצאו מקור מהתלמוד לבר". והנה בעוד החלו להוריד את עינם במצולות התלמוד ורבנו ענה ואמר, אכן יש לי מקור נאמן בתלמודנו, במה שאמרו גימין (דף ע"ד ע"א) הרי זה נימך ע"מ שתתני לי מאתים וזו ומת, נתנה אין זקוקה ליבם, לא נתנה זקוקה ליבם, רשב"ג אומר נותנת לאחיו או לאביו או לאחד מן הקרובים, ונחזי אנן על איזה אופן כוונה הגמרא במה שאמרה או לאחד מן הקרובים, הא שפיר מה שאמרה נותנת לאחיו, כי הרי זקוקה להם, או לאביו יתכן באופן שיש יבם קמן שהיא זקוקה לו, וע"כ אם נותנת לאביו שהוא היורש הראשון נפטרת מהיבם הקמן, אבל לקרובי באיזה אופן יתכן שתהיה צריכה לתת, ממה נפשך אם אין אחים הלא איננה זקוקה ליבם כלל, ונתינה זו למה, אלא ע"כ מוכרחים אנו לומר כי כונת הגמרא על האי גונא, שאכן יש לה יבם שעוב דתו, שכגון זה אין לו דין יורש כמבואר בחו"מ סי' רפ"ג, וע"כ נותנת לקרוביו, כדי להפטר מחליצת העובד דת. הרי מזה אנו מוצאים דעת התלמוד מוכחת וכולמת, שחובת החליצה חלה גם על העובד דת, שחפשייתה לצאת ממנה לרשות עצמה תלויה בחליצה שיחלוץ לה. הגאונים המסוכים השתוממו על בינתו הישרה, אשר מהר כחץ תשועה לשלח אל הממרה, וביעו לו הסכמתם בקול תודה, והובא זה בקצרה בספרו עין יצחק סי' נ"א ענף א', שמתרץ בזה קושיית הרישב"א מבלי הוכיר הספור כלל ורק יאמר ובימי ילדותי אמרתי לתרץ זה עפ"י שימת חפוסקים כו' ע"ש.

באחד הימים בשנת תרל"ו, ישב אורח אצל רבנו, ויבא איש וישאל: "רבי אָבל אנכי, המותר לי ללכת לבית המרחץ?". "מותר לך" ענהו מבלי חשוב מאומה, ועל כן לא הסתפק השואל ויוסף לרבר: "רבי, אבל על אבי אנכי", "מותר, מותר לך" השיב רבנו אמריו ככפל לשון ההתר, אך דעת השואל לא נתקרה, וישאל בשלישית, "האם להויע בלבד או גם להתרחץ בחמין?" ורבנו ענהו בשחוק רצון אך כמתמיה: "הן אמרתי לך מותר, מבלי פרש ובאר איך, ואם כן לך אל תעמוד, פן אתחרט". אחרי צאת האיש הביט רבנו אל האורח ויתבונן לפליאתו ומחשבותיו, במה ואיך הקל נגד דעת הרמ"א עפ"י ותיקין, ויאמר בשחוק: אורחי יסע לדרכו ויספר כי הרב האב"ד דקאונא מהיר בהוראה ושונה, והאורח ענהו בשחוק: "אמנם כן"....
 אם כן איפוא, ענהו רבנו, אשאלו: היודע כבודו מעם רש"ל לאסור רחיצה? ויען האורח: משום תספרת כי כן דרך לספר בבית המרחץ. ומדוע חוה"מ מותר ברחיצה הלא אסור בתספורת? שאלוהו רבנו. יודע אני ענה האורח בנאון, כי היא קושיית המ"ו בסי' שפ"א ס"ק א' ותשובתו בצדו משום חוה"מ אסור תספרת אכו"ע לא חיישינן, ואז אמר רבנו בשפת חן: מדוע ישכח כי ימי ספירה היום אשר נהגו העם אסור בתספרת, ואנכי האיכותי בהשואל ללכת, בהתבונני כי מתעקש נגדי כיוודע כחו בתורה ויתקשה לשאול כי חוה"מ אסור בתספרת מדינא וימי הספירה מנהגא בעלמא? ומנעתי עצמי מהתפלפל עמו ולהשיבו כי אסור רחיצה בחמין אחר שבעה הוא גם כן דק מנהג ותיקין.

יא.

תורת חכם מקור חיים.

אחרי אשר תארנו לפי מושגנו הדל את תכונת נפש רבנו ומדותיו. הנה מצאנו ראינו פה את המקום הראוי לבאר בו את אשר אמרנו בראש ספר תולדותיו הזה, כי בסגנונו הוליד תקופה חדשה בפלפולא דאורייתא להלכה ולמעשה. ולמטרה הזאת עלינו לשום עין בקרת והשקפה כללית, על ההבדל הגדול שבין דרך התלמוד אשר לרבותינו הראשונים ז"ל לדרך התלמוד אשר למורינו האחרונים ז"ל. עד הרור האחרון הזה, רבותינו חכמי צרפת ואשכנז, מלבד אשר היה לבם רחב כפתחו של אולם, ושכלם הבריא היה נך וישר הולך אל האמת, עוד השתמר ביניהם דרך למודי גאוני כבל וקבלתם מראשוני הגאונים ורבנן סבוראי, שהיו קרובים לחכמי התלמוד, ונדחין להם הליכותיו וארחות דרכו בקדש, ועל כן תורת רבותינו הראשונים ז"ל היא תמימה וישרה. כי בהיותם קרובים לדרך האמת, גם בינתם היתה ישרה וכבירה, ושכלם אור ישר וצח המאיר כשמש בצהרים, לא מצאו חפץ בהפלפול והחדוד מאירי העינים ומשמחי הלב, אשר הפליאו האחרונים להאיר בהם את הדרך הרחוקה להאמת הברורה, כאשר לא ימצאו חפץ, המתענגים על מתק אור יום, להעלות את הנרות, ולשמוח על שרגא במיתרא. כל ישעם וחפצם בעמל תורתם היו הדין וההלכה לבררם וללכנם במצרף הסכרא והעיון שהוציאו מהתלמוד וסתרי נתיבות פליאותיו ושכילי דרכיו. ובדרך ישרה אחת, המוליכה אל האמת את מבקשיה, התהלכו ברחבה, גם בבקשת הדין וההלכה, גם כבאוריהם ופרושיהם על התלמוד, ולא נוכל להבדיל ולהפליא בין ספרי הפסק וההלכה שלהם, ובין ספרי חרושיהם ובאוריהם על התלמוד, וגם בדברי הגדוהיהם משפטיהם צדקו יחדו, מתאימים ומסכימים עם האמת וההלכה. עד כי לא רק מפרושיהם ובאוריהם על התלמוד בדרך הפשט יוצאות לנו הלכות מרובות, כי גם מפירש"י על התורה, וכן מפירוש הרמב"ן על התורה, אנו מוציאים הלכות.

את הדרך הישרה הזאת הננו מוצאים בכל ספרי הראשונים כמו חרושי הר"י מיגוש, הראב"ד, הרמב"ן, רבנו יונה, הרשב"א והרא"ה והריטב"א והר"ן ועוד ועוד. חכמי צרפת אשר למדו בישיבות גדולות מאד, אמנם החלו להתפלפל מעט בדרך קושיא ותירוץ, אך עכ"פ לא המו את משאם ומתנם בפלפולם מדרך הלכה, ובצדק כנו הראשונים את חרושיהם בשם פסקי תוס', כי מכל היותיהם בקושיותיהם ותירוציהם יוצא לנו פסק ההלכה, וגם במקום אשר לפי הנראה לא שלחו חצי בינתם למטרה אל ההלכה, הננו מוצאים אשר חרושיהם מקבילים ומכוונים אל ההלכה, ולפי תירוצם לאיזה קושיא, יבין לב מבין את דעתם לדינא, ולמשל אם כה יאמרו „ועוד יש לומר" וידענו כי לפי תירוצם השני הוה ישתנה הדין מהמשפט אשר יצא לנו מתירוצם הראשון כביאור המיטרא ההיא. וכה הקפידו מאד גדולי האחרונים על האומר כי רש"י ז"ל היה רק פרשן ולא פסקן בפירושו על התלמוד, כאשר באמת חלילה מחשוב כזאת על אחד הראשונים. כי באמת, כל פירושי רש"י ז"ל ובאוריו על התלמוד, ערוכים ושמורים במעם ההלכה, ולפיה פירש ובאר את כל סוגיות הש"ס ומאמרו בכלל ובפרט.

ואולם כאשר תקפו הצרות, והדברים שדבר רבנו הרמב"ם ז"ל בהקדמתו לספרו היר החוקה על הומן שהיה בו בזה"ל „ובזמן הוה תקפו הצרות יתירות ודחקה השעה את הכל ואבדה חכמת חכמינו ובינת נבונינו נסתרה. לפיכך אותם הפירושים וההלכות והתשובות שחברו הגאונים וראו שהם דברים מבוראים נתקשו בימינו ואין מבין עניניהם

תולדות יצחק

כראוי עכ"ל, הרברים האלה באו ונהיו עוד ביתר עז אחרי כן, בימי הגזרות והרדיפות הנוראות בספרד ובצרפת וגם באשכנז, עד כי מעטו הלומדים, ובמלו הישיבות, וכמעט שנשתכחה התורה. כי דרכי למודי הראשונים וחכמתם בסכנותיהם הישרות, אבדו מלומדי התורה ומבקשי הליכותיה, והחלה תקופה חדשה בדרך למוד התורה, וכמו שאחרי רבינא ומר בר רב אשי אשר תכפו הגזרות על מלכי פרס, ובמלו הישיבות משך איזה שנים, חשכו המאורות הגדולים בתורה, ונחתם חוון התלמוד, עד כי גם אחרי אשר שבו התיסרו הישיבות ע"י רבנן סבוראי, לא מצאו עוד עז תורה בנפשם, לחדש או לחלוק על אחד מבעלי התלמוד, וכל ישעם וחפצם בעמל תורתם היה רק לסבור ולהבין דברי חכמי התלמוד ז"ל, כי על כן נקראו סבוראי, לאמר: לנו אין לנו בלתי אם להסביר דעות בעלי התלמוד בדבריהם, כן בסוף המאה הראשונה וכל ימי המאה השנית לאלף השישי, לא מצאו חכמי התורה עוד כח בנפשם לדלות בעצמם מים עמוקים להלכה ברורה ממקור התלמוד לברו, כרבותינו הראשונים, ושאונו מכארות חפרו הראשונים סביבות התלמוד, ובהם בהמפרשים לבר שמו כל מעינם להבין דבריהם, ולהוציא מהם ההלכה. ורק לבל יעזבו למוד התלמוד, מקור חיי בית ישראל, ולמען להשכיל להיטיב הגיון התלמידים, ולהביא לכב חכמה בהם, חרשו חכמי הדורות ההם את הפלפול, והחלוקים המרהיבים לכב הזני התורה, לוששים ומאירים את שכלם להביט נפלאות בהתלמוד, זה היום הגדול, שכל הנחלים לכל חרוד או פלפול ולכל סברא וחדוש הולכים אליו, ופמנו ישונו. ועל כן הרבו להעמיק חקר בקרוקי לשון התוס', ולרדת עד תכלית דיוקיהם בהכנת לשון התלמוד והליכות דרכו, ויהי למוד התלמוד יחד עם היגיעה לגלות עמוקות בדברי התוס' לאחריים בידם. וכה התערה החרוד כאורח רענן, ויך שרשיו בלכב הלומדים, עד כי היה כמעט הוא לברו ואין בלתו דרך אחר בלמוד התורה, ועל כן התמעטו בעת ההיא ספרי פוסקים כאלה, שיוציאו הלכות ממקור התלמוד לבר, וכל פסקיהם הם רק לקומו פסקי הראשונים. ורק גדולי גאוני הדורות ההם, עוד צללו במעמקי התלמוד בעצמו להעלות דינים כפנינים סמקורו. בכל זאת, גם הם בעצם ועיקר, העמיקו לחקור בפלפולם חקר דעת הראשונים, איך היא דעת ראשון זה או זה, כאשר ידע כל מבין ומבקר ספרי חכמי דור המאה השלישית לאלף השישי, ורק יחירי סגולי העת ההיא, כמו המהרש"ל והרמ"א ז"ל וכו' וכו', הצטיינו בדרכי תורתם מיתר גדולי דורם, ועוד גם הגאונים אשר ברור הקדום להם, כמו המהרא"י והמהרי"ק ועוד רבים כמוהם, הראו בספריהם את כחם וחילם לאורייתא, יותר בדברי הראשונים מאשר בהתלמוד בעצמו. אך אמנם המה היו גדולי הדור, ולא רבים חכמו השכילו כמוהם בדורותם, ועל כן היה עסק התורה לרוב הלומדים, החרוד והפלפול לא להלכה, כ"א להבין ולהשכיל בדברי רש"י ותוס'. אפס כי בכל זאת לא נעזבה חלילה ההלכה, לדעת את אשר יעשה ישראל וחי בה, מפי הרבנים הגאונים, ורק הפלפול היה לאבן הפץ, לחדר עליה בית נבונים, וללמוש שכל התלמידים בישיבות, למען לשום כבוד להתלמוד ולשמח את לבב ההונים בו. ועל כן, תחת אשר (כפי שאמרנו) בתורת הראשונים, לא נוכל להבדיל בין ספרי הפסק וההלכה שלהם ובין ספרי חרושיהם ובאוריהם על התלמוד" הגנו רואים בגדולי חכמי התורה האלה, כי אינם דומים ספריהם בפסקי הלכה לספריהם בחרושים ובאורים על התלמוד, ושני ספרים סמחבר אחד לא ישוו זה אל זה. כי בספרו להלכה נושא ונותן בסכנות ישרות להלכה, ובספרו לחרושים ובאורים, הוא מפליא לעשות פלפולים וחרדוים. ולדוגמא: הגאון ר' אליה שפירא בספרו אלי רבה על השו"ע או"ח הוא

מתהלך למישרים, ולא כן הם חרושיו באל"י רבה על הגמרא. הגאון ר"י מהמבורג בספרו כנסת יחזקאל ישר הולך בדרך נכחה להלכה, ובספרו לחם יחזקאל על הש"ס הננו רואים פלפולים עמוקים. הגאון סהר"ם אלשיך בתשובותיו הולך למישרים כאהר מן הראשונים כמעט, ומעט חרושים על גפ"ת הנמצאים שם הם ע"ד החרוד וכן בשו"ת דברי ריבות ועוד, וכאשר כן איננו דומה הנוכ"י בתשובותיו הישירות לדרשותיו וחלוקיו בספרו "דורש לציין". והנה כפי שאמרנו, חרשו או את דרך הפלפול והחרוד לצרך השעה. כי בהיותם עסוקים או בקבוץ דברי הפוסקים הראשונים, ובהוציא מהם הלכות פסקות בקצרה, ראו את החרוד והפלפול כדבר בעתו, לקרב בהם את הלכות אל למוד התלמוד, ע"ד שאמרו (ב"מ ל"ג) ולעולם היו רץ למשנה יותר מן התלמוד, שאמרו בימי רבי נשנות משנה זו, אשר כל העם עזבו את המשנה; אבל אחרי אשר לא להעלות הלכות, שמו דרך בים התלמוד, כי אם להביט נפלאות מתורת ה' אשר במצולות הים הגדול ורחב הידים הוה, על כן הרחיקו להמשך אחר הפלפול והחרוד יתר על המדה. ולא הועילו כל תוכחות גדולי הרור וצעתם כי לא זו הדרך להחלכים בתורת אמת, עד כי גם בשבת הגדול ושבת שובה, אשר היה בחק לישראל, כי הרב האב"ר ישא מדרבותיו להורות להם דרכי ה' וחקיו ומשפמיו כהלכות התורה. הלכות החג לפני החג. והלכות התשובה אל ה' בהמצאו, כמש"כ המג"א ריש הלכות פסח, הנה נסבו הדרשות לחלוקים ולפלפולים כידוע. כי זה היה משיש דרך התלמוד לרוב הלומדים בישיבות חברים, וזה כל האדם המעלה בעיני התלמידים, עד כי במשך הזמן השפיקו רבים מהלומדים כמעט רק בחרודים שהעלו בלשון המהרש"א, ובהעמיק חקר לבוא עד תכלית כונתו במלת ודו"ק. ומבלעדי גדולי הרעה הרבנים הגאונים אשר בכל דור, שידעו דרך התורה האמתית ובה התהלכו ברחבה להלכה ולהוראה, לא ידעו כל המון הלומדים בלתי אם את הפלפול והמצאת החרוד, אשר לא ישא פרי לדין ולהלכה.

בין המצינים שהחלו להכניס בחרושיהם על גפ"ת גם דבר הלכה, היה הגאון בעל פני יהושע ז"ל, אשר גם פלפוליו קרובים יותר לדרך הסברא מאשר לדרך החרוד. עד כי גם מחרושו נוכל להוציא לפעמים איזה דין וסברא להלכה. וכמוהו עשו הגאונים המופלאים, בעלי הצ"ח וההפלאה. אולם הגאון הנורא בעל שאגת אריה חשף זרוע קדשו להעמיק בתלמוד ובדברי הראשונים לא בדרך החרוד כי אם בפלפול האמתי אשר להראשונים כנודע לכל מעיין בספרו טורי אבן, אך רבנו הגר"א בשכלו הישר והכביר ובאהבתו את המישרים, הרחיק דרך הפלפול לגמרי, והחזיר עמרה ליושנה, והורה לתלמידיו לשום עיניהם ולבם רק אל התלכה והסברא הישרה, והפליא להראות לדעת, כי מפני זיק אמת אחר אשר יבקש וימצא כל מבקש דרך הראשונים בתלמוד ובקדמונים, ינוסו כצללים רוב הפלפולים, והיו למישור הרכסים אשר בהררים התלויות בשערות החרוד. אף אמנם פקה עיני רבים וזרה אונים לשמוע ולהתבונן בפשט הישר בדרך האמת, כפי שהראה למרי בספריו ובכאוריו, אשר בדיוק אחד במשמעות לשון הגמ', או מהגהה אחת וסדר דברי המימרא, נדחו כל מה שהקשו ותירצו כמה מהאחרונים בפלפולם, ויצא דין חדש. ואולם אף כי תלמידיו חזרו החזיקו אחריו בשיטתו, בכל זאת, רוב הוגי התורה, לא עזבו לגמרי את הפלפול, המתוק לאון השומע, ובו יפליאו המורים לשמח לבב התלמידים בשעשועים של צעצועים שנונים, ומלבבים את הלבבות.

הגאון הנפלא בעל קצוה"ח* . הפליא להעמיק בינתו בספרי הראשונים ובחרושיהם, בשכלו הכביר והחודר אל מעמקי סברותיהם, החזיר כמעט עטרה ליושנה להעמיק בדברי הראשונים, בבקיאותו הגדולה והבנתו העמוקה והישרה מבלי חדוד, אבל אהבת החדוד כבר הכתה שרש בלבב העם ונשאה ענפים עבותים ומסוככים בההרגל הנעשה טבע, ועוד נעזר הפלפול החרודי והתחדש על ידי גדולי המפוללים בחבוריהם, גם הרכה ספרי השו"ת בימים ההם היו ע"ד הפלפול והחדוד, ורק המצוינים שבהם לרוחב שכלם ורוב בקיאותם הלכו למישרים, ורבים מהלומדים החלו מחדש לבקש ולחפור במטמונים ספרי חרוד, אף כי שנה הפלפול את דרכו וצורתו, ופניו לא היו לו עוד כמלפנים, ולמראה עינים היה כמתפלפל בדברי הלכה, אבל באמת, לא ההלכה היתה המטרה, ועל כן סבב התהלך סחור סחור ועד ברור ופסק הלכה לא בא. כי לא מפלפול חרודי תצא הלכה ברורה, ועל כן כאשר נפגשו שני לומדים ונדברו איש איש אל רעהו בדברי תורה, מעט מאד אשר נסכו בדבריהם ושיחתם בכרור איוה הלכה למעשה בחיקש הגיוני, כי על הרוב נדברו באיוה קושיא המביא לידי פלפול וחרוד. או בדרך הנהוג מכבר, להעמיד את קושיא המהרש"ל בסתירת דברי המהרש"א, או לעמוד לימין המהרש"א נגד המהר"ם שיף.

והנה רבנו אשר קלט מסלתם ומשטנם של הראשונים בדרך קצוה"ח, ברחב ידיעתו בכל ספרי הראשונים, וברוב בקיאותו הנפלאה בכל ספרי האחרונים הפליא לעשות בספרו הראשון באר יצחק, אשר שמה נקבצו באו האמת והמישרים אשר בסברות הראשונים, מקושטים ומבושמים בחרודי האחרונים, וכן הואיל הלך למישרים בספרו נחל יצחק, אשר כל דבריו סבוכים בסברות הראשונים, הבאות במקלעות פרחים משכלו הישר והכביר, ומתובלים בחרוד נעים וישר. ומלבד כל זאת, הפליא הגדיל לעשות בסגנונו הנפלא וסדרו הישר, המושך לבב המעיין אחריו. עוד זאת, כי העמיק הרחיב לדבר בכל מקצוע אשר בכל הענין שהוא מדבר בו, כמעט לא השאיר עוללות, והכל כלל בסקירת בינתו, גם בכל הענינים אשר דברו בהם גדולי המחברים הגאונים, הפליא הגדיל להתהלך ברחבה בדרכי ההוראה וחקור הדין בהבנה ישרה ואמתית, וכמעט אין תשובה ואין ענף בספריו אשר לא נמצא בהן רחב לב נבון קונה תחבולות בדעת רחבה, בענין שהמחברים הגדולים צמצמו חרושיהם, ולהסביר את הקוראים, נקח לדוגמא בהאי דינא דמהר"ם צהלון הובא בכאר היטיב א"ח סימן ל"ח הביא רבנו ראיה לדינא בספרו באר יצחק חלק יו"ד סי' ל"ב מהירושלמי פרק ג' דברכות, ומרחיב אותה ראיה בדברי חן ושכל עד להפליא, במקום אשר אחר מגדולי מחבריו אונגארן הרב הגאון ר' משה ליב ליטש ראוענבוים הלוי תלמיד הגאון הצדיק חת"ם ז"ל הביא אותה הראיה בספרו מתא דירושלים על הירושלמי במ"ק פ' אלו מגלחין הלכה ה' דף ז' ע"א וכן בספרו תפארת אריה בצמצום אחר צמצום. כן בענין ס"ת שנכתב בשותפות שנגע הגאון בעל בית אפרים בספרו חלק יו"ד סי' ס"ג הראיה סב"ב דף מ"ג וכן בס"ת שנאבדה, שחקרו הגאונים בעל תורת חיים ומהר"ל מפרגא אי מקיים ס"ע דועתה כתבו ונגע מעט בזה הרב ראוענבוים הג"ל בספרו מאיל המלואים על ה' ס"ת סי' ע"ד פרק א' אות ג', וכל דבריהם נכללו בדבריו

* אינו נכנסים בענין הנכבד הזה לנקרת פרטית הדורשת מהכרת מיוחדת, כי רק השקפה כללית להנהו משוישם לפני המצינים שזפטו הם בניחוס על פרטיו.

בדבריו היקרים והישרים למוצאי דעת, ואם אמרנו להביא את כל הענינים אשר הוסיף והעמיק הרחיב לדבר בהם מכל המחברים והראה נפלאות, ועלו עד למחברת שלכה. וכה היה לעינים לרבים ממחברי דורנו אשר החרו החזיקו אחריו ללכת בעקבותיו כסגנונו וסדרו, ולכל לומדי התורה במדינתנו זאת היה משובב נתיבות לסברא והלכה, ויפלו לשטף הפלפול והחדוד תעלה, לחדר זה את זה בהלכה, ויהי למפת לרבים, כי בכל גדלו ורחב ידיעתו בדברי הראשונים ממקורם, לא מנע עצמו מהתגדר והשתמש בספרי האחרונים הברורים, ולא העלים שמותם למונת הבאים ללמוד, כן התנהג בספריו היקרים, וכן התנהג בעצמו מפה לאון, אשר בכל רחב בינתו, ועומק שכלו, ורב חילו בפלפול, לא התפלפל בלתי אם לדינא, גם עם מקבלי פניו גאונים ורבנים גדולים. וממנו למדו רבנים וכן שלמים להתנהג כמוהו, כי לא יתפלפלו עוד שנים יחד בפלפולים שאינם צריכים לגופם, כי אם בסברא וחקור דין, איך יהי הדין לפי הסברא הזאת, ואיך תצא ההלכה לפי שקול הרעת הזאת.

היוצא לנו מזה, כי הורה דעה והוליך את המעיניים בדרך הישרה להרחיב ולהעמיק חקר בדברי הראשונים ובכרור האחרונים יחדיו, לא בדקדוקים ובחדודים שאין בהם מועיל לעסק התורה לשם קיומה, עד כי בצדק נוכל לאמר על ספריו כי מלבד טובם כשהם לעצמם, עוד הם מורים מאירים לכל מבקשי דעת בחקור דין והלכה למעשה, ובהם הוליד תקופה חדשה. הדרך הישרה הזאת, המאחדת את הלמד הלכה, עם הבנת הסוגיא ודברי הראשונים, והמוספת עזו להבין ולהשכיל בשניהם כאחד להלכה ולמעשה, והיו לאחדים חלק הבינה המשמחת לב ומאירת עינים, עם ההלכה והמעשה, שהן, כמליצת הרמב"ם בה' יסוה"ת לחם ובשר, לידע האסור והמותר בו, שהן יסודי הון והכלכלה הנותנים חיי עולם לישראל; והנה אף כי כבר דברנו, ממדת הענוה האמתית שהיתה ברבנו, לא נוכל מבלי הוסיף שימת לב ועיון על ענותנותו במקום פרשת גדולתו בתורה, כי התהלך עם שואלי תורה המפלפלים עמו בהלכה כמדת ענוה וסבלנות נפלאה, ולומדים מבינים ימצאו ויבינו בספריו למדי, פלוני התחרה לקפחחו בקושיות לקוחות מספרים שהתהדר בהן כעל שלו ורבנו ענהו כמומם בלשון הזה, "הנני להשיבו שכבר הקדימוהו בקושיא זו הגאון רעק"א, או בזה הלשון" יפה כתב וכן מבואר להדיא במל"ם ה' מטמא משכב ומושב.

לעיני בא אל רבנו אורח אשר נתן את לבו כלב אחד גדולי המפולפלים, ויקף את רבנו בחבילות קושיות עצומות, אף הוא היה מתכוון להראות את גדלו ואת ידו בתירוצים לקושיותיו, ורבנו גלה לי רו בחשאי, כי כל קושיותיו ופרקו לקוחות מספרו מבלי שהוסיף האורח חרוש אחד מדעתו, ובכל זאת היה רבנו כשומע מפיו חדשות ונצורות לא ידע בעצמו, לא הכלימוהו, ועוד כבדהו ויבקשהו לאכול עמו על שלחנו, אף הטיל עצמו בבקשות מטרידות על רבנו, אשר בהליכותיו עמו בנחת ופנים של רצון, לא נתן לו מקום לשער, כי יודע הוא רבנו אשר מספרו לקח ושם בפיו, עד כי נפרד האיש וילך למסעיו, כמכובד בעיני רבנו ושבע רצון.

והנה בצאתנו בחרדת קדש, משתאים ונרתעים לאחור, מהשקפתנו על גדלו וידו החזקה בתורה, עד כמה הפליא עצה הגדיל תושיה להלכה ולמעשה, ופקח עינים והורה דרך לתופשי התורה והוניה, והנה כמו קול מהיכל כבוד תורתו קורא אלינו לעמוד ולהתבונן עוד כשעה חדא, במרם נכלה לדבר במקצוע הזה, ולהעיר לבבות על שגגה היוצאת מאת רבים באיכות כחא דהיתירא אשר לרבנו.

ישנם משפטים מעקלים היוצאים מפי רבים, רק מפני חסרון הסתכלות בכינת

הלב ובדעה מיושבת, להבריל בין המושגים שהם שופטים עליהם. מבלי ממש חודר מבינת הלב, קשה להבריל בין חכמה לערמה, בין בינה ישרה להתחכמות נבערה. יש שומע חרפתו ושם סוג לחכמתו שתיקתו, ונחשב כאיש אשר אין בפיו תוכחות, ויש הנחשב לחכם רק מפני שהוא אויל מחריש. פי חכם יפיק לפעמים מכתם שנון כדבר בעתו הטוב לענינו וזמנו, והכסיל מרבה דברים בתולים שונים להתחרות עם חכמים, ובמדה שהחכם יביע חכמה כשיחת חולין שלו, יביע הכסיל אולתו המתובלת ביריעות רבות רמות ונשגבות, ובכל זאת באין דעת אמת ובינה ישרה, אין הברלה ביניהם באוני השומע ולפעמים עוד ימצא יתרון הכסיל על החכם. ויותר קשה להבריל בין שתי תכונות, ששתייהן כאחת טובות המחוברות יחדו, כהתן והיופי בתאר הפנים, אף כי יתכן היות חן בלי יופי ויופי בלי חן, וכמו כן חכמה שוכנת ערמה, אף כי החכמה איננה ערמה כאשר הערמה איננה חכמה, כי על כן לא ידע האדם אשר לא נסה להעמיק חקר בחכמת הנפש ולהחבונן בדעת ישרה בתכונותיה ומדותיה, להוציא משפט אמת על אחת ממדות החכם הישר והצדיק, אם מוצאה היא חכמתו, או ערמתו שהוא משתמש בה ליראת ה' שהיא ראשית חכמה, וכמו שאמרו ז"ל ערום ביראה, על דרך והצנע לכת עם אלהים; וכן פעולת צדיק לחיים בעמו, אם מקורה הוא טוב לבו ורחמיו הרבים ואהבתו את הבריות, או פשוט צדקתו ויראתו המהורה. ולמשל באבות פרק ו' אמר רשב"י משום רשב"י הגוי והכח והעשר והכבוד והחכמה והוקנה והשיבה והבנים נאה לצדיקים ונאה לעולם, הנה חשב ומנה המעלות והתכונות האלה לנבדלות, אשר יתאר בהצדיק מציאת האחת מבלעדי השנית, ויכל להיות צדיק במעלת הגוי, מבלעדי הכח, ובכח מבלי הגוי ואם לו הגוי והכח יחד, נאה לו ונאה לעולם יותר. ואם כל המעלות והמדות הטובות והנאות נקבצו בא כתואמות יחדו בנפש החכם הצדיק, עלינו להכיר ולדעת היטב כשאנו באים לשפוט על אחת מהנה מאין מוצאה ומקורה, כי ידעת הפרדת כחות הנפש ליסודותיהם בטבע האדם הגדול, אשר הוא כמופת לרבים, תורה היא וללמוד אנו צריכים, כי ענפי הידיעה הוואת מתפשטים ונוגעים להלכות מרווחות.

רבנו היה טוב המוג, רחמן וחס על ממונם של ישראל, כאשר הרבינו לתארהו במדותיו לפי מושגנו כפי כחנו, והיה גאון אדיר כביר כח בשכלו הבריא ובדעתו היותר, אשר על כן היה רב חילו לאורייתא בכחא דהיתרא, ובהיות המוג הטוב וכח דהיתרא כתואמים יחדו בנפשו, על כן שגו רבים בשני המושגים ויחליפו את כח דהיתרא שלו במוגו הטוב לבד, ומשפט החלוף הזה הוא משפט כוזב ומוכחש מהנאסין והמציאות כפי שיבואר.

אמנם כן, מוגו הטוב הועיל באמת כי יפעול וישתמש בכחא דהיתרא שלו, אך חלילה לרבנו להשתמש בכחא דהיתרא, להטות כלפי חסד מאחרי הדין והאמת בהוראתו מפני מוגו הטוב. ונבאר דברינו בדוגמא מעולם המעשה. יש עשירים גדולים, אשר עשרם מפזור ומפורד בבתיים בשדות בכלי חפץ ושכיות החמדה, ועל כן מסחרם לא יפרץ בארץ, כי לא רב הכסף המתוכן בידם, ואליהם לא ידרשו סוחרים קטנים עם גדולים להרצות לפניהם עסקים חדשים שונים, להניח כסף בהם, כי העשירים האלה אף כי כבוד עשרם רב, אין כסף מוכן ומוזמן בידיהם לתתו בעסקים שונים. ברובם, אין להם עוז סוחרים, ויראים להניח כספם במסחר, שאין במחון בו מהפסד, ויראהם זאת הנסכה, לאשר ישימו כספם בנכסים דלא נידי.

אכן יש עשיר ורב אוצרות אשר מלבד בתיו ואחוזותיו, הנה כל כספו והוגו מונחים ומוזמנים בידו בכל עת, וכסוחר מהיר לבו אמיץ וחזק מיראת החפסד, וכל

אשר לו דבר עסק חדש יבא אליו, אשר אין מעצור לו לתת כספו הצבור ומונח בידו במוזמן לעסקים שונים חדשים לבקרים. בדמיון הזה, יש גדולים מאד נעלים בתורה, אשר ידם רב להם לחדש חדשים נפלאים בפלפולם, והם מיראי הוראה באסור והיתר, ויש שאין מקבלים עליהם כל רבנות ונמנעים מכל הוראה באסור והיתר, ויש מהם אמנם המקבלים רבנות, אבל בבוא לפניהם שאלה חמורה, משתמטים ואומרים מוטב שיתברר הדין ע"י אחרים ולא על ידי; ויש גאונים גדולים הממאנים להורקק להיותר ענגות. אלה גדולי ישראל הם על דרך העשירים בעלי הון הראשונים, ממין הראשון. אך רכנו היה בדמיון הסוחר העשיר ממין השני, אשר מלבד כבוד עשרו ורוב הונו בנחלת התורה על דרך בעלי ההון הראשונים, עוד יתר הרבה מאד גדול כבודו בעשרו המוזמן ומונח בפיו ובלבבו, ובכל שאלה לכל דין והלכה היה בכחו להשתמש בכל חריפותו ובקיאותו להלכה ולמעשה, ובכח זכרונו הנפלא ורחב דעתו היתרה היו צבורים ומונחים כל מה שלמד ועסק בהם, וכל מה שחדש בכל המקצועות של תורה כמובנים ומוזמנים לפניו להשתמש בכלם יחד בכל עת ובכל שעה, וביחוד היה מיוחד בסגולת הגאון הענקי אשר לשכלו, כי לכל שאלה בכל מקצוע, מהרה בינתו לרדוף ולהשיג בדרך הסגרא הישרה את המקור וההתרה בהגמרא וברברי הראשונים ז"ל. בסגולה הזאת היה מחנך מחונן הרעת עד להפליא, וכמו שהבאנו למעלה דוגמאות מעשות. וזאת שנית, כי מעודו עד יומו האחרון היה עובר חרוץ שקרן נפלא מאין כמוהו, אשר לא נלאה ולא נח גם רגע מעבודת המוח והלב בעבודת הקדש. העיון והמחשבה היו שעשועיו ותענוגיו אשר בהם נתן חילו וכחו ובהם החליף כח. ובהיותו מטבעו בעל נפש ברכה ולב מתנה וטוב המוג, על כן הועיל מוגו הטוב להכנים עצמו בכל חמרי השאלות החמורות והקשות המפרכות את העיון והמחשבה, כי כפי שתארנו למעלה את רוחו הנדיבה, אשר בכל היסורים של אחרים שהכאיבוהו כמו נגעו אל נפשו, במדה אשר אנשים אחרים שחחו תחתם ויואשו, העירו בקרב לבו כרות חדשים, ויגבר חילים עד כי עשה והצליח להמציא עורה, כן גם בשאלות התורה הקשות, אשר גדולי נאוני הזמן פחדו ורהו להכנים עצמם בהן, הכנים רכנו עצמו בהן, מפני טוב לבו, ומפני שזה היה משובש דרכו להעביר את מוחו וכחו עבודה עיונית מבלי תת כמעט שנת לעיניו עד אם עשה והצליח לדין דין אמת לאמתו.

ואחרי אשר מוגו הטוב הביאורו להשיב לכל שואל על כל שאלה, ממילא נראה בכבודו הכחא דהיתרא של הגאון הענקי שלו, אך לא שהעביר את כחא דהיתרא שלו אל מוגו הטוב להמותו כלפי חסד משורת הדין וכללי ההוראה הלילה, והנסימן והמציאות, מהוראותיו בתשובותיו, ומעשים שהיו בכל יום לעיני מקורביו שישבו לפניו מכחישים ומכזיבים את המשפט הזה, ומעידים בו, כי בענין שנמתה דעתו דעת תורה להחמיר, לא נשא פנים גם לגאונים מפורסמים שנטו להקל. וכדרכנו להביא רק דוגמאות אחדות נסתפק כמעט שנביא מזה. בספרו באר יצחק שם סימן י"ד בא"ח, שאלה אם מותר לאמר בשבת לשני נכרים שיעשו ביחד מלאכה דאורייתא במקום מצוה ומסיים וחלילה להקל בזה. סי' ח' ביו"ד שאלה בכלי חלב שהודח במחבת בשר המובא ביו"ד סימן צ"ה דלכאורה יש מקום להקל ומסיים עכ"ו בזה אין להקל. סימן כ"א באו"ח אחר דשקול ומרי בדין להתיר מוקצה מחמת חסרון כים בצורך לגופו ולמקומו וסיים להחמיר, עיין שם.

סי' א' ביו"ד פסק בספק הלמ"מ ג"כ להחמיר נגד דעת הנודע ביהודה, וסיים שם התשובה א"כ בנידן דידן כיון דאבתי הוי ספק השקול יש להחמיר.

סי' ו"א ביו"ד בדין בלוע בשומן שהכריע הנובי" מהרמ"א להקל, ורכנו סיים להחמיר.

סימן י"ג ביו"ד ברין מה שישראלים המחזיקים פאקמין ובנסעם בימים הנוראים לעיר אינם מניחים שם רק א"י אם מותר לעשות גבינה מהחלב וסיים כי אין אני מסכים להיתרא בזה כעת.

סימן כ"ב ביו"ד החמיר בדיני ספר התורה שלא לכתוב השם על המטלית.
 סימן ג' באה"ע החמיר בענין חליצה נגד דעת הגאון האמתי המפורסם ברורי ר' ליב וצ"ל אב"ד דק"ק דווינסק, וסיים בזה"ל „וחלילה לחילה להקל בזה אף לצרפו לאיזה צדוף בעלמא דאין שום מקום ספק כלל להקל בזה" (*).
 וכמעשים בכל יום ראינו, כן בשאלת הריאה, וכן ביתר שאלות שפסק לחומרא, ולא עוד אלא שבאו לפנינו אנשים בשאלות, שהיו בטוחים בו כי יתיר, כפי שהקדימו איזה מורי הוראה מערים קרובות לחות דעתם להתיר ורק פחדו לסמוך על עצמם בשאלות כאלה בעת שהופיע אור רבנו בסביבותם, ורבנו פסק להחמיר. ובאמת, כל ענין אשר הקפחנו במחשבתנו ולא מצא בו כל צד היתר, הניח ידיו ולבו ממנו, ולא נשא ונתן בו, ואך בענין אשר מרחוק נראה לו ברק תקוה לאפשרות צד היתר, אשר לא מצאו כל אנשי חיל במלחמתה של תורה את ידיהם לעשות תושיה, אז הראה נפלאות בכחא דהיתרא שלו, ויצא נאור בנבורות ישע סברותיו מהתלמוד והראשונים והאחרונים, והכריע להתיר.

לפני עשר שנים בערך, באה לפני רבנו אשה עגונה מבעלה שעבד בצבא ונטבע, ובידה ובפיה אין דבר להתגרר בו להתירה לעלמא, והוא ענה ואמר לה באנחה

(* ולמען הראות עוד משפת יותר נאמן לדברינו, סניי להעתיק פה מכתב רצו חשובתו להרה"ח הנעלה כו' ד"ר שוואבאכער ז"ל הרב מעטס הממסלה באדעססא שהסיב לו על אדות הסג"ך בדבר החליצה הידועה באדעססא אשר מראש נמנה רבנו בקהל המחזיקים, אך בשמעו אח"כ כי הדין מרומה לא בוש, וחדר מהיתרו, אף כי חיזה מה בנים עמדו על דעתם בהיתר ורבים מהמבקרים באו עליו בתלונות במכ"ע והוא לא נעתר בקום אופן להחזיק בנאמנו היתר שהחיר מראש וחזר מהיתרו, וזה העתק מכתבו אית בזה"ל:

בעיה יום ה' כ"ד שבט תרס"ז, קאוונא.

כבוד הרב החכם הנעלה אוצר המדע והתבונה כליל המעלות המפורסם לתהלה, מודע למשגב פ' כס"ח מוהר"ר שמועון ארי' ד"ר שוואבאכער נ"י.

אחדסה"ס, יקרתי הגיעני, ראיתי כל טעניתיו ותלונותיו עלי, אבל יאמין לי מעכ"ת כי מעולם לא עלתה על לבי להרע ח"ו להרה"ג ר' א. י. נ"י, ומה גם להעניב את רוח מעלתו, אפס כי כאשר הגיעו לידי מכתבים וגביות עדות מאת כל הדינים שזמה הרבים ואשר החלפתי אתם דברים בנוגע להלכה, כמה פעמים, הנה ע"פ ד"ת אחרי רבים להקות והוכרחתו עפ"י ד"ת לחזור מההיתר. מוכן ממילא כי לא יכולתי לשלוח החרטה להרב הג"ל. אני מזלי לא כונתי ח"ו להרע לשום איש בלתי אם להפקיע א"ע מזלי הכשל ח"ו בהיתר יבמה לשוק שלא כדון ויותר מזה לא עשיתי, וכל השמועות שמספרים בשמי שוא ושקר המה, רק זאת עשיתי שמשכתי ידי מההיתר, ומאד דאכה לבי מהסכסוכים שנתהוו בעדתי, אך מה אוכל לעשות כרחוק מקום, כבר נלאתי נשוא התלונות מכל האלדים מהקטגוריא ע"ד החליצה. אחת אמרתי ואומר אני רק משכתי ידי מן היתר ויותר לא עשיתי ולא אכניס א"ע בזה, והעושה שלום במרומיו יעשה שלום בעדתי ושלום על ישראל ובוט אומר שלום וברכה לרומז"ת וכו'.

יצחק אלחנן ספקמאר החופ"ק הי"ל.

באנחה אחר אנחה מכאב לב טוב, כי אין לו כל דרך ועצה להתיירה מכבלי העגון. לשוא התחננה אליו והעתירה עליו תחנוניה ורמעותיה, כי הוא השיב פניה ריקם באנחותיו. האשה התעשתה ותתחכם לבלתי מוש מבית רבנו ומשלחנו, ואף אם שבע יגרשוה ושבעתים יקצו מזועזועיה להבריחה, לא ילאוה משוב על עקבה הכיתה. אך מושל ביראת אלהים כל משרתיו צדיקים, ומה גם הרבנית, כי לא הכלימה חלילה, ותאכל ותשבע מדרשן ביתו בערך חצי שנה, ורבנו לא חדל להגיד לה תמיד כי אין לה כל תקוה למצוא בפיו חפשה מטעם הדין, ולא חשך להודיע צערו לרבים מבאי ביתו, כי המילה העגונה את עצמה עליו, ומאנה עווב את ביתו ושלחנו, והוא לא יוכל להושיע. עד אשר בחמלת ה' עליו, באה ידיעה מאושרת ומקיומת כחוק אל שר הגרוד ממציותא נטבע, אשר לא נודע אם הוא זה איש הצבא הנטבע מהגרוד הזה, כי לא נמצא בו רק סימן בלתי מובהק, שידעו באיש הצבא הנטבע, כפי שהגידה האשה הסימן הזה מקורם, אשר אמנם מפורש אמר רבנו כי מרס ידע, אם יספיק לשריותא דהאי אתתא, ובכל זאת צהלו פניו משמחה ועליצותו כמו נפתחו השמים לפניו, ואז שם כל מעיני וכל עתותיו בדבר הזה, ודרש וחקר, והשתמש באנשים שונים שמצא בהם חפץ בחקירות ודרישות מפקדי החיל, על הנטבע ועל איכות הידיעה הברורה מהסימן הזה, שבאה ללשכת סופרי שר הגרוד, וכמו לא היה לו בעולמו כל חפץ מבלעדי העגון הזה, כמה לילות גזל שנתו מעיניו ואכלו בעתו, עד אשר שר אל כל הצדדים של אסור ויוכל להם בראיותיו וסברותיו מהראשונים ואחרונים שנשען עליהם ככחא דהיתרא, והעגונה הותרה מהעגון, ועודנו זוכרים כי באה אחרי זמן קצר לקחת ברכת מו"ט מפי רבנו בהיותה לאיש.

בנאווארהאדאק התיר עגונה מבעלה הנטבע במים שאין להם סוף. מוכן כי מן העת שננטבע, עד צאת מתחת יד רבנו ההיתר, עברו ימים רבים, והנה למחרת היום שבו פסק את ההיתר, נמצא הנטבע משוי ממים בבגדיו, ובצלחתו נמצא צרור המפתחות מארגויו, אשר הכירו כל בני משפחתו ויהי לאות פלא.

בעיר שוקיאן פלך קאוונא נאבד איש, ועפ"י גביות עדות כדת שאספה משפחת העגונה העמיק הרחוב רבנו בשריותא דאתתא ויתיר אותה מכבלי העגון. והנה הודמן הרב האב"ד דשוקיאן לקאוונא, וינס את כחו לפלפל עם רבנו ולערער ביסודי ההיתר, כי לפי דעתו מצא מקום לפקפק בגביות העדות וביתר היסודות אשר עליהם בנה ויכוונן רבנו את ההיתר, ויענהו רבנו בענות חן לאמר: השאלה יצאה בהיתר מלפני, ועל כן אין נפשי לדבר ולפקפק בזה כלל וכלל, וע"כ במשותא סינייכו, כי נדבר מענינים אחרים ולא מזה. בשוב הרב השוקיאני לעירו ולביתו התגלגל ובא דבר משפט לפני הרשות, אשר לרגל החקירה והדרישה ראתה צרך לחפור במקומות אחרים, והחופרים מצאו שמה גופת איש, ומה השתוממו בני העיר לראות כי בני משפחת הנאבד הכירו בגופת התרוג הזה את שארם האובד, על פי בגדיו וסמניו שהיה מסומן בהם, ספי שהוכיחו ויבררו במפותים חותכים שאין להכחישם, כי הוא בעל האשה אשר רבנו התיר אותה לעלמא, ויהי לנס! אמנם כן, תורת אמת היתה בפני רבנו, וכל אשר התיר התיר בכחא דהיתרא רק על פי התורה, ולא מפני שהטתו חמלתו מפני רוך לבו, וחלילה לחשוב כן תועה. הן ראינו עד כמה הקפידו חז"ל ע"ז במאמרם (ע"ז ל"ז) מסתמך ואויל ר' יהודה נשיאה אכתפיה דרבי שמלאי שמעיה, א"ל שמלאי לא היית אמש בבית המדרש שהתרנו את השמן, אמר ליה בימינו תתיר אף את הפת אמר לו א"כ קרא לן בית דינא שריא.

מעידים אנחנו את כל הנכנסים לפני ולפנים בהוראות רבנו, כבוד רבני המו"ץ

וכל גדולי התורה שהיו רגילים לעסוק בדברי תורה ובעניני הוראה לפניו, יענו ויאמרו כי בהרבה שאלות, גם בשאלות עגונות גם בשאלות אשר ביתר המקצועות שבאסור והיתר, בכל שאלה אשר לא מצא יסודות נאמנים בכללי ההוראה להיתר, השיב סתם אסור מבלי טבול עט וכתוב כל שקלא וטריא. ובאמת, הלא ישכילו כל יודעי דרך הרבנים בשאלות ותשובות ויבינו משפט הדבר לאשורו, כי מדרך כל רב וגדול בישראל בשאלו בדבר הקשה לגדול ממנו, לבלתי שאלו כאחת המשרתות הבאות לשאול שאלת הכף והקערה, כי הלא רב הוא גדול בתורה ובקי בדרכיה, ויודע ומבין להפוך בכל צדדי השאלה ולחות דעתו דעת תורה בה, אלא שמפני חומר השאלה וקושי הספקות הנופלים בה, אין נפשו להכריע בעצמו, ועל כן הוא מציע אותה לפני גדול ממנו, ומרצה לפניו חות דעתו, בטעמים וסברות ראיות והוכחות, כיד הפלפול בהלכה זו המובה עליו, והרב הגאון אשר אליו יבאו דברי הרב השואל, ישקול בפלס בינתו את נטיותיו וראיותיו של השואל, וכי ימצאן צודקות והוסיף אמין בכח פלפולו לדעת השואל והסכים, ולא, והסתיר את בניו, והוכיח להפך מדעת השואל. וזאת היא תכנית של השו"ת וצורתן. מוכן, כי שאלה שאין בה צד היתר מהש"ס והפוסקים, לא תעלה על דעת רב בישראל להרצותה לפני גדול ממנו, וכדי בזיון וקצף אם תבא שאלה כזאת בתור שאלה הצריכה תשובה, והשאלה העולה על הדעת היא שיש בה לכתחלה איוה פנים להיתר, ואם עוד ייפנה ויהדרנה הרב השואל באיוה סברות, או תצלח לעלות כטאוני צדק, להשפט במשפטי צדק, מאת אדיר התורה אשר לו המשפט. והיה זה דרך רבנו, אשר בשאלה שמצא את ראיות השואל להתיר חלושות מאד, לבלתי הכנס כלל בפלפולים, והשיב בקצרה לאסור, ורק בדרך מקרה אשר השואל היה אחד מגדולי גאוני הדור, נוקק לו לפלפל עמו גם בענין שלא הסכים לו להתיר ופסק דוקא לאסור, ויעוין לדוגמא בספרו עין יצחק ח"ד סימן ל"ד תשובה להגאון הצדיק המפורסם ר' מארים זצ"ל ביאקובשטאדט ע"ד עגונה הוקוקה לחליצה ולא נודע מקום היבם וחתר הגאון ר' מארים זצ"ל היתר משום שבעלה היה חולה נכפה ר"ל ולא נודע לה בעת הקדושין, ורבנו העלה דוקא לאסור, בפלפול ארוך.

והנה לעמת הדוגמאות האחרות אשר הראינו כי המקרה וההזדמנות שלוחי ההשגחה הצדיקי את הצדיק והראו בעליל כי תורת אמת היתה בפיהו במקום שהתיר, כן נראה לדוגמא כי כן הוכיחו המקרה וההזדמנות צדקת דעתו דעת תורה במקום שמנע עצמו מלהכנס בבקשת היתר. פה בקאוונא היה אברך ממשפחת נגידים וחתן גביר נכבד, אחד מנהלי העדה בעיר הזאת. האברך הזה ראה חיים עם רעיתו באהבה ובשלום רב, וכדרכו לנסוע שנה שנה ללייפציג להגל מסחרו הנכבד, עשה דרכו בחדש אלול שנת תרל"ד ללייפציג, וצורר כסף שני אלפים לקח בידו. מברלין כתב לרעיתו כי תשלח לו כסף עוד לצורך מקנתו ותשלח, ולמן היום אשר קבל הכסף נעלם, ואין מגיד אין משמוע ממנו, כמו ירד במצולות ים. האשה ואביה בקשוהו, חקרו דרשו עליו בברלין ובלייפציג, ובעזרת הפאליציאא חפשוהו בכל המקומות אשר יכול איש להעלות על הדעת איוה חשד כי שם נלכדו רגליו, עד כי חתרה הפאליציאא להוציא משרה הקברות איוה נרצחים שנרצחו כמשך הימים ההם ולהראותם לעיני האב ובתו האמללים, אולי יכירו בהם את האיש אשר המה מבקשים, אך לשוא שקרו, וגם אחרי כל המודעות אשר הודיעו בכל מכה"ע הרבים והשוניים לא הועילו להודיע מעקבותיו ומדרכו הנסתרה. משפחת העגונה כלה, מצאו לפי משפטם וחשבונם, השערה נאמנה, כי נהרג באחד המקומות החשודים בברלין, וכספו אשר בידו היה

לו למוקש, אשר על כן עזרה אחריהם הפאליציאה, אשר מצאה גם היא רגלים להשערתם, אשר המה חשבוה לנאמנה מאד, ומה גם אחרי אשר עברו שבע שנים למן היום אשר עזב את אשתו ויפרד מעליה בשלום ובאהבה רבה, ועל כן, כלום חסר, הלא רק שיוזקק רבנו להמציא היתר להענוגה האמללה הזאת, וכל בני המשפחה כלה העתירו עליה הפצרותיהם ומענותיהם והדריכוהו מנוחה, אך הוא לא שמע ולא האזין להם. ומה השתוממו כל בני העיר, אחרי אשר מקץ שבע שנים בא מכתב מהמענג, אשר בכחש ובמרמה עזב את אשתו ולקח את כספה, וירחיק נדוד לשפניא אשר לא תדרוך שמה רגל יהודי, ויחי שמה חיי הפקר לעצמו ושחת רחמיו מאשתו, ורק אחרי אשר אבד כספו ויחלה ויאנש, הודיע דבריו לה כי בוא יבוא, וכן באמת שב וישלחה לחפשי בתתו לה ספר כריתות כרת. או ראו כל בני המשפחה צדקת רבנו, כי חלילה לו להשתמש בכחא דהתירא אשר לא כתורה.

ולבאר יותר את הכחא דהיתרא של רבנו, נביא שנית את דברי החסיד כחזה"ל שער הכניעה פ' ב' שהובאו כבר במדת הענוה שלו, אשר תמצית דבריו הם, כי חלק אחד מחלקי הכניעה הוא דלות הנפש, וזה יהיה מן הכסילים שבבני אדם ועמי הארץ מפני מעוט ידיעתם וחלישות הכרתם את נפשותם וערכיהם. אבל הכניעה היא אשר תהיה אחר רוממות הנפש כו' וגבהותה מהדמות במדות פחותי בני אדם ביתרון חכמה כו' וידיעה ברורה במדות הטובות והמנוגות וכאשר יהיה סמוך לזה כניעת הנפש ושפלותה או תהיה מדה משובחת עכ"ל בקצור. הדעה המשובשת, כי רבנו היה נוטה להקל רק מפאת מוגו הטוב ומפני הכלל, "התורה חסה על ממונם של ישראל", היא קרובה לדמיון חלק הכניעה מדלות הנפש שחושב החסיד כחזה"ל. הדעה המשובשת הזאת מיוסדה בהשגחה ששוגנים איוה מכני הדור לשפוט כי אכן יש ביד הרבנים לעשות בהוראה כפי נמות רוחם, ודברי התורה הולכים אחר הפה שאוסר או מתיר. הרב אשר לבו טוב ופתר לטוב ויותר ויתיר, ואשר לא ישים לבו כל כך לצערן של ישראל ואסר והחמיר. אבל באמת לא מצאנו ראינו כי יורה איוה פוסק הוראה שתוקית, מבלי הוכחה וראיה לדבריו מסברת ההגיון התלמודי, ומבלי הכרעה בכללי החוראה. כאשר כן בכל חמשת הספרים של רבנו אשר נתקבלו בשערי ישראל כפוסקים אחרונים בהוראת הלכה למעשה, לא הורה הוראה מבלי שהוכיח וברר בהגיון תלמודי, מש"ס ופוסקים ראשונים ואחרונים, ורק בכח מופתיו והוכחותיו החזקים והעמוקים הסמוכים ביסודי הוראה, היה לבר סמכא ולרבן של ישראל, והיה איפוא בכחא דהיתרא שלו בדמיון חלק הכניעה אשר תהיה אחר רוממות הנפש וגבהותה כו' ביתרון חכמה וידיעה ברורה כו' וסמך לזה כניעת הנפש ושפלותה. כי כן רק מפני היותו גאון אדיר, מלא כח וגבורה למלחמתה של תורה, יודע ומכיר ביתרון חכמה וידיעה ברורה במעלות רוחו, ועם זה היה מוגו רך וטוב, על כן בטובת מוגו הטוב הכנים עצמו בכל שאלה צרה ועמוקה הדורשת עיון רב ובינה יתרה, והשתמש בכח תורתו להמציא היתר, בענין שהיה אפשר להמציא, רק מעומקא של הלכה, על פי סברת הפוסקים הראשונים והאחרונים שהיה כחו יפה ביתרון הכשר דעת בדרכי תורתו האלה:

(א) דרך למודו מעודו היה רק לתכלית ההלכה למעשה, שרק בהן ולמענן היו כל פלפוליו והדוריו הנחמדים והחרים, והדרך הזה הביאו לעסוק תמיד בהוראה בכל המקצועות של הלכה, עד כי עוד בנעוריו היה מורה מובהק ומומחה לרבים בזקן שבזקני ההוראה, בדעת יתרה ומוישובת, ועל כן לא רק שמעוררו לא היה מוראי הוראה

הוראה, כי גם היה בטוח בדעתו והכרעתו כי כוון להלכה לאמתתה של תורה, שעסק בה לשמה, להלכה ולמעשה.

(ב) רבים מגדולי אדירי התורה יעשו תורתם קבע בהתלמוד ומפרשיו והפוסקים הראשונים, ובספרי האחרונים יעשו למורם ארעי, וע"כ בכוא לפניהם איזה שאלה חמורה, אשר בידיעתם הגדולה בתלמוד ובראשונים ימצאו פנים לכאן ולכאן, ומבלי בקיאות גדולה ורחבה בספרי האחרונים, ימנעו עצמם מהתרת השאלה הזאת מדאגה בדבר, פן דשו כבר האחרונים בהלכה זו, בהפך ממה שעלה בדעתם להכריע, וע"כ משתמטים הם מלהורות הלכה כזו למעשה. אבל רבנו, כרוב בקיאותו וידיעתו העמוקה והרחבה בתלמוד בבלי וירושלמי ומפרשיהם ובפוסקים ראשונים, כן היתה רבה וגדולה בקיאותו הנפלאה בכל השו"ת והפוסקים האחרונים, וכל סברותיהם והכרעותיהם להלכה היו ערוכות ושמורות בלבבו, צרופות ומוקקות בנינו ובשכלו החד והחלק, ועל כן היתה דרכו נכונה ובטוחה לפניו בהיות דברי הראשונים והאחרונים יחד נר לרגליו ואור לנתיבתו.

(ג) דרכו היה, בכל שאלה הבאה לפניו, לפנות תחילה ישר אל הפוסקים הראשונים והאחרונים שכבר נשאו ונתנו בהלכה זו, או ברומה לה, ורק אחרי אשר העמיק הרחיב דעתו בסברותיהם, איש לפי מעמו ותוראתו, ירד לקצבי הרריהם בים התלמוד ואון וחקר בפלפולו שהיה לשמה, לדינא, והעלה להלכה בנידון השאלה הבאה לפניו, ועל כן היתה דעתו מיושבת עליו בהוראה וידיו רב לו בכחא דהיתרא, תחת אשר רבים מגדולי המפוללים, בתחלת כל דין לא ישימו לבם אל המוכן לפניהם בהפוסקים, כי אם ישאו מרום עיניהם אל התלמוד, ועליהם לעשות נפלאות גדולות לכדם בטרם יבררו ההלכה ממנו. ומרגלא בפומא דרבנו, בכל עת שבאה לפניו שאלה מסולסלת בפלפול מהתלמוד והראשונים, לאמר: מה נאה פלפול זה, ואי לדידי ציית, כי עתה יעצתיו להניחתי למשמרת לשבת הגדול לצרך הדרשה והפלפול, אך עלי המלאכה לפנות אל ההלכה, ולדעת מה ידברו הפוסקים. וכן יעשה כל הימים, לפנות תחלה אל הפוסקים שהיו נהירין לו שביליהם וסברותיהם כשבילי התלמוד, ומדעתו היתרה ושאר רוחו עלה בקדש למעלה להשכיל באמתת ההלכה ממקור התלמוד.

(ד) אך למותר לנו להגיד כי היה רבנו הרמ"א מרום וקדוש בעיניו, עד שחלילה לעבור על פסקיו, ורק זאת נגיד, כי כגדולת תורתו כן היתה ענותנותו, כי כבר את כל הפוסקים המאוחרים עד האחרון שבאחרונים, ומלבד שלא היה מבטל גם דברי אחד מהם, עוד היה מפלפל בדבריהם בתשובותיו, אך אחרי אשר כפי שאמרנו לעיל, מפני מוגו הטוב נדבה רוחו אותו להורקק ולהכניס עצמו למוכת כל שואל, בכל הדבר הקשה אשר רוב הגדולים משתמטים מהכניס עצמם בו, הנה הוא אשר בל דעות הראשונים והאחרונים, היו צבורות ומנוחות לפניו, הפליא עצה להמציא דין מרום בצדדי היתר שהוציא מאלה ומאלה, וההיתר יצא מוורז מלובן ומתוקן לפי רוב דעות, מוסכם סכללי ההוראה, כפי הדוגמא אשר אנחנו מוציאים מאחת מתשובותיו. בס' באר יצחק סי' כ"ג באחד שמכר בהמה מבכרת לא"י כדי להפקיעה מבכורה בקנין משיכה כרת, והישראל היה חייב מעות מכבר להקונה, וא"ל הישראל פרתו קנויה לך בעד החוב שאני חייב לך ונתרצה הקנה, והישראל היה סובר שתקנה כרת לפטור מבכורה, ואח"כ ילדה זכר, ולקח אותה הישראל מהקונה אחר שילדה וכעת נודע להבעלים שלא היתה המכירה כרת, ונשאל רבנו בזה אם קנין כזה פוטר מבכורה או לא. עי"ש בתשובתו הנחמדה בהיתר הראשון משום יאוש, דהישראל

המוכר בקנין משיכה ובמלוה היה סובר דמהני קנין זה א"כ נתיאש המוכר כו' כו' דלשימת ר"ת דס"ל דמחילה במעות לא הוי מחילה מדין יאוש אלא מדין מתנה מ"מ פטורה מבכורה לשימתו, דהא פסק דמשיכה קונה באינו ישראל, ועיקר החומרא היא לשימת רש"י דס"ל דמשיכה לא מהני, מ"מ גם לשימתו פטורה מבכורה דהא ס"ל דמחילה במעות הוי מחילה משום יאוש א"כ פטור מבכורה מדין הפקר. עוד שם בענף ז' בהיתר הב' ובדברי הקצוה"ח סי' ר"ד דהויא דמנכהו בחובו לכ"ע משיכה קונה מה"ת כו' כו' ועיי"ש בתשובתו הרחבה, שהביא והוכיח בראיות דרוכ פוסקים ס"ל כשימת התוס' דמתנה נקנה במשיכה לכ"ע, לכן בנ"ד דהגבהו בחובו י"ל דקנה במשיכה כיון דליכא חסרון מעות וכו' וגם קצת פוסקים הא ס"ל דמלוה נמי קונה לכן דעי זה היתר גמור כו' עי"ש.

יב.

אחרי אשר עזרנו ה' עד הנה, להתבונן כפי כחנו בהשגתנו, על ארחות תורתו ודרכי הוראתו, יכלנו לספר הרבה מארחות צדיק יסוד עולם הזה, ומנהגיו והצנע לכתו עם אלהים ואדם, אך אחרי אשר כבר אמרנו כמדת הוהירות והוריות שלו כי "היו כל מעשיו ומנהגיו בכל דרכיו ערוכים ושמורים על פי התורה, והיו בעצמו כלו קדש, שלחן ערוך חי", מה נתן ומה נוסף עוד, הכי כרוכלא ניוול ונחשוב את דיני השו"ע ומדות החסידות שבספרי יראים אשר היו יחדו תמים בפיו ובלבבו לעשותם? וע"כ נסתפק כדרכנו בספר תולדותיו להביא מכל דרכיו ומדותיו רק איוה דיגמאות.

(א) כשהיה מתנהג בזוהרות איוה דבר שאיננו חיוב כלל מצד הדין, ורק אחרים החויקו ודקדקו בו כמו בדין גמור מקיים מהתלמוד והפוסקים, והתבונן באיט הוישב לפניו כי מסתכל בו בשום לב ללמוד ממנהגו זה כי מסתמא הדין כך הוא, היה מקדים להצטרך בחן שפתיו לפני המסתכל כי אמנם אין הדין כן ואין אנו מחויבים בו, אלא שכך רגיל הוא להתנהג כן מכבר, מפני איוה סבה, ולא נמנע מלשנן ומלשליש את האמתלא שלו, רק לבלתי הטל זהירות יתרה על זולתו בתור חיוב מצד הדין, ולבל יקיל המסתכל את דעתו במי שאיננו מתנהג כן ויבוזהו בלבו ויעבור על לא תשנא את אחיך וגו'.

(ב) מימי נעוריו והלאה לא אכל בשר ביום השני והחמישי, עד ימי היותו בנאווארדראק, שנים אחדות לפני בואו לקאזנא, אשר החל להרגיש חולשה ברגליו, עזב את מנהגו זה מפני המצוה ונשמרתם לנפשותיכם.

(ג) היה מזהר מאד למבול עצמו במקוה בכל עת מצוא, ולפעמים איוה פעמים בשבוע, וגם בימי זקנתו וחולשתו התגבר למבול עצמו והיה שמח כמו על מציאה כשעמדה לו השעה למבול במקוה, ובהצנע לכתו היה מערים לאמר: הנני הולך למרוד ולפקח על המקוה, ואז טבל עצמו.

(ד) היה נוהר מאד מנגוע בבשרו בידי, ובהיותו זקוק לזה, הליפ ידו כמטפחת, ובנטילת ידיו היה נוהר מאד בתכלית הזוהרות.

(ה) היה מדקדק מאד בקדושת הספרים לבלתי הניח את האחרונים על הקודמים במעלה, כמו ספר כתובים על ספרי נביאים, ונביאים על החומש, וכן ספרי פוסקים ושו"ת

תולדות יצחק

ישו"ת על גמרא, ובהיות שלחנו מלא מספרים רבים ושונים תמיד, היה נוהג ומדקדק בעין פקוחה על זה.

(ו) בכל כחו דקדק לבל ישונה מן המנהג להעמיד את החופה דוקא תחת כפת השמים, ובשום אופן לא נעתר להיות מסדר הקרושין בחופה שאיננה תחת כפת השמים, אפס, כדרכו לבקש שלום ולרדפהו, ולכל ידמו אלה שעשו החופה תחת קורת בית, כי יש חשש ופסול בהקרושין שקדש החתן בחופה שאיננה תחת כפת השמים, ויבאו להקל בחומר הקרושין מצד הרין בעצמו, שאיננו תלוי בהמנהג, ויטעו כן אחרי אשר מאן רבנו להיות במעמד החופה והקרושין האלה ופניו לא הלכו עמם, על כן היה זה דרכו, לנסוע בכבודו ממחרת יום החופה לזוגות כאלה לברך את החתן והכלה, ולהמתיק בפיו דברי כבושים בשפתי דעת ותוכחת חיים בלשון רכה, אשר קדושים יהיו כפי שנקדשו בקרושין כדת משה וישראל וישמרו ארחם ורבעם על מהרת קרשי ישראל.

(ז) היה רגיל לאמר איזה קאפ' תהלים בנעימה בכל לילה, וכן שם לו לחוק להגיד דבר יום ביומו הסדר מספר חק לישראל. ובשנים האחרונות ראינוהו לומד בצנעא ספרי הוהר ושאר ספרי קבלה.

(ח) החזיק כמעוז המנהגים בכל עזו, אם לקולא או לחומרא, ובטל את דעתו וחפצו מפני מנהג המקום. בנישועו ובנאוואהרדאק נוהגין להקל באומה הסרוכה לדופן, שהמחבר ביו"ד סי' ל"ט סעיף כ"ב פסק שכשרה ורבנו הרמ"א ז"ל בסעיף י"ח כתב שאנן נהגו להמרף ואין לשנות שהוא מנהג קדמונים, — בנישועו עפ"י הוראת הגאון בעל שאנת אריה ובנאוואהרדאק עפ"י הגאון בעל גליא מסכת, שנהגו שמה להיות, וע"כ בהיות רבנו רב בשתי הקהלות האלה, לא שנה מהמנהג שנוהגין שמה להתיר, וכאשר בא לקאוונא, שבה לא נהגו להקל בחומרת הרמ"א בטרפות הללו, לא שנה ממנהג המקום להתיר כפי שנהגו בשתי הקהלות הנזכרות. בסדר התקיעות דמעומד, היה שבע רצון מאד מהסדר הנהוג בקאוונא לפי רוחו לתקוע תשר"ת תש"ת תר"ת במלכויות וזכרונות שופרות, תחת אשר בהערים ששמש ברכנות לפניו בואו לקאוונא לא היתה דעתו נוחה מסדר התקיעות דמעומד שם, ובכל זאת לא אבה לשנות מן המנהג שם.

אלה הם הספרים שהוציא לאור בזמנים האלה: ספרו „באר יצחק" יצא לאור בהיותו בנאוואהרדאק בשנת תר"ח. ספרו „נחל יצחק" חלק ראשון בקאוונא בשנת תרל"ב. „נחל יצחק" חלק שני שנת תרמ"ד. „עין יצחק חלק" ראשון שנת תרמ"ט. „עין יצחק" חלק שני שנת תרנ"ה.

את הדברים והבקרת האלה כתבנו על פי דעת רבים וכן שלמים חכמים דורשי אמת מגדולי הדעה בתורה ויראה אשר עזרו לנו בהם. ועל כן נקוה, כי כל אוהבי אמת ויודעי דעת, החכמים הנבונים והבקיאים בספרי הגאונים בדרושינו אלה, יקבלו את דברינו אלה לרצון, ויענו ויאמרו אמת.

יג.

זרע צדיק.

בין הרברים שהם נאים לצדיקים ונאים לעולם, נחשבים באבות פ"ו הבנים, ועל כן עומדים הם למעלה מן החוק אשר שמנו לנו, לבלתי הזכיר בשמות בספר תולדות רבנו, את גדולי אנשי השם אשר השתתפו עמו במפעליו, מאלה החיים אתנו לאו"י, ינאה לצדיק ולעולם לנקוב בשמות בספר תולדותיו הזה, את כבוד בניו ומעלת רוחם וזרשת גדולתם, כאלה אשר הלכו למנוחות בחיי רבנו, וכאלה אשר נברלו אחריהם לחיים טובים ארוכים.

בזאבעלין נולד לו בנו הרב הגדול בתורה וביראה, אוצר נחמד לכל המעלות והמדות הטובות מוהר"ר חיים זצ"ל. נפלא היה במעלות רוחו, בכר לבבו ובנעם מזגו הטוב. לא מצא עונג לנפשו כי אם בעשות טוב וחסד ויהי טוב לשמים וטוב לבריות. בצורתו ובמדותיו היה מעין דמות דיוקנא של אביו רבנו. ונוסף על שמושו ששמש את אביו, שמש עוד את כבוד חותנו הרב הגאון הגדול האמתי, המפורסם בצדקתו וחסידותו ר' יוסף זצ"ל מסלוצק תלמיד רבנו מאוה"צ ר' חיים זצוק"ל מוולאוין. בהיות רבנו בנאוואהרדאק בשנת תרי"א, התחתן רבנו באחד נאוני קשישאי הזה, אשר נתן את בתו לר' חיים בנו לאשה, ויהי ר' חיים על שלחן חותנו הגאון הצדיק שנים אחדות וילמוד ממנו ארחות חיים. בענות נפשו ונקיון דעתו מאן להתפרנס מרכנות, ויבחר למצא חית ידו ממשא ומתן כאמונה, ויעש לו חנות בקאוונא, וכאשר לא שחקה לו השעה, נעתר לקבל עליו כהונת ההוראה ויהי למו"ץ בקאוונא, אבל לא לארך ימים שמחו בו משפחתו ועירו יחד, כי מחלה עזה קננה בו ותקפר חיתו, וילך למנוחות בשנת הארבעים לימי חייו ב' סיון תרל"ד, לאנחות לב הוריו ומשפחתו ולדאבון לב נפש כל בני העיר אשר מאנו הנחם על האבדה שאינה חזרת הזאת.

בת יחידה היתה לרבנו אשר קרא לה על שם אמו רחל ע"ה, ונולדה לו בברעזא, אשה יראת ה' ומשכלת בשפת עברית להלל, ובשפות רוסית ואשכנזית, ובנדיעות שתפארת להן מאלהים ואדם, והיתה אשת הנגיד הנכבד תורני מופלג ושנון רב פעלים איש השם ר' צבי הירש סעלצאווסקי נ"י, אשר בשנים האחרונות השכיל מאד להרגיע רוח רבנו ולהיות כיד ימינו בסדרי אחת הצדקות היותר נכבדות להרמת קרן התורה אשר נפש רבנו היתה קשורה בה ויענדה עמרה לראשו ויאהבהו ויחבבהו.

גם על בתו יחידתו זאת לא שמח רבנו הרבה, כי גם בה קננה מחלה אנושה, עד כי נקמפה באביב ימי עלומיה ביום ח' מנ"א תרל"ו, הנצב"ה. מנכדי רבנו יחיו, נזכיר רק את שני אלה אשר התגדלו והתחננו על ברכי רבנו כבניו ולא כיתר נכדיו יחיו, והם הבן החכם אשר השאיר אחריו בן רבנו הרב ר' חיים זצ"ל, הוא האב"ד הגדול חריף ובקי בתורה ומהולל מאד במדעים מוהר"ר יוסף נ"י ראבינאוויץ, אשר עוד בילדותו התנצר במהלליו לעלוי בתורה, ויצלח בשקידתו עד אשר עלה בקדש לקחת תורה מפי רבנו בעצמו אשר קבע לו שעור יומי ללמדו גמרא ופוסקים באהבתו אותו, ויהי לו לבן מקשיב משכיל בכל דרכיו ולא זו מלהחזיקו על שלחנו ולתת לו כל מחסורו, עד אשר השיאו אשה כאחד מבניו. ונכדתו בת בתו יחידתו הבכירה מרת ולאמע אשת המופלג המהולל בתורה והשלם המפואר במדעים מו"ה אליה טאבעלאווסקי נ"י, אשר לקחה רבנו אחרי מות אמה לו לבת בביתו, והיא רכשה לה

תולדות יצחק

את כל כשרונות אמה ומעלותיה ובה מצא נחומים על בתו יחירתו, וגם אחרי אשר נתן אותה לאיש היקר הזה בחדש אדר תרמ"ד החזיק את הווג הזה על שלחנו שנים אחדות, אשר במשך הזה קבע גם לו שעור ללמוד הגפ"ה עמו באהבתו אותו.

בנישועו נולד לו בנו הממלא עתה מקומו על כסא הרבנות בקאוונא, הרב הגאון הגדול המפורסם החכם הכולל מוה' צבי הירש ראבינאוויץ שליט"א. כחו הגדול בתורה נודע למדי בתשובותיו היקרות אשר נדפסו בספר עין יצחק חלק ראשון שהוציא רבנו לאור בשנת תרמ"ד. בתשובותיו אלה הפליא להראות כי מדעת אביו רבנו יש בו ולא הרבה רחוק הפרי מן העץ. ובמדה אשר היה תלמיד מובהק לאביו בתורה, בה במדה היה בן משכיל בכל דרכי אביו, חניכו ומלאכו ואיש עצתו בכל המעשים הגדולים אשר עשה בעד עמו ותורתו. במסעות אביו אל האספות בפ"ב היה הוא על יד ימינו, וכמה פעמיץ עשה דרכו לספ"ב בלעדי אביו, ויעמוד במקום גדולים, ותמיד הכירו מקומו לחכם ויודע בינה לעתים. בשנת תרנ"ד נבחר אל ועד הרבנים אשר קראה הממשלה לספ"ב תחת פקודת המינסטרוים הפנימי, והממשלה הכירה אותו ותאשרתו לנשיא הועד (פרעדסראמעל), ויהי לראש המדברים והיועצים בהועד ההוא. לשם תורתו וחכמתו כבר אוו ערים גדולות ונכבדות לקחתו אחר כבוד הרבנות בתוכן, ועל כן, עוד כמרם נודע פה בקאוונא, כי הניח רבנו אחריו צואה לבני עירו, אשר בה יביע חפצו כי ימלא בנו זה מקומו, בחרה בו העיר כלה פה אחר, ובהתאסף ראשי העיר ביום השביעי לאבל רבנו לכתוב ידם על כתב הרבנות אשר הכינו תכף ביום ג' כ"ה אדר, נפתחה והונשה לפניהם הצואה, וישמחו כי כונו לרצון אלופם ורבם, ויהיו נקראים כתב הרבנות והצואה יחד באוני העם. וז"ל כתב הרבנות: „בעזרה"ת, בהלקח מעל ראשו נור הקדש, לוחות העדות, רבנו נר ישראל, מאור הגולה, מרן יצחק אלחנן וצללה"ה, נשברנו משנה שברון, כי הורמה מעיר קאוונא עמרת תפארתה, צבי עדיו של עמנו וגאון ההוראה לקהלות ישראל בכל קצוי ארץ, אשר היה לכבוד ולתפארת בתוכה משך שלשים ושתים שנה. ולכן באבלנו הגדול הזה, אשר לקחנו פי שנים באבל העם כלו, מצאנו ראינו נחם לנפשנו, ושלומים לאסון קהלתנו, כי עד שלא שקעה שמשו של רבנו זרח שמשו של כבוד בנו הרב הגאון הגדול המפורסם בתורתו וחכמתו הגנוה באוצר יראת ה' הקודמת מו"ר צבי הירש שליט"א מו"ץ זמ"ם בק"ק ווילנא יצ"ו, אשר כמהקהלות גדולות ונכבדות בישראל כבר הבישו אליו ונהרו, וחלו פניו לקבל את עמרת הרבנות בתוכן, ועל כן אותו ראינו כי טוב וראוי להושיבו על כסא הרבנות של מרן אביו זי"ע בעירו קאוונא לארך ימים ושנים.

והגנו מתכבדים לקבלו למו"ט עלינו לרב אב"ד על כל קהל עדת עירנו הנכבדה בכל התקף ויראת הכבוד והמעלה אשר לכסא כבוד הרבנות מעולם בקהלתנו, לנהל את כל קהל עדת עירנו במילי דשמיא ובמילי דמתא בעוו ההנהגה הרוחנית והחמרתית, ומסורים אנחנו בירו את זמרת השכירות וכל הבנסות העיר השייכות ומגיעות לרב האב"ד דעירנו כזכות שהיתה בהן למרן אביו זצ"ל שמש.

וה' יהי בעזור, וכסאו יהי נכון לפניו לארך ימים ושנות חיים טובים ולמול טוב לכבוד מורנו ורבנו מרן צבי הירש ראבינאוויץ שליט"א ולנו קהל עדת קאוונא יצ"ו.

הבעה"ח אור ליום ד' כ"ו אדר תרנ"ו קאוונא.

נאום גאום וכו' . . .

בשנת תרכ"ג בא מרן הגר"צ האב"דפה בכרית הנשואין עם האשה הכבודה והיקרה מרת חיענא בת הגביר הנדיב הנודע לשם מו"ה מאיר סאלץ ז"ל מעיר סעלעצניק מחוז ווילנא, אשר השאירה לו זרע בך ה' ותמת עליו בשנת תרנ"ד, ויקח לו לאשה בשנת תרנ"ה את האשה הכבודה והמשכלת מרת הענא בת הרב הגביר המצוין בגדולי אנשי השם מהר"ר יחזקאל ראמנער ז"ל מגראדנא.

בנאוואהרדאק נולד לרבנו בנו הרב הגביר הנכבד מופלג ושנון וי"א באמת איש חמדות במעלות ובמדות תרומיות מוה' בנימין ראבינאוויץ נ"י אשר ברוחו הנדיבה, בלבו הטוב, ובאהבתו את האמת והשלום, כל אדם יחזה בו מתכונת נפש אביו, וזוא אחד מראשי העיר ונכבדיה, ומתראשונים לכל פועלי טוב, והקמים על נדיבות בעדה לכל מעשה הצדקה והחסד, חבר ליראי ה' ולתופשי התורה, ומעורב בדעת עם כל אדם. בירח כסלו שנת תרל"ב בא בכרית הנשואין עם רעיתו הכבודה יראת ה' ומשכלת מרת דבורה תחיה, היא בת הרב הגביר הצדיק המפורסם הנודע לשם בתורתו, בצדקתו ובמעשיו הטובים לשמים ולבריות מוה' אליה בעהר זצ"ל מעיר מעמעל אשר בפרייסן. ראוי הוא האיש המצוין הנעלה הזה לתארתו בקצרה בספר תולדות רבנו מחותנו. ר' אליה בעהר היה מופלג מהלל בתורה, וגביר נדיב נודע לשם גדול כל ימיו. רחים ומוקיר רבנן באהבת נפש, וזכה לבנים מופלאים בחכמה, מצוינים בתורה וביראה, ובכל המדות והמעלות הטובות. בצדקת פורונו הפליא לבבות, ובכל מרדנותיו בעסקיו הגדולים שקד על התורה ולקח חלק בכל מפעל טוב בעדתו, והשתדל הרבה מאד בכל מעשי הצדקה לטובת הרבים. הוא היה מראשי תומכי הגאון נר ישראל סאלאנמער זצ"ל בכל משך ימי שבתו במעמעל, אף הוא היה מיחירי סגולה בהועד הנכבד שנוסד במעמעל בשנת תרכ"ח לטובת אחינו בשנות הרעב, אך כעשרים שנה לפני מותו התנער מכל עסקיו, ויקדיש כל עתותיו לעמלו בתורה ועבודת ה', וחלק גדול מהונו הקדיש בחייו לצדקות שונות, אשר הניחם לקרן קיימת, אשר פריה קדש לחזוק התורה ותמיכת העוסקים בה, ויבחר לו לשבתו על התורה במהרה את העיר קאוונא מקום כבוד רבנו מחותנו, ומעון חתנו ובתו, וביד נדיבה פזר נתן כספו תמיד בהיותו פה לכל דבר קדוש וטוב. אך כארבע שנים לפני מותו התבונן כי הקיפו עליו מרדות אוהביו ומיודעיו הרבים פה, המכמלות אותו מתורתו שהיתה אומנתו, ועל כן בחר לו לשבתו על התורה בפרישות ובטהרת הקדש, את העיר סטאוויסק במחוז לאמאז, וישקוד שמה על התורה, ויתהלך בתמים בדרך חכמה ומוסר ביראת ה' מהורה עד צאת נשמתו במהרה בחג המצות תרנ"ה. תנצב"ה.

ער"ח שבט שנת תרמ"ב מתה על רבנו אשת נעוריו אם בניו היקרים, הצדקנית אשר היתה לו לעזר, בכל הימים אשר קים את התורה ושקד עליה מעוני, וזכתה לראותו בגדולת שם תורתו, הרבנית היקרה והישרה מרת שרה ריזל זצ"ל. ובשנת תרמ"ג לקח לו את האשה הכבודה בת נדיבים מאצילי ב"י מרת חנה, אשר היתה בראשונה כלתו של הגאון הגדול המפורסם ר' חיים דאוורדאן זצ"ל האבד"ק ווארשא יצ"ו וראה חיים עמה כארבע עשרה שנה. הכבודה הזאת שמרה אותו כאישון עינה, ובשום עין ולב עליו יומם ולילה, לחזקה ולהרחיק ממנו כל צער ודאבה, ופעמים רבות אמר רבנו כי האשה היקרה הזאת מגינה על חייו, ועדת קאוונא ידעה להכיר ולחזוק את דרכיה ותהלכותיה עם רבנו. וזכות רבנו תעמוד לכל בניו וגבדיו היקרים ולכל משפחתו, ולאמנתו זאת הכבודה והיקרה ולכל בניה, וברוכים יהיו עדי עד, בכרכת ה' האמורה על התורה ארך ימים בימינה ובשמאלה עשר ונכבוד.

בדור צדיק:

אחרי השקפתנו, לפי השנתנו בכחות נפשו ובתכונותיה ומדותיה הנעלות בדרכי תורתו וכו' עלינו לשוב בפרק הזה אל מהלך תולדותיו, ועליותיו לפי סדר הזמנים שלו, אשר עמדנו מלפני משנת תרי"א והלאה אשר עזב את העיר נישועו בהלקחו אחר כבוד הרבנות בנאוואהרדאק, וכאשר מדרך סופרי תולדות הגדולים אנשי השם לתת תמונה נאמנה הסתורית, מתקופת הדרורות אשר בהם חיו הגדולים אנשי הרוח, יען כי בחיי הדרורות ההם ובקורותיהם אחויות ומשולבות תולדותיהם של הגדולים ועלילותיהם, על כן ראינו לחובה לתת בפרק הזה תמונה נאמנה ממצב החמרי של הדרות התקופה אשר עליהם החל לזרוח כבוד רבנו כשמש ומגן לעמו ולתורתנו. בנאוואהרדאק החלה התקופה הראשונה בחיי רבנו ליצאתו לישע עמו וקחתו חלק בצרכי החיים של אחינו בני", כפי אשר הראה פעלו והדרו על אספות ראשי עמנו כמינסק שהיו בשנות תרי"ב תר"ג, והגנו נותנים מושג אמתי מפעליו גם במקצוע של צרכי עמנו החמרים אשר החל אז לפעול, בתארנו לבני דורנו ולדרות יבאו, את דרכי החיים אשר לתקופת העת שעברה ככלל ומצב עמנו אז בפרט.

עד שנת תרכ"ג 1863, אי"ר הקיסר החסיד הנאור אלכסנדר השני מנחתו כבוד, קרא דרוור לעשרים מיליון עברי עולם אשר במלא רוחב ארצנו, ויוציאם לחפשי מתחת יד ארזניהם האצילים, עד העת ההיא שלם האדם באדם לרעת הארץ וסלואה. האכרים עברי העולם נחשבו בעיני ארזניהם האצילים כבהמות, ולא כבהמות היום, כי אם כבהמות לפני היות חברת צער בעלי חיים בארץ, אשר לא עלה על לב איש כי יש להן דמים, וכי כבוד לאיש וחובה לרחם גם עליהן. הם התעמרו בעבדיהם אלה ויעבדו בפרך כחמורים, ועל נקלה, מבלי כל משפט ומבלי צרך לתת דין וחשבון, דשו את כשרם בשוטים, והכוס מכות אכזריות שבע ביום ככל אות והות נפשם, ולא השאירו להם מהלחם אשר הוציאו הם מן הארץ בעמלם ובזעת אפם, כי אם את מפל הבר והמוץ, אשר לא יכשר ללחם אנשים, ויהי להם לפת נסה ושחורה כעורב הפסולה מאכילת כלבים, וכן מכרו אותם מיד ליד כבהמות. ככלל היה עגש הגוף במלקות ומכות, נקל ושכיח יותר מעגש כסף ומאסר עתה, כי גם בכל בתי הספר המאושרים מהממשלה, יסרו את התלמידים בשוטים וברצועה, על פי משפט המורים לבד, וכן גם אנשי הצבא הוכו ולקו ספקדיהם, ועל כן היה עגש הגוף רגיל ושכיח או, עוד יותר מעגש הכסף והמאסר בימינו, אשר לא יעגש איש בלי משפט שופטים, ואין ביד כל שר וגדול בממשלה לעגוש בלי משפט, תחת אשר אז היה ביד כל פקיד ליסר ולאסור ולעגוש כרצונו, ועל כן היה עלול גם כל איש חפשי, אם איננו מהאצילים, להתיסר בשוטים וברצועה, בעד כל חטא הנמצא בידו או שנחשד בו. בתי משפט מושבעים פרם נוסרו במדינה, ופקודי העיר ושוטריה שפטו עפ"י רוב לפי שקול דעתם, העולם כלו היה במעמד שפל ודל מאד, אשר בן הדרור הוזה לא יוכל לשות נגר עיניו. דרכי החיים היו שוממים ובלתי שתוקנים, מסלות ברזל ומעלעגראפען עוד לא התכוננו. מסלת הברזל הראשונה בפלכים האלה מווארשוי לפ"ב נבנתה בשנת תר"ך, והמ"ג בשנת תרמ"ו, וגם בתי הבאנקען פרם היו בארץ, והמסחר התנהג בכבודות בנתיב צר ובחוג מצומצם, ושכר העובר היה מצער מאד, והעניות ודקדוקיה העבירו את האדם על דעתו, וישפל מאד, ורק להאצילים אשר משלו ממשל רב בעבדיהם בנותם, ועל אדמתם, להם לבד

לכד נתנה הארץ וטובה. המה עמדו ממעל לעם, וגם בעונם נקו מענש הגוף, בהיות להם זכויות מיוחדות, וחפשים היו גם מחוכת עבודת הצבא, ויתענגו על רב טוב העשר וההפש.

נהה כן היה מצב המדינה בכלל, ונקל לדעת עד כמה היה עוד שפל ודל מהמצב הכללי גורל אחינו בני ישראל, אשר גם בהיותם עבדים נאמנים לממשלה הרוממה, כדרכם ומבעם מעולם, הרגישו או כאונם השתררות אצילי פולין אשר רוב הערים והכפרים בתחום מושבות בני עמדו על אדמתם, והם משלו ממשל רב על כל התושבים אשר ברשותם ואדמתם. הם לקחו סכס מהבתים, ומתסחורות המובאות מחוץ לרשותם; התכירו את ממכר המשקה ובתי המזינה, וחיי היהודים היו תלואים כגאות האצילים וברצונם השובב. הם התערבו בכל עניני היהודים החמרים והרוחניים, וייקחו להם את הרעה והדבור לדון ולשפוט, וגם לענוש ענשי הגוף כהעולה על רוחם. כי בימים ההם היתה יד אצילי פולין רבה ותקיפה. רוב השרים והפקידים בכל בתי הפקידות והערכאות אשר במחוזות ליטא רייסין וזאמוש היו ע"פ הרוב פולאנים, וכן דברו פולאנית, בלתי הכתב אשר בלתי הפקודות והערכאות היה כתב רוסיא ושפתה, והם התחרו לשפוך את הרוח הפולאני על היהודים בחוקה, מבלי אשר יוכלו היהודים האמללים להוציא כל תועלת מואת, אחרי אשר כל שררותם של האצילים היתה מצומצמת במקומם לבד, ובעצמם הלא עמדו תחת יד הממשלה הרוסית, אשר אותה עבדו היהודים כחוכתם בכל לב ונפש, ורק הועילו להותם של היהודים, להרחיק משפת רוסיא, ולבלתי תת את הרוח הרוסי להבקיע אליהם, ועל כן נשארו בשפה השוארגאנית. כי בהיות היהודים נכונים ושפלים בעיניהם, לא דקדקו עמם כי ישכילו לדבר צחות בשפת פולין, ורק יושבי הכפרים והעירוניים אשר צרכי החיים במקנה וקנין הציקום לבוא בדברים עם פולאנים, למדו את לשונם שפת פולין, או גם לכתב בה, בהיותה או השפה המדוברת בין יושבי המחוזות אשר ישבו היהודים בתוכם.

לא נרחיק מכתנו לאחור, אל התקופות הקדומות, ונתבונן רק אל התקופה אשר בה החל רבנו להראות פעלו והדרו על חיי עמנו ומצבו החמרי. התקופה היא היתה אחרי מרד הפולאנים של שנת 1831. היהודים שומרי אמונים למלכיהם ומושליהם מעולם, שמרו אמונתם להממשלה אשר רדפו אחרי המורדים בערים ובכפרים, ויזנבו כל הנחשלים אחריהם, ויקדמו פניהם בשמחה. על כן נמרו הפולאנים שנאה ליהודים, וכאשר נבצרה מומתם להנגס בהממשלה התקיפה והאדירה, כלו חמתם ביהודים. ויהי כאשר נחה שקמה הארץ מרוח הפריצים, ואצילי פולין מלמדי החנופה, בקשו ומצאו קרבת הממשלה, רוב שרי הרשות ופקידיה במחוזות מושבות היהודים היו מהם, החששנים בחוריהם מקרבם (מארשאלקעס) נכבדו ומאד נעלו גם בעיני גדולי הממשלה, וידם היתה את החששנים הפולאנים, ועל כן היה הנקל לאלה האחרונים להבאיש ריח היהודים מרשותם ובני גרנם בעיני הממשלה, ולעול עליהם עלילות ברשע, כי ירוששו את האכרים וימוצו את דמם. והם נחשבו כעדי ראיה ביהודים היושבים בנבולם על אדמתם כחוכרים ומוגנים בעריהם וכפריהם, והממשלה מגבוה הלא הביטה על עבריה היהודים לפי השקפת פקידיה העלים והתחתים, שהיו או ברובם ככלם גם כן מן הפולאנים, ותמ קו משפטיה ברבר היהודים על פי הודעותיהם והצעותיהם. וכה הפיקו זממם כפקודת גרוש היהודים מהכפרים מאת הממשלה בשנת תר"ד 1844. ולא חרלו לחבל תחבולות ולעולל עלילות

עלילות, עד אשר באה ונהיתה הצעת גזרת גרוש היהודים מעל שטח המשים וויערספ אשר אצל הגבולים.

הגרוש מהכפרים הביא צרות רבות ורעות על עמנו. אלפי משפחות אשר לא ידעו דרך חיים מבלעדי מוצא לחמן הצר במקומן, גרשו בחזקת הירד ממקור חייהן, מבלי דעת אנה הן באות ואיפה תמצאנה לחמן. היציאה מן הארץ לחוץ לגבול לא היתה מודעת ולא ביכולת בידי המוני אדם או במרם היו מסלות ברול ומעללעגראפען אשר חברו קצוי ארץ יחדו. אמעריקא ואפריקא היו בעיני העם כמו מושבות הירח, וגם פה בארץ לא ידעו האמללים ולא יכלו לבקש ממרחק לחמם, ויתמלמו בעור שניהם אל הערים הסמוכות להכפרים אשר גרשו משם. ואיזה מוצא חיים יכלו למצוא בעיר? הן בכפר לא היה להם רק חיתם המעטה והרוח, וגם המעטים אשר היו בעשירים בעיני העירוניים הנה כל עשרם היה מקומם אשר היה מרבץ לבהמות וגני זרעונים, וכמעט גרשו ממקומם, כעוף התעופף כבוד עשרם, המקנה והכבודה, ורשו ורעבו, המונים המונים גועו וימותו ברעב, בצרה ויגון, והנשארים בחיים סככו עיר על הפתחים, ויהיו למשא על אחיהם התושבים, שהתפרנסו זה מזה גם הם בכבודות ובלו מוצא לחם נאמן. מעט מועיר ימצא יראה הקורא מהרמות אשר ערכו בימים ההם לחיי עמנו, במחברת "הארץ" דפוס ווילנא שנת תרמ"ז, שנתחברה על הופעת זשר מאנטיפוודי ז"ל בוילנא, בהמאמר סוף דבר, וביחוד בדברים האלה: "הראש האחד נמים כו' מרוב צרה ומעוצר רעה ויגון, והשני טוב מן הראשון, והוא לקברות ובל כו' אכולי רעב וכבויו קרח" וכו'.

נוספת על גזרת הגרוש מעל הגבול ומתוך הכפרים, יצאה בשנת תרי"א פקודת הראוריאדען לשאת את ראש בני ישראל יושבי הארץ הזאת, ולהלכם לשלש מדרגות (א) לסוחרים נכבדים (גילדעס). (ב) לבעלי בתים. (ג) לבעלי מלאכת יד. ובני המדרגה הרביעית, אשר לא יוכלו להתיחש אל אחת משלש המדרגות, יחשבו להולכים במל שאינם מן הישוב, אשר על הממשלה לפקוד עיניה לבל ידעו ולבל ישחיתו לנפשם טהבמלה אם כל חמאת ולהתושבים מסביב, מאפם מוצא נאמן לחמם, ותקחם לעבודתה אשר תמיל עליהם בשכר.

הפקודה הזאת, אשר הממשלה לפי רוחה והשקפתה חשבה אותה לטובה לעמנו, היתה לפי מצב עמנו הפנימי והחיצוני, הרוחני והחמרי, כדבר שאין האומה יכולה להתקיים בו, ומראת צאתה לפעולות נאספו לבתי הכנסת והמדרש, והרבו תפלה ותחנונים בצום ובכי יומם ולילה, להפוך לב המלכות עלינו לטובה.

במאמרנו "דור וסופריו" בהכרם תרמ"ח צד 182 תארנו את מצב עמנו בעת היא בדברים האלה: "ידענו כי בעת היא היתה ארצנו רוסיא נחלקה בסדר תרומת אנשים לצבא לשני זמנים, ולשני מקומות: לרוסיא הפנימית ולרוסיא המערבית. בשנה אחת נתנה מחצית הארץ הפנימית אנשים לצבא, ובשנה השנית הרימה מחצית הארץ השנית, פלכי המערב, אנשים לצבא, כפי הסך שקצבה הממשלה בכל פעם, ופעם לפי משאלות העת, פעם חמשה אנשים לאלף, פעם ששה עד שבעה לאלף. והנה בשנת תרי"ב יצא חוק על היהודים, (א) כי בכל עת קריאה לתרומת הצבא בארץ, יהי המספר הכולל חמשה או ששה או שבעה לאלף, אך הסה, היהודים מחויבים לתת עשרה לאלף. (ב) בכל עת שתהיה קריאה לצבא בארץ, אם גם בפנים רוסיא, אשר או יושבי המערב אינם מרימים אנשים לצבא, אבל על היהודים חלה תרומת הצבא או ועשרה לאלף, וע"כ היה על היהודים החוק לתת תרומה לצבא עשרה לאלף כל שנה. ואחרי כי בשנת תרי"ג החלה מלחמת

„קרים, ואו נתנו שתי חצאי הארץ תרומה לצבא, כל אחת פעם אחת לשנה, ע"כ
 „היה על היהודים להרים תרומה לצבא שתי פעמים בשנה כס"כ עשרים לאלף.
 ע"כ לשוני שם *).

מו.

צמח צדיק.

בימים ההם התעוררו גדולי עמנו בדור ההוא, אשר ראו והבינו כי עת לעשות
 לעמם, להתיצב לפני הקיסר ניקולאי הראשון מנוחתו כבוד, ולהתנפל לפני הרום כסא
 כבודו, לבקש מלפניו רחמים ותחנונים על עמם, ולהוכיח צדקתם כי עבדים נאמנים
 הם למלכם ושריו, וכי לא כצעקתה הבאה עליהם אל הממשלה יר"ה, מאצילי
 פולין שונאיהם ומבקשי נפשם. כן הוא חלילה. להוציא לפעולות בימים ההם
 השתדלות כבירה ונכבדה כזאת. היתה ררושה הוצאה רבה, לצרכי מסעות, להמתקת
 עצה ברוב יועץ באספה, לעריכת בקשות, ולבחור מקרבם אנשים אשר כח בהם
 לעמוד לפני מלכים ושרים, ואשר לשונם תמהר לדבר צחות ולכלכל דברים במשפט.
 ואנשי הסגולה זקני עמנו ודורשי טובו התאספו איזה פעמים להועץ בדבר עמם,
 בהערים באברויסק ומינסק, וימתיקו עצה בהכנת כל הדברים הדרושים למפעל הכביר
 הזה, ורבנו אשר לפי שני חייו היה אז עוד רחוק מימי זקנה, בכ"ז הכירחו מקומו
 ונחשב בעמו כזקן שקנה חכמה גם בהליכות עולם, שנהנין ממנו עצה ותושיה,
 ויחק חלק בראש ההשתדלות העצומה ההיא, ויסע למינסק, וגדולי העיר ונכבדיה,
 רבניה וחכמיה קבלוהו בהדרת כבוד, אף הראה פעלו, לא רק בנדבת פיו וברעת
 שפתיו לעצה, כי גם המציא עזרה בצרה לכלכל הוצאות הנסיעות וההשתדלות
 הנכבדה בסך שני אלפים ר"כ, סכום נעלה מאד לפי מצב הימים ההם, והריץ את
 ידיו אל אנשי הסגולה השרידים היחידים אשר נתנו נפשם בעד עמם בהשתדלותם
 לפני שרי הממשלה, כהגביר הצדיק רב פעלים ר' יצחק זעליקנד זצ"ל ממאניסמירצין,
 הנודע לשם בתולדות עמנו, בחרפו את נפשו בעד העיר „מסמיסלאוו" להוציא צדקתה
 לאור, כידוע, והרב הגאון החכם הכולל ר' יעקב בריש זצ"ל מוויילנא, והרה"ג הגביר
 הצדיק ר' שמריה לוריא זצ"ל, ועוד איזה יח"ס ובראשם הרה"ג רב העלילה ר' ליפא
 זעלצער ז"ל מווייעבסק, אשר קבלו עליהם המלאכות, לנסוע לעיר האמלע, אשר
 הופיע בה אז כבוד הקיסר ניקולאי הראשון מ"כ, על חתונת בני ירדיו, הנראף
 פאשקעוויץ אדוני העיר ההיא, והקניאו וואראנצאוו, להגיש לידו בעת רצון ההיא,
 את הבקשה שנערכה ממעם האספה בעד עמם, כאמור במכתב הרה"ג ר' ליפא
 זעלצער זצ"ל הנדפס בספר הזכרונות להריב"ל נוסף לזה גמרו באספת באברויסק
 לתת

(* התקופה היא חכונה מאת איזה סופרים תקופת הקאנטעניסטיס, אשר עון בני ישראל
 בדור הסוף נכתב בזכרים ומכסילים המתחזרים את אזכוריות וזות נפשו באיכות מסירת בני
 עניים לצבא. אכן רבות יש לדבר בדברי הימים ההם, ולהוכיח כי רק מתוך הענן והערפל נשקפו
 להם עלילות בני ישראל אז בזכרים כאלה, ועוד יוכלו להסתבר ולהתלבן ולהסתרות בפנים כסירים
 יותר לפני משפט אמת. אבל נחשוך דברינו מזה לעת אחרת ולמקום מסוגל יותר לדבר במקצוע זה.

לתה הכח והתוקף בשם הרבה קהלות ישראל לשני הנבחרים נכדרי ישרון בארצנו , אשר גדולי הדור הכירו אותם לרבי פעלים , הלא הם השועים הגבירים הנודעים לשם עולם הרה"ג ר' ניסן קאצנעלסאן וצ"ל מבאברויסק אבי הרב הצדיק רב העלילה הנודע ר' בינוש קאצנעלסאן וצ"ל מקיוב , והרה"ג ר' פייוויל פרידלאנד וצ"ל יליד העיר סלוצק , אשר שם משכנו בעיר הווינסק (דינאבורג לפנינו) . בידם הפקידו ראשי אלפי ישראל את טוב העם , - וימלאום כח לנסוע לעיר הכורה , לדבר ולכתוב ולהגיש בקשות בשם הכלל , בדבר תרומות אנשי הצבא הכפולים בו , ואנשי השם האלה עשו משלחתם כאמונה בשם ה' ועמו , ויהי כן ה' עמם , כי הפיקו רצון מאת הקיסר מ"ב , ויתעשת לעבדיו היהודים , ותחת שלש פעמים היתרות , אשר הרימו תרומות אנשים לצבא , בעת אשר כל עמי הארץ לא נדרשו או להרים , באו פקודות מגבוה , לפטור את היהודים מתרומת הצבא אחרי כן בשלש הפעמים אשר הרימו כל עמי הארץ אנשים לצבא , שתי פעמים בחיי הקיסר-ניקולי הראשון , והפעם השלישית בחיי הקיסר אלכסנדר השני . וכן נעצר הגרוש מהחמשים וויערסמ אשר על הגבולים , וגם הצעת הראוריאדען נתמתקה עד כי לא פעלה הפקודה לרעה כלל לעמנו , ולא זה המקום לפרט ולפרש אותן .

ואלה הם מכתבי הרבנים גדולי נאוני הדור ההוא והגבירים אנשי השם או , אשר ההעתיקות הנאמנות מהם הגיעו לידי מידי כבוד יורשי הרה"ג ר' פייוויל ז"ל .

מכתב הגאון הגדול האמתי המפורסם ר"י מסלוצק זצ"ל .

כבוד ידידי הרב הגביר המפורסם מופלג חו"ג י"א מו"ה משורם פייביל נ"י .

ידידי ע"ד אשר כתבתי למע"ל שאלתי ובקשתי לקיים ויתר הדברים שמתני בפי המוכ"ו נ"י ומאד אחלה פני רומע"ל לעשות בזה בהשתדלות האפשרי בכל מצדקי דאפשר למיעבד , נא בל יהי זאת למעמסה על כבודו הרמה , נא בזה לעשות לפי רוחב ביתו להמציא רוחה בעו"ה , נצח לא אשכחתי , ובקשתי משוב לבכו להודיעני ע"י מוקדם איך יפול דבר וא"כ הסליחה . יקבל חיים וברכה מאדה"ש כנפשו ונפש א"ג יוסף ב"ר מאיר ז"ל חופק"ק סלוצק .

מכתב הרב הגאון הגדול האמתי . הצדיק המפורסם . החסיד מיהר"ר מנחם מענדל זצ"ל מליובאוויטש .

בעה"י יום ב' ה' ס"ה תרי"ג לפ"ק .

מה' שלום וברכה כבוד ידידיי הרבנים הגבירים המפורסמים יראי ה' יחיו .

מכתב כבודם הגיעני לנכון והש"י ייטיב לכם כפעלם וטוב לבכם , ומאד חפצי ורצוני להתראות ולהרחיב הדיבור של אהבה עמכם אמנם רב הדרך ממני שאין בכחי ובריאותי לשאת זה כידוע לכל האמת , ע"כ שמתני דבריו ע"י ידידינו הנכחי ש' ומצפה אני לתשו' וכל מה שבכחי ודאי אתאמץ בסובת ידידינו ש' וגודל בקשתי שירוני לכף זכות ויקבלו החוה"ש מאדה"ש יודם הרו"ש מלונ"ח אר"ג מנחם .

מכתב הרב הנאון המפירסם ר' נרשון תנחום זצ"ל ומגדולי מינסק.
 כבוד ידידינו הגבירים היקרים הנכבדים י"א חו"ג כש"ת מו"ה פייביק
 פרידלאנד נ"י ומו"ה ניסן קצ"ם שיחי, שפעת שלום ועתרת ברכה.

יקרת דבריהם היקרים ממחרת יו"כ קבלנו מש"ק העבר לרוב נחת לראות
 כי שבו בשלום ועשו שליחותם כהוגן וה' הטוב הסכים על ידם לחתם בזכות
 הרבים ואלהים כביר לא ימאס, לחן וחסד בעיני המנים' יר"ה, וכבר קבלנו גם
 אנחנו ידיעה מפ"ב כפי התעוררותה המ' כן יתעורר במקום הגבו' אי"ה ונותנים
 אנחנו כולנו ת"ח גדול לכת"ה על טוב פעלם ומרחתם בעד הגוב' שלנו וכלל
 אחב"י. בעל הגמול ישלם להכ' בכל מילי המיטב, ככל אשר יפנו יצליחו כי
 טוב פעלם יעמוד להם לזכר עד — וע"ד אשר נבוא ליריד בפאריץ הלא נחכה
 לשיבת הרב ר"י מוויילנא ובתוך כך יהי ידיעה מהרב דליבאוויץ ומצדנו לא
 יבצר אפי' תלתא פרסא בחלא והיה בזה שלום לכם ככל אשר תשאל נפשכם
 היקרה ונפש אוהבם רו"ש.

נאם נרשון תנחום באאמ"ר מוהרא"ב וללה"ה. נאם יעקב אהרן ונאם יצחק
 ווילענקין ונאם שמחה לנדא ונאם N N ונאם חיים מיכל הלוי הורוויץ
 ונאם צוקערמאן.

והנה בכל הפעולות האלה אשר פעלו הוקנים שברור הוא, יחד כבוד רבנו
 אשר לקח חלק עמם. ונפלאות היא בעינינו להתבונן על פעל ה' והשנחתו הפרטית
 להקריש מקוראיו מדור לדור, ולהוריש לבנים מעשי אבות, כי אלה אנשי השם הר"ר
 ניסן קאצענעלסאן הכהן והר"ר פיוויל פרידלאנד ז"ל אשר חוברו יחדו עם ארזי אל
 אדירי התורה אשר בהאספה, שהיה כבר רבנו אחד מהם, אלה אנשי השם אשר
 עוד אז הריצו ידיהם אל רבנו, וקורא להם אילי הצדק בצדקת ה' אשר עשו בישראל,
 הם זכו וזכו את הרבים בבניהם אחריהם אשר יאמר היום להם כהעצים כן פרים,
 הלא הם הרה"ג החכם הכולל בחיר הנדיבים ופאר אנשי המעשה בדורנו מוהר"ר בינוש
 קאצענעלסאן זצ"ל, ויברלו לחיים בני הרה"ג ר"פ פרידלאנד שלימ"א אשר ממעם
 שהקדמנו כי לא בספר תולדות הצדיקים החיים במיתתם, המקום ליחד כבוד לחיים
 יחיו, לכן לא נפרט שמותם, אשר בשנת תרמ"א הריצו ידיהם קרש לרבנו לפעול
 ולעסוק בצרכי צבור באמונה, וביחוד להציל התורה המהורה בתבל פי תינוקות של
 בית רבן. ובכל לבכם נפשם ומאדם עסקו והשתדלו משך שנים רבות ברוח רבנו
 בדבר המלמדים, עד אשר הפיץ ה' הצליח בידם, להוציא לאור את חפש המלמדים
 בחרדים, או כלשון אחרת הצלת התורה וחפשה ללמדה, ופרוות תשב בחדרים ובתי
 ספר, לשמחת כל השמחים בשמחת התורה ולומדיה, כפי שנדבר עוד מזה אי"ה.

מז.

ארח לצדיק.

כאשר החלונו לראות את רבנו מאז ישב לכסא רבנות נאוואהרדאק, גם בתור
 בא כבוד יודעי בינה לעתות בצרה, לדעת אשר יעשה ישראל וחי, בהתאסף ראשי
 עמנו

עמנו וגדוליו במינסק, גם ראינו פעלו בהופיעו על עצתם, וקחתו חלק בין המשתדלים, כן נראהו מאז והלאה, הולך להרגיע ישראל בכל אשר יקראוהו ליהנות ממנו עצה, להשבות ריב, לפשר ולפשמ עקמומיות שבלב הצדדים, ולהרבות שלום בעולם. כאשר כן נראהו בכבודו בין גדולי גאוני הדור ההוא אשר נקראו לוואלאוין, בדבר הסכסוך הנודע אשר פרץ בשנת תרי"ח, בין הרבנים הגאונים הגדולים שעמדו בראש הנהגת הישיבה הקדושה ישיבת וואלאוין, הרב הגאון הגדול האמתי המפורסם צדיק כביר הנצי"ב זצ"ל, שהיה חתן הגאון הגדול ר' יצחק בן רבנו הגר"ח זצ"ל, ובין הרב הגאון האמתי המפורסם בתורה ובחסידות מו"ה יוסף דובער זצ"ל בעל "בית הלוי" האבד"ק בריסק שהיה נין ונכד לרבנו מאוה"ג ר' חיים זצ"ל מוואלאוין. הגאונים הצדיקים האלה היו שונים זה מזה במעלות רוחם ובהליכות דרכם בלמוד ובעיון התורה, ובארחות חייהם, אשר לא זה המקום לבאר ולתאר את הליכות איש איש מהם, לפי דרכו בקדש, ובחולין שעל מהרת הקדש, ורק זאת נגיד, כי לפי שהיו שונים זה מזה, לא יכלו להתאים באפני הנהגת הישיבה ובדרכי הלמוד, ועל כן פרץ הסכסוך למי היתרון בהנהגה. מובן מאליו, כי הסכסוך הגדור מזה ומוה בכבישת היצר של גבורי התורה והיראה היחידים, בעוד היה ברשות לבם, פרץ גדרו כמעט נכנס לרשות הרבים של התלמידים, אשר אלה מזה נמו אחרי הגאון הנצי"ב זצ"ל, ואלה מזה אחרי הגאון ריד"ב זצ"ל, והסכסוך היה למחלקת, אשר יצאה והיתה הבערה לחלק בין העושים והמעשים לישיבת וואלאוין הקדושה, בכל עיר ומקום אשר דבר הריב מגיע.

ואולם בימים ההם עוד היתה התורה לבדה לאומיות עמנו במלא רוחב המובן בשם המפשמ הזה. הרבנים והפרנסים היו תמימי דעים יחד להקים עדות ביעקב, וכמו מבין שני הכרובים אשר על ארון העדות, דברה התורה בפייהם את כל אשר תצוה אל בני ישראל. הרבנים התעמרו בעטרה שעמדה להם התורה, ויהיו דברים בעם על ידי הפרנסים אנשי השם אשר היו עמם בלב אחד, ותורה ושם טוב היו משתמשים בכתר אחד, בעצת שלום אשר היתה ביניהם להוליד את בני עמם אל אשר יהיה הרוח הלאומי רוח התורה ללכת. העם כלו היה מוכתר בנימוסין, ושמר ללכת בדרך ארץ בעקב ענוה ויראת חטא, לרגל ההולכים בתורת ה' בדרך אבות. ולא גבה לבו לשאת את הדעה והדבור בדבר כללי, הדורש חקרי לב גדולים. כל ריב וכל ענין הדורש משפט, לא היה מדרס לתועי רוח, והפקר לכל היוצא משבל אמו לשבל אשתו, לענות בו (כמליצת הרמב"ם ז"ל) ומרס ידעו או בעמנו לכבד את משפט ההמון בשם "דעת הקהל", ודברי ריבות בשערי ישראל באו עד האלהים, גדולי התורה וההוראה, אשר להם המשפט לחות דעה. וכל העם הרואים את הקולות ואת המענות מזה ומוה, הכירו את מקומם ויעמדו מרחוק. כי תשמע חביבי הקורא את היתה מחלוקת בקרב האומה, ולדוגמא, מחלוקת מדפיסי סלאוויטא ומדפיסי ווילנא (*), אשר

(* יען כי המחלקת הזאת סרעיקסה אז עולם היסודות בארצנו וחסיה נסכה לתולדות רכות, ועוד לא ראינוה עולם על שפת לשון הסופרים, על כן אמרנו לספר את ענינה פה, אף כי איננה נוגעת לתולדות רבינו, כי כהיותו אז נעיר לימים השתמע מלכות דעו בה, ואולם היא נוגעת לתולדות ישראל בארצנו בכלל.

בשנת תקצ"ד הוציאו (השותפים) מדפיסי ווילנא-הוראדנא, קול קורא, כי יחלו להדפיס ש"ס בהוספות רבות מהגהות ובאורים, בדפוס שלהם, הנודע ליפה ומרדור, אשר יכול להתחרות עם דפוס סלאוויטא, שהיה האחד לאחינו בני"ה המפואר

אשר הרגוה כסאות גדולי גאוני ישראל ופרנסיו, ואשר השאירה אחריה רשמים נכרים בעמנו יושבי ארצנו, כי לרגלה נסגרו אז בתי הדפוס לספרי ישראל, ולא נשארו בלתי בוילנא ובויסאמיר, בכ"ז מי לקח או חלק בהמחלוקת, האם העם אשר יאמר

ביפיו בכל הארץ. כמעט יצא הקול הקורא, מהרו מדפיסי סלאוויטא לערער עליהם, לאמר כי עוד לא עבר זמן ההסכמות אשר בידיהם מאת גדולי הרבנים על הש"ס עם אלפס שיצאו בשנת תקפ"ו. אך מדפיסי ווילנא-הוראדנא, במרם החלו לקרבה אל המלאכה, השיגו הסכמות גדולי גאוני הדור, הגאון ר' אבלי פאסוועלער מווילנא, הגאון ר' ארי' ליב מבריסק, ובראשם הגאון החסיד רשכבה"ג רבנו עקיבא איגור זצ"ל, אשר יתרה עשה להם, למדפיסי ווילנא, בהרשותו להם להדפיס גם הגהותיו שנדפסו כבר בק"ק פראג, אשר עתה שת עליהן נוספות. אז יצאו הסלאוויטים במחאה נמרצה על מדפיסי ווילנא-הור', וגם הם הוציאו קול קורא, כי ידפיסו מחדש ש"ס כלול ביופי אשר לא היה כמוהו, או יחלק העם לחצי, אלה נתנו צדק למדפיסי ווילנא, ואלה, והם הרוב, נמו אחרי הסלאוויטים, לא ממעם ידיעתם כי הדין עמם, לפי מענתם כי עוד לא בלה זמן ההסכמות שבידיהם על הש"ס שלהם, כי הלא על מענתם קראו אחריהם מלא הרועים רועי ישראל ויבמלוה, אחרי אשר כבר מכרו את כל העקועמפ' מהש"ס שלהם ואברו זכותם, כאשר כן פסקו גאוני הדור לזכות גם את מדפיסי קאפוסט נגד הסלאוויטים כאשר ערערו גם עליהם, ובין פסק הגאון ר"ז מרגליות ז"ל מבראדי, ככתוב על ספרו שו"ת בית אפרים, כי אחרי נמכר גאולה תהיה. כי על כן, לא ממעם הדין, כי אם בנטיה פנימית נמו רוב העם אחרי הסלאוויטים, כי מלבד מעלת בית דפוסם בעצם, עוד רכשו להם אמונה אמין בלבב העם, כי המה אנשים צדיקים ותיקים, נקוי הדעת, מגוע קדושים, נכדי הגאון וקדושו ר' פנחס מקארעץ, וראוים למלאכת הקדש מאין כמוהם. בהם במח לב הכל, כי לא יוציאו מתחת ידם ומדפוס הנהדר והגאנדר בקדש שלהם, דבר החסר תקון סופרים, כאשר כבר אתמחו בהרבה ספרים אשר הוציאו לאור, ש"ס עם אלפסי, מורים, ארבעה שו"ע עם מפרשיו, שנדפסו ברוב פאר והנהגה טובה ומדויקת, והרבה מרחו והשכילו להיטיב לכל החסר מכל הנחוץ לספרי ישראל, ולא חסו על כספם ועמל נפשם בהשתדלותם לשכללם בשלמותם ובמעט זקנותם, שהיא חמרת ישראל, כמוכן, תחת אשר הווילנאים היו חשודים או בעיני העם, כי זאת עינם רק ביופי החיצוני, מבלי השגיח על חסרון פנימי, בשגם לא יצאו עין מוניפין שלהם או בספרי ישראל גדולים, והתגדרו רק בספרי רומיל, וספרים קטנים ספרי חול. ועוד מכמה מעמים אחרים בדרך הזה. ואולם הגאונים אשר נתנו הסכמותיהם להווילנאים, אחרו החויקו בידם, ואמרו, כי אחרי אשר לפי הדין אין להסלאוויטים מענה עליהם, יקוב הדין את החר. ולא עוד אלא שחל אסור על הסלאוויטים להשיג נבול הווילנאים אשר עשו הכנות רבות העולות לסך גדול, וההסכמות שבידיהם נתנו כדין, אחרי אשר הסלאוויטים מכרו את כל השסי"ן, ע"כ עמדו על דעתם כי אסור להסלאוויטים להדפיס שסי"ן מחדש. אך הסלאוויטים התחרו במענתם לאמר כי גם במכרם את השסי"ן השלמים, עוד נשארו ת"י כמה מאות שסי"ן בלתי שלמים, אשר רק אם ידפיסו ש"ס מחדש, יהי נקל להם למלאות חסרון הש"ס הבלתי שלמים. ולפי המעם הזה, עוד לא בלה הזמן הנוער בההסכמות שבידיהם, כי הלא על כן ירחיבו הגאונים את הזמן, יען כי ברוב ימים ירבה חסרון הספרים, כי על כן, מלבד אשר לא יתכן לאסור עליהם את ההדפסה מחדש, עוד יש לההסכמות שבידיהם כל תוקף כבתחלה, ואסור להווילנאים להדפיס ש"ס ולהסיג נבולם אשר נבלו ראשונים. ובכך פריצה מחלוקת בין הרבנים הגאונים, והמדפיסים אלה ואלה שלחו משולחיהם להשיג הסכמות חדשות, ולהתבצר בדעת העם. והנה הגאון הגדול האמתי ר' אבלי פאסוועלער ז"ל, חוה דעתו לפשר ולהתיר לשני הצדדים להדפיס, ודעת הקהל תוכיח בשל מלאכת מי חפצם יותר. והיה אם שניהם ישיגו קונים, הלא טוב כי ירכו ספרים ותרבה הדעת בתורה, ואם תעלה יד הקהל לצד אחד ומטה יד השני, להחויק כן מכירת ספריו, ומשך את ידו ממלאכת

תולדות יצחק

יאמר היום דעת הקהל? חלילה! כי אז הכיר כל אחד את מקומו, ועיניו נשא אל הרבנים גאוני הדור לשמוע משפטי פיהם, ורק אחרי אשר גבר פרוד הדעות בין הרבנים הגאונים בעצמם למי לתת צדק, הניחו הם בכבודם בעצמם לדעת הקהל להתגדר

הקדש הזאת, עד בא מועד, ותלונתו על ההפסד אל חיקו תשוב, אחרי אשר בידיו הסב לו אות ההפסד נגד רצון הרבים.

והנה כמעט רוב גדולי רבני ליטא וזאמוט, והגאון הגדול האמתי ר' אבלי פאסוועלער מוויילנא בראשם, הסכימו למדפיסי סלאוויטא, ועוד יותר רבני וואליניען. אך רבים מגדולי ליטא ורייסין וגם מחו"ל היתה ידם עם מדפיסי ווילנא, ועוד יותר אחרי אשר יצא הקול כי מדפיסי סלאוויטא התריוו נגד כבוד מרן הגאון החסיד רבנו עקיבא איג"ל ורבנו הגאון ר' שלמה זצ"ל, ורפו ידי המחזיקים בידו מדפיסי סלאוויטא, בחששם לכבוד רבנו עקיבא איג"ל. אם אמת הדבר אין אתנו יודע ועד. מלבד זאת מענו כנגד הסלאוויטים כי מאנו להדפיסי ספרי הגר"א ז"ל, וגם את הגהותיו על הש"ס שנדפסו כבר בדפוס קאפוסט, השמיטו מהש"ס שהדפיסו בשנת תק"פ ותקפ"ה. אמנם כי קבלו עליהם להדפיסי גם את הגהות הגר"א בש"ס חדש שידפיסו, וכאשר באמת אמנם הדפיסו בשלשת הכרכים ושיצאו בשנת תקצ"ו, אבל בגליון דרף מיוחד שלא במקומן, וגם זה הועיל להותם. המחלוקת רחבה ונסכה למעלה, וברוב השתדלות נגמר להושיב ובל"א ובל"א הגאון ר' דוד מנאוואהרדאק בעהמ"ח גליא מסכת, היה הבורר מצד הוויילנאים, והגאון ר' בערוש אשכנזי אבד"ק סלאנימא בעהמ"ח נודע בשערים היה הבורר מצד הסלאוויטים, והגאון הגדול ר' אבלי פאסוועלער היה השליש. אך לדאבון לב, מסכה בלתי מודעת לא יצאה הפשרה לפעולה, ונתבטל הובל"א ובל"א, ושני הצדדים החלו להדפיסי ש"ס ושלוחים יצאו מאת שני הצדדים לרדוף להשיג חותמים וברך גם הם הסכמות, עד כי בשנת תקצ"ו יצאו משני הדפוסים שלשת הכרכים הראשונים, כלולים בהדרם, כי אלה נגד אלה התחרו לפאר ולשכלל את מלאכת ההדפסה בתבליט החרד והיופי, ככל אשר השיגה ידם. ולדאבון נפש כל איש ישראל, נתבקשו ליישיבה של מעלה, שני אבירי הרועים בישראל, גדולי גאוני הדור, ר' ארי' לייב ק"ב האבד"ק בריסק ור' אבלי פ' מוויילנא, אשר לא היה עוד בלעדם מי שישתדל להשתיק הריב. כי אלה מזה תלו כל כבוד אוניהם בהגאון מבריסק זצ"ל ואלה מזה נשענו על כבוד ר' אבלי פ' זצ"ל מוויילנא, והמחלוקת היתה לדהב אש אוכלת, עד כי באה והגיעה לאוני הממשלה הרוממה. כדפיסי סלאוויטא בזהירותם היתרה שיהיה בית דפוסם כלו מהור קדש לספרים קדושים לבד, העירו עליהם עוד לפני שנים חמת איוה משכילים, בגלל אשר מאנו לקבל את ספריהם לדפוס. והנה בעדן ריתחא קרה מקרה לא מהור לאסונם, כי כורך ספריהם בבית הדפוס, אשר שלחוהו מביתם וממלאכתם, מפני השערת חשד אשר מתחו עליו, כי אורב הוא להם מבית, ומגלה מסתריהם בעניני הדפוס, כורך הספרים הוה נמצא תלוי באחת עליות הבית אשר לאחד המדפיסים, אחרי זמן קצר להשתלחו מביתם, מבלי אשר נודע לאיש דבר הנסכה שבגללה אבד עצמו לדעת, אם מפני שנמרפה דעתו עליו, או מפני צרת לבבו מקפוח פרנסתו, אך די היה לשונאיהם בנפש להעביר הדגה כי הם הכוהו בסתר על הלשינו אותם, לפי דברי המרננים כי ישתמשו מחוקי הצענווריא וידפיסו במחשך, ובכן נתפשו המדפיסים האחים הנכבדים ר' שמואל אברהם אבא ור' פנחס ואביהם הרב מו"ה משה שפירא ז"ל, ותשבת מלאכת הדפוס שלהם, עד אשר מצאה הממשלה ידים מוכיחות וראיות צודקות, כי ידיהם לא שפכו את הדם. אבל בהיותם מסולסלי העשר והכבוד מעולם, ואנשים נכבדים בעלי נפש באמת, אשר לא נסו ולא יכלו שאת חרפת שמין דבר אשר חמא לאלהים ומלך, דחקו את השעה, להוציא כנגה צדקם, ולהפיק רצון מבית המשפט הגבוה לתת את חפשויותם הגמורה והחלוטה במשפט ברור, למרות רוח ההתנגה אשר להממשלה להאריך זמן, עד אשר יתבררו ויתלבנו כל חלקי ההשקפות בענינים כאלה למען הוציא לאמת משפט, ויפזרו כסף כאפר מכל צד להאיץ בכל אשר בידו ועתותיהם, וההשתדלות היתרה הזאת הועילה להותם, לחזק עליהם ביתר עז את החשד כי כפיהם נגאלו ברם חלילה, ומשנאיהם

להתגרר בו, כאשר כן אמרו גם בכמה עניני דת והלכה, ובכל מנהג קדום שאין לבוא בו עד מצוי הדין: פוק חזי מאי עמא דבר.

יז.

בעדת צדיקים:

בסכסוך שני הגאונים מנהלי ישיבת וואלאוין, אשר היה לפרץ רחב בין תלמידיהם, לפלג דעת תומכי הישיבה הקדושה אשר בכל הארץ לפלגות הרעות, היו גדולי גאוני הדור הקרואים למרכה השלום בין תלמידי החכמים המרבים שלום בעולם, בעצת שלום ואמת, אשר יעצו באהבתם האמת והשלום, והם הניחו דעת הקהל כלו, הלא הם ראשי גאוני הדור ההוא, ר' דוד מעביל ממינסק בעה"מ שו"ת בית דוד, ר' יוסף בעהמער מסלוצק, והמ"מ המפורסם בדורו כו' מוה"ר זאב זצ"ל מווילנא, ורבנו, אשר הגאון הנצי"ב ז"ל נסע בכבודו בעצמו אליו לנאוואהרדאק, לבקשהו לנסוע וואלאווינה, להמנות בין זקני חכמי התורה ההם בחות דעתו. בחרדת קדש ובהדרת כבוד אשר לא יוכל לשער רק האיש אשר ראה בכבוד התורה לפניו בישראל, ששווה חרדו כל תלמידי הישיבה רבתי ברעות, אשר היו בהם רבים ושלמים בתורה ותושיה, ומהם מפולגים בחכמה ושנונים בהלכה, אשר היו אחרי כן למאורות בישראל, כלם ששוו חרדו לקראת גדולי רבני ישראל הנאספים האלה. מנהג כבוד נהוג בהישיבה מיום הוסדה, אשר בכוא אליה אחד גדולי התורה אנשי השם בפלפולא דאורייתא, לכבדהו בהגדת השעור לפני בני הישיבה, והכבוד הזה הוא הגדול בכבודים. מובן, כי מנהלי הישיבה פנו אל הגאונים הכבירים מרבנו לימים, ר' דוד מעביל ור' יוסף ז"ל, לכבד את זה או זה בהגדת השעור, והמה ענו ואמרו: ישישים אנחנו, ולא לנו עתה הנצח והעזו להכנס בפלפול התלמידים המתחרים להחכים את הרב בנצוח הסברא, יבא הגאון רי"א והתפלפלו עמו, כי לו יאתה, ובכן כבדו המנהלים את רבנו בהשעור. התלמידים כלם שגנו את בינתם, שמו להם שמוח על מפרשים שונים וספונים יקרי המציאות (שבלי ספק לא ראתה אותם עין רבנו, כי לא לרב אלוף וגאון העוסק להשיב בהלכה והוראה, לבקש לו שעשועים של צעצועים שכליים), לקחת מהם כל קושיא עמוקה שהקשו בסוגית השעור הערוך מתמול שלשום לסדר היום, וחוסמת היא את העוברים במח לפי תומם. כל אחד שפך סוללות של שאלות עצמות לחדד בהן את רבנו, ויהי בפתחו פיו בפתח השיעור, שהיה בראש מסכת בבא בתרא, וירא והנה בנו עליו ויקיפוהו בשאלות שונות, אשר הצמידו בהן מכמה ימים, ויצא נכבד משכיל, ומלומד מלחמת התורה כשר שרי הצבא, הלוכד חכמים בערמם, בחכמה שוכנת ערמה, ומפר מחשבות ערומים בהסב פני המלחמה לצד אחר

אשר פקחו עיני הרשות על השתדלותם היתרה, וספרו צעדיהם ושמרו עון עקבם, הרעו והשחיתו למפול עליהם עונות ופשעים נגד חקי הממשלה והתעיבו עלילותיהם, עד כי לא הועיל עוד הון ביום עברה, ויצאו חייבים בהמשפט הנורא הנודע הנחרץ והנעשה בהם בעוה"ר. ואו יצא החוק לסגור כל בתי הדפוס אשר לספרו ישראל, ולהשאיר ככל מלא רחב מושבות בניי בארצנו, רק שני בתי הדפוס, אחד בוויילנא ואחר בזיטאמיר, אשר נפתח אחרי משך איזה שנים.

אחר, כה הסב פלפולו מן השיטה שהתפלפל בה בהשעור שלפניו, בקפיצה חרוצה ומחכמת אל הירושלמי סוף מס' בבא מציעא בענין שעבודא דאורייתא, והראה נפלאות אשר לא פללו התלמידים לשמוע. ומרוב התפעלות רצו שלוחים מהם רצוא ושוב מן הישיבה אל האכסניא שבה ישבו הרבנים הזקנים, לספר להם מהחרושים הנפלאים אשר הגאון רי"א מחדש. ומכל הגדולות האלה, יתר הרבה הגדיל להפליא את לבב הכל כמדת הסכלנות אשר בנפשו, נגד התלמידים המחודדים, אשר התחרו לקפחחו ולהפסיקהו בסתירותיהם לבנינו שהוא בונה בפלפולו, והוא לא רנו ולא הקפיד, והשיב בנחת ובמתינות לכל שואל ומקשה, עד אשר ישר רוכסי לבב המקשה אליו, ושב אל המקום אשר עמד שם בתחלה והשכיל והצלח בפלפולו, עד אשר גמר השעור, והקשויות דחו לא יכלו קום עוד, ויהי לנס. במספר הימים אשר ישבו הרבנים הגאונים בוואלאוין, עשו סדרים ופשרה בין הגאונים ראשי הישיבה, כפי נוסח הפשרה הזאת וה"ל:

„כאשר נועדנו ונאספנו פה ק"ק וואלאוין לפקח בעניני הבית הגדול שמגדלים תורה ברבים ע"י הרבנים הג' ר"מ, ה"ה הרב מו"ה נפתלי צבי יהודא ליב נ"י, והרב מו"ה יוסף דובער נ"י — זאת אשר הוסכם בענינו ח"מ ורשמנו וכתבנו פה —
(א) ראשית כל נורנו אומר שיהי' שלום בין הרבנים וכל מי מבני הישיבה שיוולד בכבוד אחד מהרבנים הנ"ל במעשה או ברבור ויפורסם הדבר מהיובים שניהם לרחק האישי הזה או לענשו כפי ראות עיניהם.

(ב) קבלת התלמידים להישיבה, תלוי ברצון הרב הג' מו"ה נפתלי צבי יהודא ליב הנ"ל בעצמו לכך כאשר היה עד כה, רק כאשר יבוא מכתב מיוחד להרב הג' מו"ה יוסף דובער הנ"ל, רשות בידו לקבל בעצמו, ולרחק או לענוש אחד מבני הישיבה מטעם המבואר באות א', וכיוצא בזה, כשיראה אחד מהרבנים שהוא מן הראוי אוי רשות ביד כ"א מהרבנים הנ"ל ואין השני יוכל למחות עליו.

(ג) הרבנים הנ"ל, יהי' קביעת למודם בבית מתיבתא או בחדר בהמתיבתא, בכדי שישגוהו' תמיד בעינא פקחא אל לימוד התלמידים שיהיה עצהו"מ, וכשיצטרך אחד מבני הישיבה לשאול איזה דבר מלמודו יהיה במתיבתא ולא בביתם של הרבנים הנ"ל. קביעות התפלה של בני הישיבה יהיה דוקא בבית האולפנא.

(ד) כשיביאו המשולחים מעור הישיבה, וכשיבוא מעות הישיבה מאיזה מקום ליד א' שניהם חשבון, וירשמו בפנקס הישיבה, וכשיבוא מעות הישיבה מאיזה מקום ליד א' מהם, מחויב להודיע תומ"י להשני, וירשמו בפנקס הישיבה.

(ה) כל המעות הישיבה המקובץ יהיה סגור בתובה, ובבית הרב מו"ה צה"ל הנ"ל וכשני מנעולים ויהיה מפתח אחד ת"י הרב מו"ה צה"ל הנ"ל, והשני ת"י הרב מו"ה יוד"ב הנ"ל, וכשיצטרך לקבל מעות להוצאות הישיבה יבוא הרב מו"ה יוד"ב הנ"ל לפתוח התיבה הנ"ל ויורשם ע"ם בפנקס הישיבה.

(ו) כל הוצאות סיפוק בני הישיבה, למונותיהם, ולנר מצוה, ושאריו הוצאות מהישיבה, יתנהג הכל ע"פ הרב מו"ה צה"ל הנ"ל, ובעת שיבא משולח מדרכו, ויביא מעות של הישיבה, יקבל הרב מו"ה צה"ל לסלק חובות מה שיעלה מהוצאות הישיבה עפ"י רייסטער שלו תומ"י, ועוד יקבל עשרה רו"כ ת"י על הוצאות להבא בכדי שלא להטריח תמיד את הרב מו"ה יוד"ב הנ"ל, וכשיתיה רשום בפנקס שלו חשבון מהוצאה העשרה רו"כ הנ"ל, יקבל מחדש עוד עשרה רו"כ.

(ז) לרחק המשולחים תלוי בדעת שניהם, ולא ירוחק שום משולח כי אם בהסכם שניהם. המשולחים אינם רשאים להעלות ככבוד אחד מהרבנים הנ"ל יותר מעל חבירו.

ח) הר"ח הנבחרים מוילנא, ומינסק, ומאיוועניץ, עומדים בחוקתם ומשמרתם, במקדס.

הרב הג' מו"ה צבי יהודא ליב הנ"ל יקבל כ"ש סך שלשה עשר רז"ב.
 הרב הנ' מו"ה דוב יוסף יקבל כ"ש שמונה רז"ב.
 הרבנית ת' תקבל כ"ש ארבעה רז"ב. ר' חיים יוסף בהרב ר' אליה זלמן יקבל
 ככ"ש סך עשרה זהובים. כל הנ"ל יצא מאתנו הח"מ ולראיה בעה"ח יום ד' מוב
 מרחשון תרי"ח לפ"ק פה ק' וואלאוין.

נאום **דוד מעביל** במ' משה וללה"ה מד"א דק"ק מינסק.

ונאם **יוסף** במ' מאיר ז"ל חונה בק"ק סלוצק.

נאם **זאב וואלף** בהרב מוה"ר יחזקאל פייוויל זצ"ל.

ונאם **יצחק אלהנן** בהרב מוהרי"א זצ"ל חוב"ק נאוואהרדק.

יח.

צדיק ונשגב.

בשנת תרי"ח הוציא רבנו לאור את ספרו „באר יצחק“ אשר הרעיש את העולם
 התלמודי, והבאר הזה היה למעין ישועות חכמות ודעת לכל גדולי הוגי התורה ולומדיה,
 כאשר הזכרנו למעלה. כן היו אחרי כן ספריו שני חלקי „נחל יצחק“ כנחלי עדנים
 להמפולפלים הגדולים והמורים המובהקים. לא לנו לתאר את תכניתם, ולהודיע טבעם
 צורתם ותוכנם, כי הלא הם פתוחים ומונחים לפני כל אדירי התורה מלומדי מלחמתה.
 ורב לנו לראות ולשמע כי מאז יצא הבאר יצחק, ואח"כ יתר ספריו, לא חדלו
 בשערים לפאר ולרומם אותם, עד כי נתקבלו במספר הפוסקים האחרונים היותר נעלים
 להלכה ולמעשה, ובדברים האלה נבוא לרגלי גדולתו אל תקופת הרבנות שלו בקאוונא.

בתקופת החמשים שנה האחרונות, עשתה לה עדת העיר קאוונא שם גדול
 כאחת הקהלות הנודעות העומדות במדרגה הראשונה למעלת הרבנות בקהלות ישראל,
 עד אשר העיר העתיקה המפורסמת במעלת הרבנות ק"ק שקלאוו, התכבדה בהתחרותה
 לקחת אחר כבוד את הרבנים שישבו לכסא הרבנות בקאוונא, את הגאון הגדול האמתי
 המפורסם ר' יצחק אביגדור זצ"ל לקחה מקאוונא, ויברל לחיים הגאון הגדול האמתי,
 צדיק יסו"ע כבוד ר' יהושע ליב דיסקין נ"י, גם אותו לקחה אחרי היותו בקאוונא.
 כי מאז היתה קאוונא לעיר הפלך (נובערני), מלבד אשר היתה לעיר עליוה רבת
 המרכלת, ותעל במעלות העשר והכבוד, עוד היתה עדת ישראל בתוכה לאכסניא של
 תורה רבת התהלה. כי כמעט האירה מכבוד הגאון הגדול הנפלא ר' ליב שפירא זצ"ל,
 אשר ישב בה לכסא הרבנות, וינהל את עדתו כיד החכמה והיראה הטובה עליו,
 הופיע עליה גם אור פני המופלא שבגאוני הדור ההוא, המפורסם בתורה ובחסידות,
 הצדיק גאון ישראל סאלאנטער זצ"ל, אשר אזה למושב לו את עיר התהלה קאוונא,
 ונטע בה נמיעים, אברכים מאד נעלים לשבת על התורה בשקידה, וביחוד היה
 בהשתדלותו, מקדש לעשרות אברכים מצוינים בתורה, הקלוי המפואר אשר להגביר
 הנודע אז לשם כירא וחרד על התורה והמצוה ר' צבי נאוויאוער ז"ל. כי הגאון הצדיק

ר' ישראל זצ"ל, שנה לטוב ולכבוד את דרך המחיה והכלכלה אשר ליושבים על התורה, ותחת אשר לפניו אלצו לצפות אל שלחן מחונניהם, ולבוא בית איש יומו, וכמה אברכים שהם בני עשירים או חתניהם, נהפכו פניהם בקרום על שלחן אחרים, העיר הוא את רוח הנדיבים המארחים תלמידי חכמים על שלחנם, לשלוח להם את אכלם בעתו ביתה המדרש. והמנהג הזה אשר בתחלה קימו וקבלו אותו לחוק בקלויז נאוויאקוי, התקבל אחרי כן לחק גם ביתר בתי המדרש אשר בעיר. ועל כן נהרו אל קאוונא המהוללים באברכים השקדנים, אשר מצאו בה גם את האכסניא של תורה, ערוכה ושמורה מצד נדיביה בכבוד הראוי, וגם את שני המאורות הגדולים בדרכה של תורה, אור תורת הגאון האב"ד ר' ליבלי, המכהן פאר בעדתו, שהיתה משנתו קב ונקי עד להפליא ומדותיו תרומיות וטהורות, ואור ישראל המאיר עיני חכמים בתורתו ומוסרי הנפלאים, עד כי רבים מהיושבים על התורה או בקאוונא היו אחרי כן לאורים גדולים, רבנים נודעים לנאונים גדולים היושבים על כס הרבנות בערים נכבדות, ידועי שם במעלת הרבנות. כה עלתה עדת קאוונא במעלת התורה, עד כי נהגה סלסול בעצמה, לבקש לה את הגדולים ברבני הדור להיות לה לראש. ובעווב הרב הגאון הגדול ר' יהושע ליב דיסקין שליט"א את הרבנות בקאוונא ויסר ללאמא ואח"כ לשקלאוו, פנתה בשנת תרכ"ד אל רבנו, ואחרי חליפות מכתבים רצה את הפצה בו ויאות לקבל עליו את הרבנות בקאוונא אשר נקבה לו שכירות שלשה עשר רז"כ לשבוע. ונכבדי העדה בחרו מהם שנים אנשים ידועי שם, את הרה"ג ר' מאיר בערקאוויץ* ואת הרה"ג ר' יעקב מאיר מרגליות ז"ל, וישלחום אל רבנו נאוואהרודקה. כמעט נודע כי באו אנשים במלאכות העיר קאוונא להרים את העטרה, את רבנו מעל ראשם, נאספו המונים המונים ויאמרו להכותם מכות חדררי במן, עד כי בעמל רב הצליחו הנכבדים האלה להתחמק ולהמלט על נפשם מפני חמת עדת נאוואהרודקא אשר כמעט היתה למשחית בידי ההמון הבא בשמה להגסים מהם

* יקיר הזה הלך למנוחות בלא בניס וע"כ הטנו מזיכר לו יד ושם טוב מניס בספרנו זה. הרב יקיר ר' מאיר בערקאוויץ זצ"ל היה מופלג גדול ושקדן נפלא בתורה. אשתו העסקנית נלדקתה, מחנה לו חפשה מעסקיו למען יסו פניו לעסק התורה והמנות כל ימיו. את עמלו ועתותיו הקדיש להחזקת תלמוד תורה לבני עניים, ועוד בערס היה בעיר בית מיוחד ומונא כסף לתת, אסף וקבץ נדבות לשכור חדרים ומלמדים בעדס, והמזי"ה לו עוזרים על ידו והחזיק בעצמו את הת"ת, ומשנת תר"ץ עד תר"ל עלתה כידו לננות בית חומה קבוע לת"ת, אשר היה הוא המפקח הראשי עליו והמזי"ה והי"בא את כלכלת ההולאה על הת"ת אשר כוננו ידיו. וכן היה מראשי העוסקים במנות נמילות חסדים והגזבר והנאמן לחכרת סומך נופלים הנכבדה מראשית הוסדה עד יום פטירתו, שעכד בה שלא ע"מ לק"ם כשכיר. יקר וכבד היה בעיני כל, וראשי הח' סומך נופלים נאספו לאספות תמיד בביתו. נפלא היה הממחה לראות גבירים נכבדים, רופאים מלומדים, יוריסטים וגאורים נאספים לבית אחד הותיקים הזה, ויושבים עמו שבת אחים יחד. כי החסד והאמת, האמונה והחסד בירתה ה' כל היום, משכו כן מפלגות בני אדם אחריו. נוסף על זה החזיק בכיתו עוד שני בתי גמ"ח של נשים שאנוגות וח' גמ"ח שעסק גם בהם כשכיר שלא עמק"ם. ועל אלה היה עושה ומעשה גם נשאר דברים של דקה שהטי"ן רבים עליו וקבל בההנה ובסבלנות, ויהי רך כקנה, ענו וספל רוח, אהוב וקוב לשמים ולבריות ועלתה נשמתו כהרהר ביום כ"ט אדר תרמ"ח תנצ"ה. מי יתן והציגו יוצרי חיונות החדשים בספריהם תמונות בעלי נפש כאלה, הרבים בתוכנו ב"ה, למשול עם, לרומם את מעלת רוח סגולו עמנו בעיני הנשערים לנאדם להכיר ולהוקיר את עמם ודתם. האם לא העיבו יותר, מלבחר בתמונות אנשים שנבעיהם פועלים ההפך ורובם מתארים בהפלגה בדרך מיעב השיר.

מהם. אפס כי לא ביד חזקה ובמורא גדול יכלה עדת נאוואהרודאק להעביר את רבנו על דעתו, והוא כבר גמר אמר לקבל את רבנות קאוונא, כאשר כן רצה ה' אשר לו נתכנו עלילות ימים יצרו, למסור בידו תקופה חדשה במצב עמנו החמרי והרוחני ולעשותו רבא דעמיה ומדברנא דאומתיה יחד, בימי שבתו על כסא הרבנות בקאוונא.

כרוב פאר והדרת כבוד מאד נעלה, קבלתו עדת קאוונא הנכבדה, אשר הבינה וידעה להכירו ולהוקירו, ולתתו עליון מעל כל המפלגות אשר בעיר, כי כלומדי התורה, כמלומדי השכלה, הגבירים וכל הנאורים, כלם יחד נתנו לו כבוד, בהכרה פנימית כי ברכה בו לכלם יהי לכבוד בתוכם.

שלוש שנים לפני הופעת רבנו בקאוונא קרה באחת ערי המחוז מקרה הגונע לכלל אחב"י, ואשר תוצאותיו ואחריתו התגלגלו ובאו אחרי כן בימים אשר היה רבנו כבר בקאוונא, והוא עלילת הדם הנוראה בעיר הקטנה סאוולאן אשר במחוז קאוונא, ונביא בקצרה את תוכן הדבר כפי שבא בעתו במכתב"ע המגיד שנת תרכ"א גילוי 15 ו"ל: וזילנא כ"ג ניסן תרכ"א. ביום א' דחזה"פ הגיע מכתב להרב המ"מ דפה כו' אשר תצילנה אוני השומע וזה תוכן דבר המכתב. בעיר סאוולאן אשר במחוז קאוונא, מצאו שם שני ימים לפני חג תחת הכפור אשר על יד חלון בית נוצרי אחד, עלמה נוצרית (אשר נאבדה זה כשלושה ירחים) מתה, ולא נדע סבת מיתתה, ויקומו אנשי בליעל להתעולל עלילות ברשע על היהודים החפים מכל עון ופשע, באמרם כי הם הרגוה למען קחת את דמה על חג הפסח, ויביאו את דבתם רעה לפני שומר העיר וילשינו עליהם, והשומר גם הוא לא דחפס בשתי ידיו, ועוד מלא אחר דבריהם ויתן אומר להביא את הרב דשם ואת יחידו העיר אשר שמו עליהם עין חשדם לעצורם בבית כלא ולאסרם בנחשתים ולשום בסד רגלם. ויתר אנשי העיר נפוחי רעב הגמו, כי לא יוכלו להמציא טרף מחיתם יען כי ייראו לנפשם לצאת החוצה. המכתב הזה עורר רחמים בלבב כל קוראיו, כי על פניו נכרו דמועות העשוקים. נכבדי עירנו החישו לעזרה ויציעו את דברי המכתב לפני כבוד הגנענעראל גובערנאטאר נאוימאו, בכו ויתחננו לו ויבקשו מאתו עזרה בצרתה. וישלח שמה אנשים מאנשי פקודתו למען הוציא לאור צדקת היהודים הנקיים, וכאשר ראו את הג"ג חושב מחשבות מה לעשות או אמרו ממעמקי לבבם בדברים האלה: הלא אם יבקשו מאיש כל הון ביתו למען פדותו מדרת שחת האם לא בוו יבון כל הוננו בעד חייו. כן יקר הוא החיים בעיני איש עד למאד, ואנחנו נתן לערובה את הוננו ואת חייו היקרים גם לנו אם יתודע או יתגלה כי אמת נכון הוא הדבר או יש בו שמץ דבר אמת. כפיהם דברו ומעיניהם נולו נשפי דמע. הרבירים הנכוחים האלה ירדו תוך חדרי לב הג"ג ויעוררו את רחמיו. פיהו פתח בדברי תנחומות ומענה רכה על לשונו, ובחן שפתיו הביע להם את רוחו לאמר: ידעתי גם ידעתי בלעדיכם כי רק פרי זרון לבב אנשי בליעל הוא אשר ישעם וחפצם רק לעורר ריב ולגרה מדון. אך בכל זאת אשלח שני אנשים מהעומדים על משמרתו לחקור ולדרוש היטב איפה הוא מקור המשחת אשר משם נובעת התועבה ובשל מי הרעה הגדולה הזאת. ואחרי דברו לא שנה, כי חיש פקד על שנים מסרי משמעתו, האחד הוא הארון טאלסמאי והשני הוא ל. לעוואנדא, אחד מאחב"י, ויצום לנסוע שאוולאנה לעשות בקרת נכונה ולהתחקות על שרשי האמת. ונכבדי עירנו הלכו שמחים מלפני כבוד הג"ג ולבם רחש לו אלף תודות על טוב לבבו. ביום השביעי דהג אחר חצות היום* נסעו האנשים דרופים

* מזה יוכל הקורא לשער נפשו איך שזכרם השמועה הנוראה את לבב כל אנשי עירנו עד כי

רחופים ברבר הגנ"ג לשאוולאן, ועתה נחיל לתשועת ה' ומשפט צדקנו יצא כצהרים".
 וז"ל ה' שיף בהמניד שנה הנ"ל גליון 17: ויילנא ח' אייר כתר"א. ביום ג' כ"ט ניסן לעת
 ערב שבו הארון טאלסמאי והמשכיל העברי לעוואנרא, הלא המה האנשים אשר שלחם
 כבוד הגנ"ג הארון נאויסמאו לשאוולאן לחדש שמה את דבר הבקרת, הנה שלום ובשורה
 בפיהם כי יצאה ב"ה כנגה צדקת אחינו בני העיר ההיא, כי חכמתם עמדה להציל מפי
 העברי בן בליעל איציקואן שמו, (דבר אמת*) ודבריהם דברים היוצאים מלבבות מלאי
 רגשי חמלה ויושר נכנסו ללבבו עד אשר גם לבבו דאכור נמס ויודה על חטאתו בכבי
 תמרורים כי אנשי רשע הצמאים לדמי נפשות נקיים פתוהו לחלל את שם ישראל ויפת.
 ועוד ידו גפויה לגלות לעין הבקרת את תועבות מסיתיו אשר הסיתו בו לשום את אחיו
 עצמו ובשרו לאוכלי אדם. אבל השר הגנ"ג החכם מושל מקשיב על דבר אמת וענוה
 צדק, לא שעה אל תורת המשולחים היקרים האלה, ולא חכה לשמוע מפיהם את אחרית
 הדבר ורק בעינים נוצצות שמחה וגיל הביט עליהם ובענות רוחו אמר להם כדברים
 האלה: "הלא מראש לא כסתר דברתי אליכם כי צדקתכם נכונה כשמש בצהרים, ורק
 פרי לבב אנשי בליעל החפצים להבאיש ריחכם בעיני אחיכם בני רוסיא ופאלען היושבים
 לבטח אתכם הוא. אכן לשוא יעוללו עליכם עלילות ברשע, הן אמת מארץ תצמח
 וצדקתכם משמים נשקף, ואנכי כיד המשרה הטובה עלי במטאמא השמד אמטאא לשם
 ולזכר העלילה הכוזבת ההיא, אשר באמת חרפה היא לבני דור דעה הלזה לחשוב על
 עם בני ישראל התמימים למלכם ולארצם תואנות שוא כאלה". תודות לאל הטוב אשר
 הקים לנו שופטים ישרים וחכמי לב השמחים לעשות משפט וצדקה בארצות ממשלתם.
 נשאלה לשלום מלכנו הטוב ולשלום כל השרים הנכבדים, וה' אלהים ישמע לקול
 תפלתנו, וימלא בקשתנו, לשבת שלווים ושאננים בצל ארוננו הקיסר החסיד ירום הודו.
 לפי שתי היריעות המבוארות האלה של ה' שיף אשר העתקנו מהמניד, יכלנו
 לשפוט כי כאשר החלה העלילה כן התמה ונגמרה באופן טוב וקל, אבל לדאבון לב
 ולחרדת עמנו, לא בא לה הקץ או, כי צוררי ישראל ובראשם האציל הפולאני אשר
 העיר שאוולאן החשב על שדה אחוזתו, ואחות מרעיו התאמצו להביא את הדבר בסכך
 הספק, ולעבת את העלילה בחבלי השוא ועבותות עמל, עד כי פסלו את חוקרי הדין
 מגליל קאוונא, והחקירה והרדישה נמשכו שנים רבות, עד אשר עלתה בידי שומני נפש
 הנאשמים חנם, להרחיק את החקירה עד העיר פסקאו, לדיי הועד הנוסד שם לברור
 הדין, והנקל להבין, עד כמה היתה דרושה פקחת עין ושימת לב על הענין, עד כי
 בהופיע רבנו לקאוונא, התחנן הענין הזה, שהיה זמן רב לפני הגמרו, אל רבנו, אשר
 הרבה לאסוף אספות מטובי העיר ונכבדיה, בכל עת מצוא, לפקח ולעמוד על המשמר,
 עד שזכה לראות בנמר המצוה על ידו, כי בא הקץ על העלילה הכוזבת בדרך הטוב
 בערך שנות תרכ"ה תרכ"ו. —

בשנות תרכ"ז-תרכ"ז בא סכסוך ברבר הנהגת הישיבה הקדושה אשר בק"ק
 מיר, ורבנו התעורר או להכנס ברבר ולפשר בין תלמידי החכמים, ולבלתי הכנס ברבר
 איכות

היוצאים על כסאות ההוראה דפה נתני רשיון ללעוואנרא לחלל את הסג מסוס פק"ג.
 *) מהרסינו ומחריבנו מק-גנו ילאו, איש בליעל עברי העיר כי ראה בעיניו אשר היסודים
 סויחו הנערה. יסגר פי דונרי סקר.

איכות הסכסוך, די לנו בהעתקת שני מכתבי הגאב"ד דק"ק ווארשא הגאון הגדול החכם
הכולל מו"ה דובערוש מייזליש זצ"ל לרבנו ברבר הוה, וז"ל:

בעו"ה עש"ק ז' ניסן תרכ"ז ווארשא .

בחודש הראשון, ישמרהו ה' כאישון, וירבה שלומו כנהר פישון, כבוד
ידיד ה' וידיד נפשי הרב הגאון החריף ובקי נ"י ע"ה כקש"ת מוהר"ר
יצחק אלהנן נ"י אבדק"ק קאוונא יצ"ו.

את מכתבו היקר קבלתי, בדבר המחלוקת שנתהוה בק"ק מיר. וכאשר גם
נכבדי הקרי' הנ"ל כתבו ג"כ אלי בסגנון מכתב מעכ"ת נ"י כו' למלאות רצון כת"ר
נ"י לחוות דעתי, עצתי שמעכ"ת וגם כבוד כו' הה"ג מוהר"ו כהן נ"י יסדרו כתב
שהרכנות הוא דבר בפ"ע ואין לרכנות שום חלק להישיבה והישיבה תתנהג ע"י הר"מ
נ"י שמאו וע"י משגיחים גבירים ויראי ה' יהיו תהלוכות ההוצאה וההכנסה, והרב יובחר
עפ"י רוב מנין ורוב בנין ועל' ידיד' רמיא להורות ולדון ולעיין במילי דמתא, אבל
בעניני הישיבה לא יהי' לו שום חלק וגם אנכי אחתום ואסכום ע"ו, ואם גדולי הבע"ב
דק"ק מיר לא יסכימו לעצתי זאת או דעתי שהרב הר"מ נ"י יבחר לו בית אולפנא
בעיר אחרת כאשר יהי' לרצון לגדולי המדינה, כי מאי נ"מ, אחרי שהספקת הישיבה
מעלמא ולא מן הקהלה, ואם הר"מ נ"י יבחר לו מקום אחר לקבוע שמה בית אולפנא
דיריה ישב שקט ושאנן עה"ת ויתרבה גבולו בתלמידים, וכן איש בל"ג למחו' הה"ג
הנ"ל כאשר יבאו דבריו אלי. והנני ידירו מוקירו ומכבדו חותם באהבה.
דובערוש מייזליש חופ"ק ווארשא יע"א.

מכתב שני .

בעו"ה כ"ג לספטמבר תרנ"ד לפ"ק ווארשא .

אורך ימים ושנות חיים בברכת ארץ ושמים לכבוד ידידי הרב הגאון חריף
ובקי סוע"ה כש"ת מוה' **יצחק אלהנן** אבד"ק קאוונא נ"י שלום .

את מכתבו בשניות לר"ת קבלתי ונכון לבו יהי במוח שלא אשנה מדברי
הראשונים בעניני חלוקי הדעות בק"ק מיר אף אם ישלחו משולחים אלפים כו' כי
עניני הישיבה אינם קשורים בהנהגת הרב. הרב ממונה לנהל עניני הקהלה במישרים,
והר"מ ממונה להעיר לב התלמידים לתורה וללמדם ספר ומדות, זה נותן כבוד לתורה
ולתעודה, וזה לשפוט צדק להציל עשוק מיד עושקו". עד כאן באו דברי הגאון
אבד"ק ווארשא בנוגע להישיבה במיר, והשתדלות רבנו עלתה בידו להביא את השלום
והמנוחה על פי הפשרה הרצויה להצדדים, ולהעמיד את הישיבה הקדושה על מכונה,
ולא חדל להשכיל להיטיב להישיבה אשר אהב, עד כי בשנת תרמ"ה, כאשר רבצה
תחת משא החובות אשר השתרגו עלו עליה, בהמשך השנים ברבות התלמידים ורבו
הוצאותיה, ותומכיה מעטו וישחו בצוק העתים, חשף רבנו זרוע השתדלותו בערכו
מכתבי מליצה למיודעיו הרבים והנכבדים, והמציא לה עזרה בצרה, עד אשר התעודרה
ולתורה היתה אורה. מפני האריכות איננו מעתיקים את מכתב הגאבד"ק ווארשא בלשונו
ונספר תוכנו בקצרה, כי מתאונו הוא לפני רבנו על דבר בליעל הנעשה לכן נכבד
בווארשא

תולדות יצחק

בוורשא, אשר לא התחזק להיות לאיש, וחותנו ואשתו סבבוהו בכחש ובמרמה, ויברו סגולה אשר תאור כנגד חלציו, אם יתן לה ספר כריתותיה, על מנת לשוב לקחתה, כפי שהמתיק מרמה בפיו אחד מומחה בעיניו, ואחד הרבנים אשר לא ידע להזהר, אולי מרמה בדבר כזה, סדר את הגמ', וצעקת המגרש השונה ונפתה באה אל הגאבד"ק ווארשא, אחרי אשר נוכח כי הוננו אותו. ועד כמה גדול שם רבנו וכח תורתו עוד אז גם מרחוק, נראה כי גם החונה בק"ק ווארשא אז, ר' דובערוש מזוליש זצ"ל, אשר נוסף על היותו נאון גדול ומורה מובהק לרבים, היה גם חכם מדיני מפאר מאד, גם הוא פנה אל רבנו, מלכד בשו"ת, גם בענין כזה, אשר יאמר בזה"ל: „והנה לדעתי הראוי למעכ"ת, לכל יעלים עין מזה, ולאשר שמו המוב נודע שמה ימחול לכתוב להרב דמ'... שכל זמן שלא יהי' ביד המגורשת היתר מגדולי הדור אסורה להנשא וכי איסור א"א רביע עלה ולראשי עיר ק' ייטיב לכתוב להם שמהוים לא יסדר הרב שלהם שום גמ כו' אבטח שמעכ"ת נא ימלא דברי בכל חשק נפשו הטובה, והגני דושו"ט כה"י בלוג"ח חותם באהבה יום הנ"ל.

דובערוש מזוליש חופ"ק ווארשא יע"א.

בשנת תרכ"ו היתה בצורת במורח פרייסען, ויוציאו שמה תבואת ארצנו, וביחוד את כל התבואות אשר בגלילות ליטא וואמוס. ובעוד שמחו וישיבהו בראשית ימי הקיץ תרכ"ו, על מסחר התבואות שהוציאו, ועל יבול הארץ הרב אשר קוו לשמחה עליו שמחת בקציר, והנה לפני קציר כתם בשול, כמו נפתחו ארבות השמים וה' למבול ישב, כשני ירחים וחצי ירד גשם שוטף בלי חשך, ולא יכלו אסוף לא את התבואות הרבות מעל פני השרה, וגם לא את החציר לכהמה, ומעט התבואה אשר אספו הגרנה היתה לחה ורכה אשר לא צלחה לסורע השרה, ורובה נרקבה על פני השרה, והגשם אשר לא חרל עד חדש כסלו לא נתן ימים לזרוע גם לשנת תרכ"ח. ובכל זאת עוד היה מקוה ללחם ממעט הזרע אשר השיגה יד רבים מבעלי האחוות לזרוע מתבואה ישנה את תבואת הקיץ, אך תחת רוב הגשמים בשנה ההיא נעצרו השמים בקיץ תרכ"ח ולא היה כל מטר, ולא יכלו לזרוע גם תבואות הקיץ, עד אשר פקד ה' את הארץ בגשם נדבות בסוף הקיץ ההוא, ויזרעו לשנת תרכ"ט, ובכך היה רעב גדול בארץ וביחוד בגלילות ליטא וואמוס, ומן מחצית שנת תרכ"ז עד סוף תרכ"ט, ערך שתי שנים ומחצה, אכלו יושבי גלילות ליטא וואמוס כמעט רק מתבואות אשר הובאו סהולאנד ומאמעריקא, כי מסלות הברזל מרס התפשטו או לענפיהן בקרב רוסיא הפנימית להוציא ולהביא ממנה רב תבואותיה עד הלום, ורק את הרחן (הירו) וחסי תירס הביאו במסלות הברזל ממחוזותיה שאינם רחוקים מאד, בשפע, ובלחם הקלקל הזה התכלכלו המון אלפי רבבות עניים רעבים, כאין דגן שפון חטה ושעורה, תפוחי ארמה וקמניות. רבים חללים הפילו שני הרעבון האלה, ושער יאחזנו אם נאמר לתאר ולספר לדור יבוא את החסר והכפן וכל משלחת מלאכי משחית הגלויים אל הרעב אשר כתמם באו אז יחד. ובכל זאת גם בימי הרעה ההם התקיים הכלל הגדול „אין רע בלא טוב", כי מתוך המארה והמגערת באה ברכה אל תוך בית ישראל, אשר הפליאה לעזור לא רק למצבו החמרי, כי גם הגדילה לעשות למצבו הרוחני. כי כמעט שחה לעפר הרוח הכללי הנרדם ויעף בקרב העצמות היבשות הנפורות לפי שאול, והנה באה צרת הרבים להעיר ולעורר את הרוח בקרב היחידים הבודדים, ויתעוררו, ותקרבנה עצם אל עצם ברגש חיי אומה, מרגשת בצער אבריה המפרפרים ממכאוביהם, עד כי קמה האומה כלת ותתעורר

זתתעורר, להפליא חסדיה, להרבות צדקת פורונה, ולהוכיח כי כל עניינה הרחוקים אשר הגיעו עד שערי מות, אך עצמה ובשרה הם, ומכאוביהם נוגעים עד נפשה.

עוד בשנת ת"ר התעוררה ההרגשה הכללית הזאת בקרב אחינו שבמערב, והשר הצדיק הנודע למשגב ר' משה מונטיפיורי ז"ל מענגלאנד, יחד עם השר המפאר בחכמתו המליץ קרעמיא ז"ל מצרפת, בלויית ראש חכמי עמנו מונק ז"ל, להתנדב לעשות דרכם תמוכים בעצת נדיבי עמנו המעורים אחריהם, להציל את אחינו הלקוחים למות ולעניים מרים ממות, מפני עלילת הרם המתעבה בדמשק ובאי רודוס, לחתיצב לפני מלכים, ולגול מעל עמנו בכלל חרפת העלילה הכונה הזאת, וחפץ ה' בידם הצליח. כן התנדב השר מונטיפיורי ז"ל בשנת תר"ו לנסוע ארצה רוסיא ולעמוד לפני הקיסר ניקולי הראשון למוצת אחינו, וכן נסע אח"כ גם לרומיניא, גם למארוקא, וכן נסע גם השר קרעמיא ז"ל לרומיניא, ועקבות הנוסעים הנשאים האלה ידועים בעמנו וכתובים בספרתנו. ואולם ההרגשה הנפלאה הזאת, מודעת או רק מאצילי בני ישראל, נקובי ראשית האצילות בעמנו, אך בקרב העם כולו לא נודעו עקבותיה, עד אשר באו ימי שנות הרעב, ויביאו את ההרגשה הכללית הזאת אל העם כולו בדרך אשר פנו לפניו גדולי שרי ישראל, לצאת לרוחתו לישועתו.

בעיר מעמעל בפרוסיא ישבו נכבדי עמנו לרגל מסחרם, ובראשם הרב הגאון החכם הכולל צדיק כביר ר' אלי לעווינואן המכונה ר' אלי' קראסינגער זצ"ל, הוא ואחוזת מרעיו שישבו שם, ה"ה הרה"ג המפורסמים נדיבי ישראל ה' יוליוס הירש, ר' אלי' בעהר מחותנו של רבנו ור' ראובן שלעז ועמם עוד יח"ס ויחד יסרו ועד שמה במעמעל לקרוא לנדבות בעד אחב"י הנושאים חרפת רעב, והרב החכם ורב פעלים ד"ר רילף נעתר לבקשתם לעמוד כסופר ומזכיר בהועד, ויוציאו קול קורא לקהלות אחב"י אשר בכל ארצות מערב איירופא, לקום על נדיבות. והועד הנכבד הוא אסף וחלק עד לערך מאה ושבעים אלף רו"כ לרעבי אחב"י אשר בגלילות ליטא וואמוט. נפלא היה להתבונן על הרוח הכללית אשר התעוררה בלב כל העם מקצה, מאיכות הנדבות ומתכונת הרוח הנדיבה אשר התנוססה גם בידי בני דלת עמנו. משרתת יהודיה שלחה מספר מטבעות פפעינג, אשר קבצה על יד, מאשר חשכה מהתענג ומהנפש, כמשפטה לשוח בגן, ולשמוע אל הרנה והנגינה, ותעל את מותרותיה אלה קרבן נדבה לאחיה הרעבים. קרכנות נדבה כאלה באו יום יום, ושוברם בצדס, אשר הואילו המנדבים להודיע להועד אי מוה מוצאם, למען העיר רוח אחרים לעשות כמוהם לפי דוגמאותיהם, והנה זה הביא אחר ממשעמיו היתרים אשר חסר מנפשו בעד נפשות הרעבים, וזה חשך מתענגו היתרים שעשאם ההרגל למוכרחים, ויביאו מחירם בעד אחיהם הרחוקים, להחיותם ברעב, כפי שבאו בעתם הדוגמאות בחשבונות הועד המרוקים שהוציא הועד לאיר.

גם הרב זילבערמאן מו"ל מכה"ע המגיד בעיר ליק בפרייסען קרא לנדבות גם הוא ואסף וקבץ הרבה ושלה לעזרת הרעבים יושבי המחוזות הנוכרים בארצנו,

רוח נדיבה לבשה או את נכבדי עדת קאוונא, על פי רבנו, ויהיו לועד מאושר מטעם הממשלה, וגם שר הפלך נמנה עמם, ובתרומת נדבותיהם אשר הרימו איש כפי מסת ירו, ערכו שלחן לכל עניי העיר הרבים אשר נתן להם לחם וניזיד לשבע יום יום. וכל נכבדי העיר התנדבו לעמוד ולפקח על הסדרים הישרים אשר עשה הועד, איש יומו. ויותר מוזאת הגדיל לעשות הועד הזה אשר רבנו היה הרוח החיה בתוכו, כי בא הועד בדברים עם גדולי עמנו בחו"ל ויעירו את רוחם איך להשכיל אל דלות ענייני,

וכוה משכו את חמדי גדולי עמנו בצנורות חדשים מוסכים אל הועד אשר בקאוונא, ואו נמצאו יועצים וקמים על נדיבות מכל מפלגות עמנו. הרב הצדיק הר"ר לעהמאן ז"ל במאיניץ, וראשי חברת כל ישראל ח' בפאריז פעלו ועשו הרבה להחיות עם רב, עד כי מצאה יד הועד לעזור לרעבים כאלה, אשר לא יקחו מן התמחוי גם אם ימותו תחתם ברעב, וישלחו להם עזרה לתוך בתיהם, והכל בסדרים ישרים, ערוכים ושמורים בידי הועד הנכבד אשר רוח רבנו התהלך בקרבו.

בשנת תרכ"ח, בראותו כי עלה השער לקמח פסח מהחמים המובאים מחו"ל עד למעלה מכח היכלת אשר גם בידי הבע"ב הבינונים, וגם תפוחי אדמה מעטים מאד בארץ, וגם מחירם רב, ולא יד הכל תשיגם, ועניי ישראל ירעבו ללחם עניי בחג המצות, על כן, במדה אשר היה ידיו אמונה להמציא עזרה חמירית על ידי נדיבי עמנו הרחוקים, ואנשי אמונה שהיו לו עד נכבד בעירו, בה במדה חשף גם את זרוע כחו להחיר* בתנאי מפורש רק לצורך השעה, מיני קמניות, ודוחן, אשר לפי מחירו המעט ברוסיא, היה רק הוא למחיה בשני הרעבון לאלפי רבבות רעבים. והוראת החיתר לשעה הזאת אשר יצאה מפי רבנו, התקבלה מאת רבנים רבים גדולים לעריהם** ולעניים היתה הרוחה, ולא שבת משוש החג מחוסר וכפן. לא הקשו אל החיתר הזה במחוזות האלה, בלתי אם בערים אשר נגלו ככפרים ובאחוות מסביב להן תפוחי אדמה בהמון רב, אשר הצפינום בעליהם בחורי עפר להוקרת השער יותר, ובאין קונה עוד, הוולו והומכו לפי ערך העת הרעה ההיא, ועל כן נרבה רוח הרבנים ונדיבי הערים ההנה אותם, לאסוף כסף ולקנותם בול, להאכיל את העניים כנפשם שבעם מהמזון אשר הסכינו בו מעודם מבלי היות נוגי ממועד, בהלחצם לאכול בחג המצות הזה את אשר לא אכלו המה ואבותיהם מעודם בפסח.

התקשרות רבנו עם שועי ישראל וגדוליו בארצות המערב, אשר הכירוהו בתור רב רבנן ורב פעלים יחד, מורם מעם וחי ופועל בתורתו וצדקתו בעד העם, ההתקשרות הזאת הפליאה עצות מרחוק בלבב חכמתו, והעמיקה הרחיבה עוד יותר את דעתו העמוקה והרחבה לעשות גדולות אשר לא נראו ולא נשמעו זה כמה מגדולי גאוני ישראל. היו וישנם (יחי לאורך ימים וירבו כ"ב) גדולי ישראל שזכו לשם גדול בתורתם ובצדקתם עד למרחוק, אבל לא נסו להשתמש בכח תורתם ובשם כבודם הגדול לצרכי עמם החמרים, אלה מעונה יתרה, או מחסרון הכרתם בכבוד נפשם ומעלות עצמותם, ואלה מחלישות גופם, או מרפיון רוחם ושפלות ידם. ואולם רבנו בשאר רוחו הכביר, ככחו הגדול בתורה אשר הכיר בנפשו ויהי לרבן של ישראל בהוראה, אשר הפליא להשתמש בספרות ראשונים ואחרונים ולמחנם בכח פלפולו ולהוציא דבר למענהו, כן הכיר את מעלות רוחו ויפליא עצות מרחוק להשתמש בדעתו המקובלת על הבריות מפני מזוג הטוב והנעים ותכונתו הטובה והערבה. עד אשר כמנגן משכיל המפליא לעשות בחריצות אצבעותיו וברוח מבינתו, בפרטו על פי הנבל לכוון היטב נכון בכל המיתרים, להוציא את הקולות השונים הרמים והנמוכים ולהביאם במערכת ההרמוניה, עד להפליא מנגינתו

* כאשר החיר כן מלפניו הגאון הגדול המפורסם בחסידות הרי"מ פאדווא ז"ל בכריסק כמבאר בספרו.

** ורבו, סף כי בכל ימי הפסח לא טעם צממו מכל מיני הקמניות. ככ"ו כדי להרגיע רוח העניים, נחר לסעודה ארעי בערב פסח הסוף בצאריס, בפוליס קטניס, ממין הקמניות, שנה לבטל, תחת תפוחי אדמה שהיה אוכל בכל ערב פסח.

טננינתו כטוב מעמו הלוקח נפשות — כן ידע והשכיל להשתמש בכל מקרה אשר ניתגלגל לידו, בכל הכרה חדשה באיש, ובכל פרסום אשר התפרסם שמו מנדולת ועורתו בספריו ובהשובותיו לרבים, ומשפע טובותיו על קרובים ורחוקים, מכל ענין אשר הביא ה' לידו לענות בו, ידע והשכיל להשתמש ולהוציא, מלבד התועלת הפרטית במעשה הטוב מפני שהוא טוב בעצמו, עוד משנה תועלת למונת הרבים הכללית, עד כי כאשר היה כמעין המתגבר בתורה, כן היה כנחל שופט צדקה וחסד לרבבות אלפי ישראל וכצנור חי המושך ומוציא ומביא חסדי גדולי נדיבי אחינו אשר בחו"ל, לאובדים ונרחים, מטולטלים ונשרפים, נאנחים ושחים לעפר המתרבים לאלפים ולרבבות, עד אשר עלו ובאו והתחלקו על ידי השתדלותו אולי עד למיליאן רו"כ! איה שוקל ואיה סופר הסכומים אשר הוציא במספר גלוי! תבף אחרי שנות הרעבון היתה תבערה גדולה בעיר ויידו אשר בפלך קאוונא, וצעקת העיר באה אליו, ויקרא אל הועד במעמיל ותושע העיר בשמונת אלפים רו"כ, ושבה נבנתה על תלה כן נושעו ערים רבות נכחדות מאש, אשר במרס קראו אליו נענו על פיו על ידי הועדים בחו"ל בהרבה אלפים רו"כ. בשנת תרל"ד עלתה העיר ווילקאמיר על מוקדה, ועוד ממחרת היום המר הוא, הוציא רבנו קול קורא במכתבים לעשרות, אל ראשי נדיבי עמנו ובמכ"ע בזה"ל: קאוונא, העיר הגדולה הסמוכה לנו ווילקאמיר עלתה כלה על המוקד כו' כו' בגופי אין כח בלבבי אין רוח, ובפי אין דברים, לתאר ולבאר את השבר הגדול אשר השברו ששה אלפים נפשות האלה. חוסו חמולו, רחמו נא בעצותיכם בהשתדלותכם ובנדבותיכם. חושו לעורתם ודאגתם היומי ולמצבם האיום והנורא העתיד. ועם ששת אלפי הנפשות האלה יברוכם טובים מרחוק ומקרוב ובתוכם גם אני המתחנן בעדם וכותב ברמע.

יצחק ארחנן חופ"ק הנ"ל.

ולא בקול הקורא הזה לבד הסתפק, כי מהר ויסד ועד נכבד בקאוונא, עד אשר נאסף בהשתדלותו בעד העיר ווילקאמיר ששה ועשרים אלף רו"כ מוסמן, מלבד בנדים אשר מחירם עלה לכמה אלפים רו"כ, ובעצמו נסע ווילקאמיר בליות נכבדי הועד אשר נוסד על ידו בעירו, לחלק את הכסף להנשרפים, ולהרים תרומה לשוב ולבנות חרבות בתי הכנסת והמדרש על הלם.

מאז והלאה היה רבנו מקור נפתח לעזרה בצרות אחינו, ולמעין ישועה לפרט ולכלל. קהלות ישראל, קרובות ורחוקות, בבוא עליהן הוה, משרפות ואסונות שונים, לא ידעו דרך אחרת בלתי אם לפנות אל רבנו, אשר לא נח ולא שקט, עד אשר המציא להן עזרה. זאת היא פעולת זרע העמל אשר זרע ישראל ברמעה, בשלש שני הרעב, ויעש קציר אחרי כן להרגשה כללית, פרי הלולים קדש לאחדות עמנו המפורד והמפורד בכל מקומות מושבותיהם אשר תחת כל השמים.

בהיות רעב בפרס, וצעקת בני ישראל שם הגועים ברעב באה הלום בשנת תרל"ב, קמו גם אחינו בארצנו על נדיבות אשר התאחדו עם נדיבות אחינו במדינות שונות אשר יצאו לרוחתם לישועתם. וכן שלחו אחב"י מקצוי ארצות תבל גם לאמללי אחינו בעיר שטראסבורג בשנת תרל"א במלחמת האשכנזים והצרפתים, ואשר עשתה אחרי כן התקרבות רבנו עם גדולי ראשי עמנו כפלים לתושיה, ומשנה תשועה, בהריקם מעליהם את הברכה על פיו ועל ידו, כאשר השכיל בשאר רוחו וברעתו היתרה, להשתמש בכבודו ובכחותיו, כבאנקור חרוץ היודע לכלכל במשפט דבר בעתו, עת לפור ועת להכניס, לתועלת סחרו ומערבו, כי כן ידע נפש כל מכרו ומודעיו. ארחותיהם

ארחותיהם ותהלוכותיהם, ועתותיהם לא נצפנו ממנו, וישמור תמיד עת מצוא, לפעול ישועות לרבים וליחידים, באופנים שונים, על ידיהם, לפדיון שבויים, להצלת עשוק מיד עושקיו וכו' וכו'. תמיד שמר בצאת השנה, לשלוח ברכות שנה לכל מכיריו הרחוקים, אשר בידם ובכספם פעל ישועות והרבה צדקת פורונו, ולרבים בהם שמר גם לשלוח ברכתו גם לכל חגי השנה, וכן שמר להשתתף בכל אשר יקרה להם לששונם ואסונם בשפיכת נפשו אליהם כמכתביו. וידע עת לכל חפץ, וערך לכל ענין, עד כי בשמרו את הברית והחסד לאוהביו ומכריו הרבים והנכבדים אשר ככל הארץ, היה לאל ידו להמשיך כמים הפנים אל פנים חסדים נאמנים חרשים לבקרים, ליחיד ולצבור. כל נקשה ומר נפש, כל נדרף חנם וכל עשוק אשר שם פניו אל אחת הערים הגדולות, בארץ ובחול, להתחנן אל אשר בידו המשפט או היכולת להושיע, אם אך יהי לו אחד הגדולים או החכמים לפה או לעינים, אל אשר בידו להיטיב, וסר תחלה אל קאוונא מעירו הרחוקה, ועמד לפני רבנו, ורחמיו נכמרו עליו, ונתן לו רחמים בלב האיש אשר יבקש האמלל, כמכתב מליצתו, ובקשת רבנו לא שבה ריקם. כל נגע וכל מחלה אשר בגללו נסעו בעליה לחול, קדמו לבוא להתחנן אל רבנו, והוא מעורו לא מנע את הטוב בהיות לאל ידו לעשותו, וישלחם כמכתבי מליצתו ובגרכת פיו ברכות ואנחות, תוצאות לבבו הטוב, וכה נעורו ונושעו על ידו אלפי רבבות אנשים, ונכנו קהלות ישראל רבות. כתי כנסיות ומדרשות למאות נבנו על ידו בערים נחרבות ואין קץ לכל מכותיו אשר הרבה על הגוי כלו ואדם יחד.

כשנת תרל"ה באה כמכ"ע הלבנון צעקת רבים ושלמים אנשי השם, כי היונים בקורפו עשו להם יד אחת להוקיר שער אתרוניהם, עד כי עלה מחיר תבה אחת עד לךך מאה ר"כ, ארבעה ר"כ לאתרוג אחד במריעסט עצמה, תחת אשר עד אז נמכרה במריעסט תבה בעשרה או חמשה עשר ר"כ. ומתוך הצעקה על יוקר השער, נשמעו גם קולות מערערים על הנאמנות אשר בתעודת ההכשרים המאשרים את אתרוגי קורפו שאינם מוחזקים בעצמם לכשרים מבלי חשש הרכבה, ושהם מונגת פארגו אשר בקורפו, אשר רק הגן הזה הוא בחוקתו מכבר שאתרוגיו אינם מורכבים. והמערערים הוכיחו כי גותני ההכשרים אינם נאמנים כלל בעדותם. ועל כן התאוושש רבנו בצרוף רבנים אשר נמנו עמו, לאסור לפי שעה את אתרוגי קורפו למצות, ולקחתם לכם, עד שיוירדו יוני קורפו את השער. ועד שיודע הכשרם בברור. וז"ל רבנו המובא ככה"ע הלבנון שנה י"א תרל"ה נומ' ל"ט: "כאשר נתודע בבירור נכון דבר האחרות שעשו היוגבים התגרים באי קארפו לייקר מחיר האתרוגים מאה שערים מהמחיר הנהוג עד כה וינצלו כסף אחב"י המהדרים אחרי אתרוגים מהודרים, אחרי ראותם בנסיון כי אחב"י יפזרו כספם להרוץ מצוה גם יתר הרבה משליש במצוה. מי יודע אם לא ייקרו עוד ככפלים ומהם יראו וכן יעשו היוגבים והכורמים משארי ארצות לאבד ממון ישראל. ע"כ גמרנו אנחנו הח"מ בצרוף הסכם כל נכבדי עירנו לאסור איסור על נפשנו בעירנו בשנה הזאת מלצאת מצות ד' מינים באתרוגי קורפו עד שיודע לנו כברור הכשרם, וכי היוגבים והתגרים ישובו מדרכם הרעה באמת מלנצל עוד כסף ישראל במחיר אכזרי כזה ולצאת מצות ד' מינים באתרוגים ממקומות מוחזקים בהכשרם בכל דבר ושיהיו התעסקות קנית ומכירת האתרוגים בעירנו ע"י בע"ב חשויים אשר יבחרו בהסכמת כולם לזה אשר יפקחו על הרב שלא להעלות המחיר ביותר. ואם יעלה רוח מה יומסר לאיוה צדקה נכבדה. תקותנו חזקה כי גם שארי קהלות קדושות שבישראל יתעוררו ג"כ לאסור את אתרוגי קורפו לכלי יופסד ח"י ממון ישראל העולה לסך רב ועצום מאד מאד וה' יהיה בעזרתנו לגמור כפי טוב להסיר כל

כל מכשול ופוקה מקרב ישראל. בעה"ח יום ו' עש"ק ב' אייר התרל"ה לפ"ק
פה קאוונא,

נאם יצחק אלחנן החופק"ק.

ונאם צבי הירש האלבערשטאט

ונאם אהרן בהרב מו"ה משורם זרמן ול"ה.

והנה רבנו אמנם יצא בדרך ענוה לאסרם רק לבני עדתו, אבל נקל היה להבין,
כי האסור שיצא מפיו, לא ללמד על עדתו לבה יצא, וכל ירא וחרד על דבר היוצא מפיו
רב רבנו, לא יאמר מותר לאשר אמר הוא אסור. ע"כ חחרו החזיקו אחריו כל רבני
הערים אשר בגליל קאוונא ומדינת זאמוט כלה, והרבה רבנים מיתר הגלילות, ויניאו
את בני עדתם מלברך על אתרונו קורפו, ואת הסוחרים מלהביאם לעריהם. אמנם כי
נמצאו והיו איזה גדולי ישראל אשר חששו לחסרון אתרונים מפני אסור אתרונו קורפו
ודאגו פן לא יספיקו אתרונים ממקומות אחרים די צורך כל ישראל. אבל רוב הרבנים
החזיקו במעוז האסור אשר נתן בפי רבים לילידי קורפו את שם ממזר אשר לא יבא
בקהל לנו (מלבי"ם ז"ל במכתבו אל רבנו). ועל כן האסור אשר נשנה במ"ע הלבנון גם
בשנים אחדות אחרי שנת תרל"ה לפני מועד חג הסוכות, על שם רבנו, סלל דרך
למסחר באתרוני א"י, ועוד תקף בשנת האסור הראשונה, נשלחו אתרונים הרבה מא"י
ומאו והלאה היו לסחורה עוברת לסוחרים שנה שנה בארצנו. ונגד תלונת המערערים
יצאה אז לאור ע"י אחד מוקירי רבנו, חוכרת ידועה בשם „תוכחת מגולה", אשר בה
התבררו והתלבנו הדברים המחזיקים את האסור, והתומכים צדקת הטעמים אשר
לרבנו בו.

יט.

לתורה ולתעודה.

בימים ההם אשר החל האדם להוציא ישן מפני חדש, קול יעקב בבתי הכנסת
והמדרש כמעט נחבא מפני קול המונה של העת החדשה, ובת קול היוצאת מהר חורב
העוירה ועוררה מחשבות דאגה בלב רבים מבעלי הנפש, לעתידות התורה, שהיא
הנשמה בעמנו, ורוח החיים בקיומנו מעולם עד עולם. כחכמים הרואים את הנולד
משפלות ודי תומכי התורה בלמודיה, ומהכבוד אשר גלה מתופשיה ומחזיקיה בעתים
האלה, החלו לדאוג לעתידותיה בארצנו, לכל תמעט ותרד פלאים והדת תרד עמה עד
למצב היהדות אשר בכמה ארצות, הרופפת ומתקיימת בכבודות רק על זכרונות עמודי
אור התורה שרידי דורות קדומים שמה, אשר לא היה בכח יהדות אשר כזאת להחזיק
מעמד גם שמה, לולי שהיתה התורה אור בארצנו, אשר בחמלת ה' עלינו, עוד לא
פסקו ישיבות ובתי תלמוד תורה משערינו, ומווינו עוד מלאים תלמידי חכמים, בע"ב
שומרי תורה, חסידים ואנשי מעשה ועליהם רבנים מובהקים, גאונים מפורסמים, ה'
עליהם יחיו וירכו כב"י, ואור תורתם יופיע גם על היהדות שמה, והדת האחוזה פה
כאור בשלהבת הדעת של תורה, תגיה אור גם על דת ישראל שמה. מאתנו יקחו
ש"ב

ש"ב, סופרי סת"ם ולפעמים גם מורי הוראה, ואל גדולי רבנינו יפנו לשאל מפייה תורה. אבל אם לא נבקש עצה ותחבולה להקים בידנו את התורה ולתמוך בידי תופשיה והוגיה בזמן הזה, הלא יצערו לומדיה וימעטו יודעיה, ותשכח חלילה במשך הזמן, עד אשר לא ישאר גם בארצנו בלתי אם היהרות הרה והדלה, יהדות נבוכה וריקה, ותורה מה תהא עליה, ומה תהי אחרית היהדות בארצות אחרות?

רואים אנחנו, כי לפי גבה מעלת החכמה באיכותה, כן תרבה כמותה וכן תפרוץ התפשטותה בקרב העם וכל אשר ירום ונשא החכם בחכמתו ונבה עד למעלה מבינת אדם פשוט, כן ישכיל והצלח לעשות אזנים לחכמתו, ולבוננה לאיש ואיש לפי כח בינתו, ולהפיצנה בעם, חכמים אשר לא עלו במעלות העליונות אשר לחכמה, אין לאל ידם להורידנה ולהפיצנה, ולא מהם ילמדו רבים ותרבה הדעת. ורק החכם המורם מעם כולו, הוא חוסף ישועות חכמות ודעת לעם כולו. ונבאר זאת בדוגמא מהמציאות. כל אדם יודע מעט או יותר ממעט, ידיעות ותרופות מחכמת הרפואה ומחכמת המשפטים. וחקי המדינה, הנקפא או החותך באצבעו, או כי יזוב מאפו דם, לא ימהר לדרוש ברופא כי תרופות לעצור הדם ולהקל הכאב מצויות וידועות לכל, וכן חקים ומשפטים רבים מחקי המדינה ודרכי הנמוס, מהאסור והמותר על פי החוק והנאה והמנוגה ממעם הנמוס, ידועים אם מעט ואם הרבה לרוב העם, ולא עד מהרה ירוץ איש אל עורך דין או אל חכם, היופי והנמוס לדרוש לדעת את אשר יעשה ואת אשר לא יעשה, ומאין תמצאנה הידיעות האלה ותשומטנה בקרב העם, אם לא מגבוה, מבתי שבת תחכמוני ששם יושבים חכמי חכמים ראשי החוקרים עד תכלית חכמות הרפואה והמשפטים, וכן לכל החכמות והמדעים, ומהחכמים הנבונים מעל גבוהים, יורדת החכמה לקטנים מהם ומהם לתלמידיהם ולתלמידי תלמידיהם שגם בהם נמצאים חכמים מוחכמים, ומהם רבים ממצב הבינוני, וגם מפייהם יקחו חכמה נמוכים מהם, עד אשר תפוצינה ידיעות ונבולות חכמה רבות בעם, ועד אשר יקנו דעה להבדיל בין הדברים הנתונים ביד הכל להתנהג בהם לפי הידיעות המתהלכות מפה אל פה, ובין הדברים הצריכים שאלת חכם. אך אם ראשית חכמה ותחלתה תמצא רק מפי חכמים כאלה שבעצמם אינם מקור חכמה ולבם איננו כמעין המתגבר, כי חכמתם שאובה רק מפי ספרים וסופרים, אין נכח חכמה כזאת להשפיע לעם גם ראשית דעת, והעם כלו ישאר כמזבז הפראי כבארצות החשך, ששם ידרשו אל המכשפות וישתמשו בתרופות זרות, וישפיקו בסגולות שאולות מהמשמרים הכלי שוא. וכן ילכו שוכב בדרך לבם, בחקותיהם ונמוסיהם באין דעה להבדיל בין המעשים אשר יעשה האדם וחי בהם חיי הישוב, ובין המעשים אשר לא יעשו ממעם המוסר והנימוס המדיני. ויותר מחסרון החכמה בכמות, ירבה חסרונה באיכות. הן הזמן המקום, והמקרים המתחדשים לבקרים יולידו שאלות גדולות בכל מקצועות החכמה, אשר רק לחכמי החכמים הנבונים מאד נעלים להפוך בהן ולהביא עצות מרחוק איך להמציא להן פתרונים. ולמשל בחכמת הרפואה מתחדשות שאלות רבות, לרגלי תהלוכות המחלות הישנות שמשנתנות, ומחלות חדשות לא שערון דורות קדם, אשר לא ידע החכם הבינוני באיזה דרך יתהלך ברפואתן, ועל כן בכל נגע ובכל מחלה אשר דרכם נסתרה ורפואתם נעלמה, יפנו אל ראשי חכמי הרופאים הגדולים והנודעים במלא התבל, וכן הוא בחכמת המשפטים ובכל החכמות והמדעים.

ואם כך היא המדה בטבע כל חכמה אנושית, על אחת כמה וכמה היא בחכמת התורה האלהית, ואם כל העמים המתוקנים והממלכות הנאורות מחזיקים במעוז החכמות ומשחרים מכם ומכספם, להקים חכמים גדולים בארץ, אשר כגדלם וגבה מעלתם, כן יחכמו ישכילו להפיץ בעם מעיני החכמות הדרושות לחיי האדם, תקון המדות, וישוב העולם

העולם הזה, עד כמה עלינו בני ישראל לדאוג ולשקוד על חווק התורה, אשר רק היא הנשמה בעמנו, והיא הניתנת לנו העוז באלהים נצח ישראל והמאחדת יחד קוב"ה וישראל. אשר על כן תלמוד תורה שקול כנגד כל מצותיה דכלא בה ובלמודה על מנת לעשותה. ולא ככל החכמות אשר אין בעצמן קדושה של מעלה והופעה אלהית, היא חכמת התורה לנו בני ישראל, הוודעים נאמנה כי קדושה עליונה עולמית בתוכה, ועל מצותיה אנחנו מברכים אשר קרשנו במצותיו וצונו, ועל אחת כמה וכמה שעלינו לדאוג לכל יחסרו לנו, שרי תורה, נשיאי אלקים, אשר בכחם להוציא תעלומות חכמה ולחדש חרושים שאינם מפורשים, ממעמקי ים התלמוד, ואשר מגבה מעלתם באיכות חכמתה, תרבה כמותה ורחבה ונסבה התפשטותה, ומלאו בתי בני ישראל תורה ומצות. אך באין אדירי תורה כאלה, ותורה יבקשו אך מפי רבנים מומחים בתורתם הקבועה ומצומצמת רק באשר למדו, ואין בכחם להעלות דינים כפנינים ממעמקי עיונם בתלמוד ורק מפיחם תמצא ראשית דעת התורה, הלא תתפשט בעם רק במדה מצומצמת ובאיפת רוון ועומה, ובשאלות המתחרשות לפי מאורעות הומן והמקום, ישוטטו לבקש את דבר ה' ולא ימצאו (עמוס ח) ואברה חכמת חכמיו וכינה נבוניו תסתתר (ישעיה כט) והאומה כלה תרד פלאים עד למדרגה התחתונה, בבערות ובורות מידעת התורה, וגם המתחזקים באמונה ישפיקו בדת רוה וצנומה מכל לחלוחית תורה, כמו בשארי ארצות, ותורה מה תהא עליה?

תולדות דברי ימי ישראל תפליא להראות לנו חוון נפלא, עד כמה הפליא שומר הברית הכרותה לנו ולתורתו לכל תשכח מפינו, כי עם שקיעת החמה על הישיבות בבבל, וביאת השמש על התורה בספרד, ונרות אלהים רב שרירא גאון ורב האי גאון כמעט כבו ועלו בלהב השמימה, הפליא תמים דעים השם, להפוך מסבות בתחבולות לזרוע אור תורה בארבע כנפות נפוצותינו ע"י ארבעה השבויים אשר ירדו באניה לאסוף נדבות להכנסת כלה. ושר אחד ספרדי לקחם ויוליכם שבי, וימכרם אחד אחד למדינות שונות אשר במאורע הזה נראה כעין מראה דמות הפלא אשר הפליא ה' פלא יועץ עצות מרחוק, להוציא מן היאור את האור הגנוז, את משה רבנו ע"י בת פרעה, כי כן העלו השבויים את אור התורה, אשר נדעך כמעט מבלי היות לו עוד אחיזה בישיבות בבבל, ויגדילוהו עד לשלהבתיה בצרפת בספרד ובאפריקא, ובכל המקום אשר שם צוה ה' את ברכת התורה לעמו בפיחם. כפי שירוע הספור הזה למדי ברברי ימי ישראל, הנה כי כן דאנה ההשגחה העליונה לשתול בישראל ארוי אל אדירי תורה, יען כי רק מכאלה תצא תורה ותרבה ידיעתה בכמות ובאיכות. אבל אין סומכין על נסים כאלה שאינם מודמנים בכל עת. ואם אמנם לה' הישועה, על עמו מוטלת הדאגה ושימת הלב לכל תשתבח תורה מישראל.

חז"ל אמרו: אלף נכנסין לבית הספר ואחד יוצא לגמרא, ויודעים אנחנו מהנמסין כי מהאלף הנכנסין לגמרא יוצא אחד להוראה, ורק אחדים מני האלף הנכנסים להוראה יהיו למאורות גדולים בישראל, ואשר מהם יעלו גם דגולים מרבבות קדש, אשר אליהם יפנו מכל הארץ לשאול תורה מפיחם. ועל כן. אף כי עוד יש בקרבנו בתי תלמוד תורה וגם לא פסקו ישיבות, אשר מהנכנסים בהם יצאו רבים לגמרא וגם למעלת ההוראה. אבל בימינו הנה יבש המעין ונחרב המקור, להפריח ולשגשג את מסעי ה' אלה, לחיותם ולקיומם בישיבה על התורה ושקידתם עליה משך שנים, עד אשר יוציא איש ואיש את כחות נפשו לפעולות, ועד אשר יצאו מהם גם יחידי הסגולה, בני העליה המעטים אשר בהם ישראל יתפאר בכל דור, ובהם מקוה תורת ה' לעמו.

כי כמו שאמרו חז"ל בזכות נשים צדקניות ננאלו ב"י ממצרים, ככה יכולים אנחנו לאמר: בזכות נשים צדקניות שברורות האחרונים, האמהות והבנות יחד, אשר באהבתן את התורה מכל חמדה, לא נתנו להחתיך היוצא מחופתו להמרד מעל שלחן בעליהן ואבותיהן משך שנים מספר, ולבקש חיים בדרך ארץ, כשרם יעשה חיל בתורת ה' ובמילי דשמיא, בזכותן נגאלה התורה משכחה בארצנו. הן הנה נתנו שמן למאור התורה, וקימו את המאורות הגדולים בארצנו. אבל לא לעולם חסן ישועות חכמת התורה בדרך נשים צדקניות ההנה, שהקדימו תורת חתניהן ובעליהן לדרך ארץ, כי לא ימינו אלה כימים הראשונים המוכים אשר לא ראו טוב לעמנו אלא תורה, ולא היה כבוד לאיש ישראל אלא תורה, וסדרי החיים היו תומכים כבודה, כי זה כל האדם בימים ההם, ויהיו החתנים שאננים ובוטחים כאוכלי מן, בשלחן הוריהם שנים רבות, ובאין כל דאגה לאשה וילדיה, למדו את התורה במהרה, במנוחה שלמה שרצו בה האבות שזכו לחתני רבנן וזכו בהם את הרבים. אך אחרי אשר נשתנו דרכי החיים תכלית שנוי, והצרכים המרובים עצומים מכח האדם, וגם הנותנים את בנותיהם לאנשים מפארים בתורה אשר ברכה בס, לא הרבה יוכלו ויאבו להחזיק בן אותם על שולחנם. ובהכרח לא יוכלו להתמסרה בישיבות ובשמוש תלמידי חכמים, עד אשר יגדלו והיו לגאון ולתפארת בישראל.

הדאגה הרוחנית הזאת אשר היתה להוני דעות ורואני עתידות לשאלה בפיהם ובלבבם, מצאה ידים לפעלה ופתרון להתרתה, ברבנו רב הפעלים, אשר בכל דבר טוב ומועיל, מפליא להביא את המחשבה והדבור אל המעשה. וחפץ ה' בידו הצליח, ע"י הזרמנות המשתקת לפניו בכל עת להוציא דבר למענהו, וכמו שנאמר רצון יראוי יעשה, והזרמנות כזאת באה לפניו, כי התעורר אחד הגבירים וישלח שש מאות רז"ב לחחויק בסך הזה עשרה אברכים ידועי הכשרון הטוב בתורה, אשר אם ישקדו עליה, יעלו במעלות גדולי חכמיה, והתקוה שחקה לפניו כי מהור ידים יוסף אומץ לשלוח כסף הזה מדי שנה בשנה, והנטיעים אשר נטעה ימינו בכסף התרומה, עדת תלמידי חכמים מאד נעלים, חזקו את מחשבתו הטובה והנשגבה אשר בלבבו למעת כרם חמד לתורה. ועד מהרה התעשת ויגמר אמר לבלתי חבק את ידיו ולהשליך יתנו על רצון הנדיב לברו ויבקש וימצא אנשים היודעים לכלכל דבריהם בשער במשפט דעת, וישלחם לאיזה קהלות ישראל, ובידם קול קורא, וכן גם חבר חוברת המבארת פרשת גדולת החווק לתורה. ע"י תמיכת בניה בניה, ונרפסה יחד עם קונטרס מענין זה, מאת הגאון הצדיק נר ישראל סאלאנטר וצ"ל ושתי החוברות יחד נקראו בשם עץ פרי. וזה לשון הקול קורא:

עת לעשות לה' בחדש כסלו תרל"ט פ"ק קאוונא יצ"ו.

תורת השם, ראשית ואחרית כל חמדת ישראל ותקותו, היא תרהיבני להעלות בקשתה בהתחננה על שאריתה ותקומתה אל נדיבי עמנו תומכיה ומחויקיה, ואני תפלה גרבות פי רצה נא ה' נתן התורה לעמו!

קורות עמנו וקורות תורתנו הקדושה, אחוזות ומשולבות יחד ועומדות ומתקיימות בנסים נפלאים מגולים או מכוסים, וכאשר לעולם נצב דבר ה' ביד נביאו (ישעיה סו כב) כי כאשר השמים החדשים וגו' כן יעמוד זרעכם ושמכם, כן שמורה ברית עולם הכרותה לנו ולתורתו כי לא תשכח מפינו כדבריו (שם נט כא) ודברי אשר שמתו בפך לא ימושו מפך וגו' מעתה ועד עולם.

וכאשר הקים לנו ה' תמיד מושיע ורב ככל העתות בצרה לתשועתנו החמרית, כן הקים לתורתנו מושיעים להעלות אורה כשרם תחשך, ובאור תורה השתמר תמיד אור ישראל

ישראל. כאשר כן מלמ' ריב"ז בחכמתו את יבנה וחכמיה, ובסתר בצל התורה, אשר היתה לנו לפלטה גדולה מכל מהפדינו, נמלמנו, והיא שעמדה לנו לחיותנו עד היום, כה גם היא לגולה הלכה באשר התהלכו תופשיה ומחויקיה כעתים בחרף נפש, והסתתר תמיד בחכמת חכמיה ובינת נבונה אשר נתנו נפשם עליה. וה' היה עמם להקים עדות בעקב ולחזק את התורה בישראל. המה אשר מעשיהם וספריהם עודם חיים וקיימים, מאירים ומוהירים בתוכנו עד היום.

אבל אהה לימינו אלה אשר התורה פרשה בידה ופורש ודורש אין לה. קול יעקב נחבא משאון גלגל הזמן ומסבותיו. עוד לפני שלשים שנה היו בתוכנו גאונים אדירים עמודי הוראה אשר מפייהם ישראל באמונתו יחה. מפייהם דרשו תורה. שריריהם המעמם באו בימי זקנה, ה' יאריך ימיהם, ודור יבא ישאר חלילה דור יתום מרב רבנן אלוף וגאון. הן כל היודע ומבין בדרכי התורה וההוראה, ישכיל ויבין כי לא יתכן קיום התורה ועמידתה בישראל בלי גבורים אדירים במלחמתה. יודעי בינה לחשוף שפוני טמוני עמוקותיה מים התלמוד. רק שרי קרש כאלה עמדו לישראל מעולם להציל את התורה מהשכחה האורבת עליה, ומבלעדי גדולי תורה גאוני הוראה, תורה מה תהא עליה? כן אמנם עוד לא עברה העת לעשות לה' ולתורתו, עוד לא פסו תופשיה, ורבים בתוכנו הצעירים שהם כבירי שכל טוב, העומדים להיות למופת בתורתם, אם אך יהיו תמוכים ונעזרים לבל יסערו מרוח מלא דאגות החיים, ולא יפוצו איש לעברו מפני מחסור ביתו, באין עוזר ותומך. כי על כן קמנו ונתעודד אני והעוזרים על ידי, להחזיק בידו סגולי האברכים, המתנבזים להקדיש עמלם ועתותיהם לתורת ה' כי מהם נקים רבנים גאוני תורה לרור יבא, וברוך ה' כבר נאספו אלינו הלום עיר ק' רבים מהצעירים לימים וזקנים בדעת תורה, והנם תמוכים כדי שפק ביתם, לבל יטרדו בעמלם לפיהם ולפי נשותיהם וטפם לבטל מתלמודם.

ולהגדיל תורה ולהרבותה, הנני קורא לכל נדיב לב, להביא ברכה על ההתיסדות הקדושה הזאת, אשר אני עומד עליה לכלכל ולנהוג אותה במשפט, לפי התקנות הקבועות מאתנו. ויהי נעם ה' על כל העושים והמעשים לדבר הגדול והקדוש הזה, וזכות התורה תעמוד להם, שיקיים בהם הכתוב „הון ועושר בניו וצדקתו עומדת לעד“ כאשר תברכם נפש הקורא אליהם בשם התורה ולומדיה.

יצחק אלהנן החופ"ק.

חז"ל אמרו, לא לסתר אינש בי כנשתא עד דבני בי כנישתא אחריתא. באמת ראויה ונאותה אזהרה כזאת בדרך עצה טובה, גם לבעל בית של חול, לבל יחרסו עד שיבנה בית נהדר מסנו כפי התכנית החרשה אשר בלבבו. אך בבית הכנסת לקהל ה', ומה גם אם עומד הוא על דעת רבים, הזהירו חז"ל בדרך לא תעשה, לבל יעזו אנוש להרוס את הקדש, אף אם לפי דעתו רבו בקיעיו ופרציו, עד אם יבנה בית מקדש-מעט אחר הטוב ממנו.

והנה רבים הם בימינו סופרים שונים, החוגים ונושאים דעות, איש איש לפי רוחו ומעמו, על כל מעשה הצדקה והחסד, ובכל צרכי הצבור, שמתערבים ומשתתפים בהם רבים, וכל אחד ישא מדברותיו בשער. בהם יש סופרים אשר אולי כונתם רצויה, אבל לדאבון לב, ברובם הם רק חוגי דעות ולא אנשי מעשה מלומדי נסיון, ולא נכו מעולם להוציא את מחשבותיהם לפעולות אדם. ולהרים את אבני המכשול וחתחתים מעל פני הדרך אשר יקראו לה דרך אמת ישרה. ובטרם אנו וחקרו להבין ולדעת כמה רחוק המעשה מהמחשבה, יציעו הצעות, יחוו דעות, ובאין עונה להם, יתגוללו יתנפלו בתביעות

בתביעות ומענות מדוע ולמה לא יעשו העושים והמעשים כן או כן? ולא ישימו לב להבין כי יש מחשבות טובות כאלה, אשר כמעט יקרה עליהם עוד הפעולה, וקבלו צורה וזה בתכלית, מהצורה והתכנית אשר היתה להן ברוח החושבים, ומגרעותיהן מרובות על המעלות המתקונות המקופלות ברבור לפי המחשבות ההנה. בכל עם ולשון ישאו יסבלו אנשי המעשה והנסיון בכל המפלגות, ממבקרים אנשי הרוח האלה, אבל יתר הרבה מכל אנשי המעשה אשר בכל העמים, ישאו יסבלו פועלי טוב, מצדיקי קדש בעמנו, ואשר יותר מכלם, יהיו מטרה לחצים שנונים, השוקדים להגדיל תורה ולהפיצה בישראל. התורה הקדושה מורשת קהלת יעקב, הלא היא נתונה ברשות כל אשר בשם ישראל יבנה, לדרוש עלבונה, ולבקש אמצעים לשמירתה והרחבתה. והסופרים אנשי הרוח יבנו לה עליות מרוחים בדמיונם. את תופשיה והוניה יאבו להביא בעדי עדיים איירופים, ולעשותם כלולים במעם וקנים והדר כחורים כחם, לרוח היום, הכל מיד הדמיון עליהם, על הסופרים השכיל, כי כן צריך להיות, מדה זו נאה וזו אינה נאה, כי הדמיון הממלא את כל החלל של המחשבה, בונה עולמים משוכללים בכל אשר הפה יוכל לדבר והלב לחשוב ברנע אחד אשר בין המחשבה אל הכתיבה, ומבלי דן את העושים והמעשים עד שיגיעו למקומם וליכלתם, ומבלי הפוך בדעות רבים אשר לא כדעותיהם, הנצבות לעיני העוסקים ומבלי התבונן אל המול מלמעלה שברעת הקהל הטכה ואומר להם שפרו מעשיכם לפי דעת התורה בדרך אבותינו, ואם תמאנו והפכתי את הענין כלו לתרו וכוה, מבלי דן ושפוט והבא בחשבון מחשבותיהם, אם תוכלנה להעשות ולהתקים, יבקשו חשבונות מאנשי המעשה נבוני הנסיון ועוד יותר מתגוללים זמתנפלים על כל קנקן חדש המלא ישן מדוע לא יתן הישן את ריחו כריח אשר יוררו ממנו סבקשי חדשות. ומכיון שנתן רשות למבקרים להוציא כל רוחם בשער, עולים ומתגוללים בהם גם מאלה, שדרכם וכונתם להזיק גם באמצעים מגונים שרק התכלית הנאה להם מקדשתם. והם הולכים רכיל, בודים דברים שלא יוכלו היות במציאות, ושופלים שקרים מופרכים מעיקרם, שתועלתם רק לבלבל המוחות ולהשקיע הענין הקדוש בערכוביא של דעות ספוגיות, ולהביא את ההמון ללישנא בישא,

ככל החויון הזה קרה גם להתיסרות הכולל בידי רבנו, כי משנת תר"ן והלאה, החלו סופרים מבקרים להביא כמשפט את הכולל והתנהגותו, אשר נשמת רבנו תחיהו ובו חיי רוחו, ובהם כמובן היו גם מאלה שדרכם להזיק ולהרע בקדש, ויוציאו לעו, ויטילו דופי ויפרצו גם גדר הר"א והנמוס, להציע הצעות, כפי הצורה המצוירת בדמיונם עד כי הכאיבו לכב כל מכברי תורה, וביותר הדאיבו נפש צדיק יסוד עולם, רבנו מיסד הכולל, עד אשר יצא בשער במאמר גלוי הנקרא בשם „עלבונה של תורה" אשר הגיה אותו הגהה מדויקת, עד כי הגליון הנשלח להרעדאקיע היה מלא הגהות בין השיטין מצעם כתב ידו, לאות ולעדה, כי כל מלה וכל הגה אשר במאמרו ההוא הן פרי מחשבות לבנו ותמצית דעתו. מאמרו זה אשר יצא מעומק הלב הטוב, המתון והסבלן הזה, החובב את כל והאהוב לכל, האוהב את הבריות ומבקש זכות וסליחה גם להמרוחקים בורוע הומון ובשטף הדעות מדעתו, מאמרו זה, יגיד לנו מה רבה אהבתו את התורה, עד כי בקום עליה מבקרים כאלה אשר נכחם להביא שואה על מקדש ה' אשר כננו ידיו לתורה דרבים, הנה נתן עליהם בקול חוצב להבות אש דת, ובאש מתלקחת בתוך הרמעות, הודיע צערו לרבים, בשעה אשר בעצמו הוסיף חווק וסררים ישרים בהנהגת הכולל, ככל אשר מצאה ידו, עד אשר העמידהו על מעמדו הנעלה: וז"ל מאמרו עלבונה של תורה בהוספה להצפירה 18 № שנת תר"ן.

עלבונה של תורה.

נאנח מלב קרוע ומורחת, אני נתבע לשפוך את נפשי לפני שלומי אמוני ישראל, מעלבונה של תורתנו הקדושה ולימדיה ומחזיקיה בעתים הללו, השרוים בצער, בשפלות ובבויון, מקול מחרפים ומגדפים, קל דמחכיב ומתלוצצין, ותולין בוקי סריקי בהנהגת הכולל פרושים מפה כדי להרס ולקעקע ולעקור משורש את החמדה היקרה והקדושה, תלמוד תורה של קהלת רבנן שיסדנו, ושאני נותן נפשי עליה בזקנתי, שכבר נהפכו מעי בקרבי לשמוע חרפת המתעסקים הישרים עמי, בכל העלילות והמענות של שוא שבודים ומפרסמים בווי התורה ומשניאיה במכח"ע על המתעסקים הנכבדים ועל כל מאן דעסקין באורייתא פה ובכל אתר מכחה של השתדלותנו, וזה כמה שנים שהולכים ומכונים ומשניאים, ולא נתקררה דעתם עד ששפכו קיתוניות של ליצנות רותחת והפחדות מגונות בהמליץ שנה זו נומ' 7.

והנה בהיותי מעולם אוהב שלום ונוח לבריות ומכבד את כל אדם, כידוע לכל מכירי, הודעתי צערי כמה פעמים להמקבלים את כתבי פלסתר כאלה לפרסמם ברבים, ושמתתי כפי בבקשותי ותחנוני שלא יוסיפו לצער בכאלה זקן כמוני, שלפי דבריהם הם גם מכבדים אותי, אחרי שנתתי עדותי על ההנהגה, שהיא מתנהגת באמונה, ושהענין הקדוש יקר וחביב עלי מאד, ושהיא נחתכת על פי וברוחי, אבל לנודל צערי ומכאובי מוסיפים הם להטיל קוצים בעיני, ולא עוד אלא שהוציאו כל רוחם בהתגלות לבם, בהפחדות איומות.

ע"כ אני פונה אליכם, אחי ועמי המחזיקים בכרית תורתנו הק' הכתובה והמסורה לפרש לפניכם שיחתי.

הכל יודעים כי חיינו ואורך ימינו היא רק תורתנו הקדושה הכתובה והמקובלת בדינו, עליה מסרנו נפשנו תמיד, בכל העתות הרעות שקמו עלינו צוררים ושונאים מבית ומחוץ מסרו נפשם על קדושת השם ית', בכל עת שבקשו לנזול מידינו את החמדה הגנוזה, או לשנות מחקותיה ומצותיה המפורשות מחו"ל המקבלים האמתים עליהם השלום, ואעפ"כ תמיד התאמתה בנו נצחיותנו הקשורה בנצחיות התורה; בכל עת ובכל מקום שעובו את התורה, אם מפני גיורת חיצונית או מפני הסתות ופתוים של מכחישי התורה שבע"פ שבקרבתנו נעובו הם ממנה וכלו מאליהם. וכמה חודרים דברי חו"ל (ברכות ס"א ע"ב), כפי שדרשתי באספתנו בארוכה בקמ"ר ספ"ב: ת"ר פעם אחת גזרה מלכות שלא יעסקו ישראל בתורה בא פפוס בן יהודא ומצאו לר' עקיבא שהיה מקדיל קהלות ברבים ועוסק בתורה, א"ל עקיבא אי אתה מתירא מפני המלכות, א"ל אמשול לך משל, למה"ד לשועל שהיה מהלך על גב הנהר וראה דגים שהיו מתקבצים סמוך למקום, אמר להם מפני מה אתם בורחים, אמרו לו מפני רשתות שמביאין עלינו בני אדם, אמר להם רצונכם שתעלו ליבשה ונרור אני ואתם כשם שדרו אבותי עם אבותיכם, אמרו לו אתה הוא שאומרים עליך פקח שבחיות, לא פקח אתה אלא ממש אתה, ומה במקום חיותנו אנו מתיראין במקום מיתתנו עאכ"ו, אף אנחנו עכשיו שאנו יושבים ועוסקים בתורה שכתוב בה כי היא חיך ואורך ימים כך, אם אנו הולכים ומבטלים ממנה עאכ"ו, אמרו לו לא היו ימים מועטים עד שתפסוהו לר"ע וחבשוהו אצלו אמר לו פפוס מי הביאך לכאן, א"ל אשריך ר"ע שנתפסת על דברי תורה, אוי לו לפפוס שנתפס על דברים בטלים.

מפני חמאינו אברנו כל חמודותינו ואין לנו שיוך רק התורה הזאת, דכולה בה, והצילה אותנו משלוליתה של נהרות רבות ועצומות, בכל העתות והמקומות שהעבירו

מן העולם כמה אומות הקדמונים יחד עם כמה כתות שעמדו בישראל למעון כנגד התורה ולומדיה, לשנות מצותיה ולגלות בה פנים שלא כהלכה, שעליהם אמר דוד עה"ש ברוח הקדש: כרו לי ודים שיחות אשר לא כתורתך, כל מצותיך אמונה שקר רדפוני עזרתי, כמעט כלוני בארץ ואני לא עזבתי פקודיך. התורה הזאת, שעליה מסרנו נפשנו תמיד והיא שעמדה לנו לחיותנו, היא רק התנ"ך, המשנה, הגמרא וכל מדרשי חז"ל והפוסקים, ועסק התורה הוא הלמוד על מנת לעשות ולקיים את כל חקיה ומצותיה במעשה ובפועל, לפי ההוראה של מפרשי חז"ל המקבלים האמתים, וכמו שמברכים לעסוק בדברי תורה, ולא למוד גרידא, כפי דעת המשובשים ר"ל שהתורה היא רק ברוח ולא במעשה ח"ו.

ועל כן רק אלה שעסקו בתורה המקובלת שבידינו, והחיוקן לומדיה שהתנהגו בדרך אבותינו מעולם, הם שנשארו לפליטה גדולה, ולא כן כל אלה הכתות כהצדוקים וכמה מיני מינים שהתחכמו או הרשיעו, לשנות צורת ישראל ותורתו ממטבע שסבבו חכמינו הקדושים, מראשי חכמי המשנה עד הפוסקים, כבר כלו, או מתדלדלים והולכים לבליון, ולא השאירו רק שמם לקללה, וע"כ רק עסק התורה והחוקתה היא נפש אומתנו וחיתה.

כל מצוה וכל מדה טובה שמחויקים ומתנהגים בה, היא נותנת חיים ותקומה לאומה הישראלית, אבל רק אם היא מקוימת כדת התורה ובשביל התורה שתתקיים, שהיא הנשמה הכללית. יש בידינו פרפראות רבות לחכמת התורה, כמו דקדוק לשה"ק ודרכי הלשון, וכהנה עוד ידיעות חביבות, כתולדות גדולי ישראל והרפתקאותיהן דערו עליהן, המעידות ומודיעות עד כמה מסרו נפשם בעד עסק התורה וקיום האומה בה, אבל חלילה להעלותן, כשהן לעצמן, במעלות התורה, ומשנה מפורשת היא: קנין ופתחי נדה הן הן גופי הלכות, תקופות וגימטריאות פרפראות לחכמה, ר"ל לחכמת התורה.

ו"ל תשובת הריב"ש סי' מ"ח בשם רבינו האי גאון: תקון הגוף ומישור הנהגת האדם הוא עסק המשנה והתלמוד, ואשר טוב לישראל כי למוד התורה יועיל לעצמו ולאחרים שכמותו ויועילו לעמי הארץ, כי ישרים דרכי התורה והמצוה כו', ולא תמצא יראת שמים ויראת חמא וזריוות וענוה וטהרה וקדושה אלא במתעסקים במשנה ותלמוד כו' עכ"ל.

דברי אמת וצדק הללו, שהתורה והחוקת לומדיה ברבים היא חיינו ונצחיותנו, וכל תקותנו בזה ובכא כולה בה, הדברים הללו שהיו גלויים וידועים לרבנן ותלמידיהן, הם שהעירו לבבותיהם של כל גדולי אומתנו מעולם, להרביץ תורה ברבים, להגדיל ולהאדיר כמותה ואיכותה בתלמידים רבים, ובפרט לעתות בצרה, בעת שחשכו עיניהם של ישראל מגזירות קשות ורעות, שראו בהן יד השם על עזבם את תורתו, כמו שכתוב: על מה אבדה הארץ וגו' על עזבם את תורתו, ואמרו בפתחתא איכה רבתי: אימתי וכו' בשעה שישראל משליכין דברי תורה לארץ כו'. כל זמן שקולו של יעקב בבתי כנסיות ובבתי מדרשות כו'.

ריב"ז השתדל להציל את יבנה וחכמיה, בידיעתו כי בהצלת התורה והחוקתה יציל את האומה כלה, שהתורה שאינה נופלת תחת הזמן והמקום היא תחית כל מחויקיה בכל זמן ובכל מקום. כן עמדו להם לישראל הישיבות שבבבל, נהרדעי ופומבדיתא, בזמן התלמוד ואחריהם בזמן רבנן סבוראי והגאונים, וכן הלכה התורה בגלות לספרד צרפת ואשכנז ולא פסקו ישיבות, שכל ישראל ספקו מזון לתלמידים מעולם, וכן התחזקו הגאון הקדוש בעל החת"ס ז"ל באתריה, ובארצנו ישיבת וואלאזין אשר יסדה הגאון מאוה"ג

מאזה"ג רבינו חיים וצ"ל, ועוד ישיבות קדושות בארצנו, וכן באונגרן ונאליצא, שיצאו מהן רבנים גדולים גאוני ארץ, עמודי התורה והוראה, שבהם ישראל יתפאר.

ועתה בראותנו בימינו, כי מפני צרכי עמנו המרובים, ודרכי החיים החדשים והשונים, ונסבות הזמן ומשאלות הרור, ירד קרן התורה עד עפר, דורשיה נמעמו, ורבים ממכבדיה בפיהם ובשפתם הוילוה וגם שנו פניה, או גלו פנים בהליכותיה, לכן התעוררנו לפני שנים רבות להעיר ולעורר אהבת התורה בלבב הישרים והתמימים די בכל אתר ואתר, שיקישו איש כפי נדבת לבו, להחזיק אברכים מופלגי תורה מצוינים, המסוגלים להיות גדולי תורה, ומהם שיהיו גאונים עמודי הוראה, בשקירתם על התורה, עד שיעלו במעלות התורה היותר נעלות. בהתעוררות הזאת אין כאן לא חברה ולא אגודה, כי אם מעוררים ומשתדלים, להלהיב את הלככות באהבת התורה ולומדיה.

שמחנו שמחת נפש, בשמחת תורה, כי עלתה בידנו להחזיק קרוב לשתי מאות לומדים גדולים, שבהם כמה חריפים ובקיאים שהגיעו לחוראה, ומוסיפים אמץ והולכים מחיל אל חיל. הדרשנים המעוררים אומרים מפורש בדרשותיהם, כי תכלית ההתעוררות הזאת היא להשתלמות התורה והוראה בפי ובלבב הפרושים היקרים, השוקדים על תורתם פה כבכל בתי אולפנא שנהגים בישראל מעולם. כל יראי ה' היקרים ראו ושמחו כי מלבד גודל המצוה מקבוץ של ת"ח, שנתוספו כמה ספסלים בבתי מדרשות והקול קול יעקב, הנה זכינו את הרבים והשלמים, ה' עליהם יחיו, להיותם תומכין דאורייתא, כפי שכתבנו בספרנו "עץ פרי" בשם הרי"ף לע"ז דמי שנטמל חסד עם לומדי תורה הוא ממש כאלו הוא מעצמו לומד בתורה ומצינו כן בב"ר ויחי דובולון קודם ליששכר וכו' שאלמלא ובלון לא עסק יששכר בתורה, וכשמעון אחי עזריה (כריש זבחים, ובסומה דף כא:).

אבל אשר לא האמינו כל צר ואויב כי יעשה כן בעמנו בעת כזאת, הנה אוי לעיני ולאנוי שכך רואות ושומועות. בעת אשר הכל קוראין ומצוהין אחדות אחדות, הכל, אפילו הללו שנתרחקו הרבה מהכלל ומהדת, התחילו צועקים לחיווק הדת לפי שראו בנסיון כי עזיבת הדת, וההתדממות הגמורה לא תמצאינה להן חן וחסד כלל בעיני שונאי ישראל, הנה אעפ"כ הנה קמו עלינו רבים מרחוק ומקרוב אשר הפצת התורה באיכותה ובכמותה, והתלהבות לבבות האומה באהבתה ובתמיכתה, הן כמחאה גמורה מקוימת בהאומה נגד דעתם ומעשיהם של אלו, והתירו להם כל האמצעים המנונים ביותר, להרום ולעקור משורש את הקבוץ של ת"ח ולבטל את הענין הנכבד בשקרים בדוים, בליצינות ולגלוגים משוקצים ובהתפחדות מגונות ויספרו מעשים וספורים שלא היו בעולם, וגם יבדו להם שמות אנשים נכבדים אנשי צורה בעירנו למען הוליק שולל את לבות הקוראים התמימים, וכבר בא הגביר הנכבד ומפורסם בעירנו ה' נ. נאמאנזאהן והודיע את אשר נחתם בהמליץ נ. נאמאנזאהן כי לא מפיו יצאו הדברים האלה ובהתקרא ויולותא דתלמידי חכמים צדיקים כפני ת"ח ברבים, כאלה לא נשמעו בישראל מימות ענן ושאוול, הם מעיזים להעמיד פניהם כבאים עלינו במענות של עשית סדרים, כחובבי תורה. ואשר באמת אין לך כוזה תורה בעולם, שלא יסתיר תאות לבו לקלקל ולהרום במענות ותביעות של יושר, תיקון או גם חיווק הדת בכדי לגנוב דעתם של היראים התמימים, תומכי התורה.

אחי ועמי, השתתפו בצערנו, על תורתנו העלובה מבני אדם שבאומתנו, שאין זה דרכי וכבודי לכנותם בכנויי הגנאי שהם ראויים להם, כי הנה חו"ל יספרו לנו (תענית י"ח) שפעם אחת גזרה המלכות גזרה שלא יעסקו בתורה, נמלו עצה ממסרונאי אמרת

להם צאו הפנינו אי שמים לא אחים אנחנו לא בני אב אחד אנחנו כו' ובמלום, ראינו כי גם רשעי גוים הקדמונים נכמרו נחומם לתחנוני בני עמנו, ועתה בעתים הללו בעוה"ר שאלה המוענים עלינו בעצמם אנוסים לקרוא לחווק הדת, וכי הם מתאכזרים עלינו המתחננים אליהם בעד עסק התורה שאנו נותנים נפשנו עליה, שישלקו ידיהם ופיהם מאתנו, עד שמתנקמים מאתנו בלי חמלה, שלא היה די להם הלגלוגים והליצנות ששפכו על כל העוסקים בכנום של ת"ח הקדוש ברבים ובכל ההפחזות הכוזבות עד שחבלו מומה מנולת כל כך המפרכת את כל גופי ונפשי, לברות ברבים עלי, כי אני כאדם שאין בי דעה לעצמי, טוב המוג ורך הלב, הנני נגרר אחרי אנשים רעים נוקלים וצבועים הנמצאים בביתי ומשתמשים בי ובשמי לכל מה שלבם חפץ וכו' וכו', ולא עוד אלא שהמתנכלים עלינו הללו, עוד התכחשו לי לכתוב כחולקים כבוד לשמי ומקנאים קנאת כבודי, ויהיוני ויפחידוני להרום את אשר בניתי בעמל רוחי ונפשי.

ת"ל זה לי כמה עשירות שנים שזכיתי להשתמש ברבנות, תשובות לאלפים בשאלות כל מקצעות שבהוראה, מכל ארצות פזוריני השיבותי להלכה ולמעשה בעוה"ר, ובכמה עינים נכבדים בצרכי הצבור היותר גדולים באומתנו פונים אלי כל פנות עמנו הקרובים והרחוקים, וחליפות דברים לי עם ראשי אומתנו השועים הגדולים והנכבדים ולא קרה שיהרדר אחד בהם אחרי שמא לא מדעתי אני נושא ונותן עמם, ועד כמה חוצפא יסנא שהחציפו להגיד לי בפני וברבים שהנני בלי דעה, ואנשים רעים שבביתי משתמשים בי להיות נפשם וכו'. איה הבושה, ואיה רגש הכבוד והיושר, שהם מתפארים בהם; או לי שעלתה לי בימי וקנה אלה להתאונן בדברי דוד המעוה"ש אני שלום וכי אדבר המה למלחמה. גדול השלום, ומנעורי עד עתה אני מתאמץ בעוה"ר ונותן דעתי על השלום, עד שכמה פעמים אני מקבל תרעומות רבים, על שאעלים עין מכמה ענינים, שהם באמת כמדקרות חרב בלבבי, רק למען השלום ושלא ליתן יד למחלוקת, בהיותי שוקל כל ענין בדעתי ומקבל הרע במעומו, עד עתה שבאו לגוול את מחמד עיני, כינום ת"ח בעסק התורה שחיי נפשי רוחי ונשמתו קשורים בוה, ועודם מעינים לגנוב את דעתי בכבוד מדומה שהם חולקים לי בשלילת הרעת חלילה ממני.

ועל כן הנני קורא ומעיד עלי את אמונתי ויושר לבי בשם התוה"ק העלובה כי מעולם לא עשיתי דבר שלא הקיפה ידיעתי אותו מתחלה ועד סוף, ולא העבירני אדם מדעתי בדבר שהתבוננתי היטב שאינו ראוי להסכים עליו. לא ישבו בקרב ביתי עושי רמיה, והנני מתרחק מן הכיעור, וכדברי דוד המעוה"ש אמר עיני כנאמני ארץ וגו', אנשי סודי הם תמימים וישרים.

והנני מעיד כי כל המנהיגים העוסקים עמי בהחזקת הפרושים, הם אנשים של צורה, תמימים ויראי ה' הרחוקים מאהבת הבצע והכבוד, והם נותנים כבודם לגדופים והתולים רק מאהבת התורה. אוי, היש לך גלות התורה גדול מזה, כי יקומו מקרבנו אנשים שאינם כדאים להמפל בהם, להרתיע עליהם ליצנות לחרפם בכל מיני חרופים שלא נשמעו מבני תרבות, ולבוזות ולהשניא את הלומדים השוקדים בכל מיני התול וגירופים, בדברים וספורים שונים כדוים, שקרים גלוים אך ורק שבכחם להשניא ולגבל את לומדי התורה בעיני כל מפלגות עמנו, ברכילות שקרים ולהגדיל המשממה בעוה"ר, אשר כל הספורים בשקר יסודם, ובעד זה עוד יכנום חברה מסותרה רוקמים בסתר, חבר פריצים, תחת שהכל יודעים כי ת"ל מחובשי בהמד"ר לא יצאו מעולם רוקמים בסתר, וכל אלה רק יען כי דעתם שונה מדעת אלה המלגלגים, דאה ה' והבימה, לרמעתנו אל תחרש.

והנני מעיד לפני אחי ועמי כי ההתיסדות מתנהגת בצדק ובמישרים ונס במשמר ובסדרים כפי היכולת. יש בעמנו התיסדות שונות, ואין אחת נכנסת בתחומה של חברתה להסיג גבולה, ולא עוד אלא שקרושת האחת מוספת כח להשנית, וכלן יחד משכללות אחדות אומתנו. בני עמנו נותנים וחוזרים ונותנים בעין יפה, אבל בכל ענין מרובים צרכי עמנו מכח היכולת, ותחמר בהכרח השלמות הגמורה, ורחמנא ליבא בעי, הישרים מביטים בעין יפה על כל יסוד הענין שנרמה להם כהר ומתפלאים איך יכלנו להקים יסוד גדול כזה, וצרי עין יחשבו כל הענין כהבל נדף, ומבקשים תואנות וחסרונות מבלי שירצו להכנס בפנימיות הדבר. ידענו מאד כי יחסרו עוד כמה דברים בהענין הקדוש שאנו עוסקים בו, אך החסרונות הללו הן רק חסרון יכולת אך לא חסרון אמונה והשגחה. ידעתי כי רוב אחינו אנשי שלומנו במוחים בנו שעוסקים אנחנו באמונה, ואינם מבקשים חשבונות, אף על פי כן החשבונות מסודרים ופתוחים לכל הישרים מאנשים של צורה שירדשו להראות להם, לא לשם קנתור ולתקן ע"מ לקלקל.

אוי לנו שהביאוני לידי כך להורקק להם ולשאל להמחרפים מי שם אותם לאפטרופוסים בישראל, ולבוא על המתעסקים ותומכים מחביבות התורה באמצעים מגונים כאלה מבקשים חשבונות וסדרים, ותוך כדי דבור יגידו לא יכתדו כי לא ינחו ולא ישקמו עד שיהרסו ההתיסדות עד היסוד בה, אבל אחת אמרתי, יעשו מה שלבם חפץ, והשומר אמת לעולם ישמור את תורה"ק שרבים קמו עליה ועל תופשה מעולם, והקב"ה הציל אותם מידם.

והנני כופל, משנה ומשלש עדותי כי הפרושים השוקרים הם בהפך הרבה הרעה שמביאים עליהם, אנשים של צורה, אנשים מן הישוב, נוחים רצוים ומקובלים לרוח הבריות ושרובם עתידים להיות למאורות בישראל א"ה.

הגדתי היום את האמת הברורה, ויותר לא אוסיף להשיב על מענותיהם עוד, וכל הישרים יכירו האמת מתוך הדברים היוצאים מלבי הקרוע לקרעים, ואכפול הדברים כי פן יוידו המלגלגים לשוב ולאמר כי גם הדברים הללו אינם אלא תוצאות לב זולתי, לכן הנני מוסר מודעה ומפרסם ברבים כי כל הדברים האלה נכתבו ברוחי וברגש נפשי, ועל זה הנני נותן שמי וחותמי באמירת שלום על ישראל ועל רבנן ותלמידהון כרצון הנאנח והנעלב והמצטער על עלבון התורה ולומדיה ומחכה לישועת ה' ולהרמת קרן התהה"ק ולומדיה ובעה"ח יום ד' ח' שבט תר"ן קאוונא.

נאום יצחק אלחנן החופ"ק הנ"ל.

והנה במדה אשר מצד אחד שמענו את קולו מתוך אש קנאתו לתורה דרבים מפני עלבונה, בה במדה שמענו מצד השני את הוד קולו החוצב להבות לחווק הכנוס של ת"ח, ולשכלולו והשתלמותו עד גבול היכלת אשר בכח האדם. הן אין דבר הנעשה תחת השמש, אשר יצא מידי עושהו ביום העשותו, משוכלל ומתוקן כל צרכו. כי לתכלית השלמות האפשרית, יביאהו הזמן והנסיון בהשתדלות המפקחים והמשגיחים עליו בתחבולות חכמה ובמועצות ודעת. כן הוא בכל דבר, ומה גם דבר קדוש שמוצאו ומבואו צדקה דרכים. אם ראשיתו מצער ודרוש חווק והקון, במשך הזמן יתפתח וישתלם ע"י שימת עין ולב והשתדלות חרוצה ונמרצה, ועל כן מהור ידים כרבנו הוסיף אומץ והרבה עצמה, וחפץ ה' בידו הצליח להעמיד את הכנוס של ת"ח אשר נתן נפשו עליו במעמד נכון ונשא. ולפום צערא אנגרא, כי זכה לראות את התיסדות הצדקה תומכת כבוד התורה בלמודיה הזאת, כי עלתה בשש השנים האחרונות למעלה למעלה בחמרות וברוחניות יחד, כי התנערה ותנקה מהחובות אשר השתרגו עלו עד לפני שש השנים האלה

האלה לסכומים עצומים, שהרבית שלהם אכלה הרבה מקרן ההכנסה ותהי הרוחה, וההכנסה מתרבה משנה לשנה, כפי הכלל האמתי „קושמא קאי“ והמפורסם איננו צריך ראייה על אמתתו וטובו. ובתרחבת הרעת האחוזה בעקב היכלת להשגיה ולהקן תקונים טובים ומועילים, רחבה ונסבה למעלה ההשגחה ופיקחת העין, לבל יקובלו בלתי אם אברכים מצוינים, הראויים להשתלם בשלמות התורה והיראה, עד היותם מוכשרים להיות רבנים בישראל, ולהטיב לפני תמיכתם לביתם והחוקתם על אופן שיאמר „אם יש קמח יש תורה“. וכן נתרבה גם מספר המתקבלים ההגונים, והכל בסדר טוב, בעין יפה ובהשגחה יתרה ומחוכמה. וכה הלכה הצדקה הזאת הלוך והשתלם עד היותה קבועה ועומדת כאהל כל יצען, וגם אחרי העלות רבנו משיבה של מטה הזאת למתיבתא דרקיע, נשארה אחריו ברכה קימת לדרות ערוכה ושמורה על מהרת הקודש, כפי רצונו זה כבודו החופף עליה, ורוחו היא המתהלכת בתוכה, והיא המוכה וסמוכה לעד לעולם, מכל תומכי אורייתא הששים ועושים צדק, ושמוחים לעשות רצון צדיק, אשר מסר נפשו על הצדקה הזאת תומכת בנוס ת"ח, אשר עליה צוה ובעדה התחנן אל ערתו בצוואתו, ובה, כמעט רק בה. היו דבריו האחרונים, ובהגינו בה השיב רוחו אל ה', והיא המצבה החיה חיי עולם אשר הציב לו בחייו. כי נוסף על ספריו מאירי העינים בהלכה, ועל כל ספעלי צדקתו. שהם אבני קדש, אבני זכרון מתנוססות בכתר תורה ובכתר שם טוב, הציב לו יד ושם עולם ביסוד המעלה הזה, שממנו יעלו ויגיעו למודי ה' במעלות התורה העליונות להיות אורים ומורים בישראל.

רואים אנחנו רבים מבעלי הנפש הדואגים לאחריתם, מניחים כספם לקרן קים אשר יכה שרש למטה ועשה פרי למעלה, כי צדקתם עומדת לעד בקרן אשר יאצר ויחסן ופריו יהי קדש לצדק עולמים. אך עוד גבוה ומאד נעלה קרן קים כזה אשר הניח רבנו אחריו ברכה, כי הקרן בעצמו הוא עץ חיים למחויקים בו, ומעם העץ ופריו שוים לברכה. החוקת תופשי תורה ברכים השוקדים עליה והגונים בה יומם ולילה, היא בעצמה הקרן שכולו פרי קדש הלולים לה', והוא גם עושה פירות ולחרשים יבכר. כי הנה למשל: בני עשרים התמוכים משך שלש שני שבתם פה בשקידה, בקנאת סופרים המרבה חכמה, בשמוש חכמים, בדקדוק חברים, בפלפול איש עם רעהו, יוצאים תלמידי חכמים מוסמכים להוראה, ולפי חשבון ימי שנותינו שבעים שנה, העמידה בהם התמיכה, תלמידי חכמים עד יובל שנים, ורוב תלמידי חכמים כאלה, מרביצים תורה גם הם, ומעמידים תלמידים ובנים עוסקים בתורה ובמצות שגם הם ילכו בדרך מוריהם והוריהם, בעוד שהקרן בעצמו עומד וקים ולא ימוש מעשות פרי, ועליו יאמר פרי צדיק עץ חיים, שהעץ בעצמו, הקרן, הוא חיים, מלבד פריו אשר יתן בעתו. הנה זאת נחלת עבד ה', אשר לעולם תהיה לפירות ופרי פירות נחלה בטוחה מאד שהוצאותיה בעצמן הן הן הקרן והפירות, כמ"ש במדרש רבה (ויקרא לד) רבי טרפון ירב לה' עקיבא שית מאה קונטרין דכסף, א"ל ובין לן חדא אוסיא דנהוון לעין באורייתא ומתפרנסין מינה (קנה לנו שדה שנעסוק בתורה ונתפרנס מיבולה) נסב יתהון לספרייא ולמתניא ולאילין דלעין באורייתא (לקח הכסף וחלק לסופרים ות"ח העוסקים בתורה) לבתר יומין קם עמיה (עמד ודבר עמו) א"ל זבנת לן לההיא אוסיא דאמרית לך (הקנית השרה שאמרתי לך?) א"ל אין א"ל אית בך מחמי לה לי (יש בידך להראותו לי?) א"ל אין נסאתיה וחמאי ליה ספרייא ומתניא ולאילין דלעי באורייתא (לקחהו והראהו הסופרים הלומדים) א"ל אית בר נש ירב מגן אפוכי דידה הן היא (הכי מדרך אנשים לתת כסף בלי שמר זכרון ואיה איפה הוא שמר הזכרון?) א"ל גבי דוד מלך ישראל דכתיב ביה פזר נתן לאביונים צדקתו עומדת לעד (השמר הוא אצל הבטוח חידוע דוד מלך ישראל!).

פעולתו

תורה בלמודיה.

פעולתו וברכתו על המוגמר בדבר המלמדים והתלמוד.

כאשר החלה התקופה החדשה אשר הממשלה שמה לב אל ההשכלה בישראל, הוציא שר ההשכלה אוואראו בשנת תר"ד (1844) את פקודת הרומומות, להביא את המלמדים בישראל תחת השגחת המניסטריום להשכלת העם. ובשנת תר"מ (1849) יצאה פקודת הממשלה להמיל על המלמדים החובה להשתלם בדיעות שפת רוסיא, ובשאר ידיעות לפי המדה הקבועה להם, ויסדה ועדים אשר לפניהם יעמדו המלמדים לבחינה (עקואמען). ואולם מטעמים אשר אין פה המקום לבאר אותם, התבוננה הממשלה כי לא תבוא בזאת למטרת חפצה והלך רוחה, ועל כן בטלה בשנת תרמ"ז (1855) את הועדים ההם, ותמה קו עליהם בפקודתה מן 3 מאי שנה היא, לתת ארובה להמלמדים רק לעשרים שנה, היינו עד שנת תרל"ה (1875), אשר מהעת ההיא והלאה לא יהיו רשאים להיות מלמדי תינוקות בישראל, בלתי אם אלה אשר השלימו חקם בבתי המדרש לרבנים בוויילנא ובוויטאמיר, או שגמרו חוק למודם בבית מדרש נכוח (ווישע אוצעבני זאווערעניע). ואחרי אשר המלמדים עמדו להיות מוסרים מהיות מלמדים, ונחשבו כעוברים ובטלים מן העולם, על כן לא דקדקה הממשלה לדרוש מהם שילמדו במשך שנות הארוכה אשר נתנה להם, כדי לעשות איזה עקואמען, ותדרוש מהם רק תעודה שנתית במחיר חצי ר"ב, אשר תנתן להם רק בתנאי, שתהי בידם עדות הפאליציאז על הנהגה טובה. אך לבל ירבו מלמדים גם בזמן הארוכה, הקדימה בשנת תרכ"ט (1869) לתת צו, לבלתי תת תעודת מלמדות, רק לאלה אשר הביאו בידם תעודות מכבד, רק להם יחליפו שנה שנה הישנות בחדשות, אבל לא למלמדים אשר לא היו תעודות בידם מכבד. אז בשנת תרכ"ט החלו גדולי ישראל בארצנו לשום לב, כי לפי מצב המלמדים ועתידותיהם, אשר תחתיהם עתידים תלמידי בתי ספר הגבוהים לקחת בידם את החנוך לילדי ישראל, עתידה תורה שתשתכח מישראל חלילה. והגאון הגדול האטתי צדיק ונשגב ר' ישראל סאלאנמער זצ"ל, ועל ידו הגאון הצדיק החכם הכולל ר' אלי זצ"ל לעווינוואון מקראטינגען, יחידו הסגולה בעוסקים בצרכי צבור בימים ההם. התבוננו עוד אז כי גדול כבוד רבנו בעמנו, וכח תורתו סאזרהו חיל לעשות לעמו ולתורתו, ורוחו הוא יקבץ כל המפלגות, להקיץ את הנרדמים, ולהגיש עצמותיהם לפני הממשלה יר"ה, החוששת לתקנת האמונה והדת ולבאר לה, כי הפקודה בדבר המלמדים תכבה את גחלת הדת בלבב הצעירים בישראל. מענות קהלות ישראל ובקשתן הצורקות מצאו מסלות בלבב שר ההשכלה החכם הנאור גראף מאלסמאי. אפס כי חבריו סגני הממשלה, התקשו נגדו ונגד בקשות קהלות ישראל, באמרום כי לא יתכן לבטל פקודת הממשלה משנת 1855. אבל הבקשות המיוסדות במענות אמתיות, אשר העתירו קהלות ישראל, פעלו פעולתן אשר הגראף מאלסמאי הפיק רצון מהממשלה לתת ארובה עוד שתי שנים להמלמדים האלה, אשר היו בידם תעודות מלמדות מלפני שנת 1869, והיא עד שנת 1877. ואולם בשנה היא יצאה פקודת הממשלה, כי אלה שהיו בידיהם תעודות לפני שנת 1869 רשאים להחליף תעודותיהם גם להלאה מבלי זמן קצוב. עד אשר סוד המלכות (גאסדארסמוועני סאוועט) יעשה סדר חדש בדבר המלמדים. הפקודה הזאת, אף כי לפיה ישועות כל נעשו רק למלמדים יחידים, בכל זאת היתה נכבדה מאד לשאלת המלמדים בכלל, אחרי אשר בטלה בעקר השאלה את הפקודה

הפקודה משנת 1855, ותתן רשות לסוד המלכות לעשות סדר חדש בענין המלמדים ובזאת פתחה שער לפני הדוואנים והמשתדלים, למצוא פתרון טוב לשאלת המלמדים מאת הממשלה יר"ה. בעת לעשות ההיא הפליא רבנו הגדול בהשתדלותו בדבר הגדול הזה, עד אשר נמצאו לו גדולים וטובים, חכמי לב, דורשי אמת גם ממפלגת הנאורים, אשר התחברו אל היראים, וישחרו מכם וחכמתם לחפצו, ויהיו למליצי יושר בעד הבל פי התינוקות של בית רבן בחדרים. אין כח הדבור לכאר ולתאר את כל עמל רבנו, והשתדלותו הרבה והעצומה מכח אדם, אשר עמל והשתדל במשך שש עשרה שנה רצופות, לאחד לבבות גדולי עמנו מדור הישן והחדש יחדו, ולהמציא עוסקים ומשתדלים תמידים עם ההוצאה הרבה הדרושה למסעות, וכרומה, להרבות בקשות, ולהעיר ולעורר את כל מי שהיכלת בידו לעשות להדבר הגדול הזה, ולא נח ולא שקט, עד אשר זכה לברך את ה' אשר החיהו לראות כי נשלם חפצו, והיותו הגומר במצוה ולשמות על פקודת הקיסר אלכסנדר השלישי מנחתו כבוד בשנת תרנ"ג, הנותנת רשיון מחלפ שתנתן תעודת מלמדות במחיר שלשה רז"כ לשנה, לכל מי שירצה להיות מלמד תינוקות בישראל מכלי כל תנאי עקואמען. ולמלואים בדבר רשיון המלמדים, הביא ה' בידו אחרי כן ענין גדול ונכבד, לפעול ישועה לתורתנו בחדרים, לקים על ידו, והיה מעשה הצדקה שלום ועבודת הצדקה השקט ובמח" (ישעיה ל"ב). כי בשנת תרנ"ה יצא מאת שר ההשכלה צירקוליא, לאסור בחדרים את למוד הגמרא, דקדוק, לוח הפעלים, וספרי הסופרים שולמאן ורומש ודומיהם. סגנון הפקודה יוכיח, כי היתה בזה מלשינות מלשינים מקרבנו החפצים להכנות מחורבן דת קדשנו. והצירקוליא חזה נמסר לפקידו לשכות ההשכלה אשר בכל עיר ועיר, כי ישניחו אשר ישחמר שמירה מעולה, לבל יעברו המלמדים על אסור הלמודים הנאסרים האלה. ומי ימלא צערו של רבנו, ומי יספור דמעותיו אשר הויל בשפך נפשו בשאלתו במכתביו הכתובים בדמעות ממש, אל גדולי אדירי עמנו, כי ישתדלו וירבו תחנה ובקשה, ויוכיחו כי מבלעדי למוד התלמוד בחדרים תפוג תורה ולא תכון דת ישראל, והסתתר גם הבינה במקרא, מלבד מה שאי אפשר ללמוד התנ"ך להתקים באסור למוד הדקדוק ולוח הפעלים. וכאשר היה ה' עמו, הלכה כמותו בכל מקום, כן התקים בו ברבנו סאמרס ז"ל הלומד תורה לשמה דבריו נשמעים*), כי דבריו חצבו להבות אש קדש בלבב גדולי עמנו, אנשי השם, ומחוסם ותומם הפליאו עצה והגדילו לעשות לתורת ה', וחפצו הצליח בידם, להפיק רצון מאת שר ההשכלה בכח בקשותיהם והוכחותיהם הצודקות והנאמנות להרשות למוד התלמוד בחדרים, ולהתיר גם למוד הדקדוק ולוח הפעלים אשר עמד בשורה אחת עם אסור למוד הגמרא, ולישראל היתה אורה זו תורה.

ולתת מושג מצעריו של רבנו תחלה ואח"כ משמחת נפשו, הננו מעתיקים בזה, לדוגמא, רק נוסחי שני מכתביו אשר שלח לשועי עמנו, אשר היו מלאכיו עושי דברו בהשתדלותם להצלת למוד הגמרא בחדרים:

ב"ה

(*) וכמו שאמרו ז"ל במדרש רבה ויקרא פרשה ל"א עה"ס עיר נגורים עלה חכם וגו' ורבנן אמרי עון זו תורה מנעסה ככל מי שיגע בה בטוח שגור ואחרים מקיימין כך אמר סק"בם נמשך הרבה יגעת בתורה אלף מהלך גור וישראל מקיימין, סה"ד זו את בני ישראל.

א.

כ"ה יום א' ב"ז ניסן תרנ"ה קאוונא .

כבוד ידיד בית ישראל ויד"נ ה"ה השר הנעלה וגדול ליהודים

הגדיב המרוסם רב פעלים והמפורסם וכו' כש"ת מו"ה

יעקב פאליאקאוו נ"י . שוכמ"ם .

אחדשה"מ בכבוד הראוי, לפני שבועות מספר התכבדתי לבוא לרום הדרת תפארתו בדבר הפקודה של אסור למוד התלמוד בחדרים. לבני כלבנות כלל אחב"י נשכרים לרסיסים מרוב יגון מפני האסור האיום ההוא שלא היה בעמנו זה הרבה מאות שנים — שיגרום ח"ו להרום יסודי התורה והדת ולכבות הגחלת הנשארה של היהדות מבני דור נולד, ה' ירחם.

ורק זאת ינחמנו הבטחת רום הדרתו להרבות תחנה ובקשה להכניס תפלת ותחנוני אחינו ב"י ולהפיק רצון בע"ה. יהי' מחסר מעכ"ת למלאות חפצו והבטחתו הטובה לנסוע בהקדם לס"ט פעמערבורג להשתדל שם להציל את תורה"ק מכליון ואבדון. עיני כלל אחב"י נשואות אל הדרתו, לכן כשם שבנתנית התורה ירד הקב"ה בעצמו לתת לבנ"י ולא ע"י שליח, ככה חובה עלינו לבקש שיוירו גם מעלתו בכבודו ובעצמו לא ע"י מכתבים ושליחים להציל את פליטת תורה"ק, ומפעלות צדקתו ישארו לזכרון עולם חרות בהדרת קדש לתפארה בתולדות בני עמנו כי הגדיל לעשות, וחפץ ה' בירו הצליח להגן ולהציל את תורה"ק, ומה רב הוכות הזה עין לא ראתה א"ק זולתך יעשה למחכת לו כעתירת וברכת ידירו דוש"ת.

יצחק אדחגן החופ"ק.

ב.

כ"ה יום ג' ז' אלול שנת תרנ"ה קאוונא .

כבוד ידיד בית ישראל ויד"נ השר וגדול ליהודים פאר ישרון

והדרו גדול העליליה ורב פעלים נודע לשם ולתפארה כו'

כש"ת מו"ה יעקב פאליאקאוו שליט"א. שלום וברכה נצח !

אחדשה"מ בהדרת הכבוד, ברשות התורה הקדושה, ובשם כלל אחב"י אשר תורת ה' תמימה היא נשמתו וחיי רוחו, הנני מתכבד להגיש רחשי תודה תהלה וברכה לרומעכ"ת, אשר זכה וזיכה את הרבים להציל את חמדת ישראל מהאסור הנורא שיצא על הגמרא הק' מבלי ללמדה בחדרי תינוקות של בית רבן.

הן אמרו חז"ל כי העולם כלו מתקיים בהבל פיהם של תינוקות של בית רבן כי אם אין גרים אין תישים, אם לא ילמדו הנערים בילדותן לא יתכן שילמדו בעת שיוטלו עליהם צרכי החיים, על כן ע"י אסור למוד הגמרא בחדרים עתידה היתה התורה שתשתבח ח"ו מישראל ר"ל. ואחרי אשר גם קיומה החומרי של אומתנו קשורה כהגוף בהנשמה בקיומה הרוחני כפי שהורה הנסיון אשר כל הכתות שפרקו מעליהם את התורה שבעל פה נשכח כל זכר למו, וכמאמרם ז"ל כי על פי הדברים האלה כרתי אתך ברית זו תורה שבעל פה, ורק בני עמנו שמסרו ומוסרים נפשם על קרושת התורה שבעל פה נשארו נצחיים וקיימים כיום הזה.

לכן כו' ימלל גבורת צדקת רומעכ"ת אשר בעת צרה ליעקב כואת זכרו ה' להיות

המלאך

המלאך הגואל הפודה והמציל את תורתנו הנותנת חיים רוחניים וחומריים יחד, אשרי חלקו שזכה לזכות רב כזה. הן אמרו חז"ל מצוה גוררת מצוה, הנה מפעלות צדקותיו הרבות והעצומות לטובת עמנו תמיד כנחל שוטף צדקה, המה שעמדו לו לזכותו להיות הפודה והמציל את תורת ה' נצחיות קיומה של האומה כלה אשר באלה עשה לו שם בעמנו כשם הגדולים אנשי השם גדולי אומתנו סדור דורים אשר בהם ישראל יתפאר, וגם עד דור אחרון יספרו בנינו עתה תהלות רומעכ"ת כעל כל טוב אשר נמל לתורתנו ולעמנו ואשרי חלקו כי הגדיל לעשות ושכרו הצפון עין לא ראתה א"ק זולתו יעשה למחכה לו, וזכות התורה הקדושה, שבה נצח ישראל, תעמוד לו ולביתו ולזרעו כי קרנם ירום ונשא וגבה מאד עד אשר יורח כבוד ה' על עמו ותורתו ועיניהם תראינה בשמחת עמנו ובהרמת קרן תורתנו, ויכתב ויחתם בכתובה וחתימה טובה לשנה טובה ומעומרת וברוב נחת והצלחה ידירו דוש"ת בלונ"ח

יצחק ארחנן ספקטאר חופ"ק.

להנצל מאבק חנופה ומחשש תרעומות, אין נפשנו לנקוב בשמות את אנשי השם החיים אתנו, ה' עליהם יהיו, אשר היו ידים לרבנו בהשתדלות לרשיון המלמדים ולמוד הגמרא, בספר המיוחד לספור מפעלות צדיק והנלוים אליו הקרוים חיים במיתתם (וכמו שהזכרנו זאת לעיל) ולכן נציב יד ושם עולם בספר תולדות רבנו, רק לידרו וחביבו, אשר הקדים את רבנו ללכת למנוחות, ונפטר עמו בשנה אחת בשנת השבעים לימי חייו, הוא הרה"ג, אחד השרידים היחידים מאנשי המעשה ואמוני עם סגולה, חכם ישר וצדיק, בהיר הנדיבים ורב פעלים מוה"ר בינוש קאצינעלסאן ז"ל מקיוב. הרה"ג הזה, אשר דרישת טובת עמנו הכללית, והעסק בצרכי הצבור, ירשה הן לו מכבוד אביו ז"ל, לא הסתפק בצדקותיו הרבות אשר עשה עם עניים ואביונים, ובפורו כסף כאפר על כל דבר קדוש וטוב, כי כל לבבו הכין לפקח ולהשתדל ולעשות לטובת עמו ותורתו. הוא היה אחד מקריאי מועד אנשי השם בשתי האספות שהיו בספ"ב ברשיון הממשלה, ובהכירו את רבנו לאביהם של ישראל רבא דעמו ודבר לדור, הריץ ידיו אליו לעזור על ידו בצרכי ישראל וקדשיו. ומאו נכנס תחת כנפי רבנו, היה זה דרכו, כי בכל עת אשר נסע לעיר המלוכה להתניב לפני גדולים אצילים ורוזנים כיד חכמתו וכשרונותיו הנעלים בדבר עמנו עפ"י המועצות והרעת אשר נדברו תחלה אדות צרכי האומה ומשאלותיה, לא שב ישר לביתו, כי אם בא תחלה הלום ביחוד אל רבנו, להרצות לפניו את מעמד הענינים אשר בגללם עשה דרכו שמה, ולשמוע מפיו עצה ותבונה, למען התהלך לפניו כפי הרוח אשר יאציל עליו, והוא היה ממש יד ימינו של רבנו ובחזיר העוסקים והמשתדלים בדבר המלמדים, עם חבריו הנכבדים שיבדלו לחיים טובים, ופור כספו וכחותיו ועתותיו במסעותיו והשתדלותו, כמעט במסירת נפש למרות בריאותו, וגם בבטול אסור למוד התלמוד בחדרים לקח חלק גדול בהשתדלות גדולי עמנו ביחד. האיש הדגול הזה, אשר השתכר הרבה מדי שנה בשנה, והיה לאל ידו לעשות עושר רב מאד אשר יאצר ויחסן, כי לא היו לו בנים, כי אם בת אחת אשר מתה עליו שנים רבות לפני מותו, ותהי איפוא הוצאת ביתו מעטה בערך הכנסתו, פור נתן כספו לצדקה וחסד, לתמיכת בני משפחתו, שהיה להם מקור חיים, לאנשים אשר ידעו כי צרכה כם לכל דבר שבקדושה, וביחוד להוצאותיו על פעולותיו במסעותיו והשתדלותו לקיום התורה בישראל. איש מצוין, פועל כביר, בעל נפש זכה ולב חכמה, יועץ נדיב וקם על גדיבות כמותו, יקר המציאות שאין חיונו נפרץ בכמה דורות, והוא כמתנה טובה מאת קורא הדורות לדורו, איש כמותו הפקיד את רוחו וכל כחותיו וכשרונותיו רק ביד

רבנו לעשות ולשמור ככל אשר יצוה עליו בעסקי הצבור החמרים והרוחנים. בשנוי האחרונות נשאו רוחו לעלות אל ארץ ישראל, ולהקדיש ימיו האחרונים על התורה בטהרה לפני ה' בציון, כאשר כן חנן את עפרה בעלותו לא"י בשנת תרנ"ד, וישב למען לעשות הכנה לעלות ולהשתקע שמה. אפס כי רבנו, ויתר הרבנים אשר היו אז עם רבנו במעמד ההוא, גזרו עליו לבל יעזוב אותנו עד אם יבצע את מעשהו לטובת התורה וכל הענינים הרוחנים אשר עשה בשימת יד עמו. וכל מסעותיו ומעבריו עשה בחרף נפש, בהיותו חולה אנוש וזקן, לא חס על זמנו וכספו המוקדשים לגבוה, ולא קים מצות הרופאים עליו לנסוע לקארלסבאד. ורק בזאת הפעם האחרונה, אחרי אשר הקדים מסעו לפ"ב לצורך גבוה, סהר לנסוע כל עוד נפשו בו לקארלסבאד, וזכה לשוב ולהעלות את נשמתו המהורה אל על, כביתו בקרב משפחתו בשנת השבעים לימי חייו תנצב"ה. והננו מעתיקים אחד ממכתביו הרבים אל רבנו, והיה לדוגמא למפעלות צדקותיו, וז"ל:

כ"א למב"י, ספ"ב תרנ"ה. אל כבוד אדמו"ר כו' הגריא"ס. תמול הייתי אצל השר N. והורה כי פעוה ה' אסור למוד התלמוד וכי מהרה יתקנו, ובאשר הגיד כי מסרו לסי, בקשתיו לתת לי הרשאה לילך אצלו בשמו והסכים, ובקשני לילך ולמסור לו הרבר ואף הגיד לי בית תחנונו והייתי היום אצלו והוא נוסע היום בשעה 2 אחר הצהרים לוויילנא כו'. עפ"י הפצרתי בקשתי לכתוב סתם כי ידרוש אנשים יודעי דת אדות זאת למען יהי' לו הבחירה ויגמור פה וכן כתבו מבלי באר השמות כו', הרביתי לדבר נגד המורים כו' אשר התלמוד נעלם מהם כל עקר ואיך יכולים להיות מורים בישראל אחרי אשר תקף בן שבע שנים מכין לקרות בלי נקודות והוא לא ידע ואיננו אישם כי לא למדוהו והשיבני כי המה לא ללמוד התלמוד כ"א ללמודים אחרים נבחרים כו'. בקשתיו להרשני לבוא אליו לוויילנא ולא הסכים כי יעשה פרסום והוא השיבני כי יכול להיות במנוחה כי הלילה לך לאסור התלמוד כו', קצרות וארוכות דברתי אתו ובקשני אם אחפוץ לכתוב לו ואפיסקע — ועל דברי הן הזמן כבר התחיל ומבטלים הלמוד, השיבני כי לא יאחר הרבר וישלחנו חזרה להמיניסטריים. אדמה כי בלי ספק יבחר את בנו כאשר היה הראש בקאמיטעט של הרבנים. ע"כ יחוש הביתה וע"י כו' יפעול שירשנו כי בלאו הכי נאמר שיבחר אנשים יודעי התלמוד כו'. והנני יודיו סוקירו ומכבדו כערכו הנכבד, אבררו כי יחליטנו ה' מהרה בריא אולם ויארץ ימיו ושנותיו בנעימים

בינוש קאצנעלסאהן.

עד כמה היה ר' בינוש ק"ס יקר בעיני רבנו כיד ימינו בפעולות צדקותיו יתבוננו הקוראים במכתב התנחומים הזה אשר שלח לאבלי, אשר הננו מעתיקים בוה:

בע"ה עש"ק י"ט כסלו תרנ"ז קאוונא.

המנחם ציון וירושלים ינחם את אבלי המשפחה הרמה לבית הרה"ג ר' בנימין בינוש קאצנעלסאהן ואלמנתו הכבודה והחשובה שתחי' לאי"מ עם כל המתאבלים עליו ובירושלים ינוחמו בבאי"ס.

נשברה לבבי לשברי שברים מאו הגיעני הבשורה מפטורת ידיד ה' וידיד בית ישראל בעל בעמו רודף צדקה וחסד כל ימיו, בין הראשונים לכל פועלי טוב בקרב ישרון כו' מו"ה בינוש קאצנעלסאהן וצ"ל. כהלום רעם הממני בשורת מותו, וכאיש נדהם

הנני גם עתה מבלי יכולת להסיח דעת מינוני גם שעה. ובאמרי לכתוב דברי תנחומין למשפחתו שיחיו מרם ארע מאין אמצא תנחומות גם לפני.

מי כמוני יודע מפעלות צדקותיו הנעלים וכבירים וכל הליכותיו בקדש, מדי אכרה מרותיו התרומיות תשוח עלי נפשי. טוהר לבבו, רגשותיו העדינות והחמות בשלהבת אש קודש, יקרת נפשו, נקיות דעתו ומעלה רוחו, אחד מהראשונים לכל פועלי טוב בנפשו ובמאדו כמש. איה שוקל ואיה סופר מעלותיו מדותיו צדקת מפעליו ופורונו בישראל לאין ספורות, עד כי משמים קא זכו לו להשתתף בין ראשי העסקנים להצלת התורה של תשב"ר ונתקיימה בו מפי עוללים ויונקים יסרת עוו.

אולם רק אותנו עזב לאנחות אבל הוא הלך למנוחות כי קנה לו עולמו בחייו, עליו נתקיימה מליצת מונכו המלך בכל פרמיו אבותי גנוו למטה ואני גנותי למעלה כו', אני גנותי דבר שעושה פירות שנאמר אמרו צדיק כו' כי פרי מעלליו כו'. הרבה רבבות תינוקות של בית רבן אשר כמאמרם ז"ל בהבל פיהם של תשב"ר העולם מתקיים לומדים עתה באין מפריע והוגים בתורת ה' ומקיימים את העולם בזכות מפעליו. אלפי משפחות אוברות חיים ומתפרנסים רק מצדקת פורונו אשר המקיים רק נפש אחת מישראל כאלו קיים עולם מלא. היש לנו לדאוג בעד הנפש הזכה היא אשר קנה עולמו בחייו כמאמרם ז"ל הצדיק אבד לדרו אבד כי מי יביא לנו תמורתו.

באחת אבקש נחומים לי ולמשפחתי הכבודה ולכל אביליו כי רב העלילה הזה אשר גם בחייו החומריים חי חיי העולם הבא בעולם הזה, ואשר רוחו ונפשו נתונים נתונים היו רק בעד עמו ותוה"ק, הגה במעמדו עתה כסתר עליון בצל שדי האם דרוש לנו עוד מליץ יותר טוב ונעלה לפני שוכן מרומים מר' בינוש קאצינעלסאדן, מי כמוהו שידע מחסורי אומתנו עד הדרכה של נפש. וכאשר בהיותו בבית חמרו עמד תמיד לפני גדולים להפיל תחנה ובקשה בעד עמו ותורתו ככה גם בננוי מרומים יאחו בכסא הכבוד להגיש משאלות עמנו ותוה"ק ולהמליץ טוב בעד עמנו, בעד אלמנתו הכבודה ומשפחתו הנשאה ובעד כל המתאבלים עליו להשפיע עליהם רוב טובה ממקור המוב ושפע הברכות, ועם הצדיקים וחסידיו עליון שעמדו בכל הדורות להציל את עמם ותורתם יהיה מנוחתו, ויחד יעוררו רחמים עלינו ועל כל ישראל המחכים לקץ הימים אשר ישני אדמת עפר יקיצו ובורשלים ינחם בהוך כל אבלי ציון וירושלים כעתירת המשתתף באבלם מברכס ומנחמס בנחצו"ר הבעה"ח

יצחק אלחנן החופ"ק.

כא.

פעולות צדיק.

אחרי אשר כלינו לדבר בקצרה, לפי ערך פעולותיו הכבירות להצלת התורה, כפי הדוגמאות המובאות בזה, נשובה לתולדות ימי חייו לפי סדר הזמנים.

בשנת תרל"ד פנו אל רבנו נכבדי עדת העיר הנכבדה בריסק דליטא בבקשתם כי יואיל לקבל עמדת הרבנות הנכבדה בעירם, ורבנו כאשר לא סדר להשיב פניהם ריקם, כן לא חש להעתר להפצרותיהם אשר הפצירו בו והעתירו עליו להטותו לחפצם, ויחכה לשמוע את הד קול הקריאה מבריסק אשר תענה עדת קאוונא לכבוד התורה. והנה כמעט נשמע בעיר כי נכבדי בריסק מריצים אנרותיהם לרבנו בדבר הרבנות, קם שאון והרב

התרב המולה בעיר. בכל בתי התפלה, עכבו ביום השבת ההוא את הקריאה לבעבור
 התאספו טובי העיר ונכבדיה למכס עצה איך וכמה יתרצו אל רבנו, לכל יעווב את
 העיר, ולדרוש לדעת מה שאלתו ותנתן לו, וכן התאספו במוצאי השבת ההוא כל פנות
 העם מכל המפלגות וישלחו לשאול את פי רבנו כמה יזכו בו לכל יעווב ומה בקשתו
 ותעש. ורבנו לא הקשה לשאול כל הוספה מאומה, מבלעדי הדבר הקטן אשר בו תלויות
 מנחתו והרחבת דעתו הדרושות לחפץ שקידתו על התורה ועבודת הצבור, והוא כי
 עדת העיר תשכור על חשבונה בית למושב הבית דין אשר בביתו, כי יטרודו מאד
 בהיותו בביתו, בהדרשו לחודקק ולשאת מרחם ומשאם וריבם של בעלי הדין המטרירים.
 ומה שמח לבם ויגל כבודם לעשות בקשת רבנו המציערה, תחת אשר דמו כי ירבה
 עליהם משאלותיו, אשר אמנם היו מכונים למלאות, וכן נשאר על מקומו לשמחת נפש
 כל העיר.

בשנת תרל"ח באו נכבדי ערת מינסק לבקש את רבנו לקבל הרבנות הנכבדה
 בקהל ערתם והרצו לפניו שכירות סך עצום ורב מהשכירות פה, ומפני ענינים שונים
 אלצהו מצבו להכנס בדברים עמם בדבר הזה, אך כמעט שמעו נכבדי קאוונא כי רבנו
 נכנס בדברים עם נכבדי מינסק העתירו עליו דברי תחנונים לכל יעווב ויעתר להם
 לבלתי הגיח טקומו, ונכבדי קאוונא הכירו לחץ צפון בלבבו, להשיא את נכדתו היתומה
 שהתגדלה אצלו כבת, וישלחו לידו בדרך הכבוד שני אלפים ר"כ וירוח לו.

כב.

בשנת תרל"ט קראה הממשלה לועד רבנים בספ"ב. לפי רוח העת ההיא ומצב
 עמנו ותקותו, חשבו ההולכים לרוח העת כי אם אך יהיו רבני הועד יודעי בינה לעתים
 ומלומדים מומחים לרוח העת יוכלו להביא טובה מהממשלה אל העם למשוך חסדיה
 בדיהם לזכות את ישראל בזכויות טובות. אמנם כי כל מביני דבר לאשורו אשר בעמנו
 ידעו, כי אין לקריאת ועד רבנים מהממשלה כל יחס עם המשא ומתן בדבר זכויות
 אזרחים, כי רק על עסקי קובלנא אשר בין איש לרעהו, שיסודם ומעמם ברת ישראל,
 חמוכאים עד הממשלה להגיד משפטם, נקרא מאתה ועד רבנים, לחות את דעתם, כי
 במשך כמה שנים מתרבות ובאות תלונות ודרישות משפט הממשלה אצל המניסטריום,
 בעסקי גיטין וחליצות, וכדומה, אשר הממשלה בחסדה, כיד הסבלנות הטובה מאתה
 לכל הדתות החוסות בצלה, תאבה לחרוץ משפט הענינים האלה המוסדים בדת, רק לפי
 חוקי האמונה ודת של המגישים משפטם אליה, כי על כן קוראה היא לועד רבנים כי
 ישיבו דבר ברור מצדם, איך וכמה נוגעים הענינים ההם אל דת ישראל, למען תרע
 להחליט מהם את משפטם בדברים ההם. אך בכל זאת, לא דקדקה הממשלה בקריאתה
 שיבחרו דוקא רבנים, לפי המובן אצלנו בתאר רבנים, שהם אנשים היודעים את התורה
 ועוסקים בהוראה, ותרשה לבחר גם סוחרים ישרים חכמי לב מקרבנו, בידעה כי תורת
 ישראל איננה רק קנין הרבנים, כי קנין העם כלו היא; אך זאת חזקה את השערת
 הגאורים ותקותם כי יש מקוה לישראל מועד רבנים משכילים להמשיך חסדים מאת
 הממשלה, ועל כן התאמצו בכל האמצעים ויגברו חילים בכל הערים והגלילות, כי יבחרו
 לועד הרבנים דוקא אנשים מהמלומדים לרוח העת, ונבחרו הבאראן האראין גינצבורג
 לפלך פאראליען, הרב הגדול החכם הכולל הגביר ר' מאיר לעווין ז"ל מקיוב לפלך מינסק,
 החכם

החכם המפואר הנודע לשם ד"ר אברהם אלי' הרכבי ווילנא, הגביר החכם השלם לובעץ להוראנא, החכם המפורסם הרוקח ספיר ז"ל לקאוונא, והחכם הרב ממעם הממשיגה בלומענפעלד טקולאניע יעקאמערינאסלאוו לפלכי חערסאן ויעקאמערינאסלאוו. כלם אנשים חכמים וישרים, אך לא רבנים מומחים ובקיאים בהוראה, ובצדק חררו החרדים, פן תצא תקלה מועד כזה, כי תאשר ותקיים הממשלה בתוקף החוק את תשובותיהם על שאלותיה בכמה הלכות, אשר ישיבו לפי דעתם ויריעתם בלבד, באין חות דעת רבנים מורי הוראה מובהקים. חששות כאלה ויותר מאלה וספקות והשערות מראיבות נפש, עלו על לבב רבים, בהתבוננם על ההשתדלות היתרה אשר השתדלו ההולכים לראח העת, לנצח את רוב מנין ורוב בנין האומה; לבל יבחר גם אחד מהרבנים האמתים. אך הנעשה אין להשיב והממשלה כבר אשרה את הנבחרים הנוכרים, והועד הוקם, ומ' הוא אשר יתן את רוחו על הועד, ואת החפץ בלבכם, לבל יקלו דעתם להשיב בהלכה מבלי המלך והועץ בגדולי התורה אדירי ההוראה? ואולם רבנו אשר בכל עת לעשות לה' ולתורתו הביא מחשבת כל ירא וחרד לידי מעשה, בפיו וביריו, שלח מכתבים נמרצים לכל חברי הועד אוהביו ומכבדיו. אך ביתר באור ובטוב מעם ודעת כלכל את דברי מכתבו לכבוד הרב החכם המפואר ד"ר הרכבי שיחי', שהיה בנעוריו אחד מחניכי רבנו ונכד ניסו ה' אברהם ב"ר אלחנן ז"ל. והגנו מוצאים לנכון להביא בזה את רוב דברי המכתב לכבוד הד"ר הרכבי נ"י אשר פעל פעולתו המובה, כי קרא את מכתב רבנו באוני הועד וכלם רצו את הצעתו, ובעזרת יחירי סגולה מגדולי נכבדי אחינו בספ"ב, שלחו לקרוא להרבנים הגאונים המפורסמים ר' ראובן מדווינסק, ר' ליפא ממיר, ד' אלי' אליעזר מוויילנא וזכר צדיקים לברכה, אשר טפיהם שאלו תורה כדת מה להשיב על שאלות הממשלה, בנוגע לדיני תורה, ובכן לא נגרע דבר בכל הנוגע להלכות התורה, שנחתכו על פי רבנים אמתיים, אך שאלות ענינים מבלעדי שאלות דתיות אשר בגללן שגו רבים לחשוב כי אך טוב לישראל ועד רבנים כזה ולא רבני תורה, שאלות ענינים כאלה לא נשאל הועד, ותקות בוחריהם מהם נכובה.

וז"ל מכתב רבנו אל הד"ר הרכבי נ"י:

ירח שבט תרל"ט.

כבוד י"ג הרב החת"כ אוצר המדע והתושב' ב' כש"ת מוהר"ר

אברהם אלי' הרכבי שיחי'.

זה ימים אחדים אשר הגיע לאוני הבשורה כי הממשלה יר"ה קימה ואשרה את כבודו הרם היות חבר אל ועד הרבנים בתור נבחר ממחוז ווילנא, ושמחתי מאד על כי הקים ה' את כבודו על, היות למליץ בעד עמנו ודתנו לפני הממשלה יר"ה, אשר בו במח לבי כי יהי' ציר אמונים לשולחיו, ומיקרת הענין הנשגב והנעלה הזה אשר נתנה ההשגחה העליונה על שכמו אשר עיני כל בית ישראל צופיות על תוצאותיו הנכבדות, ומכמחוני הגדול על ידידותנו הנאמנה ועל רגשותיו העדינות, כי לא יחשדני כי מסופק הנני הלילה בישרת לבבו בנוגע לחוקק דתנו, כמו כן ביתר חכיריו הנכבדים אשר מרביתם נודעים לי המה, עם רגשותיהם הטובות לעמנו ודתנו. אולם כבודו יודע עד כמה חרדים כלל האומה הישראלית בכל עת שנקראו אסיפות כאלה ממעם הממשלה, אשר גורל דת קדשנו בידיהם, לשכט ולחסד, ומה גם עתה אשר בין הנבחרים לא נבחרו הפעם גם אחרים מגדולי הרבנים הגאונים, לזאת אין להתפלא אם רוח כלל אחב"י כים נגרש תאביס, צמאים ונכספים לדעת תומת לבב הנבחרים שולחי קהל

עדת

עדת ישרון למען תוכל לבטוח בהם כי ההצעות הרתיות אשר תציע הממשלה יר"ה לפנייהם ככל השאלות הנוגעות ומסתעפות אל דת קדשנו, כמו כן בענינים הנוגעים לדינים מפורשים או בלתי מפורשים אשר התרתם המה רק במקור התלמוד והפוסקים, ודרושים לעיון וחקיקור דין של גדולי הרבנים הגאונים היודעים לאסוקי שמעתתא אליבא דהלכתא, וכל כיוצא בזה הנוגעים אל הדת, כי בכל אלה לא יעשו הנבחרים הנכבדים דבר, בלעדי שאלות פי והסכמת גדולי הרבנים המקובלים על לב כלל אחב"י.

ואם כי חלילה גם להכלל לחשוד הכשרים באנשים רמי המעלה נבחרו ישרון כי יעשו דבר שלא כרצון משלחיהם, אולם מי ככבודו בקי בתולדות ימי עמנו, עד כמה מסרו כלל אחב"י את נפשותם בעד קיום דתנו, עד כמה הורגנו גם בעד קיום ושמירת המנהגים הקרושים מורשת אבות, לזאת תראנו דעת הקהל על אלה, בהיות עיני ולבבות הצירים הנכבדים יהיו ביותר לפעול לטוב בענינים החומריים בעד עמנו, ומסכת זה אולי יעלימו עין מעט מאיזה ענינים דתיים אשר בהשקפה שמחית יתראו בעיניהם כקלי הערך ובאמת המה נוגעים ומסתעפים לדינים חמורים, כמו כן ישנם כמה ענינים בדברי עמנו אשר בלי עיון והעמדה עליהם בבחינה עיונית יתראו כדברים של מה בכך, וכאשר יעמיקו שאלה בהם ונמצאו כי המה יסודות אשר כל עמודי הדת והאומה יחד ישענו עליהם, על כל אלה תחפוץ דעת הקהל של כלל האומה הישראלית להיות בטוחים כי צירי הועד ילכו אחווי יד עם גדולי גאוני דורנו.

אמנם כן מרובים צרכי עמנו בדבר זכויותינו החומרים, ומכל פרט ופרט יוכל להגיע לעמנו טובה רבה לאין ערך, אולם גם הורנו הנסיון של דברי ימי עמנו כי יש לכל חפץ וענין תקוה. מונעים ומפריעים רבים כי יעמדו בזמן מן הזמנים נגד זכויותינו, עכ"ז מעולם לא לעולם, ותקפם לא לדור ודור, מריח מי הדעת והסבלנות יעשו קציר כמו נטע. אולם ענין רוחני כי יחלש ויוגע, או לא יקום ויתנער עוד עד בלתי שמים לא יקיצו להפוך שפה ברורה לקרוא כלם בשם ה'.

לזאת איפוא כל נוכח להאשים את דעת הקהל אם השקט בל יוכלו וכליון עינים ותוחלת ממושכה לדעת עד כמה בטחונם חזק על ציריהם גם בהענינים המוסריים. את בריתי אברהם זכרתי, ואמרת ע"כ לפנות אל כבודו הרם במכתבי זה, להציע לפניו רחשי לבבות כלל אחב"י, ומה מאושר אה' אם בתשובתו הנכבדה יענגני בהבטחתו הנאמנה אשר מלבד רגשותיו הטובים לעמנו ודתנו אשר בטוח הנני על אלה, יבטיחני כבודו ג"כ כי יהי ציר נאמן בעד כלל אחב"י להמות גם את יתר חבריו הצירים הנכבדים לדעתו דעת נוטה ודעת תורה של כלל האומה הישראלית.

הן דברי ומעשה בני עמנו של התקופה האחרונה לא ישארו עוד חבושים כממון ושקועים במצולות ים הגשיה. כל מעשי גדולי הדור ביחוסם אל הכלל ולדתנו, חרותים יהיו בעט ברזל על ספרי תולדות דברי ימי עמנו, לזכרון עולם, ועד דור אחרון ידע ישראל מפעולת ציריהם הנכבדים ויתנו צדקותם לנצח כי חכמי לב אבירי התבונה היו לצור מחסה ומעוז לדתנו ואחווי יד הלכו עם אדירי התורה בכל דבר הנוגע לדת ודין.

אחרי הדברים והאמת האלה לא אמנע להציע לפני כבודו הרם איזה ענינים עקריים אשר יוכל היות כי הממשלה יר"ה תציע אותם או את סעיפיהם לפני הועד הנכבד, או כי ימצאו המה בעצמם שעה מוכשרת ומסוגלת להציע אותם לסדר היום לפני הממשלה יר"ה.

(א) דבר הרוחאונע רבנים אשר זה כמה שנים הורם עמרת משמרתם הגלויה וכצל יתהלכו ובקסתר פנים. כבודו יודע כי גם הממשלה יר"ה תרגיש כי רק הרבנים המומחים בידועת

ביריעת התורה, המה הרוח החיה של האומה והדת יחד, ולו היתה משמרתם מקוימת ונלוויה כי עתה רב טוב הביאו לבית ישראל גם בנמיות האומה בכלל ובכל מעשיהם החומרים, לזאת מה טוב יעשה הועד לבית ישראל אם ישתדלו להרים את מעלת ומשמרת הדוחאוונע רבנים משפל מצבם, להיות מותרים להתראות גלוי במשמרתם בקהל עדת ישראל.

(ב) דבר מאבלי כשר לאנשי חיל העברים העובדים בצבא, לו יפיקו רשיון הממשלה יר"ה כי מותר לכל עיר להאכיל את בני החיל העברים תמחוי כשר, הנה מלבד יקרת הדבר בעצמותו הנה עוד בכח הרשיון הזה לקרב לבבות צעירי בני עמנו לבלי ישמיטו א"ע מחוקי עבודת הצבא הכללית, ובוה תסור חרפה מעל עמנו אשר היא כמסך מבדיל בין עמנו לבין זכויותינו כנודע.

(ג) דבר המלמדים אשר רק המה הרועים הנאמנים אשר ישקו את נערי בני עמנו מבאר התורה הק' התנ"ך וגפ"ת ובלעדם תפוג תורה חלילה ואם יכבירו עליהם לתת עקזאמען ולהמעיס מספר שעות היום בלימודם, אוי אין לעמנו מלמדים להועיל אחרים תחתם, ומה איום ונורא יהיה גורל בני הנעורים באין מורים ומנהלים התיים כי יקום דור לא חנך בררכי התורה והמצוה אשר הדבר הזה הוא נגד החפץ הטוב של הממשלה יר"ה ג"כ.

ידעתי כי בחסד ה' בצל מלכי חסד הגנו חוסים וגם משרתיו הצדיקים כלם עיניהם לטובה להגן על הדת בכלל מבלי בקש חלילה מאיזה עם חוסי שבטו איזה דבר הגורם רפיון הדת חלילה. לזאת תקותי תאמצני כי חפץ ה' יצליח בידי הועד הנכבד אשר נוסף על מחשבותיהם הטובות בנוגע להרחבת זכויותינו עוד יפעלו לטוב גם בעד רוחנית דתנו לשמרה מכל משמר לחוקה ולאמצה כחפצם וכחפץ משלחיהם הלא המה כל בית ישראל.

ובוה אומר שלום לו ולכל חבריו הנכבדים המעתיר בעד שלומם הטוב שזכות הרבים תהי' מסיעתם ועד נצח ינון שמם לברכה ולתהלה בקרב כלל ישראל כחפץ מוקירם ומוקיר ערכו הרם ביחוד מברכו מלונ"ח

יצחק אהנן החופ"ק.

בג.

התקופה האחרונה.

בשנת תרמ"ו אחרי מלחמת קרים, או עלה השחר בכמה ארצות כתוגרמא ורומיניא, וגם לבני ישראל וישובי חשך נגה אור החיים. הציוויליזאציע והסכלנות הגיהו אור על תורת האדם בארץ. החכמה והדעת האירו את המאפל אשר בין איש לרעהו, ואת רוכסי לבב אשר בין עם לעם שמו למישור. רחוקים נעשו קרובים, ויושבי קצות התלכדו במסלות הברזל וקוי המעלעגראף אשר נבנו ונמתחו כמעט בכל הארצות, וגם ליושבי ארצנו היתה אורה. לעשרים מיליאן עברי עולם היתה גאולה עולם בחסדי הקיסר החסיד הנאור אלכסנדר השני מנוחתו כבוד, וזכויות אחינו יושבי ארצנו התרחבו. שערי בתי הספר ובתי מדרש המדעים נפתחו לפניהם לרוחה. לכל בעלי אומנות לכל מלאכת יד ומלאכת מחשבת, ולכל מלומד בחכמה, נפתחו בשנת 1865 השערים לבוא ולשבת בכל מרחבי פנים ארץ רוסיא. והנה כמעט שחקה התקופה לפנינו כי קרובה

העת לחננה אותנו בהשואת הזכויות הגמורה, נדחפנו פתאים דחיפה עצומה לאחור. מאשכנו עברה רוח קנאה, ושנאה נושנת לישראל, אשר נחבאה ונמה שנתה איזה מושך שנים, ותתעורר ותחליף כח בשם חדש ובהואנה חדשה אשר קראו לה התנגדות לבני שם, ותתרחב ותפרוץ כל גבול ומרה, וברוב עלילותיה בעצמת כוביה מאד לקחה לבבות חכמים ותלמידיהם, שרים ועבדיהם, רוזני ארץ וכהני דת, וכרוח משחית עברה ארצות עסטרייך ואונגארן, ותבקיע גם אל ארצנו, ותמצא את בת מינה, את רוח העושים היוצאת מבעלי האפס ותהו, אשר היתה אז לרוח פרצים, והתרכבה השוככה הזאת, היתה בידי ההמון תנכוב למשובה נוראה אשר חמה יצאה בסערות תימן וסופות סגנב לפרוע פרעות. ביום כ"ח ניסן 15 אפריל שנת תרמ"א החלו הסופות בעיר יעליסאוועמגראד וסבבו ערים במחוזות קיוב פאדאליען בעסטראביען, הערסאן ומשערניגאוו וכו', ואלפי אדנו בני ישראל יצאו נקיים מנכסיהם וכל קניניהם. אהליהם שדרו, בסחרם ומערבם ובכל מוצאי חייהם באה מהזמה ומכוסה, מארה ומגערת, ובני מרום המצב ירדו פלאים, ומפחד פתאם ומגור מסביב נסו רבים ויתמלפו אל הערים הקרובות אשר מעבר לגבול, והחובות הערים בראדי ולעמבערג מלאו המונים פליטים אמללים, אבות ובנים קמנים, וקנים עם נערים, הרה ויולדת יחדו, והנשארים תחתם נמקו מעצר דעה ומחסור, ופחדים מתחדשים לרגעים. ונדיבי עמנו קמו על נדיבות, להושיע לכל כושל, ובלחמם קדמו נודדים, כאמור במכה"ע המליץ והצפירה משנות תרמ"א תרמ"ב והלאה.

ואצילי בני ישראל בספ"ב השתדלו בקיץ תרמ"א, ויוזנו להתיצב לפני הוד הקיסר המנוח אלכסנדר השלישי מנוחתו כבוד, ויקבלם בפנים של רצון, וידבר אתם טובות, והביע להם חפצו אשר יגישו את דבריהם בכתב לפני הוד מלכותו. בטוב מעם ודעת, וברגש אהבה לעמם, דברו אצילי ישראל חכמי הלב את דבריהם בעמדם לפני הוד הקיסר, ושמתים ומובי לב ומלאי תקוה יצאו מאת פני הוד מלכותו. ואולם המקרים המעציבים אשר קרו ויאתיו אחרי כן עוד ביתר עז, למרות רוח הממשלה, אשר הכויבו תקותם, החרידום מאד, עד אשר בסוף חדש אב קראו כרשיון הממשלה לאספה כללית בספ"ב לאנשי השם מכל פנות עמנו בארצנו, לבקש עצה ותחבולה, איך ובמה לעצור במשנות הפרעות, ולהביא סדרים ותקנות טובות בקרב עמנו אשר יהיו כתרם בפני הפירעניות, ולבקש רחמים ותחנונים מאת גדולי שרי הממשלה להגן בעדנו. בראש הקרואים הנבחרים מאת אצילינו לבוא אל האספה בספ"ב היה רבנו, אשר היה לרוח החיה באספה. כי כל הנבחרים אשר היו כלם אנשים חכמים ויודעים איש איש לפי מהללו וארחות דרכו במעשיו ודעותיו, מצאו בו ברבנו את האיש האהוב והאהוב לכל, אשר בכח תורתו וצדקתו, מעלות רוחו ומדותיו, הכירו אותו כל בני ישראל לנשיא אלקים בתוכם, אשר על ידי השגחתו והשתדלותו יצוה ה' את הברכה לעמו לתקנם בעצה טובה מלפניו. ועל כן החלה אז תקופה חדשה נכבדה מאד לרבנו מהתקופות שלפניה אשר עברו עליו, כי אף אם גם בשכבר הימים גדול שמו בישראל, מלבד גדולת תורתו, כרב פעלים, כאשר כבר פעל ועשה רבות מאד לרבים גם לפני שנת תרמ"א, ככל אשר השיגה ויכלתנו לספר מכל הגדולות אשר נעשו על ידו בעד הרעבים בשנות הרעב ובעד ערים נכחדות סתבערות, בכל זאת, מלבד תורתו אשר שמתה לרבן של ישראל, הנה בנוגע לפעליו, ידעו אותו לרב ומושיע, רק לפרקים, במקרים ומאורעות אשר התרגשו ובאו באיזה מחוזות ופלכים, שלא היו סתמידים, ושאלת היהודים לא היתה כללית מתרועעת להתקיים בפועל, ולא הרגישו אותה, ולא שמו לב לפעלי רבנו כל אחינו וישיבי ארצנו מקצה. אך אחרי שנת תרמ"א אשר נגעה שאלת היהודים לכל אחינו אשר

אשר בכל מדינות ארצנו, וכלם היו אוברי עצות ומצפים לישועת אלקים ומלך, הכירו כלם אותו ללב האומה כלה, המרגיש בצערה וחש ומשתדל לרוחחה לישועתה. מאז והלאה היה לאביהם של ישראל אשר כל ננועי הומן, רצוני האסונות, התרפקו עליו כילדים על רחמי אביהם. כל דבר שלח ה' ביעקב ונפל בישראל, חמרי או רחמי, הובא לפניו להיות הוא המכלכל והמפקח הראשי, ונעתיק דבר תוצאות האספה ממ"ע המליץ 25 אלול תרמ"א וז"ל: הבארן גינצבורג אשר נבחר פה אחד להיות לראש האספה הודיע בקצרה להנאספים מצב שאלת היהודים כעת וכל מה שנעשה בענין ההוא עד כה, ואחרי שקלו ושרו בראשי פרקים שונים וכל אחד השמיע חות דעתו הסכימו לישא וליתן בתשעה ענינים הדורשים פשר ממעם כלל ישראל, ואלה הם: (1) לבאר הימב מצב הענינים במקומות הנגפים מרעם השערוריות ולפרש מחריבי המקומות האלה. (2) לערוך מכתב בקשה לפני הרום כסא המלכות להגן על היהודים לבלי יאונה להם כל רע ולהטיב מצבם הנוכחי. (3) לבקש אמצעים להטות לב היהודים לעשות בחפץ כפייהם להחיות מפרי עמלם וכיחוד לעבוד את האדמה. (4) ע"ד הועדים הנכונים להיות נוסדים בגלילות מושב היהודים ולבחור בזהירות יתירה אנשים מקרבם להועדים האלה. (5) להשתדל כי ישבו יהודים בכל הועדים הנמנים בכל מפלגות הממשלה בפעשערבורג לשפוט ולחרוץ דבר בשאלות הנוגעות לישראל. (6) מה לעשות להסיר מעלינו נגע הדפוס הם מכ"ע הצוררים לישראל. (7) לבקש רשוין להתייצב לפני אלה אשר עתותינו ביריהם. (8) לבקש אמצעים להסיר מעלינו התלונה כי היהודים יכרחו מעבודת הצבא כו'. (9) למצוא עצות להרים מצב האמונה והמוסר בקרב בני הנעורים. את תשעת הענינים האלה נמנו וגמרו להביא במשפט בוועדים מיוחדים, וראש האספה הציע כי כל איש מהנאספים יוכל לבחור לו ולהכתב באיזה ועד מיוחד שהוא רוצה להשתתף בו כו'. אדות השאלה התשיעית ישבו למשפט הרב כו' ר' יצחק אלחנן, ר' מתתיהו שמראשון, הרב לאנדא מפה, הרב הר"ר דראבקין, מ, זלקינד מינאר ממאסקאו' כו' עכ"ל המליץ.

הועד הזה נמר אז תשעה סעיפים כאמור ברחבה בהמליץ הנ"ל והעיקר הסעיף הרביעי להשתדל אצל הרשות. יר"ה להכיר גם את הרב התורני שיהי' ג"כ מאושר ומקויים מצד הממשלה כחיתר הוראה וכלל הנהגת הענינים הרוחנים של הדת כו'. זכיום כ"ה אלול קבל שר הפנים את הבאים מערי המדינה ובראשם הבארן גינצבורג וה' ש. פאליאקאו, השר לקח מידיהם את מכתב הבקשה אליו וגם הערוכה להקיסר (המעטפה תכלת כחה ונשר רוסיא מסכף שחור עליה) ויאמר להבאים כי אם יאבו היהודים להיות בודדים במועדם ולא להתערב באחי ארצם בכל הנוגע לעסקי המדינה, אין תקוה להם מאת הממשלה להרחיב זכויותיהם, ובדבר הועדים בערי הפלך הגיד להם כי באו אליו מכל הנפות האלה מכתבי בקשה מאת קהלות העירונים ובעלי השדה ואחוזות אחרות, טהן בקשו לגרש כלה את היהודים מקרבם ואחרים הקלו בדרשן להגביל משפטי היהודים כו'. ע"כ תמצית דברי המליץ הנ"ל.

כששה שבועות ישבו הנאספים בספ"ב והרבו עצה והשתדלות בדבר תשעת הסעיפים הנזכרים, אבל אין הכמה ואין עצה בשעה שאינה מצלחת, ומה גם אחרי אשר הושבו אז ועדים בשש עשרה מחוזות מושבות בני" בדרך שאלת היהודים כפי האמור בהצירקוליאר אשר הוציא אז שר הפנים הגראף איגנאמיעו, והנאספים הנכבדים ראו כי בחיק הועדים יומל גורל עמנו, ועל קהלות ישראל יושבי המחוזות, ששם יושבים הועדים, לשום עין פקוחה ולב שומע לתנועת הועדים, דכריהם ונמות רוחם בשאלת היהודים, לשבט אם לחסד, על כן שבו הנאספים איש למקומו ולעירו, להעיר ולעורר

ולעורר קהלות ישראל, שיובחרו לכל ועד גם יהודים יודעים להפוך בזכותן של ישראל בהשכל ודעת, אחרי אשר נתנה רשות להושיב גם יהודים אחרים בין אנשי הועד. וגם בדבר הזה לא מצאו כל הנאספים חכמי הלב ובראשם האצילים בספ"ב, איש אשר בכחו לפעול על רוח העם כלו בעת לעשות ההיא כרבנו, ויפקידו בידו את טובת עמם, והריצו ידיהם אליו, לעשות עמו איש ככשרונו ומעלות רוחו. זאת היא הטובה אשר יצאה לנו מהרעה והרוח מההפסד, כי תחת אשר עד העת ההיא היו אצילי בני ישראל הולכים להרגיע ישראל, איש כנמות רוחו, וגם בהיותם אוהבי עמם, נאמנים מוכנים ומזומנים בכל עת לעשות טוב בעמם, ובכל עת ופגע התעוררו ועשו כיכלתם, איש לפי דעתו ומושגו כמה ואיך להיטיב, הנה עתה היה רבנו, רבא דעמו, אשר עיני כל ישראל עליו, להם לעינים בכל פעולות צדקתם לחיי בית ישראל, ודעתו דעת תורה היתה נר לרגלם בכל אשר התהלכו לפניו לטובת עמם.

בימי מהומה ומכוכה כאלה, התלהבו רבים מהשונים באהבת עמם, והמח כחכמים ההולכים קדימה, להעיר ולעורר את אצילי ישראל, ולהטיל עליהם החובה להשתדל ולבקש מהממשלה רשיון לכל ישראל החוסים בצלה ליציאה מן הארץ. לחומי רשפי אהבה חמלה ורחמים לעמם, בימי מהומה ההם, אשר אדים של יאוש ועצות טרחוק יחד מתאבכים ועולים בערבוביא, מלב רגו וכואב אל המוח, לא אבו הבון משפט דבר כזה לאשורו, כי אין לאל יד כל להסיע גם חלק אחד מני אלף לחו"ל, ואין מקום נאמן ובטוח מאנטיסעמיטים להאחז בו. ומה יעשו אלפי רבבות היוצאים, אשר אין אומנות ואין ידיעת עבודת האדמה, וגם אין כסף בידם, ואיככה נוכל וחיכנום חובת גלות בידנו, מבלי אשר ידעו אנה הם באים ואיזה דרך חיים ולכו בו, ועד כמה תרע ותשחית בקשת רשיון כזה, אשר תחשב כהודאה בפניו כי גרים אנתנו בארץ גם בעינינו. כי על כן, כחכמים אשר עיניהם בראשם, התנגדו אצילינו בכל עו אל הדבר הזה, אף כי היה רוח הנלהבים בשבח היציאה מן הארץ כים נגרש נגדם וכיד השירה הטובה עליהם הראו בחזון את היציאה הכללית, נהדרת בשלל צבעים של אור, מעטרת חסד ורחמים גדולים, ומנוחה שלמה ואחרית טובה מוכנות ומומונות לפניו. בין בה, והשנאה האנטיסעמיטית החליפה כח, וקולות הרעמים לא חרלו, וגם התחדשו ההצעות להחקים לפי שעה שיצאו אחרי כן בג' מאי, עוד במטרם כלו הועדים את מלאכתם, ועל כן התעוררו עוד הפעם אצילי ישראל והפיקו רצון מאת הממשלה לקרוא שנית לאספה אחר חג המצות תרמ"ב. מובן כי גם בפעם הזאת היה רבנו ראש האספה הנכבדה, אשר הראה פעלו והדרו עליה, ומבלי חוס על כחותיו הדלים, לא חשך מכל עמל נפשו וישחר את כל אנשי השם נבחרו האספה איש איש במעונו, ואת האצילים הנכבדים כבתיהם, ויחוקם ויעודדם לעשות ולפעול למען עמם באחרות נאמנה. וכן גמרו אומר לשפוך את נפשם לפני כל השרים הגדולים לבאר להם מצב עמנו, ולמטרה הזאת היו חברי הנאספים לאגודות אשר חלקו ביניהם את המלאכה אשר לפניהם, אלה ולכו ויתנפלו לפני גדולי השרים האלה, ואלה יבאו ויתחננו אל השרים האחרים. אחד ממופעלי הועד הנכבד אשר היה רבנו בראשם, נוכל להזכיר ממכה"ע המליץ שנת תרמ"ב (1882), כי הגישו אז ספר אל שר הפנים בדבר דבת שוא המתאמצת לחיוב את יהודי רוסיא כי יש ביניהם שלטן הקהל כסתר. המחזיק בעור אמצעים אסורים ממעט דת המדינה התבודדות העברים והכדלם מעם הארץ, גם יעמוד לימין היהודים להשיג מטרות שונות לנזק יתר מפלגות יושב הארץ, ואלה הדברים אשר דברו בספרם המגש לפניו: „בתקותנו לשום קץ ותכלה לדבה זו שאין לה כל יסוד, הנשענה רק בתעודות מזויפות מאת פליטי העברים, אנתנו החתומים מטה באי כח מרכזים שונים מושבות היהודים

היהודים ברוסיה, רבנים, כהני אמונה וגבאי בתי כנסיות וכדומה, נחשוב לחובה עלינו, בקראנו לעדים לנו את האלהים היודע מחשבות, להגיע באוני כל העמים, לפני רוסיה כלה, כי לא בגלוי ולא בסתר אין שום שלטן הקהל בקרב היהודים ברוסיה, כי חיי היהודים רחוק משלטן כזה וכל המעשים הרעים הנאמרים עליו. ועל התרגום רבנו ועוד ששה רבנים אתו.

המפעל הזה הוא אחת הרוגמאות, וכה עשו והצליחו נכבדי האספה, בחמלת ה' עלינו, עד כי הרבה עלתה בידם, לברר מושגי רבים ודעותיהם ומשפטיהם עלינו, ודי לנו להזכיר, כי בעבור חודש ימים אחרי האספה, ומשרת שר הפנים נמסרה להשר הגראף טאלסמאי, יצאה מאתו הפקודה המעתקת בהמליץ תרמ"ב גליון 19 ו"ל: 1882 בעשירי לח' מאי. עפ"י פקודת הדרר כבוד מלכותו שמע הסענאט הודעת שר הפנים מיום 8 מאי כו' בסבת השערוריות אשר פרצו ורגלניהן נעשה חמס ושוד ביהודים ויושבי הארץ החליט להודיע לשלמוני הפלכים אשר להם לדעת זאת, כי על אחריותם מונח להשתמש באמצעים בעתם למנוע כל תואנה לשערוריות כאלה ולעצור בעד השערוריות בראשית התפרצן, וכי בעד שום התרשלות בנידון זה מצד הרשות השלטת (ארמיניסמראציאן) והשוטרים (פאליציי) אם היה בידם למחות אך לא שתו לב לעצור בעד חמס ושוד יהרפו החייבים ממשמרתם כו' להודיע גלוי לכל איש כי הממשלה החליטה בהחלטה גמורה לענוש קשה כל מעשה חמס בנפש היהודים וברכושם כעומדים תחת חסות הדתות הכוללות לכל יושבי הארץ במדה אחת עם יתר עבדי הדרר כבוד מלכותו כו' כו'. וכן שת קציר להפרעות וחמס ושוד לא היו עוד בחסדי הממשלה יר"ה ותתי הרוחה. כן החליטה האספה כי חלילה לבקש רשיון מהממשלה ליציאה מן הארץ ולכונן ועדים ליציאה, אין את נפשם לעצור בעד היוציאים אבל חלילה מלבקש רשיון ליציאה כו'. המליץ גליון 18 תרמ"ב 1882.

בכלות האספה, ורבנו יחד עם כל הנאספים היו נכונים לשוב איש לביתו, הביא אליו המעללעגראף את בשורת התבערה הגדולה שהיתה באוונא. אז נעצר עוד ימים אחרים ויאסוף חמשת אלפים רו"כ לטובת הנשרפים, וימחר לשוב לביתו וברשיון יסד ועד, ואלפים רו"כ רבים עפו אליו לטובת עירו, אשר צרף לסך אשר הביא בידיו, עד אשר כמעט לא נרע חלק הנשרפים הבלתי בטוחים באחריות מאש, מחלק הנשרפים הבטוחים באחריות, ונשרפי העיר שבו בנו את בתיהם בשפע הטוב אשר השפיע עליהם רבם ואלופם, ביד גדיבה. נוסף לזה עפ"י התעוררותו שלחו האצילים ה' ל. פאליאקאו אלף רו"כ וה' ש. פיינבערג אלף רו"כ, כן אסף סך שבעת אלפים רו"כ כאמור במכ"ע המליץ גליון 20 תרמ"ב.

אבל השנאה האנטיסעמיטית, אשר לא היתה לה עוד אחיזה בחמס ושוד, בקשה לה לך להאחו בעקב החקים לפי שעה, אשר רבים מהפקידים השתמשו בהם כמדת הדין, וקדוק, ועוד התחדשו חקים מנבילים ידועים ואח"כ הגרוש ממאסקו וכו' והעם הרבו צום ושפכו נפשם בתפלה לאלקי ישראל להצות לב המלכות עלינו לטובה. ורבנו, בעוד ירו האחת מחוקת במנן וצנה של יעקב אבינו, בצלותא ובבעותא, ומעורר את בני עמו לתשובה ותפלה וצדקה לעיפי האסון, ירו השנית מנצחת במכתבים מלהיובים לכל אצילי ישראל, אשר כת בידם ודעת בשפתם, להשתדל להסתיק הדינים ברחמים וחסדים, בקשות ותחנונים, ולא הניח ידיו מזה ומוזה, עד אשר הביא אלקים על פיו בידו יחידו סגולו אומתנו, עזרה ורוחה הרבה מאד, לפי ערך העת ההיא, וגוכור רק לרוגמא, כי כאשר החל גרוש הכפרים להתקיים בכל תוקף, הפליא הגדיל רבנו להעיר ולעורר את גרוליו, ופעולתם עמדה לנו, כי בחסד ה' התבררה והתלבנה התלכה מאת הסענאט

בשנת תרנ"ג כי היהודים יושבי הכפרים מלפני עת צאת חקי מאי משנת תרמ"ב, רשאים לשבת תחתיהם ולא עליהם חל איסור הישיבה בכפרים, ובזאת נצולו הרבה אלפים מאחינו יושבי הכפרים מנלות, ומדת הדין הלכה והשתתפה במדת הרחמים, בהלכות הגרוש בכלל. כן נעשו על פי השתדלות רבנו, בכמה חומרות שהחמירו בהלכות היהודים, כי בהתעוררות רחמים וחסדים של שרי מעלה מאתערוטא דלתא, בבקשות, להטות כלפי חסד לקיים בדינים הנוגעים ליהודי וחי בהם ולא שימות בהם. ופרמי דוגמאות כאלה רבים כל כך, עד שאי אפשר מפני האריכות היתרה לפרטם בדקדוקיהם, ודי רק להזכיר את האחת וגדולה היא אלפני רבבות נפשות אחינו, כי השתדלות אחינו ומליצותיו אשר הקדימו אותם להאיר לפניהם הדרך הטובה, להפיק רצון מהממשלה יר"ה, לתת להם חנינה, לבל תקיא אותם הארץ, ההשתדלות הזאת עשתה והצליחה, בחמלת ה' עליהם בשנת תרנ"ה, כי נתנה להם חנינה, והגרוש נעצר.

ידוע פתגם החכם שאמר: „מימי לא נצחני אלא בעל מלאכה אחת“. אך רבנו היה מנצח כבעל מלאכה אחת בכל המלאכות ממלאכת הקדש, כי כמו היה בעל מלאכה אחת בתשובות להלכה ולמעשה בתורה, כן היה בעל מלאכה אחת להורות ולהשגיח בכל המעשים אשר יעשה אותם ישראל וחי בהם, אם בדברים הנוגעים לחיי שעה ואם בדברים הנוגעים לחיי עולם. כן היה לוקח נפשות חכם בכח מיוחד כבעל מלאכה אחת, למשוך אחריו, לא רק כל המפלגות בישראל, להטות לבכם אליו, לעשות כרוחו כל מעשה שהוא אך טוב לישראל, כי גם על לבב הטובים והישרים אשר בעם הארץ, פעל במעלות רוחו המצוינות, ובמדותיו הנעלות והנפלאות, כי ראווה בתור האדם המעלה, המורם מעם וחי בעד העם, ואף כי על פי חנוכו הישן לא ידע שפת לועז, בכ"ז כבדוהו כבוד נשיא אלקים ושר שרי קדש, עד שנתקיים בו המקרא (דברים כ"ח י') וראו כל וגו' כי שם ה' נקרא עליך וגו'.

האדון באראנאו, שר פלך קאוונא, בשנות תר"ם ותרמ"א, כבדוהו ויאהבוהו עד מאד. בהדרת כבוד גדול קבלוהו בביתו, ויעמיד בעצמו לפניו כסא לשבת, ומבלי הודיע מראש לרבנו כי יגמלוהו וישחררו בביתו, הופיע באחד הימים פתאם בבית רבנו והצטרק בשפת חן, כי נפשו א"תה לראותו כמו שהוא בעצמו ובכבודו פנימה בביתו על תורתו, מבלי שיתהדר בלבושיו והכנותיו לקבל פניו. ולא זו מלחכבו גם בכל עת אשר היה שר הפלך פה, גם אחר הלקחו מאתנו אחרי כבוד משרה אחרת, וכן אשר וקים את קול הקורא אשר הוציא רבנו, ברשיונו, לאחב"י יושבי פלך קאוונא לטובת העניים נגד מפקיעי שערים. גם שר הפלך שהיה אחריו הגענעראל מעלניצקי, כבדוהו ויאהבוהו מאד, ולפני עזבו את העיר, כבדוהו בתמונתו אשר שלח לו למזכרת, וקבל באהבה גם תמונת רבנו. הגענעראל רייכערט, ראש בית מועצות העיר, שמח תמיד לעשות רצון רבנו בכל אשר נדרש ממנו, ולעתים קרובות התראה עמו ראיון של חבה. וברגש אהבה בא אל רבנו להפרד ממנו בכרכה בעזבו את העיר. כן כבדוהו הגענעראל שר חיל העעווייזע וקבלוהו בחבה שנה שנה בבואו לפניו לבקש רשיונו בדבר מאכל כשר לאחינו העובדים בצבא. וכן היה בעל מלאכה אחת בכל מלאכת מחשבת בעצה להטבת מצב ישראל וכבוד תורתו. ולדוגמא: בשנת תרמ"ד זכו אחדים מנכבדי עמנו, מאחת הקהלות הנכבדות בישראל, לעמוד לפני השר הגראף פאהלען, שעמד אז בראש הוועד לפתרון שאלת היהודים הכללית. ובלקחם דברים עם השר הנכבד הזה בדבר עמנו, הביע להם רוחו, כי התלמוד הוא מקור משחת להשחתת המוסר והמדות בישראל בנוגע לעמים וולתו. שיחתו ורעתו בדבר התלמוד, הודיעו הנכבדים לרבנו, ומחשבה עלתה על לבבו

כי כדבר בעתו טוב לחבר ספר מעט הכמות ורב האיכות בדבר התלמוד באחת השפות החיות, ולהמציאהו אל השר הנאור הזה, למען תת לו מושג נאמן ממהות התלמוד וטובו. וכדרכו להביא תקף מחשבה טובה למעשה, מהר להציע את החפץ הזה לפני ידידו הרב הגאון חכם ישר וצדיק מו"ה שמשון רפאל הירש זצ"ל מפ"פ דמ' אשר שש לעשות רצון רבנו, ויכתוב ויוציא לאור רק למטרה הזאת בשפת אשכנז את הספר „איבער דיע בעציעהונג דעס תלמודס צום יודענמהום אונד צוא דער סאציאלען שמעלונג ויינער בעקעננער" פאן שמשון רפאל הירש. בהקדמת הספר הזה יאמר הגאון המחבר, כי חברו לבקשת אחד ממיודעיו החפץ בעלום שמו... ובימים ההם התאספו נכבדי עמנו ורבניו באשכנז ברלינה לבקש עצות ותחבולות מגן ממשותת האנטיסעמיטים שמה, ותהי העצה היעוצה גם מהם לחבר ספר בשפת אשכנז המגיד צדקת התלמוד מהותו ומטרתו, וכמעט החליטו כי נחפץ לפזר מאת אלף מארק על עריכתו והוצאתו לאור, והנה יצא לאור הספר כתב הרב הירש זצ"ל. הם הביטו בו ונהרו ויענו ויאמרו פה אחד כי כל חפצם השלים מחבר הספר, עד כי אין עוד צורך בחבור ספר אחר והוצאתו. אז יצא מו"ל מכה"ע „ידישע פרעססע" במאמר נכבד אדות הספר החדש הזה, ויאמר: „המחבר הנכבד והנעלה הזה יאמר כי כתב ספרו היקר הזה לבקשת אחד נכבדי וידידו החפץ בעלום שמו, על כן הננו מתכבדים כלנו לברך להלל ולהודות לידידו זה גם טרם זכינו כלנו לדעתו ולהכירהו". הנה ברכו את רבנו, מבלי דעת כי הוא האיש החפץ בעלום שמו. והגאון הירש זצ"ל שלח את ספרו הזה להגראף פאהלען, בצרופ מכתב מליצה נכבד מאד מאחד המיוחד מראשי אצילי אשכנז מיודעו של הגראף פאהלען.

וכה היה בעל מלאכה אחת בוריוות, ולדוגמא: בר"ח אדר תרמ"ד נסעתי עם רבני לחתונה בת בתו יחידתו, אשר היתה לו לבת, כחידה ירדה, אשר גדל אותה ויתנה לאיש יקר ונעלה בתורה ובכל השלמות ה' אלי' טאבעלאווסקי יחי'. החתונה היתה בכפר „בויד" מחוז סובאלק. שמה, כמוכן, נהרו רבנים גדולים ונכבדים נעלים לחדות בשמחה את פני רבנו ולשוש אתו משוש בשמחת נכדתו היקרה לו. והנה כמעט היו כלם נכונים ומזומנים אל החופה בא לידו מכתב נכבד בענין העומד ברום השתדלותו לטובת רבים, שהגיע לקאוונא אחרי נסעו ונשלח למקום החתונה. בקראו את המכתב ענה ואמר אלי: „ר' יעקב! טובת הרבים יקרה ונשאה בעיני מכל חפץ, הענין עורנו צריך זרוו ותקון ושנוי מעשה מיד ליד, הבה נסורה נא לאיזה חדר פנוי, ונערוך המכתבים הדרושים לחפץ הענין. אולי ירא ה' ויוכני לראות בגמר הענין לטוב, והיתה זאת זכות להזוג, ומשנה שמחה אשמח בשמחת החתונה. הן המקום הזה כפר, אשר לא בכל יום יצא הפאסט, ואם נאחר הפאסט היום, מי יודע אחרי מתי עוד יבא מכתבי להורות את המעשה אשר יעשו לטובת הענין, על כן נמהרה נחיש מעשינו לפני החופה", וכן גמרנו וסדרנו המכתבים לאצילי עמנו, להשתוממות המחוננים והקראים הנכבדים, ואחר כן היתה החופה וקדושין. אחר ששה שבועות נגמר הענין לטובת רבים, ומאז והלאה, מדי זכר את זריוותו ההיא היה אומר אלי בגנון הנעים שלו: ר' יעקב! חתונה נכרתי הצליחה ב"ה.

בחוליה אחת משאלת היהודים, היא שאלת השחיטה, שרוב גופי תורה וקדושת הדת והיהדות נשענים בה, אשר התעוררה בתקופה האחרונה הזאת. והכל יודעים אם מעט ואם הרבה מכל הגדולות אשר עשה להצלת השחיטה, כבוד החכם המפואר רב פעלים הנודע לשם ולהלהל בישראל ובעמים הד"ר יצחק דעמבא יחיה, אשר עשה לו שם עולם בין מצדיקי קדשי ישראל ואמונתו בדברי הימים לישראל. — ולהרחיב חג פעולתו

פעולתו הגדולה והנכבדה, להניע את כלל אחבי' לשימת עין ולב לדרכים רבים, שמוציאי רבת השחיטה רעה, מבקשים בהם תואנה לצער בעלי חיים, כמו לפני הפלת הבהמה לצורך שחיטתה וכו'. יתר מזאת התחננה מובת השחיטה אל הד"ר דעמבא מגינה וסנגור שלה, כי יקח לו העמל הרב ויקדיש כחו מוחו ועתותיו לנסוע לחו"ל מסעות הרבה, להוכיח בכחינותיו על פי תורת חכמת הרפואה ושמירת הבריאות, כי השחיטה היא סמעתת את הצער מכל מיני המיתות, ובשר השחומה טוב ויפה לבריאות מבשר כל המומתות בשארי אופנים. ורבנו פעל על לב הד"ר הטוב, והעמים על עצמו לכלכל הוצאות מסעותיו כו'. וברשיון הממשלה לאספה שפעל הד"ר דעמבא קרא רבנו לאספת רבנים ונכבדים אנשי שם בקאוונא בחדש איר תרנ"ג. ולא חדל להשתדל לחוק ידו הד"ר דעמבא יחי', ולהוקיר פעליו הגדולים והנכבדים אשר פעל לכבוד תורתנו ועמנו. ולא זו מלבדו ומלכברו ומלברכו שבע ביום, עד יומו האחרון, כפי שגלוים וידועים הרברים לפרטיהם במכה"ע העברים, הנצבים חיים לעינינו, וכפי הנודע לכל שער עירנו יותר עד כמה כבד והוקיר רבנו את החכם המפואר והנכבד הזה ואת פעליו הגדולים. וע"כ הנני מקצר בענין הגדול הזה שראוי להאריך בו יותר.

ואולם באמת קשה מאד לתת בדוגמאות כאלה מושג סמעותיו הגדולים והכבירים בתקופה החדשה והאחרונה אשר עברה על רבנו משנת תרמ"א והלאה עד יומנו האחרון, התקופה אשר בה עשה נפלאות אשר לא נראו ולא נשמעו מכל מושיע ורב בדור האחרון הזה ובכמה דורות לפניו. בתקופה הזאת הכירה אותו האומה כלה לרב ולאב יחד, ואילו נשאו את עיניהם ונפשם כל בני ישראל מכל מקומות מושבותיהם בארצנו. שאלת היהודים הכללית רחבה ונסכה למעלה מכת הדעת והיכלת אשר לחכמי לב גבורי כח למכס עצה ולבקש פתרון טוב, במרם תבוא עת לחננה. בצוק העתים, גם אנשי מעשה מלומדי נסיון, רבי הפעלים בכחם וחכמתם, ברבות עליהם פגעים חדשים לבקרים ואסונות מתגברים ומתחדשים בכל יום מפנים ומאחור, כי יראו כי אולת יד, ואין איש מתחוק עמם, ורפו ידיהם ורוחם, ויואשו מישועה ומעשות בידיהם תושיה, אך לא כן היה רבנו, ככל אשר הוסיפו המקרים והאסונות לבוא תכופים, וכל אשר הרבו אמללים שונים לבוא לפניו, להמם את לבו הרך והטוב בדמעותיהם, ולדכא כחלל רוחו בתלאותיהם, כן הוסיף אומץ וגבר חילים להתנצח בהשתדלותו, ומבלי בקש חשבונות רבים לאמר לנפשו מה אני ומה כחי כי איחל לעשות בעת אשר אין חכמה אין עצה ואין יכלת עשות, כתב והשתדל יומם ולילה, פעל ועשה אף הצליח. בדברי תחנונים כתובים בעינים דולפות קרא לנריבי אחינו בעד גולי מאסקו ודומיהם, ונרובי עמנו בארצות המערב ששו לעשות צדק כרצון צדיק צדקות אהב, ונדולות עשו, יסרו ועדים, אשר גם נריבי עמים שלחו לידם נדבות בעד הנודדים, עד אשר מצאה ידם להוציא כסף תועפות על אלפי גולים אמללים, לתמוך ביד כל אחד לפי מחסורו, ולשלחו במסלות ברזל ובאניות עד בואו אל ארץ אשר ימצא בה לחם. אחינו בחו"ל יעצו וקמו על נדיבות, באופן נעלה מאד, אשר לא יאומן כי יסופר, לולא הנסיון והמצויאות נתנו עדותם הנאמנה, אשר הכריזה עליהם מצפון ומים, וצדקתם תעמוד לעד, כעדות לישראל שהם רחמנים בני רחמנים, ולכבוד ולתפארת לשם ולזכר העושים והמעשים בספר דברי הימים לישראל. אך מה דמות נערוך לצדקת ה' אשר עשה צדיק יסור כל מעשה הצדקה והחסד, אשר נעשה ונשמע על פי השתדלותו! איה שוקל למעשיו הנכבדים, ואיה סופר לכל מרחם ומשאם של המון אלפי אמללים אשר הטילו עצמם תמיד בתחלה רק עליו? אלה מרחוק באו ואלה מקרוב קרבו ויאתו, וימונגוהו ויהממוהו בצעקותיהם ובדמעותיהם. ממרחק מאתים פרסאות ויותר, יבאו אליו מרי נפש אשר עולמם

עולמם חשך בערם, זה מבקש מכתב מליצה אל מי שהיכלת בידו להיות לו לפה להפוך בזכותו לבל יקצו מועזיו, וזה, כי יהי לו לעינים בדרך חיים שהוא מבקש, ונודדים מרודים, חלכאים מדוכאים, נגועי אסונות עיפי עמל הקיום בוכים למשפחותיהם באוניו, הבית ככלוב מלא עוף, שוקק כמשק גבים, האונים תחרשנה מקול כבי תחנוני בני ישראל, העוברים בסך מערים ומחוזות שונות דרך קאוונא, ואליו יבאו ויתחננו, בה בעת אשר חליפות מכתבים נכבדים לו עם גדולי ישראל ואציליו, המריצים אליו אנרותיהם בעניני הצבור, שמפניהם הרין נתן לרחות המון היחידים כאלה, והוא בכל זאת חסר בימינו, רחמים בפיו ובלבבו, והוא משכיל אל דל ודל, עונה לכל קוראיו, ומשתתף בצערם, אם תמצא ידו לתת את שאלת השואל, ושש לבו ותגלה עצמותיו, וכי הקשה לשאול את אשר אין לאל ידו לעשות, ברך אותו, התפלל בעדו, ויעודרהו וינחמהו מיגונו, והרגיע גם נפשו הרחמניה, כי לא האמים אונו מועקת דל, ויחננו למצער בדברים טובים ונחומים שיצאו מקירות לבו, וגם במתת כסף מכיסו, כי לא כנבאי צדקה, אשר ההרגל לשמוע בלי חשך תחנוני מקבלים, מקשיח לבו מעט בטבע, מבלי התפעל הרבה מקול כבי ומראה דמעות, ואשר גם הרין מחייב אותו לצרף מבט קשה אל מענה רך, לא כנבאי צדקה אך כאב לכל בני ישראל היה רבנו, וכרחם אב על בנים רחם את כל הבא ועמד לפניו בתחנה, מבלי דקדק עמו, אם בצדק יבקש, אם לא.

מה גדלו מעשי רבנו, ומה רבו עלילותיו הנפלאות אשר פעל ועשה במשך התקופה הזאת לטובת עמנו, אין זה המקום הראוי להכיל, ולא עתה העת מצוה לפרטם ולתארם בשפת אמת, ואליהם מחכה חלק שני מתולדותיו, נכבד ומלא דבר מזה. ורק זאת נגיד, את אשר יעידו ויגידו כל באי שער עירנו, כי לכל הגדולות האלה, אשר עשה בימי זקנה ושיבה, בלב חלש, בקצר נשימה, בעינים יגעות וכחות, לא קרא דרור לנפשו, גם לא יום אחד מצרכי העיר, מרחח ומשאה, ולא נעשה דבר גדול וקטן בעיר מבלעדי משפטי פיו, ופניו הלכו בהתנהגות כל עניני הצבור והיחיד, והשגחתו בכל החברות לתלמוד תורה, ולכל דבר טוב ומועיל. כשנים שלשה חרשים בשנה היה הוא המפקח והמנצח על המתגדבים והעוסקים בסדרי תרומת אנשים מבני ישראל בעירו לצבא, למלאות חקי הממשלה ורצועה, ובעלי הזכויות ישארו נקיים לביתם, באין פרץ וצווח, ולחונן דלים אשר עלה עליהם הגורל לצבא במתת כסף. ולא הסיה דעתו אפילו שעה אחת מעשות בעד מאכל כשר לאחב"י העוברים בצבא, צדקה שאין לה כל יסוד ומוצא כסף, ותלואה על בלימה רק ברוחו, אשר יומם לא נח ובלילה לא שכב לבו, מרוב מחשבות בעצה איך ובמה לכלכל הוצאותיה, ולהכין אותה ולסעדה, בה בעת אשר לא הניח ידיו מהחזיק במעון כנוס תלמידי חכמים גדולי הכשרון, אשר כוננו ידיו, ואשר בו ובקיומו היו כל חיי רוחו, וכתב וחתם מכתבים בגלל החוקתם. ולא מנע מהכנים עצמו בדברי ריבות אשר באו אליו מערים קרובות ורחוקות, להשקיש המחלוקת, לקרב את המרוחקים בורוע, ולעשות שלום בישראל. ולא השיב אחר ימינו, מפני מדרותיו הרבות והעצומות. מלכתוב לטובת אנשים יחידים רבים כמעט תמיד בכל יום, ולצאת לישע רבים לזכותם שלא בפניהם ושלא בידיעתם ובמסרם קראו אליו נמצא להם, עד כי רבים נעזרו על ידו מבלי שידעו מאין בא עזרם. ומה נמלצו דברי כבוד בנו הרב הגאון האב"ד דפה אשר נשא בהספדו על אביו רבנו זצ"ל במאמר (סנהדרין ק"א ע"א) כשחלה ר' אליעזר נכנסו ד' זקנים לבקרו כו' נענה ר' יהושע ואמר טוב אתה לישראל מגלגל חמה שנגלגל חמה בעוה"ז ור' בעוה"ז ובעוה"ב, כי הנה השמש יתן אור וחיים, מנר בתבואות, ומרפא לבשר, כמ"ש שמש צדקה ומרפא בכנפיה, אך בלילה אין אור שמש

שמש משמש, אבל פעולת צדיקים לחיים, משמשת ביום לפעמים בחסתר, ורק בעולם הנעלם המכוסה מבני אדם, אשר הוא לילה לנו מחוץ, אורם מאיר, ועליהם נאמר ומצדיקי הרבים ככוכבים לעולם ועד, שאינם נראים ביום כי אם מתוך הבור העמוק, ומאירים בלילה, שהוא כנוי לעוה"ב המכוסה, כאשר כן רבנו, מלבד מה שהאיר כשמש בצהרים, עוד כסה אורו ואמתו, שהאיר בחסד ואמת לבני אדם, והצדיק רבים מבלי שראו והרגישו בדבר, והאיר איפוא בעוה"ז ובעוה"ב. ומתוך כל המעשים הטובים הרבים, ובכל המון הענינים השונים המטרידים, לא במל חלילה משערוי הרבים בתלמוד תורה, דבר יום ביומו, ולא חדל להשכיל להיטיב בבקור חולים ונחום אבלים וכו', ולא נמנע מהשיב תשובות לכל שואליו מקצות ארץ באסור והותר, ומה גם בהיתר עגונות, ולא עוד אלא שגם שאלות הריאה וגם שאלות שכיחות ומצויות כבו"ח וכדומה אשר יכלו למצוא פתרונים מאת כבוד הרבנים הג' המ"ץ דפה שיחיו, אם רק באו אל ביתו, גם בהיותו לפעמים יושב בראש אספות נכבדות וטובי העיר ונכבדיה יושבים לפניו, כמעט הריח מרחוק כי בפרודור הובאה איזה שאלה, עזב את האספה, ובא ועמד בפתח ההיכל ושאל בלשון רכה: היש שאלה? ויצא וחקר ומשש והורה כתורה, כאיש אשר אין בלבו ובמחוץ כל מרדה וכל ענין לענות בו מבלעדי הוראות שאלות כאלה. מכל אלה לא הניח איש המופת הזה את ידיו מלעשותם ומלקיים, כמעט בכל עת ובכל שעה, בכל תקופת ימי המהומה והמכונה, אשר כל חפצי ישראל ומשאלותם הרוחניים והחמריים תכו לרגליו, ומעשים רבים וכבירים הדורשים עמל אדם רב נעשו על ידו לבד, עד כי נוכל להמליץ עליו ולאמר כי שקול היה כנגד כל ישראל, כי היה הוא מרכו הכובד אשר לכל מרחם משאם וחפצם.

אכן חיי נשמות, היים שאינם תלואים וקיימים לפי איכות וכמות הגוף החלש ואין אונים הוה, חי האיש הגדול והקדוש הוה, חיי שמים בעודנו חי אתנו על הארץ!

כד.

נחל יצחק.

כמו שהספורים המעטים בספרנו זה, הם כפי שהקדמנו בהקדמתנו, רק דוגמאות מאוצר החמדות אשר בכחות נפש רבנו ומעלות רוחו, כן גם המכתבים האלה, שזכיתי לקבלם מידו ממש, שמהם כבר ראו אור הדפוס, הם רק דוגמאות ממכתבים רבים ונכבדים מאד מאלה בכמות ובאיכות, אשר כמו למעשיו הגדולים אשר לא זה המקום ולא עתה העת לפרטם ולתארם בשפת אמת, מחכה גם להם חלק שני מתולדותיו, נכבד ומלא דבר מזה, כמו שאמרנו למעלה. אך המבינים ימצאו דים גם במכתבים המעטים מהרבה האלה לדעת ולהכיר, כי לא הניח דבר גדול וקטן מכל הגוגע לעמנו ולתועלתו בתורה ובדרך ארץ מבלי עשות בו דבר בעתו ומבלי התעסק בכל כשרונותיו וכחותיו בזהירות ובוריוות נפלאה מאד, כאב ורב יחד לכל עמו.

לאצילי ישראל אשר בספ"ב.

ב"ה יום ג' ר"ח אלול תרס"ב קאוונא.

הנה אמרו חכמינו ז"ל לא מצא הקב"ה כלי מחויק ברכה לישראל אלא השלום כו'. כן אמר דהמע"ה בקש שלום ורדפהו, אשר ע"כ גם אני מיום עמדתי על דעתי השלום הוא

תולדות יצחק

הוא מעווי ומשגבי, ואהבת השלום ימריצני הפעם לבוא במכתבי זה „ברברי שלום ואמת“ אל מעב"ת ומעלת כל אצילי ב"י העומדים ברום המעלה והעוסקים בשאלת עמם.

השמועה הנאמנה עשתה לה כנפים במושבות בני עמנו בארצנו, כי חברת מפיצי ההשכלה והרבה מאצילי ב"י בקמ"ר עוסקים במידור פראגראמע להתיסדות בתי מדרש לרבנים מחדש, ולהנישה לפני הממשלה יר"ה. שמע זכרון „בתי מדרש לרבנים“ אשר כבר הרבו פרצים בחומת דת קדשנו לאין מרפא, הכעיסה תמורום והראיבה לבבות כלל אחבי לאין שיעור ותכלית.

ואחרי אשר לא כהימים הראשונים הימים האלה לבית ישראל, כי גם יראי ה' החרדים על דתנו, יודעים הליכות עולם ומכירים בשפת המדינה, יודעי לשון וספר, וההשכלה הכללית לא תחסר עוד בעמנו כמלפנים ארבעים שנה, כפי ההשתדלות הנמרצה שהרבתי או הממשלה כנודע, הנה כל החרד לשלות אומתנו יחרד לרגעים עתה אשר לרגלי חפץ התיסדות הבתי מדרש תקומם בעמנו התנגדות כבירה ונמרצה, קנאה ורוגז, ואין נחת, ואומתנו אשר השלום דרושה לה בכל עת בהמצאו ומה גם עתה אשר יקר לנו השלום והאחדות כחיים וכעצם קיום האומה, הנה ההכרח לנו להתרחק מכל דבר הגורם קנאה ומדנים ולהפריע את מנוחת הממשלה יר"ה והשקפותיה עלינו במושגים של מדנים ותחרות, ומדעתי את יקרת מעב"ת ומעלת רוח נכברי אצילי עמנו בקמ"ר, אהבתם הנאמנה לעמם ודתם וחפצם הכביר במוכת האומה, לכן ויאיתי חובה לנפשי להגיש לפניהם רחשי לבב האומה ולמנוע כל דבר וסבה אשר בכחו לפרוע פרעות בישראל חלילה, ואקוט על ישרת לבכם כי יהיו אמרי לרצון ויצליחו את אשר חפצתי לחזק אשיות אחדות אומתנו כל תמוט סלה. ואבאר את דברי על הסדר.

נשמת אומתנו חיי רוחה וקיומה היא רק תורתנו הק' ועוד לא חדלו השקדנין מאהלי יעקב בארצנו ומווינו מלאים מפיקים גדולי תורה והוראה, ויש לה לאומתנו הכרה מוחשית ידועה ורגש פנימי במעלת גדולי התורה ורבניה, ובכל פינות אשר תפנה האומה במשאלות דתנו והרמת תורתנו רק ערך עצם מעלת התורה לה לקו, ותתן היתרון רק למי אשר התעלה במעלת ידיעת התורה מבלי הבט ושאל על מקום חנוכו, כשרונותיו ותואריו, יהי שמו רב או גם סוחר וכדומה, הנה גודל תורתנו תרומתהו על, ברוח רגש הפנימי של האומה ובו יתנו אומן במשאלות הדת ואילו ישמע ישראל, וקצרו ע"כ כל ידים חרוצות וכל תחבולה לתאר במחוגה ולצמצם את לומדיה והוגיה באחד הבתי מדרש לאמר עד פה תבוא, כפי שהורה הנסיון אשר כל בתי המדרש לרבנים במדינתנו וגם בחו"ל לא הגיעו למטרתם ולא השיגו תכליתם והרבו רק פרצים ופרעות בעמנו בדתנו ולאומותנו, וישראל הוא ידע תמיד מי המה רבנו מוריו ומאשריו באמת ובאמונה ובהם יתנו אומן, כח ועוז של נושאי קדושת תורתנו, וגם הממשלה יר"ה נוכחה והכירה כל זאת, ואחרי אשר הוא דבר מוסכם באומה ומאומת גם מן הנסיון לבלתי אפשר וכמעט מן הנמנעות למצא כח וסגולה פנימית להקים רבנים מומחים ומובהקים גדולים ונעלים בתורה וביראה כפי משאלות דתנו וחפץ האומה מן הבתי מדרש לרבנים, היתכן עתה חפץ החברה ליסד מחדש בתי מדרש לרבנים למרות רוח רגש האומה, ואשר אין כל תקוה להם להיטיב בלתי אם להכביר אכפס מחדש על האומה אשר למגינת לבבה הם עשוקי משפט ורצוצי חפש וחיים, מאז נוסדו הבתי מדרש הראשונים, ואם גם ינסו עתה לעשות הדבר הזה מחדש נגד רצון וחפץ הפנימי של האומה, ויסיפו רק כוועקות והכבדות חרשות על הרבנות המעושקה להביא רוגז ולהגדיל המשטמה, ולסתור את היכל האחדות, וההכרה הפנימית של אומתנו תשאר כמאז לפנות בכל משאלות דתנו ואומתנו

ואומתנו רק אל גדולי התורה אשר הובטח לנו כי לא תשכח עדות מפי זרעם. וגם את אשר ידמו רבים כי ימצאו איזה מגדולי הרבנים אשר יקחו את הדבר הזה תחת השגחתם, מלבד כי לא ימצאו להם רבנים מובהקים שיעשו דבר למרות רוח האומה, הנה גם לעצם הדבר הוא לא לעזר ולא להועיל, כי אחרי אשר הוא מן הנמנע להוציא מן הבתי מדרש גדולי התורה והיראה כפי חפץ ומשאלות האומה, הנה גם כבוד מרריכיהם ומנהליהם לא יכשירם בעיני האומה והרבנים עתיקים. ובאמת הרבנים המובהקים בימינו אלה ישנם מהם רבים אשר כבר קלטו הידיעות הנימוסיות בשיעור הגון והצעירים ילמדו רוב הידיעות הדרושות, ולו רק נתן להרבנים את חפשותם אשר לוקחה מהם בעקב הבתי מדרש לרבנים, ויוקצב למו ברשיון הממשלה פרס קבוע מבלי שיתגלגלו בעוני וברלות, כי עתה התעלו צעירי הרבנים מעצמם בכל המעלות אשר תפארת להם לגדולי התורה ותפארת להם מן האומה, וכן הסכימה והחליטה גם האספה בשה"ע.

הגרתי היום לרומעכ"ת את רחשי לבב האומה, ואקוה ביקרת רוחם וכבוד מעלתם כי יכירו כי רק מאשר יקרו בעיני ובעיני האומה מאד, ואשר במוחים הננו כי רק טובות האומה כל מנמתם, ורק מרגש כזה מצאתי לבכי נכון לצקת לפניהם הגיוני אומתנו אלה ותקותי חזקה כי ברוח רגש אמונים אשר הנם עוסקים לטובת אומתנו ועמנו יוכחו על צדקת אמרי אלה, כי לא נכון לפניהם לפעול ענין כזה אשר בני עמנו יבעטו כטובה ויתנגדו למו נלוי לסתור ארמון אחרותנו חלילה. לכן מבטחוני במו ובישרת לבכם ראיתי חובה לפני להגיד למו דעתי דעת תורה ודעת אומתנו ואבטח כי ישמעו לעצתי הנאמנה לחרול מחפצם זה, ובאלה יבנו ויחזקו את מבצר אחרות אומתנו סלה. וה' עוז לעמו יתן ויברך את עמו בשלום, ויריק על רומעכ"ת וכל מאהבי גדולי אצילי קמ"ר שפע ברכות כל טוב משמי מרומים ויתבתם ויחתמם בכוח"ט ברוב חו"ש שלות השקט והצלחת נצח, כמשאלות לבכם לטובה ולכב המעתיר בעד הצלחתם סלה המצפה לתשועת כלל אחב"י

יצחק אלחנן החופ"ק.

ב"ה יום ג' כ"ג אדר ב' תרמ"ט קאוונא.

כבוד כו' ... ה' ע... ל. שיחי. שלום וברכה!

בימים האלה התעוררה אצל הממשלה יר"ה "שאלת הרבנות" וכפי ששמעתי נאמנה הנה ידיר ב"י ויר"ג השר... יחי' הוא מלא רגשי רצון ונדבה לעסוק לטובת הרבנות הנאמנה, וימלא את ידי מעלתו לסדר הגיונו בזה, לכן ראיתי נכון לפני בעת רצון הזה לסדר מאמר המכלכל את הענין הזה ולשלחו אל כבוד מעלתו, בתקותי כי יהיה לו לעינים בפעולתו הישרה, בידעו את רחשי לבב האומה בענין הזה כפי שיהיו מכארים במאמרי הנכחי ויתן ה' והיתה פעולתו לרצון ולתועלת, והיה כבודו ממזכי הרבים כו'.

כחולה במחלה ממושכה ובכל גופו אין בו מתום והיסורים מתנברים עליו כל היום, הנה עפ"י ההרגל הרב יהיו לו מכאוביו ופצעיו כהרגל וטבע שני וכל חפצו ומשאלתי הם רק לבלי יתגברו מכאוביו יותר, לא ישא עיניו למרחוק לראות איך הוא נופל מכל האנשים סביבו ההולכים קיטמות, ומתענגים על מנעמי החיים וכל חושיהם הם בריאים והתכל ומלאה משחקת לפניהם, די לו אם הכח בידו להתהפך בחליו, והימים אשר ירפו מכאוביו מעט, המה ימי ששונו וטובו, כה יחשה ידום ולא יתאונן מרוב הרגל, אולם

תולדות יצחק

אולם אם יקרה לו מקרה מעציב כזה אשר נוסף על מחלתו הנה יבא גם בעל ביתו ישליכנו במטתו החוצה והוא מושלך כדומן על פני חוצות, או יתעוררו בהחולה הזה כל כאביו ופצעיו יחד, ואת כלם ימנה במספר כאלו ברנע הוזה נולדו לו כל אלה.

במצב איום ונורא כזה באה הרבנות הפעם, והתורה העלוכה מנחמת כיונה מעצמת מכאוביה הנוראים אשר השכיבוה למעצבה זה שנים רבות, וכעת באה עד משבר, ואין מתעורר לחמלה עליה.

זה כארבעים שנה אשר הוסרה המצנפת והורמה העמרה מעל רבני ישראל הנושאים את ארון ברית התורה וההוראה, ונתנה משרת הרבנות המאושרת והמקיימת לרבנים החדשים המכונים רבני העדה, והרבנים הגאונים הממיתים עצמם באהלה של תורה עפ"י דרכה, היו רק בתור רבנים מסתתרים כסחורה אסורה, וכמטבע שפסלתה מלכות, מבלי שיהיה להם כח עפ"י החוק לנהוג רבנותם בכל צרכי התורה והדת, עד שאין הרשות בידם גם לסדר גימין וקדושין וכו' ומבלי שיהיה הכח גם לקהלות ישראל לקצוב להם שכרם כהוגן בגלוי על שם משמרתם, וכה גלה כבוד מהתורה עד כי הוכרחו קהלות ישראל במקומות הרבה לכנות את הרבנים אדירי התורה בשם עוזרים לרבני העדה וברוב ערי ישראל נתנו להם תואר משיגים על בשר כשר.

הבה ונתבונן: הנה זה כשני אלפים שנה אשר עמנו נושאים וסובלים צרות נוראות, גלי ים עברו עלינו, דביות תהום כסתנו, ונצה ישראל לא ישקר, וכי נשאל מדוע אנחנו נושאים וסובלים? מי מעורר את שאלת היהדות הכללית ובעד מה אנחנו משליכים נפשותינו מנגד, הלא התשובה קצרה ונמרצה — התורה! ר"ל המשנה והגמרא. כי אלה היוצאים מהיהדות, לא עליהם תפול שאלת היהודים וגם היוצאים מקבלת עול המשנה והגמרא חפשים הנם משעבוד גלויות, וכמאמרם ז"ל: כי עפ"י הדברים האלה כרתי אתך את הברית (ר"ל קללות התוכחה והבטחת יעודנו וקיומנו הנצחי) הנה אמרו חז"ל זו תורה שבעל פה, והנסיון יעיד כי הבלתי מאמינים בהתורה שבעל פה כהקראים חננו בזכויות אורחים גמורים, יען אינם עומדים בברית. הלא עינינו הרואות כי מי ומה מעוררת את שאלת היהדות? — התורה! ובעד מה סמיתים אנחנו את עצמנו ונהיה כעפר לדוש בפי כל אויב ומתנקם? רק בעד התורה. נתבונן נא, כי תהיה לאיש חמדה נפלאה היקרה לו מכל חיי בשר והוא נושא וסובל יסורים מכוערים ומרים רק בגלל קיומה בידו, היתכן כי לא ידע איך ובמה לשמרה מכל משמר וישליכנה לרמסה ברגלים כמיט חוצות? והאם לא כחזיון הוזה נעשה בעמנו. הן רק בעד תורתנו הננו סמיתים א"ע ונושאים כל עמל ותלאה בגללה, והנושאים את דגל התורה „הרבנים" מחיי התורה בהיותם סמיתים עצמם עליה, המה בעצמם מתגלגלים כחומר חוצות בענים וכו', ואין מתעורר להמליץ טוב בעד הדבר אשר קיומה של היהדות תלוי בו, להעמיד את הממשלה יר"ה על האמת לתת לה מושג נאמן מסצב הרבנות ומחפצי ישראל בזה, אם לו שמענו מפעל מהופך כזה מדורות הקדמונים, הלא לא אבינו להאמין בשום אופן, והנה ברור הוזה בעינינו הננו רואים כזאת, ואין האומה מרגשת כאבה הנורא ופצעה הנאמנים מרוב הרגל, וגם אלה אשר שאר רוח להם כהתה הרגשתם מרוב הרגל.

איך תיסרנו ההשגחה באותה המדה שאנחנו חוטאים. התורה אמרה (שמות י"ב) ועתה אם שמעו תשמעו וגו' והייתם לי סגולה וגו' ואתם תהיו לי ממלכת כהנים וגו' וכן באמת היינו מלמדי התורה והנביאים לכל העמים הישרים, שירי נעים ומירות ישראל הם הפלות רבבות מיליאנען מעמי התבל, ובכ"ז מי הוא העם הבזוי אשר שבתם וקיתתם הוא סנגינתם, המורה לצדקה, היהודי, ועל מה זה? יען כי כך היא המדה לפי חטאתנו למלמדי

למסדרי תורתנו בקרבנו, להרבנים טשאי ארון הברית, אותם השפלנו עד עפר, והוא כמ"ש הנביא (ישעיה מ"ג) ה' חפץ למען צדקו יגדיל תורה ויאדיר והוא עם בוז וגו', מי נתן למשסה יעקב וגו' הלא ה' זו חמאנו לו וגו' ולא שמעו בתורתו, ואין סקיץ ואין מתעורר מאת האומה ע"ז, והרשות יר"ה חוקרת ודורשת על הכרח הרחבת הקאואנע רבנים, כאילו אין תעודה לעם ישראל בתורתו כל עיקר, כאילו היו כל יסודי היהדות רק המעטריקעס של ספרי החיים והמתים, אין לנו שום רגש דתי ושום פעולה דתית עפ"י התורה, כ"א רק עסק של ספרי החיים והמתים, אשר ע"כ נתנה הרשות יר"ה פקודה לפני שנתים כי כל הגומר חק למודו בהגימניוים רשאי להיות רב, ואין מי מבעלי רגש בעמנו לעורר את הממשלה יר"ה ע"ז, אבל הממשלה איננה אשמה בזה כלל חלילה ורק בנו האשם, על כי איננו מתאמצים לתת להממשלה יר"ה מושג נאמן ממשאלות עמנו הדתיות באמת.

העם הזה אשר תורתו מקפת כל חוג חייו והליכותיו, אין צעד, אין פנה, אין פעולה, אין מעשה, אין מחשבה אשר יוכל לצעוד ולעשות מבלעדי התורה, כי רק היא חיינו; מוקפים אנחנו עפ"י הדת גם בהליכותינו החומריים והביתיים ובכל דבר הרשות בדינים ומצות לאין שיעור, הדורשים פירוש להתרת ספיקות כאופני עשיתם, במאכלנו ובמשתנו, במשאנו ומתננו, בחיי המשפחה והאשות, אשר כל ישותנו וקיומנו היא רק תורתנו ומצותיה; אותנו העמידו בלי כל שומרי דגל התורה והדת אמתים, ורק במפקחי ספרי החיים וספרי המתים יספיקו לא יותר. היכולנו להאמין בכל אלה לולא ראינו כזאת בנסיון ובמציאות וכו'!

הן הנסיון הורה פה ובכל יתר הארצות, כי התורה אין בכחה להתקפל ולצמצם את עצמה עפ"י רכיבי למודי בתי הספר (בתי ספר עתה בחו"ל המה רק לחוק השארת היהדות אחרי נפלה שמה, אבל אין בכחם בשום אופן לרוסם את קרן התורה, והרבנים ארוכים ורחבים). סדר למודי התורה דורש בהכרח חופש הלמוד והתפשטות בלתי מצומצמה ומסודרה במשטר חקים קבועים ומוגבלים, וע"כ אלה התלמידים שהתצמצם חוג למודיהם עפ"י חקים מסודרים נשאו רק משכילים ולא תורנים כידוע, ומה שעלתה מזה אך למותר לי לדבר, ולהפך הראה הנסיון כי הרבנים הוושבים על התורה לא פג מעם תורתם ויראתם גם במשור, והמה העמידו ומעמידים את הדת והיהדות, אשר כל קיום לאומתנו תלוי בזה וכו'.

ומה תשאל האומה עתה בעת אשר היהדות מתרופפת ומתמוטטת ר"ל, תורתנו הק' תתיפח תפרש כפיה: חוקי ידים רפות, חוקי את הרבנות הנאמנה, הן הרבנות התוריית לא הקדיחה תבשילה, לא שפכה קיתון של סחי ומאום על התורה והמצוה, והתורה הק' צריכה סעד ותמיכה כפולה עתה, ע"כ השיבו לה ששון ישעה עוזה ומשגבה, השיבו לה את הרבנות הנאמנה והבהירה והנאדרה בעוז ימין התורה וכו'.

על גדולי ישראל לברר לפני הממשלה יר"ה, כי דרושים לנו גם רבנים בתור מורי הוראות, בדיני איסור והיתר, כשר וטרפה, אסור ומותר, כמלאכת השבת ויו"ט, חמץ בפסח, לולב סוכה, איסור נדה, גיטין קרושין, חליצות ושאלת עגנות, הלכות תפלה ותלמוד תורה, וכבוד הורים, במשא ומתן, ואבילות ותענית וכדומה למרבה, אשר אין לך איש מישראל שלא יודקק להורים ומורים כאלה שהם כחיים רוחניים לדת קרשנו אשר כאפס מורים כאלה אי אפשר לדת להתקיים בשום אופן. לברר לה כי מורים כאלה לא פסקו מישראל מעולם, והמה עמודי הדת והיהדות, והממשלות לא מצאו מעולם כל עולתה בהם, שומרים המה תפקידם באמונה, דורשים ומצוים על שלום המלכות וארץ מולדתם לא רק ע"פ הגמוס, כ"א ע"פ קדושת התורה, מחויקים את קדושת

קדושת הדת ושמירת האמונה, וחקי המוסר בקרב העם, וע"כ נפש האומה בשאלתה מהממשלה להכיר ישותם ומציאותם של רבני התורה, לבל יהיו מוכרחים להיות רבנים באיסור ובהסתר וכו'.

והנה באספתנו הראשונה בקיץ תרמ"א בבית י"ג השר הבארון גינצבורג שיחיה נבחרה קאממיסיא מיוחדת ע"ד הרבנות אשר אני הייתי בתוכם, והוסכם בהקאממיסיאן, וכן קבלה כל האספה בהסכם כלם, כפה אחד להעמיד הרבנות באופן הזה שיהיו הקאזאנע רבנים בתור מליצי הקהלות, לפקח על כל הרברים הנוגעים להרשות יר"ה, ושיהיו הרבנים התורניים ג"כ מאושרים מטעם הממשלה, בלי כל עקואמען, אחרי כי דבר אין להם בעדה עם הרברים הנוגעים לצרכי הרשות יר"ה, ותעודתם רק להורות דיני אסור והיתר, טרפה וכשר, פסול, אסור ומותר, להגדיל תורה ולהאדירה, להורות להעם רגשי מוסר, צדק ויושר, עפ"י התורה הקדושה הרוששת שלום המלכות והמדינה, ואהבת הבריות הנבראים בצלם וכדומה, ולהנהיג הנהגת הקהלות במצבם המוסרי, אשר כל אלה שייכים רק להרב התורני, וע"כ מה אנחנו מבקשים עתה? רק שישתדלו גדולי עמנו על הרבר שהסכימו בעצמם באספתנו וראו זאת לצורך תקון הכרחי למוכת האומה. לכל אלה הננו נושאים את נפשנו שישתדלו לקיימה עתה בעת אשר הגיעה השאלה הזאת על הפרק אצל הרשות יר"ה.

הנה ירענו ע"פ סדר הטבע כי אחד מהדברים הקשים על האדם הוא לשמוע לקול מוסר של זולתו, כי באופן הזה הנהו סבבל עצמותו ונותן היתרון לזולתו אשר זה לא יאבה גם הפחות שבפחותים. לא כן הוא ביחס הרבנות התורנית בישראל מימות עולם, הרב המחזה דעתו איננו מחזה דעתו הפרטית, האנושית, כ"א רק דעת התורה הקדושה, ורוח קדושת דיני התורה מדברת שופשת ומחלמת ממנו, ומאלה בוש לא יבוש גם הגדול שבגדולים לכטל דעתו ולעבור על רצונו מפני רצון האלקי הדובר מקדושת דיני ומצות התורה, הסגורה כפי הרב הידוע לו, כי יראתו קודמת לחכמתו, ולא יעות דעת תורה בשביל שקול דעתו העצמית והפרטית. אבל לאיש מלומד יהיה גם חכם כהימן ודרדע לא יעבור שום איש על רצונו מפני הכרעת דעתו, וע"כ אין בכח המלומדים למשוך אליהם את דעת הקהל והדברים עתיקים וכו'.

הודעתי לרומע"ל הגיוני רוחי, שהמה הגיוני כלל אומתנו הנושאים נפשם עתה אל ראשי עמנו להשתדל בזה, ומדעתי את רוב מדרת י"ג גדולי אצילי עמנו יחיו קשה עלי להלאותו בקריאת מכתב ארוך כזה, וע"כ אבטח כי כבוד מעלתו יעשה גם מוכה כפולה, כי יקח דברי לעינים לו בפעולתו וכן יכוון השעה המוכשרת להראות את המכתב הנמרץ הזה לאצילינו יחיו, ויתן ה' ויהיו אמרי והגיון לבי לרצון, ויפעלו באמת ובתמים על לבבות ישרי לב יקירי רוח, והיתה זאת להם לזכות הרבים נצח.

וזכות תורה"ק תעמוד להם לדור דורים לתת להם אורך ימים בימינה ובשמאלה עושר וכבוד כעתירת ידידו ומכברו דוש"ט וכו'.

יצחק אהרן החופ"ק.

העתקה ממכ"ע הצפירה תרמ"ה גליון 30

בע"ה עש"ק יש כמלו תרמ"ה קאוונא.

כבוד השר וגדול ליהודים הנודע למשגב עד אפסי ארץ, נזר
 ישראל והדרו כרוב הסוכך בצדקת פורונו ובחסדיו הנאמנים
 על קרובים ורחוקים בישראל ובעמים לארד נתנאל ראמהשילד
 שלימ"א.

בשם רבבות אלפי אחינו שלומי אמוני ישראל חוסי ארץ רוסיא, הנני מתכבד
 להגיש לך היום ברכה את צקון לחשם וששון ישעם, על עתרת התואר "לארד" שעמרה
 לך הוד מלכות ארצך ירום הודה, לשם עולם לך ולביתך אשר ישוה הוד והדר על כל
 בני אמונתך. משפחת בית ראמהשילד היתה הראשונה בתקופה האחרונה אשר הרימה
 קרן ישראל מעפר להושיבו עם נדיבים בחצרות מלכים.

אביך השר המרום, בחיר האנשים והיהודי הנאמן והתמים "לוי" הושב כסדר
 עליון, וזכר לעולם בריתו לעמו, ושבועתו לדת אבותיו. הוא היה הראשון אשר לפניו
 נפתחו שערי הפארלאמענט, ויהי נר לרגלי אחינו לבוא עם יועצי ארץ, ועדות לישראל
 כי יראי ה' ומלך המה, ונאמנים לארץ ויושביה.

אתה הוא השר וגדול "לארד" נתנאל אשר לרובי צדקותיך אין ערוך, חסדיך
 הרבים ופעליך הגשגבים עצמו מספר, ומגבוה תשפיל לראות ענות עמך הקרובים
 והרחוקים כל הימים, ועל כן בך בחר הבוחר - בישראל עמו, לתתך לראש וראשון
 להסיר את המחיצה האחרונה האחת אשר חסמה עוד בעד חופש בני אמונתך בארצך
 הנאורה, ולכן בצדק ישמח ישראל כלו, כי בימיך לעיניך יכירו וידעו בין גווי ארצות
 אחרות, לקרקר קיר המבדיל עוד בין ישראל לעמים רבים ונסו יגון ואנחה.

הואל נא אדון רם ומאד נעלה, ולקחת את ברכת בני עמך המוגשה לך בהדרת
 כבוד על ידי. אלהי ישראל יאריך ימך, ויגדל כבודך, והיית מושיע רב לבני עמך כל
 ימך, וכבוד משפחתך הנשאה עוד ירום ונשא וגבה עד עולמי עד, ויראה פעלך והדרך
 על בניך ובני בניך. עיניך ועינינו תראינה בישע עמנו ולא יוסיפו לדאבה עוד,
 כמשאלות ותפלות המכיר ומוקיר שמך הגדול וחסדיך הנאמנים אשר לא ימושו מפי ולא
 יסורו מנגד עיני תמיד

יצחק אלחנן בהרב ישראל איסר ז"ל ספעקמאר חופ"ק הנ"ל.

(תשובת השר) לונדון ב"ה יום ג' ב' סנחם אב תרמ"ה.

שלום וברכה נצח לכבוד הרב המאור הגדול הגאון רשכבה"ג

הדרת יקרת כבוד מו"ה יצחק אלחנן ספעקמאר נ"י.

מכתב מעכת"ה תוכו רצוף ברכת אהבה מאחב"י הדרים ברוסיא נכון הגיעני, והנה
 ברך לקחתי וברך אשיבנו. מה נמלצו לחכי דברי מעכת"ה בוכרו חסדי אבי וצ"ל
 הנאמנים וצדקת אמי מחוללתי הנאהבה והנעימה נ"ע, אשר עמדה תמיד לימיני, כי כל
 מגמתם ופועל ידיהם רק להרים קרן בת עמם בכבוד להראות העמים והשרים את יפיה
 כי טובת מראה היא. ברוך הבוחר בו להשלים את אשר המה וצ"ל החלו לעשות. ה'
 יודע וישראל יודע ועד, כי אות הכבוד אשר בה כתרתי המלכה יר"ה לא לכבודי בלבד
 ולא

ולא לכבוד בית אבא, לא בחילי ולא בכחי, כי אם בחמלת ה' לשארית עמו לאות ישע לבני דתי ואמונתו בכל מקומות פזוריהם וישמעו רחוקים ויבירו וידעו כי שם האל הנאמן כבריתו נקרא עלינו, וישראל אף כי אמונים הם לרתם גם נאמנים הם לארץ מולדתם, ואת דתי המלך הם עושים ודורשים טובת וזכות בני ארצם.

יואל נא אלקים ויחננו ויברכנו ויאר פניו אתנו סלה, לאסורים יקרא דרוך, יתיר אגודות מוטה, יפרוק עול השעבוד וישראל ישכון לבטח, גם מעכ"ל ישא ברכה מאת ה', כעתירת מוקירו ומכברו כערכו הרם

נתנאל ראמה שילד .

בשם ה' יום ג' ט"ז אייר תרמ"ז קאוונא במדינת רוסיא .

כבוד השר וגדול ליהודים, נכבד בישראל ובעמים במפעליו הגדולים ובצדקת פזרונו המכריזים עליו עד קצויו ארץ הבאראן פאן הירש לפני שמש ינון שמו !

לשמועה כי באה משברו הגדול, בהלקח ממנו בנו יחידו כליל המעלות והמדות, נשבר לבני ולבב כל יודעי שמו הגדול בכל ארצנו. אהה, כי זה האיש המעלה המחיה אלפי אמללים ומרנין לבב נאנחים לרבבות, יתאבל אבל יחיד... בשם רבבות אלפי ישראל יושבי רוסיא, הנני מניש לכבודו את "מכתב נחומים" הזה. כאשר השבר אהרן הכהן משנה שברון בשרפת שני בניו, אמר לו אחיו משה רבנו: "ראשיכם אל תפרעו וגו' ואחיכם כל בית ישראל יבכו את השרפה". וידם אהרן. האיש המורם מעם אשר כל עמו נאנחים ובוכים על מותו, הוא לא עוד יבכה, בראותו כי אכלו לא אבל יחיד כי אם אב ל הרבים הוא, וזאת ימצא נחומות אל, וידם. והן עתה רבים לאלפי רבבות ישראל, אשר כבודו החיה בצדקותיו, בוכים על שברו הגדול, הלא יתנחם כבודו. כי באמת פרי צדקתו המוכים מכנים ומבנות. יעמדו לעד, כי לא בני תמותה הם, והם הם ימליצו טוב בעד נפש בנו היקרה, ויעמדו לכבודו להחיותו ולהראותו בתשועת עמו אשר אהב ובנחמת ציון וירושלים כתפלת מכברו ומוקירו המנחמהו בשם כל אחינו ויושבי ארצנו רוסיא

יצחק ארחנן ספעקמאר .

בעז"ה יום ה' ט' שבט תר"ץ קאוונא .

כבוד מכובדי יקירי ה"ה החכם הגדול הנודע לשם ולתהלה כו' כו'... שיחיה בטוב ובנעימים סלה.

אחרש"ט, נשען על ידיעתו הנאמנה אהבתו העזה לגוע מחצבתו ורחשי הכבוד והאהבה המלאים בלבבו הטוב והישר לתורתנו ולהיהדות, הנני בא אל כבוד הדרתו במכתבי זה. מי ככבודו יודע, כי נשמת ישראל היא תורתו, ולא אחת נוכחתו לדעת ולשמוע חות דעתו ומשפטו על ישראל ותורתו מתוך ידיעתו והכרתו הפנימית, כי רק מאת הישיבות הגדולות שהיו בעמנו מעולם, יצאה תורה לישראל שהיא הרוח החיה בעמנו, וכן ידוע לכבוד הדרתו מעלת הישיבה המפארה והקדושה דוולאזין המתנוססת בהדרת

בהדרת כבודה זה כשמונים שנה, ותהי למקור נאמן להפיץ תורה, מדות ומוסר במהרתן לישראל, עד היום הזה, והנה זה שנים מספר אשר הישיבה הק' הוואת נתאשרה ממעם הממשלה יר"ה, ולרגל הדבר הזה עלתה הישיבה במעלה כי הכירה גם הממשלה יר"ה אותה לטוב, אבל אין אור בלי צללים, כי גם במעלה הנכבדה הוואת נמצאו צללים אשר אם לא נגיה אור עליהם ע"י גדולי אנשי הרוח, בכחם להחשיך אור השמש בצהרים, ואלה הם: א) חסרון הכרה של שרי הממשלה יר"ה ברוח היהדות הפנימית, דרכי התורה ואפני צמיחתה והתפתחותה בקרב בני עמנו שיהיו יראי א"ק ומלך, ועם כל ישרת לבבות שרי הממשלה אין באפשרם להבין כל אלה כמונו, וע"כ הם עמלים להנהיג את למודי התורה ודרכי נטיעותיה בלבב התלמידים בהישיבה, כפי דרכי החנוך של הלמודים הכוללים. נוסף על זה, הנה גם משפטיהם הקדומים שנשרשו בלבבם מאת כווי תורה וירודפי היהדות סבית ומחוץ הורישו בלבבם משפט מעוקל על דבר הישיבות, כי משחתם במ.

ב) כבודו וירודע כי באו עלינו השקפות קדמונינו על הדור האחרון, חוצפא וינא". בעוה"ר הננו רואים נערים ילבינו פני זקנים ותעלולים ימשלו בנו, ורבו כיום צעירי הדור בתוכנו הקופצים בראש לחות דעה בכל ענין והם שולחים רסן לשונם חפשי ושולחים מנלות סתרים וכתבי פלסתר לעפר בעפר את הישיבה הק' דוולאוין ולברות עליה שקרים נוראים לפני שרי הממשלה יר"ה וביחוד לפני השר הישר באדם הפאפעצימל מווילנא, וירדענו כי מהסבות האלה עלו ובאו תרעומות רבות ותלונות מעציבות על הישיבה הק' הוואת, ואחרי כי השר הפאפעצימל הישר באדם שיחיה הנהו כעת בפ"ב וימלך עלי לבי לפנות אל כבוד חכמתו היודע ומכיר היטב נכון את היהדות לפי רוחה ומשאלותיה הפנימיות, והנהו מליץ יושר להתורה והיהדות כל ימיו, לכן הנני שופך את נפשי בשאלתי בעד התורה הק', אנא יצא נא לישע הישיבה הק' המיוסדה מאת רבן של ישראל רבנו חיים מוולאוין זצ"ל אשר הקימה ארוי אל אדירי התורה, גדולי הוראה וגאוניה. ויטיב בטובו הגדול להתראות עם הפאפעצימל הארון יחיה ולהוציא את העקמומיות שבלבו הטוב אשר נקלטו בלבבו על ידי הכתבי פלסתר של רשעי עמנו על ישיבת וולאוין ויבאר לפנינו מהות הישיבה הראשית ואיכותה לפי רוח היהדות ולפי מצבה, וביותר בהיותה מתפרנסת רק מהתמיכה המצומצמת מאת נדיבי עמנו, לכן מוכרחת היא ג"כ להתנהג ביותר לפי משאלות האומה, וכי אין להכביד עליה בקשת סדרים הקשים אשר ישנו פניה ממטבע שמבעו חכמי ישראל הקדמונים את הישיבות הקדושות לתורה ומוסר ומדות חכמים. ולהטות לכבו לטוב לבלי יחוש לרבת אלה העמלים להרום ולתקן על מנת לקלקל ולעקור את העיקר מפני המפל. וכן יגדל חסרו להתראות גם עם כבוד השר להשכלה יחיה ויתר השרים השייכים ללשכת ההשכלה ולבאר לפניהם כל זאת כיד חכמתו ואהבתו לישראל ולתורתה הטובה עליו, ויותר מאשר כתבתי כאן ישכיל כבודו בחכמתו הרחבה והעמוקה והישרה ואין קץ להברכות המאליפות אשר תבאנה לראשו מאת הישרים בעמנו והם רוב מנין ובנין מישראל, וחסרו ואמתו לא ישכחו מקרב ולב אחב"י עד עולמי עד. ובוזה אצא מאת כבודו ואומר שלום, יוכה יראה להיטיב עוד ימים רבים לישראל ולאדם רב, כפי אדיר חפצו הטוב המברכו מקרב ולב עמוק ומחכה לתשובתו הרמתה

יצחק אלחנן ספעקטור החופ"ק.

ב"ה יום ג' א' אלול תרנ"א קאוונא .

כבוד ירוד ה' ויריד בית ישראל וירי"ג ה"ה הרב הנ' המפורסם
לתהלה חו"ב פאר ישרון והדרו כו' כש"ת מו"ה צדוק כהנן
שליט"א האב"ד דק"ק פאריז והמדינה. שלום וברכה נצח .

הנשי הכרות הטובה המלאים בלבבות כל אחב"י בארצנו רו"פ על ספעלות
הצדקה של הבארון הירש יחיה, יחובבנוי לבוא במכתבי זה אל רומעכ"ת שהוא כעין
גלוי דעת בקצרה.

להביע תודה להשר הנדיב כעל פעולות צדקתו, אין די כח בנו, כי כאשר פעולת
צדקה כזאת לא נשמעה עוד מיום היות גוי, ככה לא ירהיבו בני עמנו לבוא בשלמי
תודה, שקצרו הוידים השפתים והלבבות להכילן לפי ערך פעולותיו, שהוא משתרל
לפעול ברשיון ממשלתנו יר"ה, אך לבל יתראו אחב"י ככפויי טובה ח"ו, אמרתי לנלות
רחשי לבבנו אלה לפני כבודו הרר"ג ולחלות פניו, אשר בעת רצון, יהי מחסדו וטובו
לנלות את אוני הבאראן יחיה, כי יודעים בני עמנו בכל קצוי תבל, להכיר ולהוקיר ערך
צדקתו ורק באין די מלין תודתנו להגיד, הננו כאים בגלוי דעת הוואת אשר בעת יבוא
לפני ולפנים אל השר שיחיה, יגישם כמנחת כהן על מזבח לבבו המהור וירצנו .

מרי דברי אמצא עוד חובה קדושה לנפשי, לעורר את רומעכ"ת על עוד ענין
נעלה, והוא ע"ד עצם קדושת דת קדשנו. הענין בכללו דורש אריכות הרבה אך לפני
כבוד הרר"ג יספיקו דברי בקצרה. מי כמוהו יודע אשר כל עצם שאלת היהודים העומדת
זה כמה אלפי שנים, הוא רק מצד עצם קדושת הדת אשר רק עליה הורגנו כל היום
כו' ובלעדיו התורה והמצוה אין שאלת היהודים כלל, ובעד מה אנחנו סובלים כו' גם
היום, הלא רק מפני מסירת נפשנו בעד תורה"ק. לכן החובה אשר ככל פעולת צדקה
לחיים אשר ידאג הבאראן יחיה שידאג גם בעד החיים הרוחניים, לקבוע התיסדות גם
לכל צרבי הדת בכל המושבות אשר ייסד בע"ה.

דת קדשנו דורשת כשרות, שוחטים ומקואות, מוהלים, רבנים ומטיפים להעם
בכלל וכדומה, וכל אלה, מלבד שאינם מפריעים ח"ו גם במשהו להפעולות החמריות,
כי עוד מוסיפים חווק ואמץ בחיי החברה, חיי המוסר והנמוס למצוא חן בעיני
א"ק ואדם.

וכפלים לתושיה, כי כאשר ישמעו העם כי יש שבר לחיות בהמושבות חיי החומר
והנפש ביחד בלי מפריע, יתעוררו להכין מושבות גם בכח עצמם, היינו כי אלה בעלי
היכלת ישריכו את עסקי המרכולת והמסחר ויבואו להתנחל על הארומה ולהוציא לחמם
מקרב הארץ ולא יהיו לשנינה לאמר כי הם חיים מן הרוח. לכן, כאשר אמר המלך
החמכ"א בכל דרכיך דעהו, ואמר נעים זמירות ישראל שויתי ה' לנגדי תמיד, ככה חובה
על הבאראן ועוזרוי שיחיו, לשות לפניהם בכל פעלם לקבוע את קדושת הדת בכל
המושבות אשר יבינו. ומאד כדאי והגון אשר בכל הועדים שייסד הבאראן יחיה, ייסד
גם ועד רוחני תחת השנחת גדולי התורה מארצנו, לכלכל את כל הענינים הרוחניים ג"כ
זמנה וזמנה אל יניח ידו, ואז חפץ ה' בירו יצליח, וכל פעולת צדקתו תהיה ממע ה'
להתפאר ובכאמר הכתוב פור נתן לאביונים צדקתו עומדת לעד.

יצחק אהנן ספעקטאר .

מכתב כזה נשלח גם להרה"ג ר"ר אדלער ג"י בלונדון .

ב'ה יום א' ה"י שבט זרמ"ט קאוונא .

כבוד ידיד ב"י וי"ג השר וגדול היהודים פאר ישרון נוד ישראל
והדרו כו' כש"ת מוהר"ר נפתלי הערץ באראן גינצבורג שיחי' .
יצו ה' אתו את הברכה וחיו"ש עד העולם .

לעונג היה לי מכתבו הנכבד מן וי"ג לחדש , אשר הפעם בא בו כבוד הדרתו אלי
בתור ראש הועד הנכבד לחי מפיצי ההשכלה להודיעני כי ביום חג היוכל לחברתם
הנכבדה הסכימו כל חברי הועד לכבדני בקבלם אותי לחבר נכבד בחברתם .
מה מאד שפרה לי לשמוע כי מפיצי השכלה הואילו להתמר בכבוד איש אשר
התורה היא משובש דרכו, ובה כל חיי רוחו כמו שהיא באמת חיינו ואוצר כל סגולותינו
וכמ"ש כי היא חכמתכם וכינתכם וגו', וע"כ ההשכלה המתאימה ומסכימה עם התורה
ותופשיה, היא באמת תפארת לנו לעצמנו ותפארת מן העמים בכל העתים, ולכן הנני
שבע רצון למלאות חפצם היקר בי להצטרף לחברתם הכבודה, לפי רגש כבוד התורה,
אשר לששון לבי ענדה עמרה לראש שמחתם בחג היוכל להפצת ההשכלה .

יאר ה' פניו אל הרגש הזה הנאדר בקרושת התורה, והיה לאור החיים הנצחיים,
להנפשות היקרות, המתלוננות בצל ש', בערך גן א"ק, נפשות כבוד מיסדי החברה
הנכבדה הזאת ה"ה האציל הנעלה ראש פועלי טוב ועושי חסד בעמם כבוד אביו השר
הנכבד ומאד נעלה מו"ה יוסף באראן גינצבורג ז"ל, וחבריו האצילים הנכבדים זכרם
לברכה, להשביע בצחצחות נפשם, יחד עם כל נפשות פועלי טוב בעמנו ולכבוד
ולתפארת לראש הועד וחבריו הנכבדים החיים אתנו לאו"מ .

ברך ה' חילם ויארץ ימיהם ושנותיהם בנעימים, ויזכו להשכיל להיטיב ברגש
אמינים אשר זה כל ישע וכל חפץ כל חובבי עמנו ואדיר כל חפצי אני יודים ומכבדים
כבוד עולם באהבת עולם לעמי ולדורשי טובו כל הימים .

יצחק ארתנן חופ"ק .

וערנו בשש ה' יום ה' טו"ב אלול תרנ"ה קאוונא .

כבוד השר וגדול בישראל ובעמים, פאר ישראל ותפארת
עומו כחיר נדיבי עם ואציליו ה' אלפאנס דע ראמשילד .
לפני שמש יגון שמו וכירח יכון לעד .

צופה רשע לצדיק ומבקש להמיתו
ה' לא יעזבנו בידו וגו' . (ספלים ל"א) .

ברגשי קרש, הנני מתכבד להביע לפני הדר כבוד מעלתו, את שמחתי הגדולה,
יחד עם שמחת נפש רבבות אלפי ישראל השולחים על ידי עתרת ברכה ושלום לכבודו
הגדיל, במזמור לתורה ורני פלמ, לאלקי ישראל הפודה ומציל, על הנס הגדול, אשר
הפליא לעשות לכבודו, לנאול חייו היקרים ממוקשי מות אשר טמנו לו רשעים בהות
נפשם . אין די אומר ודברים להביע שמחת כל בני עמנו ושמחת כל ישרי לב, בחייו
אשר נגן והציל, כי בחייו היקרים צדקות ועונו לעמו יתן, ועל ידו צוה ה' את הברכה
לרכבות אלפי נפשות נענות . ועל כן, הישועה הגדולה אשר עשה ה' לכבודו, איננה
ישועה

ישועה פרמית, כי אם ישועת ישראל כולו בפרם, וישועת המין האנושי בכלל, וכל פה ביני היום רבני נעים ומירות ישראל לאמר: כי אתה תברך צדיק ה' כצנה רצון תעמרטנו. כה יעמר ה' שנת שובתו עליו, ויחיהו לראות בהצלחת עמנו, ובאשר כל האדם ייפרח בימיו צדק, ויפרח ישע, והיה זה שלום בארץ ושלום על ישראל.

יצחק אלהן ספעקמאר

העתקה מהצפירה נומר ז' שנת השש עשרה.

אאוונא.

הנני בא בפקודת כבוד מן הגאון הגדול האב"ד דפה מו"ה יצחק אלהן שליט"א להודיע ולפרסם כי מאד רע עליו המעשה אשר בא סופר אחד מסתתר במכ"ע הצפירה נומר 66 לדאוג לטובתו ולכבודו שלא בידיעתו, ונגד רצונו ודעתו לקרוא לחג היובל למענו. חגים כאלה לא נהגו מעולם בין רבני ישראל ואין חרפה וגנות גדולה מזה למרן שיחיה שיעשהו חלילה לראשון בין רבני ישראל יהיו שיחונג חג היובל אשר אין זה מסכודן של רבנים בישראל. — והנה מלבד אשר חגי יובלות לא נהגו מעולם בין רבני קשישאי עד היום ולא נמצא זכרם בכל ספרי ישראל הקרושים ומאליו מובן הלול כבוד הרבנים מסכוד כזה, הנה עוד הרבה הסופר הזה להרע ולחלל כבוד מרן יחיה בחבלו תחבולה להרבות בהפצת ספרו היוצא בקרוב אי"ה לאור, בעוד אשר זה שלשים שנה מאז התחיל להרפים את ספריו המפורסמים לא השתמש מרן שליט"א בשום תחבולה גם לא בשום מודעה.

והנה רצונו של אדם זהו כבודו, וע"כ הנני מודיע בשם מרן יחיה אל כל מסכדי שם מרן הגאב"ד שיחיה הקרובים והרחוקים לבל ידאיבו נפשו חלילה ליחד למענהו איות חג זמני לכבודו באיות מנהג ממנהגי הכבוד הנהוגים בין חוגגי היובלות או לדרוש ספרו בשם החג, וכל אשר לא ישמעו ידעו כי בזה יגרמו לו רק צער ודאבון לב ח"ו ולשומע יונעם והיה זה שלום. והנני הכותב בפקודת מרן שיחיה יום ג' ח' ניסן תרמ"ט.

נאום כתריאל סענדעראוויץ שמש הרב הגאון דפ"ק שליט"א.

על דבר הציניטה.

העתקה ממכ"ע המליץ נדיון 58 תרמ"ט.

כאשר נדרשתי זה איות חדשים לחוות דעת ע"ד הקולוניות של היהודים המתפרנסים מעבודת האדמה בהכרמים והשרדות באה"ק, כי קרובה שנת השמיטה לבוא בשנת תרמ"ט הבע"ל ואם לא נבקש עצה והותר יכול להיות כי תשם הארץ חלילה והי' חרבן להקולוניות ח"ו, וזה נוגע להצלת מאות נפשות ומי יודע בו, ואף שהנני עמוס בסדרות וחלישות רב, עכ"ו ראיתי להודקק להענין הגדול הזה והעליתי להיותר עפ"י העצה למכור הכרמים והשרדות לישמעאלים הגוף והפירות על משך שתי השנים בלבד ואחר בלות הזמן יוחזרו הכרמים והשרדות לבעלם, והמכירה יהיה לישמעאל דוקא, ובקיץ הבע"ל יכול להיות המכירה, וערכתי על זה קונטרס מיוחד בעה"ת, אך להלכה למעשה לא יצאתי עד היום לפי שלא רציתי להיות יחיד ברבר החדש הזה כדרכי בענינים כאלה,

אך כהיום אשר הגיעני מכתב אשר נודקקו לזה כבוד יד"נ הרבנים הגאונים כש"ת מו"ה ישראל יהושע נ"י אבד"ק קוטנא ומהו' שמואל מאהילובער נ"י דק"ק ביאליסטאק ומו"ה שמואל זנוויל מו"צ דק"ק ווארשא ויצאו בהיתר ובעצה ע"ד יקרת הענין הוזה ושמו פניהם בי והיה זה לי לנחת ורצון בראותי כי אין אני יחיד בהדבר הגדול הזה, על כן הנני היום לחוות דעתי להלכה ולמעשה עפ"י עצתי הנ"ל, שהעבודה בשדות ובכרמים תהיה ע"י אינם יהודים, אך בדבר הענינים אשר אין ביכולתם לשכור פועלים נכרים אם יעשו בעצמם נתישב בדבר הוזה עצה עם כ' הג' הללו שיחיו. וה' יוכה לנו לכא בשמחה לארצנו ולקיים מצות שמיטה כמצוה עלינו בכל הליכותיה ודקדוקיה, ובפירוש נאמר כי עצת היתר זו רק על שנת תרמ"ט הבע"ל אבל לא על השמיטות הבאות לאחר כן, כי או יצטרכו להיתר מחדש ולעיון איה". וה' יהיה בעזר עמנו שלא יצטרכו להיתר כלל וישמרו השמיטה כד"ת, כי דברי היתר הוזה הוא על פי דין וד"ת וכפי המבואר אצלי בקונטרס מיוחד בארוכה בזה בע"ה.

ולראיה באתי על החתום יום ד' ג' אדר תרמ"ח קאוונא יצחק אלחנן החונת פ"ק הנ"ל.

נוסח השמר מכירה הנ"ל יכתבו אצל הב"ד שבירושלים ועפ"י הסכמתם כמו שכתבו כבוד הגאונים הנ"ל. יצחק אלחנן הנ"ל.

העתקה ממכ"ע הצפירה שנת שש עשרה תרמ"ט גליון 107.

כבוד יד"נ ה"ה הרב הגאון המפורסם חו"ב וי"א בו' כש"ת

מו"ה יהודה לובעצקי נ"י הרב לעדת רו"פ בק"ק פאריו הביירה.

אחדשה"ט, הנני לבקשו כאשר ימי הקצירה והבצירה יהיו בקרוב באה"ק ב"ה וכבר הודעתי בכמה מכתבים כי מלאכות דאורייתא אינם רשאים יהודים לעשות רק יעשו זה ע"י נכרים, וזה ידוע כי מלאכת קצירה ובצירה הם אמורים מן התורה ולוקין עליהם, ע"כ יהיה משובו להודיע זה בשמי להארונים הממונים ע"ו שידעו בזה ולא יכשלו חלילה בזה, כן יהי משובו להתראות עם ידידנו היקר השר וגדול ליהודים בו' כש"ת מו"ה מיכאל ארלינגער נ"י ולדבר עמו מזה ובוראי יתן מקום להדברים הללו ולהודיע זה להממונים על הקולוניות בארץ הקדושה בכרי שלא יכופו אותם ח"ו שיקצרו ויבצרו בעצמם רק ע"י אינם יהודים דוקא, וה' יהי בעזרנו ובמחוני ברוב טובם שימלאו את גודל בקשתי הנחוצה, ויהיה זה לזכות רב לנו ולכל העוסקים בענין הקולוניות, להגן עלינו ולשמור אותנו, ונוכה לשמוח בשנחת צו"ר בביא"ם, ולשמור שמיטות ויובלות כפי דתה"ק, ונוכה לחוות בנועם ה', ובהיכלו קדוש בביא"ם. ממנו ירדו דוש"ט בלונ"ח ומברכו ברוב חו"ש והצלחתו מעלה מעלה.

יצחק אלחנן החופ"ק קאוונא.

ב"ה יום ד' ב' סיון תרי"ד קאוונא.

להשר וכו' וכו'....

אהבת השלום והאחרות שהמה מעווי תמיד ימריצוני לבוא גם הפעם לכבודי במכתבי זה לישא וליתן בענין אשר כמעט האמנתי שלא אצטרך כלל להודקק לו עוד. כבודו

כבודו יזכור בלי ספק את אשר החליטו כל המפלגות באספתנו בשנת תרמ"א להשתדל אצל הממשלה יר"ה לקיים ולאשר כחוק גם את רבני התורה שיעמדו ברשות עצמם בעניני הוראות או"ה ולכל עניני הרת, מבלי שיהיו כפופים תחת רבני העדה. וכן הוחלטה באספתנו השניה בקמ"ר בשנת תרמ"ה אשר כל מפלגות אחינו המלומדים שיחיו הסכימו לזה. והנה אחרי צאת הפקודה בשנת 1888 כי הורשו להיות רבני העדה רק לאלה שגמרו בתי מדרש הבינוני והגבוה, רבתה ע"כ המועקה על הרבנות בכפלים מכפי שהיה עד כה עד כי פעמים הרבה ובהרבה מקומות לא נמולו ולדי ישראל בזמנם, והרבה רבנים בעלי התורה הועמדו לדין בעד סידור גיטין וקדושין וב"מ (וגם אני נתתי בכתב שלא לסדר גיטין וקדושין) וביותר במחוזות הגב בארצנו הכירו ההכבדה והמועקות הללו ביתר שאת, ועי"ז נהיתה התעוררות רבה עדי התנגלות הדברים לועד הרבנים בחורף העבר, וכל מה שגמר הועד הלא נעשה הכל בפרסום ובגלוי.

כן הלא יזכרו עוד אשר כבר בשנת תרמ"ג התעוררו איזה מהמלומדים להציע לפני הרשות ליסד סעמינאר לרבנים ואז יצאו כל גדולי ישראל במחאות נגד ההצעה הזאת, ובארנו לפניהם כי מסימינאר אין לקות שיצאו רבנים בעלי תורה, וע"כ הלא יחדשו עוד הפעם דבר שיהיה רק לסלע המחלוקת בישראל תחת השלום והאחדות הדרושה לנו. וע"כ מה צר לי על היריעות שנפוצו אשר איזה מהמלומדים החלו מחדש לבוא בהצעות ליסד סעמינאר לרבנים ולהרכיבם בכח הרשות לאלופים על דת קדשנו בתור רבנים מאושרים בעוד אשר כל החפצים בקיומה של אומתנו לא יוכלו להסכים לזה.

כן צר לי מאד מאד על השמועות שקר שמתפשטות כי הרבנים והחרדים לדבר ה' משתדלים ומתחרים להצר צעדי המלומדים לפעול שיסגרו בתי הספר והאוניווערסיטעמען בעד צעירי בני עמנו. השמועות שקר האלה מאבדים כל חלקה טובה וגורמים רק להרבות פלגות בישראל חלילה. הנחם האחד על כל אשר באתנו בהימים האחרונים הוא רק האחדות הרוחני שגברה בעמנו: הרבנים מתוך ד' אמותם של ההלכה, החכמים שהשתלמו בבתי ספר למדעים הישירים בלבותם עם כל בעלי הרגש בעמנו כלם כאחד ניתנים יריהם זה לזה באהבה ואחדות לראונ לטובת בני עמנו ודתנו כאחד, החרדים לדבר ה' נותנים פאר וכבוד להחכמים המלומדים בהיותם מליצי יושר לעמנו ודתנו ובחכמתם יתפארו בשערים. כל הגבלה שבאה ר"ל ביחוד על עמנו גם בענפי הלמודים מצטערים כל שלומי אמוני ישראל ע"ז בשוה, וע"כ מה צר לי לשמוע כי השמועות שקר אלה נקלטו גם באוני איזה מנכבדי חכמי עמנו שהיו מליצי ישרנו כנפשם ומאורם והדבר הזה הוא ממש כמעשה שמן ר"ל להפריד בין אחים חלילה בשעה שהאחדות דרושה לעמנו כחיים.

לכן אמרתי לגלות לרומעכ"ת כי כפי שיודע אני מתהלכות הענינים אוכל להעיד כי השמועות האלה בשקר יסודתן, ורק חופש הרבנות רק זה כל מגמת יראי ה' שזה הוא חפץ כל מפלגות עמנו. כמו כן חלילה לאחינו המלומדים להכאיב לבות יראי ה' בהצעות בקשת סעמינארים שלא טוביל לשום תועלת ותכלית ב"א להפריד בין אחים חלילה ולהחליש כח היהדות אשר כלנו חפצים ועמלים לחזקה ולעודדה. ומי יתן שומע לי מאת מעלתם והיה זה לי ולכל ישראל לשמחת עולם.

יצחק אלתנן החופ"ק.

קול קורא ע"ד הרעב בפנים רוסיא.

העמקה מהצפירה גליון 12 תרנ"ב.

קול קורא.

ידוע לכל כי ברעב שפט ה' בשנה הזאת הרבה ארצות וגלילות, ובהרבה פלכים ומחוזות של פנים ארצנו רוסיא נבר רעב נורא ביתר שאת. רבבות אלפי אורחים מארצנו בפנים רוסיא סובלים חרפת רעב ומצוקות מחסור באופן מבהיל ומחריד מאד, ה' ירחם, אשר ע"כ התעוררה ממשלתנו ברוב רחמיה להושיט יד עזרה להנועים ברעב, ותעורר גם את לבבות כל אורחי ארצנו לקום על נדיבות, וכל אשר רגשי אהבת אדם מתנוססים בקרבם מרבים לשלוח נדבותיהם אל הועד העומד תחת פקודת הוד יורש העצר יר"ה אשר נתן כל לבבי לראוג לזכות העמופים ברעב.

מי כעם ישראל מלומדי עוני ומצוקות מחסור, מי כמונו יודעים ומרגישים ענות נפשות נענות, לכן חובה עלינו בכפלים לחוש לעזרת האורחים האמללים בארץ ממשלתנו עפ"י רגש האנושי וחובת תורה"ק, אשר הצדקה והטוב, הרחמים והחמלה, שלום המלכות ואהבת ארץ מולדת, ואהבת אדם בכלל, הן אבני הפנה לתורה"ק, וממנה תוצאות לכל האמונות השוררות בתבל. תורה"ק צותה (ויקרא י"ט) ואהבת לרעך כמוך. הנביא ירמיה צוה (כ"ט ז') ודרשו שלום העיר גו' והתפללו בעדה אל ה' כי בשלומה יהיה לכם שלום, ורבותינו חכמי המשנה והתלמוד ז"ל אמרו (אבות פ"ג) רבי חנינא סגן הכהנים אומר הוי מתפלל בשלומה של מלכות כו' ואמרו (שם) חביב אדם שנברא בצלם כו', חיבה יתירה נודעת לו כו' שנאמר כי בצלם אלהים עשה את האדם, ואמרו במס' גיטין (ס"א ע"א) ת"ח מפרנסין עניי העמים עם עניי ישראל, ומבקרין חולי העמים עם חולי ישראל; ועוד כתובים ומאמרים המצויים ומוזהרים על אהבת האדם לעשות הטוב עם הבריות, ומה גם עם האורחים שהגנו חוסים עמהם תחת שבט ממשלה וארץ מולדת אחת.

הרבה מעשירי עמנו הנדיבים בארצנו כבר הקדימו למלאות חובת תורה"ק לארץ מולדת ונתנו נדבות הגונות בעד הרעבים ביחד עם כל המתנדבים מעמי הארץ, אולם בעת צרה איומה כזאת אשר הרבה מיליונים אורחי ארצנו נגשים ונענים מתגרת רעב נורא, חוב קדוש מוטל גם על כלל המון בני ישראל עפ"י מצות תורה"ק לבלי לעמוד מנגד, ומן העשיר אשר בכחו להרים תרומת נדבה גדולה כיד עשרו, עד האיש אשר אין בכחו רק להאציל איזה פרוטות לצדקה, מחוייבים המה להשתתף במעשה הצדקה הגדולה הזאת. הן אמרו חז"ל מלכותא דארעא כעין מלכותא דרקיע, ואמרו רחמנא לבא בעי, העני הנותן פרוטתו לצדקה חביבה היא בעיני ה' אשר צדקות אהב, רב יתר מפרון כסף תועפות העשירים. כל פרוטה ופרוטה שיאצילו ההמון הבלתי חוסים בצל העושר, פועלים, בעלי מלאכה, תגרנים וכדומים וישלחום להועד הראשי יצטרפו לחשבון גדול ויהיו למשען עזרה מרובה, ורגשי הרחמים והחמלה אשר יזהירו מתוך הפרוטות של כלל ההמון מעמנו יוכיחו לעיני כל כי אהבת האדם, רגשי החמלה, ואמונה אומן להממשלה וארץ מולדת, הן סגולות נפשות כלל אהב"י.

לכן במצות תורה"ק הנני קורא אל קהל עדתי בפרט, ואל אחב"י יושבי ערי ארצנו הקרובים והרחוקים אשר נדבה רוחם לשמוע לדברי אלה: אחב"י! רחמנים ב"ר העלו על לבבכם מצוקות ענות רבבות אלפי אורחים אשר עיניהם נשואות רק לעזרת נדיבים, קומו נא על נדיבות כל אחר כפי יכולתו אחרי המרבה ואחד הממעט ירימו תרומות נדבותיהם

נרבותיהם לשלחם להועד הראשי, גם בני ההמון לפי מצבם ויכלתם יצטרפו כפרוטותיהם וכך מתנדבים כאלה במכומים קטנים יצטרפו כחדר ערי יעלו לאיזה רו"כ וישלחו נרבותיהם להועד הראשי מפורש בשמותם למקומותם, ובאלה יוסיפו כח ועצמה למעשה הצדקה הכוללת ולאות נאמן על מרת הרהמים המלאה חררי לבב כל איש ישראל.

ירענו את הרוח הנדיבה של אחב"י לכל מעשה הצדקה והטוב, אבל נחשוב למשפט, כי הרבה מבני עמנו חושבים אשר רק הרומות צדקות גדולות ירצו למעשה הצדקה הכוללת הזאת. — לכן מצאתי חובה קדושה לנפשי להעיר את כלל אחב"י כי חובת הצדקה הזאת כוללת מקפת ומחייבת את העם כלו, וחובה על כל אחד להשתתף לתת לפי ערכו ויכלתו, ואין שום איש מבלעדי המתפרנסים בעצמם מן הצדקה שיוכל לפטור א"ע מחובת הצדקה הזאת עפ"י מצות תורה"ק ותורת חובת האנושיות בכלל.

לזאת אחלה מכל נבאי בתי התפלות וכל הנכבדים בעמנו להיות עוזרים ומסייעים לעזור את העם למלא חובתם במעשה הצדקה הזאת, ובזכות הצדקה יתן ה' וישפיע על ארצנו שפע ברכתו משמים מעל ויתרום קרן ממשלתנו ותגדל ותנשא מלכותו של אדוננו הקיר"ה ובנו יורש העצר יר"ה המפקחים על מעשה הצדקה הזאת בתפלת כל הוסי שכמו. עבד נאמן לארץ מולדתנו

הכותב בשם הצדקה והרחמים

א' כ"ד שבת תרנ"ב קאוונא

נאם יצחק אלחנן ספקטור החופ"ק.

כה.

דברי ימיו האחרונים.

חכמת הציור תעוץ לציר חכם, לערוך דמות פני אדם בתמונת זעיר אנפין, אשר בה יראה הרואה לא רק צלם דמות תכנית המצויר כי גם מראה דמות כבוד נפשו וכחותיה אשר יראו מבעד הציור, כמו בחוות אדם חי, אשר כחות נפשו נשקפים בהם. ובכל זאת קצרה יד כל חכם בחכמי הציור, לתת נפש חיה אמיתית ורוח ממלא ושפת נאמנים לתמונתו הנפלאה. ואך יוצר האדם לברו, אשר הפליאו חו"ל במליצתם לאמר אין צור כאלהינו אין צור כאלהינו, רק הוא לברו הפליא לעשות תמונה חיה מחיי רבנו למיום היותו עד יום מותו, כשבע עשרה הימים האחרונים אשר במחציתם כבר ספו תמו כחות גופו המהור, ולא היה עוד בחיים חיותו, ורק נפשו רוחו ונשמתו הצימירו בתמונת איש חי רב פעלים כמוהו בדמותו כצלמו, שהיא תפארת צבי לצדיק יסוד עולם הזה, תמונה אשר כל רואיה יאמרו זאת תורת האדם הגדול בענקי הרוח הזה, תורת חיים, מכל הגדולות אשר עשה מעודו עד רגע העלותו מעלינו. תמונה חיה מבלי גוף ברוח כביר, כנפש מדברת בצדקות ועוץ, עושה צדקת ה' ומשפטיו בישראל, כמו חי וקים כגופו ולכת אמיץ הוא, אך ה' אוהב צדיקים, הכל יכול, רק הוא לברו יוכל להפליא ציור חיי רבנו ר' יצחק אלחנן נפלא ונאדר בקדש כזה מאחרית ימי חייו חיי נשמה קדושה וטהורה כאלה!

כיום השבת תרומה ר"ח אדר תרנ"ו, החל להרגיש חלישות יתרה על המדה שהורגל בה, אך לא שת לכו לזאת. יום ב' ג' אדר בא אליו אחד ידידיו רב גדול מפורסם להתייעץ עמו בדבר הצעה נכבדה לתקומת ושיבת וולאוין ברשיון הממשלה,

ורבנו החזק לערוך מכתבים למיודעיו בספ"ב. ואף כי הרגיש חלישות רבה מאד, בכ"ו מפני יקרת הענין הזה וקדושתו ההאמץ לכתוב בעצמו בכתב ידו החל וכלה. יום ג' ד' אדר קרא לרופא, אשר הכירוהו תיכף לחולה נהול, כי מצא את הדופק חלש מאד ונשימתו כבדה עליו. וכן החל להרגיש חלישות ברגליו, ובכ"ז התהלך לשוה מעט בחיות זאת תמיד רפואה לקצר נשימתו, אך ביום ההוא לא עצר כח ללכת מכלי הנפש לרגעים בישיבה, ועוד ביום ד' ה' אדר התחזק ללכת מעט, אך ההליכה קשתה עליו מאד, ובלכתו אמר להנלוח עמו כי מרגיש הוא כנפשו כי קרב קצו. ביום ה' ו' אדר נקרא ועד רופאים ופה אחד החליטו כי הוא חולה מסוכן, כי נספחה אל חלישת לבו גם הלכת הכליות, ויצאו עליו לבל יצא החוצה וינוח על מטתו, והעיר כלה נבוכה. לדאבון לב, ידעו הכל, כי אם לא יתן ה' הישועה ע"י ראש חכמי הרופאים פה, החכם המפואר הד"ר פ"ב נ"י, אך שוא תשועת כל פראפעסאר. הד"ר החכם הזה נוסף על חכמתו עוד אהב אהבת נפש את רבנו, וירפאהו תמיד, ובמחלתו הארוכה הזאת הקדיש את כל כחותיו ומועצותיו, ועתותיו היקרות ודרושות לרכים רק לרפואת רבנו, ויד כל הרופאים העברים פה היתה אתו, ובכל זאת הסכים גם הוא לחפץ טובי העיר ונכבדית למען היות נקיים מאחריות החולה המסוכן, אשר עיני כל ישראל ולבם עליו, וישלחו אחרו הפראפעסאר יפו מקאנוגמבערג, אשר רבנו, אף כי לא האמין עוד בחייו, בכ"ז כשימעו זאת שמח על נדבת לבב נכבדי העיר ואהבתם אותו ויברכם. כן הכינו ומדרו ועד רופאים וחובשים קבוע, אשר יעמדו על משמרותיהם אצלו יומם ולילה. אור ליום ו' אדר, גברה עליו מחלתו, שנתו נדרה, ויתחפך מצד אל צד מפני זהום וגעל נפש. ובשעה השלישית אחרי חצות לילה, בקש את אחד היושבים על התורה אשר התנדב לעמוד לפניו לשמשהו, כי יקימהו ממטתו, וישול את ידיו, ונשען על ידו התנהג בכבודת אל השלחן, ויבקשהו להגיש לו את שו"ע מג"א לעיין בהלכות ר"ה ויוכ"פ. ולתומו נמשך מכמו בהצפירה, בהודעה מפטירת הרה"ג ר' שמואל שימחאוויץ ו"ל מסלוצק, ואנחה עמוקה הגיחה מקירות לבו ויאמר במנוח ראש: „הוא היה איש חשוב רם ונעלה מאד". מדי דברו זכר כי יש בצלחתו שאלת עגונה מעיר יורבורג, ויבקש את תלמיד החכם משמשו, לקרות אתו יחד. לשוא התחנן משמשו זה מלפניו לאמר: „רבי! הניחו את הענין והעיון הזה למחר, הן עברה האשמורה השנית בלילה ועוד טרם ישנתם, ישוב נא רבי לנוח על מטתו, אולי יתן ה' שנה לעיניו והחליף כח", כי רבנו לא שמע לקול תחנוניו, אך לבלתי עבור על דעת כל אדם (כר' יוסי בשבת) ענהו כמצמדק: מטבעי אם יש בלבבי איזה ענין לענות ולחשוב בו, רק אן תחמפני שנה. וישבו גם יחד לקרות את דברי השאלה הרחבה המשתרעת על באנען שלם, ויען ויאמר: „על פי הדין יש להתיר העגונה הזאת". ואחרי חשבו מחשבות שב אל מטתו ויישן כשעה ומחצה, וכמעט הקיץ, נמל ידיו, וישאל לתת לו מסכת יבמות ויעיין שם בקרבן נתנאל, בענין הנוגע לשאלת העגונה, ויקרא: „מהולל שם ה', כי הוכרינו את הקרבן נתנאל". ותכף האיץ במשמשו לתת לו עט וניר לכתוב תשובתו. לשוא העתירו עליו כל ב"ב וכל העומדים עליו את הפצרותיהם להניח מירו את הדבר הזה עד אשר יתחזק ויטעום מעט, כי לא שמע ולא האזין להם, ותכף אחר תפלת השחר, גבר חילים ובשארית כחו כתב תשובתו להתיר את העגונה ההיא.

ביום השבת סדר תצוה ח' אדר, התעורר ויאמר: הלא פ' זכור היום, ויאמץ כח מאד, ולא כחיו. לעמוד על רגליו נשען על השלחן בקריאת הפרשה. כל העולים לתורה ברכוהו בברכת מי שבדרך לחולה, וגם הוא בעצמו עלה לתורה, אפס כי בשונו מעליתו נחלש וכמעט נפל תחתיו לולי החזיקו בו וישכיבוהו על מטתו. אשר עליה התפלל

תולדות יצחק

תפלת המוסף. אחר התפלה בקש כי כל המתפללים באותו המנין יכנסו אליו החדרה לברכו בשבתא מכא, למען עשות להם קורת רוח בזאת, ולענג את ב"ב התנבר לשבת עמם אל השלחן בסעודת שחרית, עד אשר נחלש מאד ונעתר להפצרתם לשוב אל מפתו. ביום א' תשא מ' אדר גברה עליו המחלה מאד, או פרסמו נכבדי העדה במעללענגראמען להרבה קהלות גדולות ונכבדות במושבות בני"א אשר במלא התבל, ומה גם לירושלים עה"ק תוב"ב להתפלל בעד החולה רבן של ישראל, ומכל הקהלות בישראל הניעו מעללענגראמען דורשים שלום החולה ומודיעים כי כל העם מתכנסים לבתי הכנסת והמדרש לקרוא אל ה' בחזקה בעד החולה, ובערים רבות קראו צום.

גפלא היה להתבונן מהמכתבים והמעללענגראמען הרבים אשר באו בלי חשך מכל הקהלות הקרובות והרחוקות, כי רבבות אלפי ישראל בכל מלא רחבי תבל, עומדים בעת אחת בתפלה ובתחנונים אל שומע תפלה, לכל ילקח אדונייהם ורכם מעל ראשם, ולא יכבה נר ישראל. אראלים ומצוקים אחוו בכדי ארון העדות, עליונים מבקשים את רבי ותחנונים מבקשים את רבי. מן יום א' תשא מ' אדר עד יום ו' ויקהל כ"א אדר אשר לאסוננו נצחו האראלים, התמרמרו המצוקים נגדם בכלי נשק של יעקב אבינו בצלותא ובבעותא, והזעקה הקיפה את גבול ישראל בכל מקומות מושבותיהם, וכל בני ישראל למחלקותיהם לפי דרכיהם ומחשבותיהם נאחדו בצער אחד ובחרדה אחת לכל ילקח ארון ה' מהאומה כלה. עד כי בכל דברי הצומות וזעקתם, היה יכול כל אשר לו לב שומע לשמוע, כמו בת קול מכרות ואומרת כעין דברי נחמה, כי אכן נתגדלה ונתקדשה התורה ונראתה בכבודא ובהדרת קדשה בימי רבנו האחרונים אשר לא פלל איש לראות. כמה מיליאנען מבנ"י יחד נשתוו, ויהי כעם ככהן, כהולך תמים בדרך אבות, כהולך קדימה לרוח היום, רבים בהם קראו צום, וקרעו שמים בזעקתם, וכלם יחד עמדו בתפלה משך שלש עשרה ימים רצופים, בעד האישי המעולה במעלות התורה דכלא בה, שעסק בה לשמה ונתקימה בו כמו שאמר ר' מאיר באבות פ"ו שכל העולם כלו כדאי הוא לו, נקרא רע אוהב אוהב את המקום, אוהב את הבריות, משמח את המקום, משמח את הבריות כו' ומלבשתו ענוה ויראה ומכשרתו להיות צדיק חסיד ישר ונאמן ומרחקתו מן החטא ומקרבתי לידי זכות ונהנין ממנו עצה ותושיה כו' ומגדלתו ומרוממתו על כל המעשים. כבוד נעלה כזה, יכולה היתה תורתנו לנחול מידי רבנו אשר המית עצמו עליה בחייו ונפשו חיה בה במותו! ביום ב' ו' אדר בא הפראפעסאר יפו מק"ב, והסכים עם דעת הרופאים כי מחלתו היא חולשת הלב יחד עם דלקת הכליות, ומיואש בלב נשבר שב לביתו. ביום ד' ו"ב אדר בבקר קרא לבניו ולכב"ב להפרד מעליהם, ויברך לאיש איש בכרכתו, ובאמר בניו לו: אבינו, מדוע כה תצערנו, ענה ואמר להם: מה תפסדו, הלא גם אם אחיה מחליי זה, הכרכה ברכה היא, ואת בנו הגאון האב"ד יחיה צוה, כי ירפם שנית את ספרו הראשון באר יצחק עם ההנהות וההוספות הרבות אשר אתו בכתובים, ויוסף לאמר בלשון הוה: „את הקונטרס בדבר חמש נשים לענין יבמה אי אמרינן לא פלוג, אשר זה לא כבר כתבתי אותו תוציא לאור, כי כן הוא לדינא, כאשר העליתי שם בע"ה, ואף כי אתה לפני שלשה שבועות במרם נסעת לספ"ב בהיותך אצלי, הקשית לשאול בענין הוה קושיא עצומה וצריכה עיון רב, אבל לא עלי לבד תסב קושיתך, כי הלא יש עוד כמה ראשונים רש"י ועוד הסוכרים בהשיטה הזאת דלא אמרינן לא פלוג, ואם קושייתך היא קושיא צריכים אנחנו לבקש תירוץ לישב אותה, אבל לדינא כך הוא כמו שהעליתי שמה, ואינני חוזר מהוראתי ותוכל להרפסו. וגם את הקונטרס אשר גדול אחד בהיותו אצלי הגיה אותו תרפס גם כן, אף כי ירעיש את העולם בצאתו לאור כי שם אישג על הנתיות במי רע"ח

רע"ח ועל הח"ס עפ"י ראייה מנמרא ב"ב ד' קנ"א, והצדק אתי". שמעו ושימו לב לשיחה נפלאה רבת העיון כואת מפי חולה אנוש, אשר אמרו גואש לחייו כל הרופאים יחד, כמה עסק, ובמה צללו רעיוניו בעת אשר המות נכח פניו היה, ובלילה אור ליום ה' תשא כאשר הרגיש בשכבו על ממתו בחדרו, כי באולם הבית הובאה שאלת ריאה לפני רבני המו"ץ אשר ישבו בביתו, דרש להביא את הריאה לפניו, והרחיב בדעות הפוסקים הנוגעות להשאלה ויורה להלכה, וכאשר שאלוהו הרופאים מדוע הוא מוגיע מוחו וכחו בעת שהוא חלש מאד, ענה ואמר: „אם חיש יניח את המספרים מידו הלא ישכח אומנות הגורה וישאר חיש פשוט", והרופא הד"ר העומד עליו ענהו: „מורנו ורבנו, לו הייתם בריא אולם גם בגוף כמו הנכם בריא וכביר כח ברוח, כי עתה לא ישבתי אני בזה".

רבני המו"ץ ישבו בביתו תמיד בכל עת בכל ימי חליו האחרונים, ובכל עת אשר נכנסו לחדר ממתו, הציע לפניהם שאלות וחדושים בהלכות, ובכל ענין שהיה צריך לעיין בספרים, דרש להגישם לפניו ויעיין בהם. וגם מיום שאחזהו העוית (קאנוואלום) לפרפרו, אשר מדי פעם שאחזהו היה בחוקת גוסס ממש, כאשר כן חוו הרופאים את דעתם והביעו פחדם בכל מקרה עוית, כי יקרב קצו, ככל זאת כמעט נח וירף ממנו, מהר נמל ידיו ושב למקום שפסק לעיין בו כמו לא קרהו בינתים כל רע, ולא היה אסון. ביום ה' תענית אסתר לעת המנחה האיץ בבני ביתו להביא לו מחצית השקל למען הקדים לקים המצוה וישמח. בליל פורים ובבין השמשות הסכים כי יקראו בתחלה במנין ביתו בצבור את המגלה ואח"כ יקראוהו לפניו בחדר משכבו, אבל כמעט החל הקורא לקרוא בצבור, נשמע קולו בכבי גדול קורע לב קורא לבנו הגאון האב"ד שלי"ם א, כי ימהר לבוא אליו, ופסקו מלקרות. נבהל ונחפז בא אליו בנו הגאון, ורבנו התאונן בכבי ובתחנונים לאמר: „לא אוכל נשוא שברון לבי, לשמוע קריאת המגלה בלילה ביחוד, לא אוכל נשוא מבלי שמוע בצבור דוקא, וכן יהי". או נכנסו כלם אל האולם אשר נכח פתח ההיכל ששם עמדה ממתו והדלת נפתחה, ופניו אל הקורא, ויחזיק ברב כח בידיו את המגלה, והרופאים החזיקוהו בידיהם מזה ומזה, ובכל עת הקריאה צהלו פניו, ולא הוציא כל אנחה, ומרוב רצון ועליצות נפש, התחוק דופקו שעמד על שלשים וארבע ועלה בשש הפיקות, והד"ר אשר החזיק בידו בכל משך קריאת המגלה, אמר לו לאחר הקריאה: רבי, הנה זאת מצאתי ראיתי תחבולה חדשה שהתחדשה לי עתה בחכמת הרפואה, איך לחזק מרוצת הדופק. ותיא, קריאת המגלה. אבל אחרי כן נחלש מאד ונשימתו כבדה עליו מאד כבתחלה ועוד יותר, ובכ"ז לחש באוני אחד ממשמשויו לקרוא לו את הבחור המשרת שלו לבוא לפניו. הבחור בא והוא מסר לו כל סדר ההנהגה למחרת ביום הפורים לכל כסף התרומה אשר לצדקות שונות אשר מדרך המאספים להביא אליו שנה שנה בימי הפורים, הושי"ר ועיוהב"פ, כמעט לחם עניים, רמבעה"נ, למאכל כשר לאחב"י העובדים בצבא, ויצוהו ויורהו לסדר ולהביא דבל על מקומו, וכאשר שאלוהו משמשויו למה זה מתיגע רבנו ללמד את המשרת דרך הצדקות הללו, ואנחנו הלא כלנו יודעים הסדר משנה לשנה, ענה רבנו: הלא נכון לתת את ההתעסקות הזאת ליד הבחור למען ירויח מעט גם הוא כי עני הוא ואל זאת הוא נושא את נפשו. ביום הפורים העיר שחר, ופחדו גבר עליו מאד פן יקרמנו המות במרם קים המצות כדת היום, ועל כן כמעט אתא בקר קרא ק"ש בתפלין, ויצו לקרוא לפניו תכף המגלה. בכל משך הקריאה התחזק לשבת על המטה ולהחזיק המגלה בידיו וכמעט לא נכר בפניו אשר צהלו משמן ששון כי חולה אנוש הוא. אחר כן קים מצות משלוח מנות ומתנות לאביונים ויהי שבע רצון ומלא נחת כי עלתה בידו לקים המצות החביבות

רבנו, ויתחנן בעדו אל הנביר הנכבד והפציר בו מאד, כי יחונן וירחם את קרובו האורח הת"ח, ופתוח יפתח את ידו להעניק לו נרבה ראויה ודיה להשיא את בתו לאיש, ויכמית את הנביר להיות לו שמה בעולם האמת למליץ טוב בגלל המצוה הגדולה הזאת, הכנסת כלה, ומבשרו לא יתעלם. ואח"כ בקש את העומדים עליו לעיין בדיני גוסס. והעוית שב לפרפרהו בחזקה, ומקורביו עמדו אצלו ברעדה ובאמירת תהלים בכבי תמרוקים עד השעה השלישית אחר חצות לילה, ואז התחוק מעט ויבקש מחילה מכל הנאספים על אשר המריחם ויאמר אליהם: לכו לשלום לבתיכם כי הלילה לא יהיה דבר.

והנה למיום ד' תציה ה' אדר עד ד' תשא י"ב אדר לא פסק פומיה מורדים שהתורה בהתלהבות עצומה, והיה נרעש ונפחד מאימת הדין, ותמיד היו שגורים על לשונו הפסוקים כי ערוך מאתמול תפתח, תשב אנוש עד דכא וגו' השיבני ה' אליך ונשובה וגו' מי יצדק לפניך בדין, וכמה מאמרי רז"ל בדומה לפסוקים כאלה ומאמרי פיו, ויבקש מאוהביו הקרובים אליו שיבקשו עליו רחמים ושיהיו לו לאוהבים גם לאחר פטירתו, להצילו מדינה של גיהנם בתפלותיהם, ובתלמוד תורה שיקבעו ללמוד שעורים בכל יום לעלוי נשמתו. וכה הרבה להתפלל בלי הרף ולאחר היותו רצון המובא ביו"ד סי' של"ח היה אומר בכונה עצומה כזה"ל ותצילני מניהם ותכניסני לג"ע, בכל ימי חלוי עד הרגע האחרון נשמר לבלתי שכב בגלוי ראש והיה ממשש בכפתו שעל ראשו שלא תוח מעל ראשו, ובהניחם פתו כפור על ראשו החויק כפתו כמו ידיו ונאמצה לבל תשמט ותפול. ובכל ימי חלוי עד אשר נפסק הרבור מפיו הקדוש לא בטל מלאמר שעור התהלים שאמר בכל יום תמיד פעורו, אך כאשר קשתה עליו האמירה מתוך הספר הקריאו לפניו את חמשת המזמורים מהתהלים והוא שגן מלה במלה אחרי המקריא ביום א' ויקהל כ"ג אדר בבקר נטל ידיו והניח סלית ותפלין שתי זוגות. באמצע התפלה אחזו העוית וכמעט היתה לו הרוחה נטל ידיו וחזר למקום שפסק, להשתוממות הרופאים אשר אמרו כי לא ראו מעולם חולה במצב כזה שיהי כביר כח ברוחו ונפשו להפליא כל עין ולב. הן כל עוית ישפתחו עד שערי מות ובכל זאת כחותיו הרוחנים פועלים פעולתם כמו בגוף כריא, אחר כל עוית אשר אחזו וירף ממנו היה אומר את ה"יהי רצון" בשום לב ובמתינות ובנעימה קדושה אשר הפליאה לב כל שומעיו, לא שבעה כל עין מראות מנוחת נפשו, בהפקירו רוחו ונשמתו ביד ה'. והנה בתחלה, כאשר אמרנו היה נרעש ונפחד מאימת הדין, אך בימים האחרונים אשר כבר היה או בחוקת גוסס נחה דעתו מעט, בהשיבו אל לבו כי זכות הכנוס של תלמידו חכמים הלומדים אשר יסד והשתדל לקיומו, ומאכלי כשר לבנ"י העובדים בצבא ויהי הצדקות יגינו בעדו, אף הרגיע נפשו בתורה לשמה שלמד כל ימיו ויאמר: אמנם יוכל להיות שלפעמים התגנבה בלבי איזה פניה קלה, אך הלא רק ביו"ד אני, וכדאות המצות הללו להצילני מדינה של גיהנם, ואחרי הנחומים אשר מצא לנפשו, שמענו כי בכל ודווי הרבים אשר לא חדל להתודות עד קרוב לפטירתו, לא זכר עוד כבתחלה הבקשה ותצילני מדינה של גיהנם כי אם כל אר אה פני גיהנם.

ביום ד' תשא, מדי ברכו את כל ב"ב ברכת הפרידה, חלק את עובנו הדל. כי כפי שאמרנו לעיל, מרוב פורונו לצדקה, לא הניח אחריו בלתי סכום לא רב בעד אשתו הרבנית, ובעד נכדתי היתומה, ולבנו לא השאיר כל מאוס מבלעדי ספריו. ובהחלוקה הדלה, יעד סך מצער לכתובת אשתו. והנה אחרי איזה שעות, התבונן אחד העומדים סמוך למטתו כי שפתיו מרחשין, וקול דבריו לא ישמע מפני חלישותו. ויש האיש אוזן מלין תכחן וישמע מפיו המלות האלה: "כתובה" "שמעון בן שמח" "מלי כתובתך וצא" "כל נכסי אחראין", והאיש השתאה לו וירמה כי המלות עולות כלולות כמו לא מדעת צלולה

צלולה, וימחר להגיד את המלות אשר על לשון רבנו לבנו הגאון האב"ד שלי"א, אשר ברגע הבין כי אכן ברעת מיושבת וצלולה מאד ידבר רבנו מתוך צערו על כי לא יוכל צאת ידי חובת הדין כראוי. ביחדו לה רק ממלמלין לכתובתה שלא תתקנת שמעון בן שטח (כתובות ד' פ"ב ע"ב) שתקן שלא ליחד לה ממלמלין כדי שלא יאמר לה מלי פתובתך וצאי ורק יכתוב לה כל נכסי אחראין, ובלי ספק כי יחשוב מחשבות איד לתקן זאת. או נכנסו אצלו וישמעו מפורש מפיו הקדוש כי יחוד המעות היא לא לשם כתובתה כתובת אלמנה שלשים ושמונה וחצי ר"ב, כי על כתובתה כל נכסי אחראין לה כראיתא בכתובות ד' פ"ב תקנת שמעון בן שטח. ובליל מוצאי שבת כאשר אפפוהו חבלי מות (קאנוואלס) בחוקה, והרופאים אמרו נוש, קרא לבנו הגאון שלי"א ויצוהו לתת להרכנית דמי כתובתה 38.50 ר"ב.

ביום ד' ויקהל י"ט אדר קרא לבנו הגאב"ד ויתן לו את קמח השמורה המוכן לעצמו במתנת שכ"מ, א) כדי שיהא קנוי לו לברו בלא קנין במתנה כדון מתנת שכ"מ כי אין יוצאין במצה שאולה וגוולה דבעינן עריסותיכם כדאיתא ברמב"ם וברא"ש פ' כ"ש ובשו"ע או"ח תנ"ד ובמ"ז שם ומח"מ פסק הג"א כי אם נאברה א' מג' מצות צריך לתנה במתנה למי שהיא אצלו. ב) כדי שאם יעמוד מחלוי יהי שלו כמקורם בלא קנין כדאיתא לענין מתנת שכ"מ, אם עמד חוזר. כן בקש מבנו זה הגאב"ד שיחיה, כי יחזיק על שלאנו גם בחג המצות הוזה את אנשי החיל שישבו בקביעות בימי שבת ויו"ט על שלאנו, ושיהי הכל כמלפנים מבלי כל שנוי.

בכל ימי מחלתו עד רגעי חייו האחרונים, אשר לא פסק פיו מגורסא, מדבור ומחשבה בתורה ותפלה ותשובה ודורים, דקדק והקפיד מאד על הנקיות והטהרה בכל כלי המשכב אשר שכב עליו. שלא ימצא רבב וספק אי-נקיון עליהם, וממוצאי שבת תשא והלאה, אשר חוקו עליו השבץ והעוית, כמעט הרפו ממנו עד ארגיעה רחץ כפיו ושב לודויו, לתפלותיו ולמועזותיו כדבר עמנו בכלל וצרכי העיר בפרט, ולדאגותיו אשר דאג בעד כל אחד ממקורביו לצרכיהם כאב רחום. ביום ד' ויקהל כ' אדר, לא היה הדבר בו, ויונפף את ידו השמאלית ויפשוט את כתנתו, או הבינו העומדים עליו כי מבקש הוא להניח תפלין, ויעזרו אחריו להניח ושפתיו נעו וקולו לא נשמע. אחרי אשר הסירו תפלין של רש"י הגוף שנית ידו לתפלין דר"ת. ועוד ביום ההוא שב וידבר, ויבקש לתת לו מס' קדושים, ועיין בעצמו בדרך ע"א ע"ב לענין גוסס שאמרו שם רוב גוססין למיתה, ובקש לעיין בס' מחנה אפרים ובקצוה"ח סי' קמ"ח שמביא את המחנה אפרים, וכאשר אמר לו הרב הגאון האב"ד דסלאבארקע שעמד עליו או, כי הוא בס' רמ"ח, השיב לו רבנו בפנים שוחקות בודאי כונתי לסי' רמ"ח כי מעות כזה הוא בכדי שאין הדעת טועה. ועוד או בערב הגיד לבנו הגאון האב"ד שיחיה את כל תוכן דברי הקצוה"ח בס' רמ"ח שהאר"ך בדברי הרשב"ם ב"ב ד' קכ"ז, וגם בקש לעיין ביבמות ק"ג ובגמין כ"ח פירש"י בענין גוסס. כאשר נכנס אצלו אחד ממקורביו וכהן הוא שאלהו רבנו בתמהון: העוד מותר לכהן להיות בביתו? בכל ימי החיל לבש מלית קמן, וביום המר והנמהר התוא הלבישוהו מהופך בצד השמאלי למעלה וכמעט רוח לו מפרפור העוית הכיר ויצו לפשמו ולהלבישוהו כראוי.

ביום ההוא בקש מאת הרב הגאון המפורסם האב"ד סלאבארקע, לפרסם ולהזהיר בשמו על שמירת שבת, ושמירת דיני גדה ומקוה, על חווק החוקת אברכים גדולי לומדי תורה שהשתדל כל ימיו על הכנסם של ת"ח הוזה. זאת היתה צואתו האחרונה. כמה פעמים אמר רבנו בימים האחרונים לבניו הדברים האלה: ברעתי וחפצי היה להזהיר לבל יספירוני, אבל זאת השיבותי אל לבי, כי הספרנים הלא יזכירו ויעוררו

ויעוררו לקים את חפצי בהחזקת לומדי התורה ומאכל כשר לאנ"ח מב"י, ורק למען זאת ניחא לי שויספירדוני נגד חפצי הפנימי, אולי תצא מזה תועלת, כאשר באמת קים כן הרב הגאון המפורסם האבד"ק סלאבאדקע תכף להזכיר ולפרסם בהספדו אשר נשא על רבנו בפניו, את דבריו האחרונים אשר דבר עמו קרוב לפני מותו ויבקש ממנו לפרסם והם החזקת האברכים על התורה ותמיכתם, שמירת שבת ונדה.

אחרי אשר לא היה הרבר בו וגם אור עיני לא היה אתו עוד כיום תמים, פתח פיו וידבר מעט עם בני ביתו דברים נחוצים ונחומים, והסמוכים אל ממתו אשר המו אזניהם לשפתי הצדיק הנעות, שמעו ודוים ופסוקים אשר בהם יצאה גשמתו במהרה בשעה הרביעית אחרי חצות ליל ו' עש"ק ויקהל כ"א אדר תרנ"ו, כמו בנשיקה, כי לא כמת אך כישן שנת עובר ה' מתוקה, כתורת חסד על שפתי ושחוק צדיק תמים בפניו, ראו בן תמותו כל המביטים בו ולא האמינו כי אכן גוע וימת. לא חכו מפני הכבוד בקבורתו עד אחר השבת, אשר אז בלי כל ספק נהרו מהערים הקרובות והרחוקות לאלפים רבים לקבורתו של רבי, מפני ששערו בצדק אשר רצונו זה כבודו לכלתי הלינו, ספני מעמים ידועים, ובכל זאת, גם כי לא הספיקה השעה לרחוקים להודע ולבוא, היתה העיר כלה לחרדת אלהים מהלית רבנו אשר לא נראתה כמות. כל בני העיר האחת שהן שלש: קאוונא סלאבאדקע ואלעקסאמ העלית והתחתית, יחד עם בני הערים הסמוכות נקבצו באו בשעה חרא, איש לא נעדר, בלב אחד יודע מרת נפשו, קם העם כלו בבקר השכם, והנה באה מגורתו כי אמנם שכב רב. היום היה יום ענן וערפל, וגשמים מולפים ממעל, ובבוץ המבעו הרגלים מתחת, והעם עמדו נד אחד צפופים ולא יכול איש להניע יד ולהניד רגל מבלעדי תנורת הנאספים כלם. כמעט נראתה ממת הצדיק מוצאת מבתו, געו כל העם בבכי גדול מחריד מאד מבלי שעוררום ספרנים ומקוננים, כמו לא נתנם לבם להאמין כי באמת מת האיש שהרבה להחיות עניים החשובים כמתים ואשר מפיו חיו כל בית ישראל בתורת חיים. למראה בכי העם כלו הנורא מאד, וזכרנו את המקרא (במדבר פ' כ"ט) ויראו כל העדה כי גוע אהרן ויבכו את אהרן, כי לא נתנם לבם להאמין נגד חפצם, במיתת זה האיש האוהב שלום ורוף שלום אוהב את הבריות ומקרבן לתורה. "אמרו אפשר מי שעמד כנגד המלאך ועצר את המגפה ישלום בו מלאך המות כו' והראו מלאכי השרת להם מומל במטה והאמינו", כי כן היה במיתת רבנו שהיה מתלמידיו של אהרן אשר כמו לא אבו להאמין כי אכן נאסף הצדיק, עד אשר ראו בעיניהם ממתו נשואה בכתף מלאכיו, כנופיא של לומדי התורה כאשר כן צוה אשר רק המה ישאוהו והם ישרתוהו עד קבורתו, וישאו את קולם ויבכו בכי נהרות דמע. מבלעדי המשרתות אשר אלצו להשאר בבית לעשות את השבת ועוללים ויונקים, או מומלים על ערש דוי, לא נשאר איש ואשה בעיר, אשר לא הלך ללותו עד שדה הקברות הרחוק מן העיר ארבעה וייערסם. החקירה וההרישה הנאמנה נתנה ערותה על ההגדה הנשואה על שפת הכל, כי ביום המר, יום קבורת רבנו, לא קרה מקרה מות בכל שלש הערים האלה, ולא נמרד איש באבל מת אחר, לבלי יכלת להתעסק באבלו של הצדיק. כי לא יקרה יום תמים מקרה מות אחר בשלש ערים מרובות באוכלוסין, ה' עליהם יחיו, הוא חזון יקר מאד. נורא היה לראות הטון אנשים רבים זקנים עם נערים, משלחים את רכס, רבן של ישראל, בתהלות נעים ומירות ישראל, אשר קראו בקול בכי קורע לב. בכל הדרך מביתו עד בית מועד לכל חי, וגם שמה צר חצר המות מהכיל את כל העם. ולולי שומרי העיר ופקידיה, אשר כלם שמרו על המשמר והסדרים, כי אז נספו אנשים מרוב לחץ. בהספדו של אביהם ורכם של ישראל הוזה לא נצרכו הספרנים הרבים להרים קול למען עורך את העם לבכי, כי אם

בהפך. להשקיש מעט את קול הכבי והנהי אשר כבו העם הרבה כבי מאלוהם, למען השמיע והכניס באזניהם ובלבבם את אשר צוה לחזכור ולפרסם את הפצו מאת העם כי יקימו ויקבלו את אשר צוה על שמירתם. כי הלא רק בגלל הדבר הזה שב ממחשבתו לצות לבלתי הספידו.

כאשר מת השר הצדיק ר' משה מונטיפיורי ז"ל, כיום מ"ו מנחם אב תרמ"ה, ויהי העם נדון ונועץ, אזוה מוכרת יעשו לו, המציא רבנו המצאה רוחנית פה בעירו לזכר צדיק ולעלוי נשמתו, כי יאמרו אחר כל תפלה את המזמור צ"א יושב בסתר ואיש אשר איננו אבל יאמר קדיש למען נשמת הצדיק, ואת תקנתו זאת הודיע גלוי במודעות בכל בתי התפלה, וכל העיר שמרה זאת כל השנה. ובתקנתו זאת אותה נפש רבנו זצ"ל, וירמזו לרבני המו"ץ שיחיו כי יעשו זאת לו והוסיף על ק"פ צ"א גם את המזמור מ"ט, וכי אחרי שני המזמורים האלה יגיד עליו איש ירא קדיש לעלוי נשמתו, וכל בני העיר קימו וקבלו עליהם לעשות לו כן. כאשר צוה, בשנת אבלו, ואחרי כלות התפלה וקדיש יתום, ישאו קולם במזמור מ"ט, ויסימו במזמור יושב בסתר עליון בצל שרי יתלונן.

כו.

צוואת רבנו.

בעזרת יום א' ס' מרחשון תרמ"ט קאונא

אל כבוד ערתי הקדישה דפה יחיו.

כאשר לא ידע האדם את עתו העת מצוא ועל זאת יתפלל כל חסיד בו' וכמאמרם ז"ל בברכות והחי יתן אל לבו כמה שהיה וממה שיהיה אחריו, ובפרט לימי זקנה שזה כל האדם לצות את בניו ואת כל הקרובים אליו וסרים למשמעתו לשמור את דרך ה' שהיא תורתו הק' וכרתיב כבראשית י"ח כי ידעתיו למען אשר יצוה את בניו ואת ביתו כו' (*). והנה באהבתי הגדולה באהבת אב לבני קהלתי הקדישה שהנני שוכן ועובד עבודת הק' בתוכה בכהונת הרבנות זה ערך עשרים ושש שנה, ראיתי חובה לעצמי לחונן ולהניח ברכה את צואתי הזאת לכל בני הקהלה הקדישה הזאת, ה' עליהם יהיו. (א) מעומקא דלבא אני נותן תורה ותשואת חן וברכת כל טוב לכל הקהל הקדוש יחד, לכל סוגי האנשים השונים בכלל ובפרט בעד כל הטוב אשר נמלו עלי שההויקו אכסניא של תורה כי פה בקהלתם הנכבדה זכיתי להפיץ בישראל רובי תורתי והייתי לכבוד בתוככם, ישלם ה' פעלכם ומשכורתכם שלמה מאתו ית"ש.

אני

(* באת מדרשותיו לשבת טובה העיר על מה שאנו מנקשים אצנו מלכנו משה והעבר פשעינו וחסותינו, והא"כ עוד א"מ מחוק וכו' כל סערי חובותינו, הן חס ימחה ויעביר פשעינו וחסותינו מנגד עיניו בלא חין עוד מקום לסערי חובות, והשיב כמה שאמרו במס' שבת כל מי שאפשר למחות באנשי ביתו ואינו מוחה הוא נתפס על אנשי ביתו, באנשי עירו ואינו מוחה נתפס על אנשי עירו, וזה הוא מעט שישאל ערבין זה בזה, וכל אחד נותן סער ערכות בעד חברו, וע"כ אכתמו מתפללים תתום משה והעבר פשעינו וחסותינו ששעינו אכתנו, והא"כ מחוק גם כל סערי חובותינו שבהם ערכנו בעד חברינו, או גם בעד כל אשר היה בידינו למחות ולא מחינו.

כ) אני מעתיר מבני קהלתי האהובים להתחוק בתורת ה' ושמירת מצותו ובפרט לחשיגה על שמירת שבת ולהזהר מחילול שבת ח"ו* וידוע ששתי המצות הללו תורה ושבת שקולות כנגד כל המצות, לחנך את בניכם בדרכי התורה ובל תסירו אותם חלילה מלמוד המשנה והגמרא שהם הם עקרי ויסודי תורה"ק והם חיינו ואורך ימינו, ומה גם בעתים הללו שראוי לכל מי שלבן דואג בקרבו לעמוד בנסיון מפני המניעות הרבות מבית ומבחוץ, ובזכות זה ירחם ה' על פלטתנו ועל פלטת עמו בית ישראל. כמו כן לגדלם ולחנכם במוסר ובמדות עפ"י דרכי התורה שיהיו יראי אלקים ומלך לשמור יחד עם פקודי ה' גם פקודי המלכות ושריו כמאמרם ז"ל הוי מתפלל בשלומה של מלכות כו'.
ג) הנני מתחנן מכם לשמור את השלום בתוכם, לבקש שלום ולרדוף שלום כמו שכתוב בקש שלום ורדפהו וכמו שידוע לכם עד כמה הייתי משתדל בכל כחי למען השלום, ואיך שוותרתי לפעמים על כמה ענינים מפני דרכי שלום אם גם בכלל זה הייתי גורם לפעמים להביא עלי איזה חשדים וערעורים מן הצד. ולא השגחתי על כל זאת, מפני מאמרי רז"ל הרבים והעצומים במעלת השלום, שהם הכריעוני לבקש שלום על כל פנים ושהשלום שלו ישים עליכם ברכה מרובה ושלום רב.

ד) כמו כן הנה ידעתם מנעם מהרבה מכל עמלי שעמלתי בעו"ה להגדיל התורה ולהרבות לומדיה בצוק העתים וזכותם לאכסניא של תורה דרבים, במטותא מניינו להתחוק בעד החוקת לומדי התורה בדרך הכבושה לרבים שהחוקתי אני בה בעו"ה במסירת נפש ולא חסתי על חלישות כחי בימי זקנתי, וזכות התורה של הרבים תעמוד לכם ולזרעכם עד-עולם.

ה) כמה יגיעות יגעתי בהשתדלות מרובה בעו"ה להאכיל את אחבי העובדים בצבא הקיר"ה מאכלי כשר. נא ונא בבקשה שמוחה ממעלתכם שתתחוקו חיווק אחר חיווק ותוסיפו אומץ להביא בעו"ה ברבר היקר והגדול הזה, ואמליץ עליהם ועליכם המקרא יאכלו עניים וישבעו ויחי לבבכם לעד. וידוע לכל את רוב הדיעה שהיה לי בכל הענינים הנשגבים הללו, וה' היה בעזרי את עניי ואת יגיעתי יראה אלקים ויתן בלבבכם להשתדל בכל הנ"ל וה' יהי בעזריכם ויהיה זה לזכות רב לכם ולזכות ולעלוי נשמתי א"ם.

ו) עפ"י דין תורה"ק זוכה בני הרב הגאון המפורסם סוע"ה וירא אלקים באמת בכל מדות נעלות מחמד לבני מו"ה צבי הירש שיחיה בכסא הרבנות דפ"ק וכמבואר בהרמב"ם ה' מלכים פ"א ה' ז' וזביו"ד סי' רמ"ה סעי' כ"ב והוא מן ספרי פ' שופטים והובא בבואר הגר"א וצ"ל שם ס"ק ל"ח וכמבואר בכתובות ד' ק"ג והובא בתשובות הרמ"א בקונטרס אחרון בסופו, ובני היקר יהיה הוא בעו"ה ממלא מקומי בכל הענינים על צד הנעלה. והנה מבלעדי הזכות שהוא זוכה בזה מצד הדין הרי הוא ראוי והגון מאד גם מצד עצמו לאותו איצטלא בעו"ה וע"כ הנני במוח בכם שאינני צריך לבקש מכם

מכבודכם

* אחו זדיק דרכו אשר הלך זה בדרסותיו לאמר כי מלמד אשר חונת האדם ללכת בדרכי ה' הלך והסתלק בתורה ובמדות, כי זה כל האדם ונזאת מותר לו על כל כחי, שהם השתלמותם ביום הולד כמאמרם ז"ל שור בן וזמו קרוי שור, לא כן האדם עיר פרח וילד, חסר מכל מעלות האדם ושלמותו, וחונתו מיום עמדו על דעתו, להכלים ענינו בתורה ובמדות עד אשר יעלה ויכף ויגיע לחזק האדם המעלה; אך גם נזאת איננו יוצא ידי חובתו עד אס ימלא ספקו בהשתלמותו על בניו ועל ביתו להדריכם בדרך התורה והמדות, לשמור את השבת מהללו ולקדשו, וכך היה חומר; הוא שאמר חזקת ושמרו בני ישראל את השבת בעצמם, ושמרו ושמרת את השבת לדורותם שימרו שיעשו אחריה את השבת גם בניכם והרבים לדורותם, ועי"ו יהי כרית עולם.

מכבודכם בעצם הדבר שתושיבו אותו על כסא הרבנות כיון שזוכה בה מצד הרין. וכן נתפשטה הלכה זו בכל תפוצות ישראל להיות מורין כן, ורק זאת אחת אשאל ואותה אבקש בבקשה שמוחה בעד בני זה העומד למלא את מקומי אחרי בעז"ה שהוא רך הלב וטוב המוג ונקי הדעת. לכן בל יקופח שכרו ח"ו וכפי החוצאה שנתנו לי ולהוסיק לי לפי ערך החוצאה שנתרבה, ונא אל הרבו להכביד עליו מרחכם ומשאכם יותר על כחו ומבועו ואל נא תעציבוהו ותקעיסוהו בדברים המפריכים גופו ונפשו להחליש כח הרבנות שישתמש בה בעז"ה.

ומדי דברי בו אזכור שלא ברצוני אשר ברבות הזמן שהייתי עובד עבודת הקודש בפ"ק היו בה הרבה ענינים שונים בעז"ה אשר המרו והעציבו את רוחי ונפשי למאד אשר לולי שחנן ויצרי ובוראי אותי בסבלנות במדה מרובה לא היה באפשרי לעמוד ולשרת לפניכם שנים רבות והעדה היתה יכולה להרס מכמה מחלוקות וקטמות ורק עלי היו כל הערעורים והתערעומות שהבלעתים בנעימה ובמתינות ואע"פ שהשאירו בי חולשת גופי ורק למען השלום כי גדול השלום, ואני סולח ומוחל בסליחה ומחילה גמורה לכל מי שהקניטוני וקנטרו אותי במעשה וברבור, ולא עוד אלא שהנני כוללם בכרכה כפולה ומכופלת שאני מברך לכל הקהלה הק' הזאת ממעמקי לבבי ונפשי, ואבקשם שכשם שאני סולח ומוחל להם ומוותר על כבודי ועל היסורים של אהבה שסבלתי הרבה פעמים ע"י איזה ענינים שונים, כן הם מצדם יתנהגו במדת החסד והרחמים עם בני הרב הגאון האב"ד שיחיה ובכבוד רצונם מפני דעת התורה והיראה שלו, והיה זה השלום כלי מחזיק ברכה לו ולמעלתכם יחד ולכבוד ולגאון ולתפארת יהיה בתוכם בעז"ה. כמו כן אבקש מכל העדה הקדושה שיחיו פן ואולי פגעתי אני במי מהם הן בטמון או בהנוגע להכבוד או באיזה גרר אחרת שימחלו לי כשם שהנני מוחל לכלם.

(ז) דברי האחרונים אסיים בתפלה וברכה אשר אתפלל להשית בעד כל הקהל הקדוש ששמשתי לפניכם בכהונת הרבנות הקדושה זה שנים רבות בעז"ה ואברככם ברוכים אתם לה', יברך ה' אתכם וישמור אתכם מכל אסון ופגע רע מכל תקלה וקטמה מכל צרה ויגון ואנחה, ויריק עליכם שפעת ברכה והצלחה ויתן לכם חיים של שלום עושר וכבוד ויראת שמים ואהבת התורה וימלא כל משאלות לבבכם למובה.

ממני ירידכם ועברכם הנאמן הכותב ברמע ומצפה שתקיימו כל הדברים היקרים הנאמרים למעלה ויהיה זה לזכות רב לכם נצח ותתברכו בכרכה כפולה ומכופלת סלה אמן ואמן ובאתי עה"ח

יצחק אלחנן בהרב הצדיק מו"ה ישראל איסר וצ"ל החופ"ק קאוונא.

